n. 15. 1826.

NOSOLOGISCH-THERAPEUTISCHE

BESCHRIJVING

DER

HEELKUNDIGE ZIEKTEN,

NAAR DEN INHOUD DER WERKEN

VAN

TITTMANN, CALISSEN, LANGENBECK, RICHERAND, BOYER,

EN ANDERE BEROEMDE HEELKUNDIGE SCHRIJVERS,

VERGELEKEN MET EIGENE ERVARING

DOOR

A. VAN DER HOUT,

Practiserend Heel- en Vroedmeester, Stads-Operateur van den Steen en Chirurgijn van het St. Pieters Gasthuis te *Amsterdam*, mitsgaders Lid van het aldaar gevestigd Genootschap tot bevordering der Heelkunde, van het Genootschap *Vis unita fortior* te *Hoorn*, en van het Geneeskundig Genootschap *Ratione et Experientia* te *Leuven*.

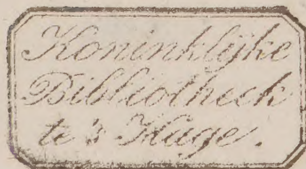
EERSTE DEEL.

TE AMSTERDAM, BIJ

C. G. SULPKE,

1825.

NOSOLOGISCH-THERAPEUTISCHE BESCHRIJVING DER HEELKUNDIGE ONTSTEKINGZIEKTEN,

GEVOLGD NAAR DE LEER DER BEROEMDSTE HEELKUNDIGE SCHRIJVERS

EN

VERGELEKEN MET EIGENE ERVARING

DOOR

A. VAN DER HOUT,

Practiserend Heel- en Vroedmeester, Stads-Operateur van den Steen en Chirurgijn van het St. Pieters Gasthuis te *Amsterdam*, mitsgaders Lid van het aldaar gevestigd Genootschap tot bevordering der Heelkunde, van het Genootschap *Vis unita fortior* te *Hoorn* en van dat der Geneeskundige Wetenschappen *Ratione et Experientia* te *Leuven*.

EERSTE STUK.

BEVATTENDE DE LEER DER ONTSTEKING IN HET ALGEMEEN EN VAN DIE DER HUID, DER SLIJMVLIEZEN EN DER VEZELACHTIGE DEELEN IN HET BIJZONDER.

TE AMSTERDAM, BIJ
C. G. SULPKE,
1825.

VOORREDE.

Toen ik op het einde des verledenen jaars door den Boekhandelaar SULPKE werd aangezocht, om de zorg voor eene vernieuwde of derde uitgave van TITTMANN's Leerboek der Heelkunde op mij te nemen, alzoo hetzelve op weinige Exemplaren na geheel was uitverkocht, voldeed ik gaarne aan dat verzoek, dewijl de noodzakelijkheid daartoe mij de stille en aangename overtuiging gaf, dat Leermeesters in de Heelkunde hetzelve niet ongeschikt achteden, om hunne Leerlingen tot leiddraad te verstrekken. Reeds had ik het plan ontworpen, om aan het gansche werk een' anderen vorm te geven en hetzelve hoofdzakelijk naar de verdeeling van

RICHERAND, in zijne *Nosographie chirurgicale* aangenomen, in te rigten, en reeds waren de drie eerste bladen, welke ik vermeende aldus te kunnen behouden, gelijk zij in de tweede uitgave gegeven waren, afgedrukt; toen ik van den Uitgever het berigt ontving, dat hij eigenaar geworden was, van de, naar nieuwe grondstellingen bewerkte, *Geneeskundige Heelkunde* van den bij ons met lof bekenden VAN ONSENOORT, om tot leiddraad te strekken bij zijne heelkundige Lessen in het Militaire Hospitaal enz., en dat hij Uitgever het voornemen had, gemeld werk zoo spoedig mogelijk het licht te doen zien; hetwelk dan ook reeds gedeeltelijk is bewaarheid geworden, naardien het Eerste Deel deszelven reeds verschenen is. — Door deze tusschenkomende omstandigheid moest, gelijk van zelf spreekt, *of* mijn arbeid gestaakt, *of* aan denzelven eene andere rigting gegeven worden, want twee Werken te drukken die beide eene zelfde strekking hadden, zou niet alleen nutteloos, maar ook geheel strijdig zijn met de belangen van den Uitgever. Ik besloot derhalve, eensdeels uit aanmerking van boven-

ge-

gemelde redenen, en anderdeels om dat ik van de kunde des heeren VAN ONSENOORT een werk verwachtte, dat voor het oogmerk niets te wenschen zou overlaten, om mijn stiefkind aan de vergetelheid op te offeren. Daar ik echter, reeds voor geruimen tijd, gelegenheid had gehad, om met de rangschikking der Heelkundige Lessen van den heer V. O. bekend te worden en ik alreede een' aanvang had gemaakt met de Drukpers, nam ik mij voor, om in diezelfde orde eene meer uitvoerige beschrijving der Heelkundige gebreken zamen te stellen, om alzoo Z. E. volgende, aan jonge Heelkunstoefenaren het middel aan de hand te geven, om van de oppervlakte der *systhematisch* geleerde zaken, dieper in de ervaring van in de Kunst beroemd gewordene mannen in te dringen; en ik verblijde mij, van achteren te zien, dat ik Z. E. al vrij wel op het spoor gevolgd ben.

Ik zou tot deze onderneming niet besloten hebben, indien er in onze taal een Werk voorhanden ware geweest, dat door deszelfs volledigheid mijne aanprijzing had kunnen verdie-

dienen; trouwens, daar mijn doel alleenlijk daarhenen strekt, om jonge, min gegoede en in vreemde talen onbedrevene, Heelmeesters op hun moeijelijk pad, zoo veel in mijn vermogen is, voor te ligten en hen deelgenooten te maken van het goede zaad dat op vreemden bodem verspreidt ligt, zoo is het (dewijl meer bekwame mannen onwerkzaam blijven), dat ik in de snipperuren, welke mij van de uitoefening mijner beroepsbezigheden overblijven, mijne krachten heb willen beproeven, om in deze behoefte te voorzien.

Ik weet zeer wel, dat het onlangs door den heer VAN ERPECUM vertaalde werk van den Franschen Hoogleeraar LASSUS, waarvan reeds het Eerste Deel in twee stukken is uitgekomen, vele practische waarheden bevat, doch het bevreemdt mij tevens, dat de keuze niet op een werk is gevallen, dat meer aan deszelfs titel en aan de opgegevene bedoeling voldoet; daarenboven begrijp ik ook niet, dat onze Nederlandsche Recensenten met zoo veel lof hebben kunnen gewagen, van een boek, waarover de Göttingsche Hoogleeraar LANGEN-

BECK,

BECK, reeds in den jare 1810, een niet zeer gunstig oordeel velde, terwijl hij betuigde, dat men van eenen LASSUS toch wel iets meer dan *een dor geraamte van de bekende kunstregelen* had kunnen verwachten. — De aanteekeningen door den heer V. E. met oordeel uit verschillende Schrijvers bijeengebragt, zetten aan het werk wel eenige meerdere waarde bij, doch zijn zij over het algemeen of te uitvoerig of te beknopt, of uit een niet overal even zuiver pathologisch oogpunt behandeld; ik zwijge nu van derzelver afscheuring van den tekst, welke niet kan nalaten eene belemmering in de aaneenschakeling der denkbeelden te veroorzaken.

Dat ik mijn werk niet als eene eigene hersenvrucht opgeve, blijkt reeds genoegzaam uit den Titel deszelven; doch dat ik mij moeite gegeven heb, om in de *Diagnosis* der gebreken zoo naauwkeurig mogelijk te zijn en derzelver behandeling naar de beste *therapeutische* voorschriften te regelen, zal niet ligt iemand ontkennen, die in de literatuur der Heelkunde niet vreemd, met eene voldoende mate

van

van ondervinding is toegerust, om daarover met grond te kunnen oordeelen. En strikt genomen doet het aan de deugdelijkheid der zaak ook niets af, of het werk door eene Nederlandsche, eene Duitsche of door eene Fransche hand geschreven is; genoeg is het, indien slechts waarheid gezegd en nut gesticht worde.

Ik heb in dit eerste Stuk over de Ontsteking in het *algemeen*, en vervolgens over die der huid, der slijmvliezen en der vezelachtige deelen in het *bijzonder* gesproken; in het tweede Stuk zal ik, ten einde de Leer der Heelkundige Ontstekingziekten in haar geheel te bezitten, de ontsteking der Weivliezen, der Beenderen en Kraakbeenderen, der Spieren, der Klieren, der Vaten, der Zenuwen en der zamengestelde ingewanden voordragen, om dan vervolgens, wanneer mijne pogingen de goedkeuring van deskundigen en weldenkenden mogen wegdragen, ook de overige heelkundige gebreken op dezelfde wijze te behandelen.

Aan het einde van dit stuk heb ik eenige, niet algemeen bekende, voorschriften van Genees-

neesmiddelen gevoegd, eensdeels omdat zij in den tekst niet te veel ruimte zouden wegnemen, en anderdeels om dat ik mij overtuigd houde dat zij door de ervaring als nuttig zijn beproefd geworden.

Men zal welligt de aanmerking maken, dat er onder het hoofdstuk der slijmvliesontstekingen eenige voorkomen, die niet tot hetzelve, maar wel tot dat der Klierenontstekingen behoorden gebragt te worden; hierop dient tot antwoord, dat zulks alleen gedaan is, om geene afbreking te maken in de verschillende ontstekingen welke de oogleden kunnen aandoen, hoewel wij dezelve even goed op derzelver eigenaardige plaats hadden kunnen afhandelen.

Ten slotte voeg ik hier nog bij, dat ik niet vermetel genoeg ben, te denken, dat mijn werk zonder gebreken zij en dat hetzelve voor geene verbetering zoude vatbaar zijn; het tegendeel staat bij mij vast, en verlang dus niets meer, dan dat bevoegde en onpartijdige kunstregters, door eene getrouwe en weldoordachte beoordeeling, die aanmerkingen over hetzelve

mo-

mogen uitbrengen, welke en tot nut voor den lijdenden mensch en tot voordeel voor de Kunst kunnen verstrekken.

I N H O U D.

Van

Van

Van

INLEIDING.

Toen in den jare 1163 het *concilium te Tours*, onder voorwendsel dat de Kerk het plengen van menschenbloed verfoeide, aan alle Geestelijken het verrigten van eenigerhande bloedige Kunstbewerking verbood, en men de Heelkunde uit den boezem der Hoogescholen verbande, werd tevens het ware tijdstip geboren dat de Geneeskunde van de Heelkunde afgescheiden, en de uitoefening der laatste aan den ongeletterden en onervaren leek werd overgelaten. Met deze geweldige en hartstogtelijke scheuring, die reeds op zich zelve bewijs genoeg verschaft van de zwakheid der geneeskundige kennis van dien tijd, ging natuurlijker wijze de scheiding der ziekten in *genees-* en *heelkundige*, of in *in-* en *uitwendige* vergezeld, en werden de eerste den Geneesheer, de laatste den Heelmeester toevertrouwd.

Alhoewel gewoonte en gemeenschappelijke overeenkomst onder de Genees- en Heelkundigen van verschillende tijden deze willekeurige verdeeling der ziekten hebben doen stand houden, bewijst echter

 een

een oppervlakkig onderzoek derzelve reeds genoegzaam dat zij van allen grond ontbloot en met den aard der zaak ten eenemale strijdig is. Sedert lang toch heeft de ondervinding geleerd dat de leefregel en het gebruik van inwendige Geneesmiddelen bij de behandeling van zoogenaamde heelkundige ziekten onvermijdelijk zijn, en dat er slechts weinige inwendige ziekten voorkomen, tot welker bestrijding de Geneesheer niet verpligt is tot het een of ander heelkundig hulpmiddel zijne toevlugt te nemen. Hoe vele gebreken zijn er immers niet, die strikt genomen inwendige ziekten zijn, en evenwel meestal niet anders dan door heelkundige hulp kunnen genezen worden; men denke slechts aan den steen in de blaas; aan de etterborst; aan de waterzucht van het hartezakje, en van zoo vele andere holligheden, om van de waarheid des gezegden overtuigd te zijn.

Het onderscheid, hetwelk men tusschen uit- en inwendige ziekten gewoon is te maken, is derhalve niet wezenlijk, maar toevallig, dewijl de inwendige werktuigen altijd meer of minder op de eene of andere wijze door de ziekten der uitwendige werktuigen worden aangedaan, en ook omgekeerd. Hieruit is dus blijkbaar, dat er eigenlijk geen verschil tusschen Heel- en Geneeskunde bestaat, ten zij men onder Heelkunde alleen de hulpbetooning met de hand wilde verstaan hebben. Deze onderscheiding zou zeker zeer juist zijn, omdat het woord *Chirurgie*, hetwelk van griekschen afkomst is, naar deszelfs oorspronkelijken zin een werk der handen, of dat gedeelte der Geneeskun-

de

de beteekent, welks aanwending uitwendige handreiking en werktuigelijke geschiktheid vordert; evenwel nemen wij dit woord, overeenkomstig het reeds sedert lang aangenomen spraakgebruik en den geheelen tegenwoordigen omvang dezer wetenschap, in eene meer edele beteekenis, en verstaan onder *Chirurgie* of Heelkunde, den inhoud onzer kennis van de verhoudingen en wetten van het levend bewerktuigd gestel, toegepast op de genezing van die ziekten, bij welke eene verandering der bewerktuiging als hoofdzaak ten grond ligt, verbonden tevens met de bekwaamheid, om de daartoe vereischt wordende hulpmiddelen kunstmatig te gebruiken. — Dien ten gevolge is zij dat gedeelte der Geneeskunde, hetwelke leert, hoe, in de eerste plaats, uitwendige gebreken door de geschikte aanwending van uit- en inwendige hulpmiddelen zijn weg te nemen, en hoe aan de andere zijde de uitwendige middelen tegen zoodanige inwendige ziekte behooren aangewend te worden, welke met eene zigtbare beleediging van den vorm verbonden zijn.

De Chirurgie wordt zeer doelmatig in de geneeskundige (*medicinische*) en werkdadige (*operative*) of handdadige (*manuelle*) verdeeld. Gene bestaat in de aanwending der *algemeene ziektekundige* en *geneeskundige grondstellingen* op de genezing van die ziekten, welke door verandering der *organisatie* worden voortgebragt, of door deze vergezeld zijn: de *operative Chirurgie*, daarentegen, geeft de regelen op tot de kunstmatige aanwending van zekere uitwendige middelen, tot de

 kunst-

kunsthulp van instrumenten, van het verband, enz., waardoor die ziekten der werktuigen worden weggenomen, welke aan de heelkundige gebreken ten grond liggen.

Deze beide deelen der Heelkunde kunnen echter in de aanwending en in een beoefenend leerboek niet van elkander worden afgescheiden, waarom wij dezelve ook ten behoeve van het onze vereenigd voordragen.

Hoe moeijelijk het zij eene juiste systhematische verdeeling van de Heelkundige ziekten te geven, bewijzen reeds genoegzaam de veelvuldige daartoe vergeefs in het werk gestelde proeven; de beste van allen zijn die van CALLISSE, CHELIUS en RICHERAND, alhoewel de laatste in de bewerking zijner *Nosographie chirurgicale* niet getrouw aan zijn ontwerp gebleven is. Om evenwel zoo veel mogelijk de, naar ons oordeel, beste orde te volgen, zullen wij hoofdzakelijk den laatsten tot onzen leidsman kiezen, en wijken daar alleen van hem af, waar de aard der zaak zulks eenigzins schijnt te vorderen (*).

De wetenschappelijke Heelmeester heeft tot zijne vorming even dezelfde voorbereidende wetenschappen noodig, als de Geneesheer, en daartoe behooren:

1°. De *Talen*. Behalve de nederduitsche, ook de hoogduitsche, de latijnsche, de fransche en de

(*) De aan het hoofd van dit boekdeel geplaatste inhoudstafel geeft de door ons gemaakte rangschikking volledig te kennen.

de engelsche. De eerste om doelmatige opstellen te vervaardigen en zijne gedachten duidelijk en bepaald ter neder te stellen; de overige om genees- en heelkundige schriften, welke in die talen zijn opgesteld, te kunnen gebruiken, dewijl het altijd beter is elk boek in deszelfs oorspronkelijke taal te lezen, dan overzettingen, die niet zelden gebrekkig en onzeker zijn. — De latijnsche taal is, wegens de *Terminologie*, voor elken Heelmeester volstrekt noodzakelijk, gelijk de kennis der grieksche taal, welke voor het overige niet zoo zeer vereischt wordt, het leeren van de *Terminologie* mede zeer bevordert.

2°. De *Redeneerkunde* (*Logica*), welke juist leert denken, oordeelen en besluiten.

3°. De *Zielkunde* (*Psychologia*); zij bevat de ontvouwing der geestige verschijnselen in den mensch over het algemeen, verbonden met het onderzoek van hun wezen, van hunne oorzaken en van hunne werkingen. — Zij staat alzoo met eene volkomene *Physiologie* van het menschelijk ligchaam in een onafscheidelijk verband.

4°. De *natuurkunde* (*Physica*). Men kan hierin drie deelen onderscheiden.

a. De *Natuurlijke Historie* (*Historia naturalis*), of de kennis der ligchamen en derzelver verschijnselen naar derzelver uitwendigen vorm, waar de menigvuldigheid der verschijnselen uit de menigvuldigheid der vormen wordt afgeleid. Zij wordt gesplitst in drie deelen:

a. In de *Dierkunde* (*Zoölogia*). Zij is de natuurbeschrijving van die schepselen, welke geen

 hoo-

hooger dan een dierlijk karakter hebben. Een gedeelte van dezelve is de *Zoötomie*, welke de beschrijving van dierlijke ligchamen, in zooverre dezelve bewerktuigd zijn, naar derzelver gezamenlijke, ook van de onder de oppervlakte zich bevindende, deelen tot onderwerp heeft.

b. De *Kruidkunde (Botanica)*. Zij bestaat in de natuurbeschrijving der planten, en verschaft aan de Heelkunde de kennis van die stoffen, van welke zij zich, tot het bereiken van haar oogmerk, bedienen moet. — De *Phytotomie*, welke een deel der Kruidkunde is, beschrijft den vorm der planten, als bewerktuigde ligchamen, zoowel ten aanzien van de uitwendige, als met betrekking tot de onder de oppervlakte gelegene deelen.

c. De *Delfstofkunde (Mineralogia)*, of de natuurbeschrijving der onbewerktuigde zigtbare ligchamen, welke eenen bepaalden vorm hebben, en stijf of vast zijn.

b. De *Scheikunde (Chemia)*. Zij verschaft ons de kennis der ligchamen naar derzelver menging, en de verklaring van derzelver verschijnselen uit de laatste, overweegt alzoo over het algemeen de stoffen, uit welke de natuurlijke ligchamen zijn zamengesteld.

e. De *proefondervindelijke Natuurkunde (Physica experimentalis)* bestaat in de kennis der verschijnselen die aan de stof over het algemeen toebehooren, welker grond alzoo niet uit haren vorm en menging kan verklaard worden; zij houdt zich derhalve voornamelijk met de krachten der natuurligchamen bezig.

5. De

5°. De *Wiskunde (Mathesis)*, welke over het algemeen de leer der grootheden bevat, onderwijst ons in de middelen en regelen om dezelve van alle soort te berekenen, en de eene grootheid door de andere te bepalen. De grootheid laat zich van alle andere eigenschappen eener zaak afgezonderd beschouwen, en dit doet de zuivere en afgetrokkene Wiskunde *(Mathesis pura vel abstracta)*; of men neemt tegelijk de andere eigenschappen der zaak mede in aanmerking, bij welke zich de grootheid bevindt, gelijk in de toegepaste Wiskunde *(Mathesis applicata)*. — De studie der zuivere Wiskunde is in de eerste plaats het beste middel om het verstand te scherpen en tot naauwkeurig denken en besluiten te gewennen; in de tweede plaats is de zuivere leer der grootheid den Heelmeester noodig, om in de Ontleedkunde de ligging, de gedaante en de verhouding der deelen van het ligchaam te bepalen; in de Heelkunde, om zich van velerlei kunstbewerkingen duidelijke begrippen te vormen, en dezelve naar behooren te verrigten. Uit de aangewende leer der grootheid is den Heelmeester de kennis der Werktuigkunde *(Mechanica)*, welke de ligchamen in hunne beweging en in het evenwigt beschouwt, volstrekt noodzakelijk, om zekere kunstbewerkingen, als de herstelling van gebroken en ontwrichte leden, de aanwending van den Hefboom en der Tang bij zware verlossingen, naauwkeurig te verrigten.

6°. De *geneeskundige Aardrijkskunde (Geographia medica)* leert, hetgeen zich met opzigt tot de Heelkunde in de verschillende wereldstreken

merkwaardigs bevindt, hare verschillende takken en de wetenschappen, welke haar ten grond liggen.

7°. De *Geschiedenis der Geneeskunde (Historia artis medicae)*. Zij bevat een verhaal van de wijzen, welke men in verschillende tijdvakken heeft in acht genomen, om ziekten te genezen, en levert de geschiedenis der veranderingen en lotgevallen, welke alle enkele wetenschappen der Geneeskunde hebben ondergaan.

8°. De *bekwaamheid in het teekenen* en *schilderen*, hetwelk den Heelmeester zoowel in de Ontleed- als Heelkunde te pas komt.

Hierop volgen de voorbereidende wetenschappen, welke in nader verband met de Heelkunde staan, en welke elk Heelmeester grondig moet leeren; als:

1°. De *Ontleedkunde (Anatomia)*. De Ontleedkunde levert de beschrijving van den oorspronkelijken vorm van het menschelijk ligchaam in al deszelfs deelen, zoo als zij inzonderheid door de Ontleding gekend worden. Zij heeft verschillende deelen, te weten, de beschrijving der beenderen, *(Osteologia)*, der Banden, *(Syndesmologia)*, der Spieren, *(Myologia)*, der Vaten, *(Angiologia)*, der Zenuwen, *(Neurologia)*, der Klieren, *(Adenologia)*, en der Ingewanden *(Splanchnologia.)* Hiertoe behoort vooral de heelkundige Ontleedkunde en ook de ziektekundige Ontleedkunde (*Anatomia pathologica*), of de leer van het ziekelijk zamenstel van het menschelijk ligchaam. — Het is voor den Heelmeester van het grootste belang, eene naauwkeurige ontleedkundige kennis van het menschelijk ligchaam te bezitten, dewijl de ziekelij-

lijke veranderingen der deelen alleen naar derzelver oorspronkelijken vorm kunnen beoordeeld worden.

2°. De *Natuurkunde* van het menschelijk ligchaam (*Physiologia*) is de ontvouwing van deszelfs verschijnselen over het algemeen, en van de gezondheid in het bijzonder, verbonden met het onderzoek van haar wezen, harer oorzaken en werkingen.

3°. De *Ziektekunde* (*Nosologia s. Pathologia*). Zij is dat gedeelte van de Natuurkunde des menschen, hetwelk deszelfs verschillende ziekelijke verschijnselen, als bijzondere geheelheden, naar derzelver oorsprong, loop, oorzaken, teekenen en werkingen verklaart. — De deelen van deze wetenschap zijn: *a.*) De Leer van de Oorzaken der Ziekten (*Aetiologia*); *b.*) de Leer van de Toevallen (*Symptomatologia*); *c.*) de Leer van de Teekenen derzelve (*Semiologia s. Semiotica*), en *d.*) de Voorzeggingskunst (*Prognostica.*)

4°. De *Geneesmiddelleer* (*Materia medica*), welke alle tot de genezing van ziekten aanwendbare middelen overweegt, en ons van derzelver werkingen onderrigt. Een deel van deze wetenschap is de Artsenijleer (*Pharmacologia*); zij beschouwt de zinnelijke eigenschappen, de grondstoffen, den oorsprong, de inzameling, de toebereiding, de echtheid en vervalsching, en de geneeskrachten der geneesmiddelen.

Met deze wetenschap staat in verband:

5°. De *Kruidmengkunde* (*Pharmacia*), welke zich bezig houdt met de toebereiding van die ge-

neesmiddelen, welke door bereiding *of* eerst worden voortgebragt, *of* wel door dezelve bruikbaar gemaakt worden.

6°. De *Gezondheidsleer* (*Diaetetica s. Hygieine*), welke eene algemeen vatbare aanleiding geeft om de geestige en ligchamelijke verschijnselen zoodanig te bepalen, dat daardoor de gezondheid behouden en ziekten voorgekomen worden. Eindelijk

7° De *algemeene Geneeskunde* (*Therapia generalis*), welke regelen opgeeft, die gedeeltelijk bij alle, gedeeltelijk bij verscheidene soorten van ziekten zijn op te volgen, en naar welke de geneesmiddelen moeten aangewend worden.

Een geschikt Heelmeester moet ook nog zekere goede hoedanigheden bezitten, die ik hier met weinige woorden zal aanstippen. — Hij moet eene groote neiging tot zijne wetenschap bezitten, niet alleen echter tot de Theorie, maar ook tot hare uitoefening, welke met vele onaangenaamheden verbonden is. Ten opzigte des ligchaams moet hij eene vaste en duurzame gezondheid genieten, en niet te vatbaar zijn voor ziekten, om zich aan alle vermoeijenissen, welke de uitoefening der Heelkunde dikwijls met zich voert, te kunnen onderwerpen. Hij moet een scherp gezigt en een fijn gevoel hebben, om de teekenen der ziekten gemakkelijk waar te nemen. De Heelmeester moet zoowel tot alle kunstbewerkingen, als inzonderheid tot die der Verloskunde vastheid en vlugheid van ligchaam, met elkander verbonden, bezitten; hij moet groote spierkracht en de geschiktheid hebben, om zich van beide handen te kunnen bedienen. Zijne handen

den moeten inzonderheid goed gevormd en fijn zijn, opdat hij aan dezelve met geringe moeite elke vereischt wordende beweging kan mededeelen. Hij moet op de deugdzaamheid der werktuigen, die hij gebruikt, de naauwkeurigste opmerkzaamheid vestigen, en, hetgeen een zeer gewigtig vereischte is, bijzonder zindelijk zijn. Bovendien moet hij een braaf karakter, een geoefend verstand, een goed geheugen en eene scherpe oordeelskracht bezitten. Menschenliefde, medelijden, vlijt en werkzaamheid, belangloosheid, stoutmoedigheid en besluitvaardigheid, zijn de schoone deugden, welke hem voornamelijk moeten versieren. Intusschen moeten de beide laatste gunstige eigenschappen, bij zulke gewigtige onderwerpen, als het leven en de gezondheid zijn, met bedachtzaamheid en voorzigtigheid verbonden wezen.

Uit het boven gezegde is reeds gedeeltelijk het nut, de grootheid, het gewigt en de groote omvang der Heelkunde blijkbaar; deze eigenschappen openbaren zich echter nog duidelijker uit de geschiedenis van haren oorsprong, voortgang en volmaking, welke echter, wegens gebrek aan plaats, hier niet kan uitgebreid worden.

Het zal ook niet overbodig zijn, hier de voornaamste algemeene regelen op te tellen, welke bij heelkundige *Operatiën* moeten in acht genomen worden.

Om de noodzakelijkheid eener kunstbewerking te bepalen, moeten de *aanwijzingen* en *tegenaanwijzingen* tot dezelve naauwkeurig in overweging genomen worden. — De uitslag hangt af van eene

ge-

gegronde kennis der ziekte, van eene naauwkeurige kennis van het deel, van den ouderdom des lijders, van zijne tegenwoordige ligchaamsgesteldheid en van andere bijzondere omstandigheden.

De Heelmeester moet bij elke *Operatie* de beste *Methode* volgen; zij moet in elk geval aan het oogmerk, waartoe men werkzaam is, beantwoorden, en geen grooter gevaar aanbrengen dan het gebrek zelf, hetwelk men daardoor verwijderen wil. Zij moet met de minste pijnen verbonden zijn, in den kortsten tijd en met de eenvoudigste instrumenten bewerkstelligd kunnen worden, daarbij juist en zeker zijn, en geene langdurige opvolgende behandeling noodzakelijk maken. — Wanneer er dus meer *Methoden* zijn, om eene *Operatie* te verrigten, dan moet de Heelmeester altijd die verkiezen, aan welke hij de meeste dezer voordeelen toekent.

Het is inzonderheid noodzakelijk, dat men bij elke belangrijke *Operatie* den geschiktsten tijd verkieze, hoewel ons geene keuze te dien opzigte overblijft, wanneer de toevallen dringende zijn. Waar men het echter vermijden kan, moet men geene gewigtige *operatie* ondernemen, wanneer aanstekende ziekten heerschen, en de lijder, die *geopereerd* moet worden, aan eene andere inwendige ziekte lijdt, en wanneer het weder zeer heet, zeer koud of zeer veranderlijk is. — Wat de plaats tot de *Operatie* betreft, zoo moet dezelve ruim en helder zijn, en alle geraas daarvan verwijderd worden.

Gemeenlijk heeft men met den persoon, die *geopereerd* zal worden, zekere voorbereidingen te

on-

ondernemen; onzuiverheden in de eerste wegen moeten ontlast worden, en volbloedige lijders moet men door aderlatingen, schralen kost, veel verdunnenden drank en baden; zwakke uitgeteerde ligchamen daarentegen door voedende spijzen, wijn en versterkende middelen tot de *Operatie* voorbereiden.

Is de lijder zeer prikkelbaar (*aandoenlijk*), tot krampen en stuiptrekkingen geneigd, of zeer vreesachtig, dan moet men voor de *Operatie* geruststellende middelen en *opium*, hoewel niet in te groote hoeveelheid, toedienen.

Elke *Operatie* moet met bewilliging van den lijder ondernomen worden. Ook is het goed, dat men bij zware *Operatiën* altijd eenige goede vrienden en bekwame mannen raadplege; zij kunnen ons niet alleen bij de *Operatie* vele dingen herinneren, maar ook bij onvoorziene ongelukkige omstandigheden de getuigenis geven, dat wij alles gedaan hebben, wat voor de kunst mogelijk was.

Men moet de *Operatie*, wanneer men eenmaal den tijd daartoe heeft vastgesteld, nimmer om eenige onbeduidende verhindering opschorten, en den lijder te lang in bange verwachting doen verkeeren.

Heeft men nu besloten eene Kunstbewerking te doen, dan moet men nog zorgvuldig op datgene acht geven, wat *voor*, *gedurende* en *na* de *Operatie* geschieden moet, hetwelk hier nog in het algemeen zal voorgedragen worden.

Voor de Operatie. Alvorens men tot de *Operatie* overga, moet men alle daartoe vereischt wordende benoodigdheden, instrumenten en verbandstukken,

ken, in gereedheid brengen, en dezelve, ten einde alle verlies van tijd te vermijden, in zoodanige orde schikken, als men dezelve denkt te gebruiken. Ook is het goed, dat men de onontbeerlijkste instrumenten dubbel in voorraad hebbe, wanneer onverhoopt, staande de *Operatie*, het een of ander onbruikbaar werd.

Koud water, wijnazijn en vlugge reuk middelen moet men voor elke *Operatie* bij de hand hebben, om den lijder, in geval van bezwijming, weder te kunnen opwekken. De lijder moet in zoodanigen staat geplaatst worden, dat de Heelmeester het gansche deel, aan hetwelk de *Operatie* geschieden moet, naauwkeurig kan overzien, en de zit- of legplaats van den lijder moet men zoodanig inrigten, dat elke onwillekeurige verandering van dezelve verhinderd worde. De Heelmeester moet zoodanigen stand aannemen, in welken hij duidelijk zien, het gansche ligchaam vasthouden en de handen vrij gebruiken kan. — De *opererende* hand moet geene schaduw op het deel werpen, aan hetwelk de *Operatie* verrigt wordt. De helpers moeten, wanneer men dezelve verkrijgen kan, zelven deskundig zijn, en van alles, wat geschieden moet, vooraf naauwkeurig onderrigt en zoodanig geplaatst worden, dat zij aan hunne bestemming kunnen voldoen.

Gedurende de Operatie. De regel, om met tegenwoordigheid van geest, met zekerheid, gemakkelijkheid, vaardigheid en de meest mogelijke verschooning bij de *Operatie* te werk gaan, bevat al de algemeene voorschriften, welke men hier geven

kan.

kan. Voor het overige moet men dat, wat met eene snede verrigt kan worden, met geene meerdere doen; de *Operatie*, indien zulks mogelijk is, op eenmaal voleinden, en wat met de vingeren alleen geschieden kan, met geene instrumenten verrigten.

Na de Operatie. Het verband moet na de *Operatie* met de voegzame middelen en verbanden zoodanig gemaakt worden, dat men zijn oogmerk genoegzaam bereikt, en de lijder evenwel niet zonder noodzakelijkheid bezwaard worde. Aan het lijdende zoowel, als aan het gansche ligchaam moet men zulk eene plaatsing geven, in welke het minste voor wanorde of verplaatsing te vreezen is, en de lijder de minste ongemakkelijkheid gevoele. — Kussens, welke met haren, kaf of fijn stroo zijn opgevuld, schikken zich het beste tot legersteden. — De legerstede van den lijder kan men, wanneer er een lange tijd tot de genezing vereischt wordt, somwijlen met voorzigtigheid veranderen, opdat hij zich niet doorligge, noch de spieren stijf worden. — Na de *Operatie* moet men nog voor eenen geschikten eetregel, zindelijkheid, rust en ververschingvan lucht zorgen; dingen, welke van het grootste gewigt zijn, en die op den goeden uitslag den wezenlijksten invloed hebben.

EER-

EERSTE AFDEELING.

EERSTE HOOFDSTUK.

OVER DE ZIEKELIJKE TOEVALLEN, WELKE VAN NIET NATUURLIJKE PRIKKELS EN EENER VERHOOGDE LEVENSWERKING AFHANGEN.

Door eenen niet natuurlijken, of ziekte voortbrengenden prikkel (*Stimulus morbifer*) verstaat men al datgene wat op eene meer of minder blijkbare, of in het geheel niet in de zinnen vallende wijze, op de zenuwen werkt, en daardoor de vaste deelen in hunne verrigtingen stoort, onverschillig of dezelve zich buiten, of wel binnen het ligchaam bevinde, en of hij op eene *mechanische*, *physische*, *chemische*, of op eene andere voor als nog onverklaarbare wijze zijne werking uitoefent.

Even gelijk wij ons het leven en de gezondheid, als het uitwerksel van natuurlijke en behoorlijk geëvenredigde prikkels voorstellen, zoo is ook ziekte, en wel voornamelijk ziekte met verhoogde werkzaamheid der vaste deelen en de daardoor versnelde omloop van vochten, het gevolg van niet natuurlijke en ongeëvenredigde prikkels. De ziektevormen, welke daardoor ontstaan, zijn: *Pijn*, *Kramp*, *Ontsteking* en *Koorts*. Daar deze laatste echter meer in de geneeskundige Leerboeken, dan wel in die der Heelkunde te huis behoort, zullen wij daarvan slechts in zoo verre spre-

ken

ken als bij de behandeling der Ontsteking te pas komt, en in dit eerste Hoofdstuk alleen de drie eerstgenoemde ziektevormen beschrijven.

DE PIJN.

Pijn is elke onaangename gewaarwording van op zichzelve, of door ziekte gevoelig gewordene deelen, welke door eenen meer of minder hevigen prikkel wordt voortgebragt. Zij is naar de verscheidenheid der *zitplaats:* der *hevigheid*, der *duurzaamheid* en naar nog meer andere omstandigheden verschillende.

Naar gelang der *zitplaats* bevindt zij zich of in zoodanige deelen, welke tot het leven onontbeerlijk zijn, of zij bepaalt zich tot minder edele deelen; dan eens doet zij alleen de uitwendige, dan weder de inwendige deelen aan; dan eens is zij vastzittende, dan weder rondzwervende.

Ten aanzien harer *hevigheid* is zij zeer verschillende, zoodat men tusschen eene enkele *jeuking* en eene onverdragelijke met den dood dreigende *pijn*, eene tallooze menigte van bijzondere graden kan aantreffen.

De *Jeuking* (*Pruritus*) is of eene voorbode van *pijn*, of het einde derzelve, en treedt dan bij de genezing in.

Het plaatselijk *jeuken* vooronderstelt altoos eenen prikkel, welke de huidzenuwen van eenig deel aandoet; hij kan echter ook op afgelegene dee-

 len

len werken, en van andere verwijderde deelen afkomen.

Ten opzigte der *duurzaamheid* is de *pijn* spoedig afgaande, of lang aanhoudende; gedurig, of nalatende, of zelfs wel tusschenpoozende.

Naar derzelver *hoedanigheid* is zij stekende, snijdende, knagende, brandende, scheurende, spannende, drukkende, kloppende, kriebelende, enz.

De *naaste oorzaak* van de pijn is een prikkel, welke met meer of minder hevigheid op de zenuwen werkt, en de werking derzelve vermindert of verhoogt.

De *afgelegene* of *gelegenheidgevende* oorzaken van de pijn zijn, of *openbare* of *verborgene*.

Tot de *openbare oorzaken* behooren alle uiterlijke beleedigingen, welke het innerlijk bestaan der zenuwen veranderen, of eene eigene beweging in dezelve voortbrengen. De zenuwen kunnen door eene uitwendige drukking, door zamensnoering of spanning, veelvuldige veranderingen in derzelver inwendig maaksel ondergaan, en hiertoe kunnen derhalve alle kneuzingen, klemmingen, geweldige uitrekkingen, slagen, stooten, vallen, beleedigingen van gevoelige deelen, vooral van groote zenuwen en peesvliezige uitbreidingen; verscheuringen van banden en pezen met stompe, snijdende, en wel voornamelijk met stompe en puntige werktuigen, aanleiding geven.

De *openbare oorzaken*, welke bij beleedigingen der deelen eene eigene beweging in de zenuwen voortbrengen, zijn: voorafgegane scheidingen, verschillende scherpten, vuur of koude, de dampkringslucht, enz.

De

De *oorzaken*, welke op eene *verborgene wijze* op de zenuwen werken en dezelve prikkelen, zijn voornamelijk diegenen, welke, zonder dat dezelve opzettelijk van buiten zijn aangebragt, eene buitengewone spanning en uitzetting in het een of ander deel van het ligchaam veroorzaken, of eene tegennatuurlijke zamensnoering in hetzelve voortbrengen, en zulks wel op eene wijze, welke als nog voor onze zintuigen verborgen is, en door geene ziektekundige beschrijving voldoende is verklaard geworden.

De *aanwijzingen* tot de genezing der pijn, in zoo verre deze een onderwerp der Heelkunde uitmaakt, bestaan daarin, *dat men de oorzaak der pijn wegneemt*; dat men, wanneer de omstandigheden zulks gedoogen, *de gevoeligheid der geprikkelde zenuw geheel vernietigt* of ten minste *den hoogen graad van* deze pijnlijke gewaarwording vermindert.

De voldoening aan de *eerste aanwijzing* is zoo omvattend, als de natuur en de oorzaken van de pijn zelve zijn.

Aan de *tweede* wordt voldaan, wanneer de eerste niet mogelijk is, door eene geheele doorsnijding of volkomene vernieling van de zenuw. Dit laatste geschiedt door vuur, helschensteen, spiesglansboter, bijtsteen enz. Het spreekt van zelf dat men bij de aanwending van deze middelen, de overige deelen zooveel mogelijk moet ontzien.

De *derde aanwijzing ter genezing* wordt, wanneer de eerste en tweede niet kunnen uitgevoerd worden, in zoo verre vervuld, als men door het

aanwenden van dan eens koude, dan wederom van warme omslagen, de ontbloote pijnlijke deelen niet alleen voor den toegang der lucht beveiligt, maar dezelve ook, gelijk de ondervinding leert, doch door geene *theorie* kan bewezen worden, voor de voortgaande schadelijke werking van nadeelige prikkels beschermt. Hiertoe dienen verder alle omwindende middelen, als slijm, vet, olie; te weten: kweepittenslijm, lijnolie, versche boter, room, eiwit, het slijm van arabische gom enz.

Wanneer de pijnlijke spanning van eenen prikkel afhangt, doch deze oorzaak niet kan weggenomen worden, dan moet de pijn door het gebruik van verslappende middelen, door de inwikkeling, of door de ondersteuning van het lijdende deel verminderd worden.

Somtijds wordt eene pijnlijke aandoening ook daardoor verzacht, dat men de vochten door eenen tegenprikkel, hetzij dezelve nu als oorzaak, uitwerksel, scherpte, of waardoor ook anderzins prikkelen, door verschillende ontlastwegen afleide, of dat men de ziekelijke gewaarwording door denzelven, terwijl men op eenige andere plaats van het ligchaam eene nieuwe pijn verwekt, vermindert of geheel verdelge.

Tot deze laatste hulpmiddelen behooren; spaansche vlieg-pleisters, fontenellen haarsnoeren enz. Tot de eerste, algemeene en plaatselijke bloedontlastingen door aderlatingen, bloedzuigers, bloedige koppen, klijsteren en inwendige middelen.

Het *Heulsap* (*Opium*) stilt niet altoos de pijn. Bij het gebruik van de met hetzelve overeenko-

mende middelen, van de *Hyosciamus*, *Belladonna* en *Strammonium* namelijk, zij men vooral indachtig dat men met vergiften te doen heeft, die, behalve door hunne verdoovende werkingen, ook nog op eene andere wijze schadelijk zijn.

Ligt de oorzaak van de pijn in eene bijzondere ziekte van het ligchaam, bij voorbeeld, in venusziekte, scheurbuik, schurft enz., dan moeten zoowel *in-* als *uitwendige* middelen, welke tegen deze ziekten dienstig zijn, worden aangewend.

VAN DE KRAMP.

Kramp (*Spasmus*) en *Stuiptrekking* (*Convulsio*) zijn in het wezenlijke niet van elkander onderscheiden. *Kramp* is eene dikwerf oogenblikkelijk intredende en nalatende, dikwerf ook lang aanhoudende, hevige, onwillekeurige, tegennatuurlijke zamentrekking of uitzetting van de tot beide deze bewegingen geschikte deelen in het dierlijk ligchaam.

Algemeen is de *Kramp*, wanneer zij alle spieren van het ligchaam, de uitstrekkers zoowel, als de buigers te gelijkertijd aandoet, en het ligchaam zoo regt en stijf maakt als een paal. Dezen toestand noemt men *regtstijvigheid* (*Tetanus simplex*). Doet zij alleen de buigende spieren van het hoofd, van de borst en der lendenen aan, en trekken deze zich zoodanig zamen, dat zij het ligchaam van den lijder naar voren trekken, dan noemt men dezen krampachtigen toestand *vooroverkromming* (*Em-*

(*Emprosthotonos*). Bepaalt zij zich echter alleen tot de uitstrekkende spieren van het hoofd, den hals, der schouders en van den rug, en buigen deze het ligchaam van den lijder naar achteren, dan noemt men dezelve *achteroverkromming* (*Opisthotonos*). Wordt het ligchaam echter naar de eene of andere zijde getrokken, dan heet deze kramp *zijwaartsche overbuiging* (*Pleurosthotonos*.)

Wanneer er nogtans slechts enkele deelen door kramp worden aangetast, dan ontvangen deze plaatselijke krampen verschillende benamingen, naar gelang der bijzondere deelen welke in dezen ziekelijken toestand betrokken zijn: bij voorbeeld, *Oogkramp* (*Strabismus*) *Hondskramp aan den mond* (*Spasmus cinicus*) de *Sardonische lach* (*Risus sardonius*), *Mondklem* (*Trismus*), de *Kramp van het Keelgat* (*Strangulatio faucium*), de *Kramp der mannelijke roede* (*Priapismus*, *Satyriasis*) de *Kramp der ledematen* (*Spasmus artuum*.)

Op gelijke wijze is het met de *Stuiptrekkingen* gesteld, welke, wanneer men eene beurtelingsche (want slechts daardoor onderscheiden zij zich van de krampen) zamentrekking en verslapping van de spieren des geheelen ligchaams bespeurt, *algemee- stuiptrekkingen* (*Convulsiones universales*) genoemd worden, waartoe de *vallende ziekte* (*Epilepsia*), de *St. Vitius dans* (*Chorea sancti Viti*) enz. behooren. Lijden er sleschts enkele deelen, dan verkrijgen zij naar het verschil derzelver eigendommelijke benamingen, als *Hartklopping* (*Palpetatio cordis*), *Hik* (*Singultus*) enz.

Menigvuldig is het verschil der kramp naar

der-

derzelver zitplaats, *duur*, *hevigheid* en *hoedanigheid*.

De *naaste oorzaak* van de kramp ligt in de meerdere of mindere gevoeligheid der zenuwen, door welke de, aan de spieren eigene prikkelbaarheid in beweging gesteld en eene onmiddellijke zamentrekking in de spiervezelen wordt voortgebragt. Intusschen schijnt er toch in de spiervezelen zelve iets te liggen, hetwelk dezen tegennatuurlijken invloed der zenuwen op dezelve, waardoor de kramp ontstaat, begunstigt.

Afgelegene, *opwekkende* of *gelegenheidgevende oorzaak* van de kramp is al datgene, wat zoodanig op de zenuwen werkt, dat deze daardoor noodzakelijk ontstaat, hetzij dat hetzelve van buiten kome, of inwendig uit dat beginsel voorkome, hetwelk men ziel noemt. Daartoe behoort: drukking, zamensnoering en uitrekking der zenuwen; alles wat op eene ongeregelde wijze op de hersenen, het verlengde merg, het ruggemerg, de groote zenuwen, de zenuwknoopen en zenuwvlechten werkt; alles wat het zenuwgestel in eenen hoogen graad verzwakt, en daardoor een aanmerkelijk, niet ligt te herstellen verlies der levenskracht, veroorzaakt: bij voorbeeld, sterke bloedvloeijingen, groote ontlastingen enz. Daartoe behooren bovendien alle hevige gemoedsbewegingen, en al te sterke inspanningen der zoogenoemde geestvermogens. Hoe gevoeliger, prikkelbaarder, geestiger, zwakker en meer ontzenuwd de lijder is, des te meer is hij tot krampen geneigd.

De gevolgen der Krampen zijn even zoo verschil-

 len-

lende, als hare oorzaken, en andere betrekkingen derzelve. Over het algemeen vertoonen zich de toevallen bij eene algemeene kramp, zoowel in de vaste als in de vloeibare deelen, en in alle verrigtingen welke van dezelve afhangen.

De Heelmeester heeft bij de genezing der kramp eene drievoudige aanwijzing: 1) *Wegneming van de oorzaak der Kramp*; 2.) *matiging van de meeste harer werkingen*; 3.) *versterking van het door krampen verzwakte ligchaam.*

De vervulling van de *eerste aanwijzing* is even zoo menigvuldig, als de oorzaken van het gebrek. Zeer dikwijls kan zij niet anders dan door eene vroege wegneming van het deel, wanneer de oorzaak derzelve nog gelukkig genoeg in een enkel deel bepaald is, worden ten uitvoer gebragt.

Aan de *tweede aanwijzing* wordt voldaan, door het voorzigtig, zoowel *in-* als *uitwendig* gebruik van het Heulsap, ook door andere krampstillende middelen, als Kamfer, Bevergeil, Bilzenkruid, Muskus, *Belladonna*, *Laurocerasus*, *Asa foetida*, *Sp. Corn. Cervi*, *Aether*, bijtend-dierlijk-planten-loogzout, loogzoutig-scherpe baden, kwiksmeringen; somtijds, bij de beleediging eener bijzondere zenuw, door de onmiddellijke aanwending van den *Bals. peruvian.*, of van de Terpentijnolie op de lijdende zenuw, ofschoon wij moeten toestemmen, dat al deze hooggeprezene middelen, niet altoos aan onze wenschen beantwoorden.

De toevallen van de minder gevaarlijke, minder hevige plaatselijke kramp worden verminderd of geheel weggenomen door het plaatselijk gebruik

van

van verslappende middelen op de zamengetrokkene spieren; bij voorbeeld, door het inwrijven van verzachtende olieachtige zalven, door eene voorzigtige uitrekking van het lijdende deel, door eenen aangebragten zachten prikkel op de tegenovergestelde spieren, ten einde daardoor eene zamentrekking te bewerken; in zwaardere gevallen door *Opium*, *Hyosciamus*, en de bovengenoemde middelen, met in achtneming van de bijzondere oorzaken der kramp.

Zoowel bij de algemeene als bij de plaatselijke kramp, zijn laauwe baden nog de beste middelen ter verzachting.

De *derde aanwijzing* wordt vervuld door het *in-en uitwendig* gebruik van versterkende middelen.

VAN DE ONTSTEKING IN HET ALGEMEEN.

De *Ontsteking* (*Inflammatio*, *phlogosis*), is een van de gewigtigste verschijnselen in het menschelijk ligchaam, en daar zij onder de heelkundige ziekten het meeste voorkomt, of vele derzelve vorafgaat, moet ook de beginnende Heelmeester in de eerste plaats een naauwkeurig denkbeeld van haar zoeken te verkrijgen.

Wanneer men het wezen of den innerlijken grond van die ziekte, welke men Ontsteking noemt, wil verklaren, dan is het in de eerste plaats noodzakelijk dat men derzelver zitplaats aantoone; ten tweede, dat men de oorzaken bepale, welke die

ziekte daarstellen; ten derde, dat men de verandering opgeve, welke door deze oorzaken in het aangedane deel wordt voortgebragt; en eindelijk ten vierde, dat men den invloed overwege, welke deze verandering zoowel op het ontstoken deel als op het geheele ligchaam heeft, of kan hebben.

Uit deze vereischten vloeit voort, dat men zal moeten spreken:

I. Van de zitplaats der Ontsteking.

II. Van derzelver oorzaken.

III. Van derzelver ontwikkeling, aard en kenteekenen.

IV. Van derzelver uitgangen.

Op de juiste kennis dezer bijzonderheden grondt zich dan eene geneeswijze, welke den toets der zuivere ervaring van alle tijden behoorlijk wederstaat.

I.

Zitplaats der Ontsteking.

1. Dat de zitplaats der Ontsteking in het bloedvaatgestel, of liever in die vaten gelegen is, welke voorhenen geen rood bloed voerden, was reeds het gevoelen van HIPPOCRATES, daar hij, in zijn boek over de Hoofdwonden, zegt, dat de Ontsteking alleen door het indringen van bloed in zoodanige deelen ontstaat, welke door hetzelve vooraf niet gevuld werden. Zijne opvolgers, alhoewel verschillende in de ver-

kla-

klaring der oorzaken en der verschijnselen, waren het echter ten aanzien der zitplaats met hem eens; het ontbrak hen nogtans, even zoo goed als HIPPOCRATES, niet alleen aan eene juiste kennis dezer vaten, maar verkeerden nog steeds, gelijk hij, in diepe duisternis der menschelijke natuurkunde, waarom het ook niet mogelijk was, dat zij in de leer der Ontsteking groote vorderingen maakten. Het was aan den ijverigen, onvermoeiden, scherpzigtigen BICHAT voorbehouden, om de Ontleed- Natuur- en Ziektekunde van den mensch met de fakkel zijner kennis te verlichten, en ons nader bekend te maken met een stelsel van vaten, (de haarvaten, *vasa capillaria*) hetwelk voornamelijk bestemd is tot de verrigting der voeding en der bijzondere afscheidingen, en hetwelk hij ook voor de zitplaats der Ontsteking houdt.

Alhoewel BICHAT de eerste ontdekker van dit stelsel van vaten niet geweest is, dewijl hetzelve aan MASCAGNI reeds goed bekend was, en andere schrijvers voor hem daarop reeds gezinspeeld hebben, zoo kunnen wij hem echter de verdienste niet betwisten van hetzelve naauwkeurig bepaald, en de verrigtingen dezer vaten in den natuurlijken toestand het beste nagespoord te hebben. Door hem zijn de overige Natuur- en Geneeskundigen tot helderder inzigten in de menschelijke natuur opgewekt, en hebben zij, door zijne nasporingen voorgelicht, al meer en meer de nevelen doen opklaren, welke het uitgebreide veld onzer niet genoeg gewaardeerde Kunst nog bedekten. — Hooren wij wat hij ons ten aanzien van hetzelve in eene slotsom leert.

De

De beide groote stelsels van bloedvaten ontspringen en eindigen in haarvaten, welke derzelver grenzen bepalen. Men kan dien ten gevolge ook twee stelsels van haarvaten onderscheiden, welke als tegen elkander zijn overgesteld. Het eene, dat door het gansche ligchaam verspreid en in alle ingewanden verdeeld is, de plaats in welke het roode bloed in zwart veranderd wordt; het andere dat zich alleen tot de longen bepaalt, verandert het zwarte bloed in rood. — Het haarvaten stelsel bestaat in alle werktuigen, alle zijn uit eene tallooze menigte van haarvaten zamengesteld. De slagaderen, in welke het bloed door den invloed van het hart wordt rondgevoerd, en de daarmede verwandte aderen zijn aan het weefsel der werktuigen zelfs vreemd, zij slingeren in hunne tusschenruimten voort, en zijn in het celwijsweefsel, dat derzelver kwabben van elkander scheidt, gelegen. Het zijn alleen de haarvaten die een wezenlijk gedeelte van deze werktuigen uitmaken, en zijn zoo naauw met dezelve vereenigd, dat zij inderdaad in de zamenstelling van hun weefsel indringen. Uit dit oogpunt beschouwd kan men het dierlijk ligchaam als eene verzameling van haarvaten aanzien.

Volgens deze algemeene beschouwing is het klaarblijkelijk, dat de uitgebreidheid van het algemeene haarvatenstelsel zeer aanmerkelijk is; dat het de geringste afdeelingen van onze ligchaamsdeelen inneemt, zoodat men naauwelijks eenige organische stofdeeltjes zal vereenigd vinden, zonder haarvaten. Hieruit volgt, dat dit vaatgestel niet alleen als een tusschen gelegen gedeelte van de slagaderen en aderen

is aan te merken, maar dat uit hetzelve ook alle uitwasemende, afscheidende vaten, enz., voortkomen. Het leert alle vaten, welke aan onze werktuigen de voedingstof toevoeren; het bestaat in die deelen, in welke de slagaderen niet indringen, als ook in diegenen, naar welken zij zich begeven. Ook andere vloeistoffen als bloed, stroomen er in de haarvaten. Er zijn deelen, in welke het bloed bijna alleen in de haarvaten heerscht; anderen, in welke het slechts gedeeltelijk bestaat, en waarin men voor een gedeelte ook andere vochten aantreft; eindelijk zoodanige, in welke deze vochten alleen voorhanden zijn, en deze zijn de talrijkste: b. v. in de beenderen, in het celwijsweefsel, in de weiafscheidende vliezen, in een gedeelte van het stelsel der vezelachtige deelen, in de huid, in de rokken der vaten, in de klieren, enz.

Het stelsel der haarvaten vertoont zich als een waar net, in hetwelk geen vaatje een' weg van meer dan twee lijnen aflegt, zonder met een ander gemeenschap te oefenen. De overgang van diegene, welke bloed bevatten, tot diegene, welke andere vochten insluiten, is bestendig vrij. Alle vaten, de slagaderen, de aderen, de uitwasemende vaten, de afscheidende vaten hebben allen gemeenschap met elkander.

Dat het bloed, onaangezien de vrije gemeenschapsoefening van al de takverdeelingen des haarvaatgestels niet in dat gedeelte deszelven overgaat, hetwelk voor de witte vloeistoffen bestemd is, en dat deze niet in takjes indringen, welke voor den omloop des bloeds verordend zijn, en dat eindelijk

lijk het bloed zich niet door de uitwasemende en afscheidende vaten ontlast, daarvan ligt de grond alleen in de betrekking, welke er tusschende organische gevoeligheid van elk gedeelte des haarvatenstelsels en der vloeistof, welke in hetzelve bevat is, bestaat. Dat gedeelte van het stelsel der haarvaten, hetwelk ter bevatting dient van bloed, vindt in de overige vochten prikkelende stoffen, waardoor het zich bij derzelver nadering zamentrekt en sluit; en omgekeerd, zou daar, waar andere vloeistoffen zich bevinden, het bloed eene vreemde zelfstandigheid zijn. Dit gedeelte ontvangt niet vroeger het vermogen om bloed in zich te kunnen opnemen, dan, wanneer deszelfs organische gevoeligheid veranderd is. Het is daardoor, dat eene veel zachtere vloeistof de hevigste bewegingen in zulk een deel kan voortbrengen, wanneer de mate van deszelfs gevoeligheid in geene behoorlijke evenredigheid tot dezelve staat. Waarschijnlijk trekt zich daardoor zulk een gedeelte van het haarvatenstelsel, in hetwelk een wit vocht bevat is, zamen, en kant zich tegen den ingang van eene roode, of anders gekleurde vloeistof aan. Verandert de maat van gevoeligheid van een haarvat, dan verandert ook deszelfs vatbaarheid voor andere vochten. Wordt b. v. de gevoeligheid van een vat, dat slechts witte vochten voert, verhoogd, dan kan het nu de geschiktheid ter bevatting van bloed verkrijgen, hetwelk het te voren afkeerde. Hieruit volgt deze gewigtige stelregel: dat de grond van de verschillende vatbaarheid der haarvaten niet in de verschillende ruimte derzelve,

maar

maar in den verschillenden graad van derzelver organische gevoeligheid gelegen is. Van daar dat BICHAT beweert, dat een vat viermaal meer ruimte kan hebben dan de deeltjes eener vloeistof, zonder dat het dezelve opneemt, wanneer deze vloeistof aan deszelfs gevoeligheid vreemd is.

Van deze grondstellingen maakt hij nu de volgende toepassing op de Ontsteking.

Wordt een deel geprikkeld, dan ondergaat deszelfs organische gevoeligheid aanstonds eenige verandering, zij wordt verhoogd; het haarvatenstelsel dat aan het bloed vreemd was, stelt zich in betrekking tot hetzelve en lokt het als het ware aan; dit stroomt toe, en blijft aldaar opgehoopt, tot dat de organische gevoeligheid tot derzelver natuurlijken graad is teruggekomen. De opvulling van het haarvatenstelsel met bloed is derhalve eene opvolgende werking in de ontsteking. Het hoofdverschijnsel, hetwelk de oorzaak van al de overigen is, is de plaatselijke prikkeling, welke de organische sensibiliteit veranderd heeft. Deze plaatselijke prikkeling kan op verschillende wijzen worden voortgebragt. — Op hoedanige wijze de organische gevoeligheid in het haarvatenstelsel ook verhoogd worde, blijven de verschijnselen echter in het wezenlijke dezelfde. Deze verandering maakt het *wezen* en het beginsel uit van de ziekte; deze verandering is oorzaak, dat er spoedig eene meer of minder hevige pijn in het deel gevoeld worde. Alsdan wordt de vooraf slechts organische gevoeligheid tot dierlijke. Het deel was gevoelig voor den indruk van het bloed, doch plantte denzelven niet tot aan de hersenen toe voort; thans ech-

echter wordt dezelve tot daartoe voortgeleid en wordt pijnlijk. Deze pijn is de aankondigster van de afwijking, welke de organische gevoeligheid heeft ondergaan. Deze verandering duurt dikwerf een tijd lang voort, zonder eenige werking voort te brengen, en deze werking, die inzonderheid in den toevloed van het bloed bestaat, volgt altoos eerst naderhand. Hetzelfde geldt ook van de vermeerderde warmte in het deel, welke insgelijks slechts een gevolg is van de ingetredene verandering der organische gevoeligheid; want ook deze volgt dezelve eerst naderhand op.

Dat nu bij de Ontsteking het bloed in deze fijne vaten, in welke anderzins geen rood bloed indringt, is overgegaan, zien wij bij alle Ontstekingen, en het overtuigendste bij de ontsteking van het bindvlies des oogs. Hiermede is echter het geheim, omtrent de wijze op welke zij in deze vaten wordt voortgebragt, nog geenszins ontsluijerd, en het is daarom dat men vooraf van de oorzaken zal moeten spreken, welke met derzelver oorsprong op het naauwste verbonden zijn.

II.

Van de oorzaken der Ontsteking.

De oorzaken, die de Ontsteking voortbrengen, worden verdeeld in *naaste* en *afgelegene*.

Door de naaste oorzaak (*Causa proxyma)* der Ontsteking moet men die verandering in de levens-

venswerking der voedende haarvaten verstaan, waardoor zij tegen hunne bestemming aan rood bloed in zich opnemen, en daarop met vermeerderde kracht terugwerken.

Onder afgelegene oorzaken (*causae remotae*) worden diegenen begrepen, welke de daarstelling dezer ziekelijke verandering bevorderen; zij worden onderscheiden in voorbeschikkende en aanleidende oorzaken (*causae praedesponentes et occasionales.*)

De voorbeschiktheid tot Ontsteking bestaat in eene algemeene of plaatselijke ziekelijke prikkelbaarheid der haarvaten, welke *aangeboren, overgeërfd*, of door het luchtgestel, het weder, de leefwijze, het beroep enz. kan *verkregen* zijn. Deze voorbeschiktheid draagt ook den naam van ontstekingachtige gesteldheid (*Diathesis inflammatoria.*) Dezen toestand treft men gemeenlijk aan bij menschen van een bloedrijk temperament en eene sterke ligchaamsgesteldheid; bij zulke die een bovenmatig gebruik maken van sterke dranken, die zeer voedende spijzen genieten en onder een' droogen helderen hemel leven; voorts bij zoodanige voorwerpen, bij welke op eene onvoorzigtige wijze zekere gewone ontlastingen zijn onderdrukt geworden; als ook bij diegenen, die aan sterke ligchaamsbewegingen en groote krachtinspanningen zijn blootgesteld. Voor het overige is de voorbeschiktheid verschillende, en naar deze rigt zich ook de aard en de soort der Ontsteking, welke dreigt te ontstaan. Ook zijn eenige werktuigen van het ligchaam minder, andere meer tot ontsteking geneigd. Zoo worden bij kinderen inzonderheid de huid, de slijm-

vliezen, en de lijmphatieke klieren door ontsteking aangedaan; bij jongelingen de ingewanden van de borst; bij mannen de ingewanden van den buik; bij grijsaards echter zijn alle ontstekingen zeldzaam. De vrouwen schijnen over het algemeen meer tot krampen en pijnen dan tot ontsteking geneigd te zijn, evenwel krijgen zij door het baren eene bijzondere voorbeschiktheid tot dezelve, naardien na het baren de nu nalatende verhoogde werking van de baarmoeder op de borsten wordt overgebragt. De uitwendige deelen zijn meer blootgesteld aan den ontstekingsprikkel dan de inwendige. — Eene natuurlijke plaatselijke voorbeschiktheid tot Ontsteking bezitten alle werktuigen, welke, bij eenen hoogen graad van gevoeligheid, vele haarvaten bezitten. — Een deel, dat eenmaal door Ontsteking is aangedaan geweest, wordt andermaal door geringwerkende oorzaken in hetzelfde lijden betrokken.

De *aanleidende of gelegenheidgevende oorzaken* dragen het meeste bij tot de ontwikkeling der ziekte. Het zijn *of* volstrekt uitwendige dingen, *of* vreemde stoffen in het ligchaam, *of* zekere werkingen en ziekten van hetzelve.

Tot de eerste behooren alle soorten van wonden, steken, kneuzingen, verscheuringen, schuddingen, ontwrichtingen, breuken, beleedigingen door beensplinters, drukking, wrijving, te sterke uitrekking enz.; voorts *scheikundige prikkels van allerlei aard*, zuren, loogzouten, scherpe planten, vlugge oliën; *verschillende dierlijke giften*, als van bijen, wespen, slangen, enz.; de lucht, namelijk eene koude, drooge, hevig bewogene lucht; de

kou-

koude over het algemeen, wanneer zij op een verhit ligchaam werkt; de *hitte*, voornamelijk wanneer zij branding veroorzaakt. — Tot de tweede en derde behooren wormen, gastrische onzuiverheden, steenen, afgebroken tanden; *zielsaandoeningen* van allerlei aard, als toorn, schrik, plotselinge vreugde, en eindelijk verschillende ziekten van het ligchaam, als daar zijn de venerische, scrophuleuze, scheurbuikige, rheumatische, jichtige, galachtige en andere ongesteldheden; waartoe voornamelijk nog te brengen zijn, onderdrukte maandstonden, belette kraamzuivering, gestoorde aanbeijenvloed, teruggedreven huiduitslag enz enz.

Eindelijk zijn de oorzaken nog *of* eigenlijdige (*idiopathische*), welke de Ontsteking op de plaats van hare werking zelve voortbrengen, *of* medegevoelige, (*consensuelle*) die op een afgelegen deel werken.

III.

Over de ontwikkeling, den aard en kenteekenen der Ontsteking.

Wanneer men de geneeskundige Leerstelsels doorloopt, waarin de ontwikkeling der Ontsteking wordt voorgedragen, dan ontdekken wij eene verbazende menigte van daartoe strekkende voorstellingen, die echter uit hoofde van derzelver menigvuldigheid reeds als genoegzame bewijzen strekken van derzelver onvolkomenheid, naardien

uit vele toch slechts eene met de waarheid kan overeenstemmen.

Al de verklaringen, om den oorsprong der Ontsteking te bewijzen, zamengenomen, laten zich gevoegelijk bepalen tot de *mechanische*, *chemische* en *dynamische*; intusschen verdient hier aangemerkt te worden, dat sommigen zich van meer dan van eene dezer verklaringswijzen bedienden, en tot eene vermengde leer hunne toevlugt namen, zoodat men dezelve onderscheiden kan in *mechanisch-chemische*, *mechanisch-dynamische* en *chemisch-dynamische* leerwijzen.

Het zou ons te ver van den weg voeren, wanneer wij de denkbeelden van al de schrijvers die de ontwikkeling en den aard der Ontsteking hebben willen verklaren hier wilden voordragen; wij zullen ons alleen tot het zakelijke bepalen en vragen; wat gebeurt er, nadat eene of meer tot voortbrenging van Ontsteking geschikte oorzaken op eenig deel gewerkt hebben? en wat is het gevolg dezer werking? Wij antwoorden hierop (in gevolge de naauwkeurigste, door beroemde mannen in het werk gestelde, natuurkundige proeven en waarnemingen) dat door elken genoegzaam hevigen prikkel, de haarzenuwen van het haarvatenstelsel der voedingsverrigting op eene buitengewoon hevige wijze worden opgewekt, dat deze indruk der zenuwen een zelfde gevolg heeft op de voedende haarvaten, dat deze daardoor in eenen staat van levende uitzetting (*expansio vitalis*) geraken, en in gevolge daarvan toegang verleenen aan het bloed, hetwelk anderzins aan dezelve vreemd was; dat dit ingedrongen bloed

als

als vreemde prikkel in de haarvaten, dezelve zoo lang tot eene versterkte tegenwerking en vermeerderde afscheiding van strembare lijmpha aanzet, tot dat natuur of kunst de oorzaak dezer gestoorde werking vernietigt, het verbroken evenwigt herstelt, of eene andere wijziging aan de ziekte geeft.

Wat men nu ten aanzien van het gevolg dezer verlevendigde werking der haarvaten te denken hebbe, leert men best uit hetgeen door KREISIG en anderen te dien opzigte wordt voorgedragen.

KREISIG zegt, » de Ontsteking heeft hare zitplaats in dezelfde werktuigen als waardoor de voeding geschiedt; door de haarvaten wordt voedende stof, plastische lijmpha, in groote hoeveelheid afgescheiden en bewerkt, welke spoedig vast wordt, en zich *organiseert;* men zou kunnen zeggen, dat het eene opgewekte voedingsverrigting in haar eerste tijdperk ware, want hiertoe behoort, dat er strembare lijmpha uit het bloed wordt afgescheiden, welke in de haarvaten als het ware tot het punt van dierlijke kristalvorming wordt bewerkt, alsdan in de cellen wordt uitgestort, in dezelve stremt, vast wordt, en tot plaatjes aanschiet: vervolgens echter verder wordt bewerkt, eensdeels door de lijmphatieke vaten, welke het overblijvende inzuigen, anderdeels door de zenuwen, welker aandeel aan de voeding echter nog niet genoeg bekend is. Deze uitgewasemde lijmpha vormt schijnvliezen, wordt binnen weinige dagen met leven bedeeld en met vaten doorweven. BARTELS houdt de Ontsteking voor eene plaatselijk verhoogde levenswerking in de haarvaten, waardoor dezelve niet meer werktuigen der

voeding blijven, maar, in den uitgebreiden kring eener meer algemeene verrigting van het ligchaam wordende opgenomen, in werktuigen veranderen voor den omloop des bloeds en der bloedbereiding. RAIMANN zegt, (sprekende van de Ontsteking) dat de zenuwen, de bloedvaten en het bloed gelijktijdig in den ziektetoestand deelen; dat prikkeling van het ontstoken deel, verhoogde gevoeligheid, haastige verandering in de menging der vochten, inzonderheid grootere strembaarheid van het gedeeltelijk sneller, gedeeltelijk langzamer, gedeeltelijk in het geheel niet bewogen, in grooter hoeveelheid verzamelde en meer uitgezette bloed, en verhoogde dierlijke warmte, een bovenmatig opgewekt leven in het deel als derzelver naasten grond te kennen geven. Neemt men nu nog de prikkelende werkwijze van de oorzaken der Ontsteking, die gedeeltelijk met, gedeeltelijk zonder beleediging gepaard gaan, in aanmerking, en vergelijkt men daarmede de heilzame uitwerking van de verzwakkende, verslappende, verkoelende, de strembaarheid beperkende behandeling, dan mag men wel stellen, dat het wezen der Ontsteking in een, den staat van gezondheid overtreffend verhaast leven van het werktuig, voornamelijk echter van deszelfs haarvaten en vochten, in eene, de grenzen der gezondheid overschreidende en te snelle voeding van hetzelve, bestaat (*).

Uit

(*) Hoezeer wij gelooven dat er gedurende de Ontsteking, eene versnelde en versterkte levenswerking in het ontstoken deel plaats vindt, en dat het bloed in de haarvaten, en in som-

Uit het tot hiertoe voorgedragene dunkt mij, dat de Ontsteking op de volgende wijze het best kan bepaald worden.

Bepaling. De Ontsteking bestaat in eene zoo-
[illegible] da-

sommige omstandigheden ook in het algemeene vaatgestel, door deze zelfde werking eene meer strembare hoedanigheid verkrijgt, waardoor hetzelve zoo veel te spoediger tot den grondvorm der dierlijke zelfstandigheid kan overgaan; zijn wij echter van oordeel, dat zoo lang het ware karakter der Ontsteking aanhoudt, dat is te zeggen, zoo lang de *sensible* en *irritable* werking der voedende haarvaten buitengemeen verhoogd is, er staande dien tijd geene vermeerderde aanschieting van vaste dierlijke stof plaats grijpt, en dus ook geene wezenlijk vermeerderde voeding in het deel geschiedt, gelijk de schrijvers over het algemeen schijnen te kennen te willen geven; integendeel komt het ons voor, dat zoo lang de verhoogde levenswerking voortduurt, er meer eene ontbinding, dan vorming van vaste zelfstandigheid plaats vindt, en dat eerst, nadat de hevige werking in de vaten en zenuwen tot derzelver natuurlijken graad zijn terug gekeerd, de aangevoerde en in het deel bevatte vochtmassa tot stremming en wezenlijke bewerktuiging overgaat; met andere woorden, dat gedurende het bestaan eener ware Ontsteking, de *irritable* en *sensible* werking der haarvaten zoo zeer verhoogd is, dat de vormkracht, in derzelver verrigting gestoord, niet tot haar doel kan geraken, en zoo lang werkeloos of ondergeschikt blijft, tot dat het verbroken evenwigt tusschen de organische krachten der haarvaten hersteld is. En dat dit zoo is, meenen wij te mogen besluiten: 1o. Om dat bij de Ontstekingskoortsen de werking algemeen vermeerderd, de voeding daarentegen verminderd is: 2o. Om dat een ontstoken deel door den verhoogden *turgor vitalis* en den daarmede vergezeld gaande sterkeren graad van dierlijke warmte wel veerkrachtig gespannen, maar niet door toegenomene zelfstandigheid vaster is geworden. 3o. Om dat men, een ontstoken deel insnijdende, de zelfstandigheid van hetzelve meer uiteengedreven en losser, dan vas-

danige verhoogde levenswerking van eenig deel of werktuig des ligchaams, en wel bijzonderlijk van deszelfs haarvaten en der daarmede bedeelde zenuwen, dat daardoor de anderzins gewone of natuurlijke stofwisseling op eene buitengewone wijze verhaast en veranderd worde: met andere woorden, Ontsteking is die ziekelijke verandering van eenig deel of werktuig, alwaar in gevolge de werking eens tegennatuurlijken prikkels aanvankelijk de tot de verrigting der voeding bestemde zenuwen in eenen hoogeren dan natuurlijken graad worden opgewekt, waarvan het gevolg is, dat ook de tot deze verrigting geschikte haarvaten in deze versterkte wer-

ter en als in massa toegenomen, aantreft; 4o. Om dat bij zoogenaamde asthenische Ontstekingen in deelen alwaar de vormkracht reeds vooraf aan het kwijnen was, de plastische werking bestendig gemist wordt; 5o. Om dat, wanneer bij sthenische Ontstekingen door eene buitensporige verzwakkende behandeling de *factoren* der *irritabiliteit* en *sensibiliteit* ondoelmatig worden aangetast en uitgeput, de vormkracht de overhand verkrijgt en het deel tot verharding doet overgaan; 6o. Om dat hevige Ontstekingen tot verettering, en zeer hevige tot versterving, en derhalve tot verminderde en geheel vernietigde vorming van vaste zelfstandigheid aanleiding geven; 7o. Om dat zelfs niet zeer hevige Ontstekingen in zwakke en gevoelige deelen ligt tot verettering en versterving overgaan; 8o. Om dat de Hoogleeraar VROLIK, door opzettelijk daartoe in het werk gestelde nasporingen op kraamvrouwen lijken, heeft aangetoond, dat de door de haarvaten uitgewasemde stof in de buikholte gedurende het leven vloeibaar is, en eerst na den dood, wanneer alle levenswerking ophoudt en de warmtestof geweken is, tot eene gestremde vlokkige massa, en somtijds tot zoogenaamde schijnvliezen overgaat.

werking deelen, en in hunne afscheidingen op velerlei wijzen van den gewonen of natuurlijken regel afwijken. — Het ontstoken deel is dus aan te merken als een met een nieuw leven begaafd werktuig, waarin de gevoeligheid en prikkelbaarheid zoowel als de afscheiding bovennatuurlijk verhoogd zijn; kortom, waarin de hoofdwijzigingen van de werking der levenskracht meer of minder krachtig zijn opgewekt.

Men ziet hieruit dat in het eerste tijdperk der Ontsteking de ziekelijke gesteldheid zich alleen bepaalt tot eene verhooging der natuurlijke levenswerking, en dat deze opvolgend eerst oorzaak wordt van de zoo verschillende wijzigingen in de door de haarvaten bewerkte of afgescheidene stoffen, gelijk wij bij de beschouwing van de uitgangen der Ontsteking nader zullen opgeven.

Kenteekenen (Diagnosis.) Men noemt een deel ontstoken, wanneer de verschijnselen eener verhoogde levenswerking aan hetzelve zich openbaren, en de blijken eener afwijking in de verrigting der voedende haarvaten daarbij tegelijk bemerkbaar zijn. — Dat er bij de Ontsteking eene verhoogde levenswerking ontstaan is, of liever, dat eene verhoogde levenswerking het bestaan of het aanwezen derzelve voor een groot gedeelte uitdrukt, getuigen de met haar vergezeld gaande toevallen; als daar zijn, de roodheid, de pijn, en de vermeerderde warmte; terwijl de zwelling, de kloppende beweging en de verandering in het weefsel van het ontstoken deel niet minder kenbare teekenen daarstel-

len van de veranderde werking der voedende en afscheidende haarvaten.

Indien wij ons bij de opgenoemde bepaling der Ontsteking houden, dan is de wijze van haren oorsprong aldus op eene beknopte wijze het gevoegelijkst te verklaren. Een in- of uitwendige prikkel verhoogt in het deel, dat door denzelven wordt aangedaan, de levenswerking tot eenen bovenmatigen graad, hetwelk in het zenuwgestel door vermeerderde gevoeligheid en pijn, in het vaatgestel door sterkere klopping, verhaasten omloop des bloeds, roodheid en zwelling wordt te kennen gegeven. Door de gezamenlijke werking van beide gestellen ontstaat er eene versterkte levenswerking, eene grootere vertering van zelfstandigheid; de haarvaten geraken in eenen meer opgewekten staat van uitzetting (*expansio vitalis activa*), nemen in plaats van witte vochten bloed op, en voeren meer voedingsstof naar het ontstoken deel, waaruit de zoo straks gemelde toevallen ontstaan. Aldus ontvangen wij uit de verhoogde *organische* gevoeligheid, welke door middel der geleidende zenuwen aan de hersenen wordt medegedeeld, de gewaarwording van een onaangenaam kloppend, brandend gevoel, van eene spanning of zelfs van *pijn;* ook kan de drukking, welke door de zwelling aan eene zenuwrijke streek wordt voortgebragt, mede eene werkende oorzaak der pijn worden; welligt ontstaat zij insgelijks van een' ontstekingstoestand in de zenuwscheede en in de zelfstandigheid der zenuwen. De *roodheid*, welke hoogrood, bleekrood, geel-

rood,

rood, donkerrood, niet zelden ook violetkleurig en bruin is, ontstaat van eene ophooping des bloeds en van den meer opgewekten staat van uitzetting in de haarvaten. De *hitte* is almede aan de verhoogde *organische* gevoeligheid, en aan de, van de zenuwen afhangende, grootere werkzaamheid der vaten, waardoor het bloed met meer snelheid en in grootere hoeveelheid naar het ontstoken deel wordt henengevoerd, toe te schrijven. De *zwelling*, welke reeds van den beginne afaan voorhanden is, hangt in het eerste tijdperk af van de levende uitzetting der vaten, en van de daardoor ontstane instrooming des bloeds in de fijnste vaten; bij den verderen voortgang der ziekte echter is zij toe te schrijven aan de toegenomene afscheiding en uitzweeting uit de lymphatieke vaten. — Deze uitzweeting is altijd het sterkste wanneer het stelsel der lymphatieke vaten ziekelijk was aangedaan. Wij nemen dan op de plaats der Ontsteking of in de nabijgelegene deelen eene zuchtige zwelling waar, die sterker is, wanneer er lymphatiek vocht is uitgestort. Bij hevige aanhoudende ontstekingen wordt er eene roode bruinachtige vloeistof afgescheiden, gelijk het roodkleurige vocht in den breukzak bij eene beklemde breuk. Bij den aanvang der Ontsteking is de zwelling hard, en op het aanraken zeer pijnlijk. In den eersten tijd wordt de zwelling niet alleen door de levende uitzetting der vaten en de opvulling derzelve met bloed veroorzaakt, maar ook door de uitzweting der vloeistof, waarbij de zwelling alsdan meer veerkrachtig en gespannen is; blijven er echter na den indruk der

vin-

vingeren groeven in de huid terug, dan is er eene vloeistof uitgestort. De overige verschijnselen der Ontsteking kunnen verdwijnen, terwijl de zwelling overblijft, doordien de uitgestorte vezelstof zich vast zet, schijnvliezen vormt, en er nieuwe vaten in dezelve zich ontwikkelen. Op deze wijze kunnen wij het terugblijven van verhardingen na de Ontsteking veiklaren, dewijl de opslurpende vaten de uitgestorte stof niet weder opnemen en afvoeren; daarvan komt het ook, dat ontstoken geweest zijnde deelen meer of minder hard, vaster en stugger blijven, en eenen vasteren zamenhang behouden.

De zwelling welke de Ontsteking verzelt is zeer verschillende; zij is meer of minder hard, glanzig, verheven of uitgebreid; over het algemeen echter des te sterker, hoe losser het weefsel van het lijdende deel is, en hoe hooger de graad van de Ontsteking klimt: ook is de zwelling naar den bijzonderen aard van het lijdende deel verschillende.

De Ontstekingen zijn dikwijls zeer moeijelijk te kennen, omdat bij sommigen, zelfs bij diegenen welke in uitwendige deelen voorkomen, dikwijls de roodheid, bij anderen de zwelling, en bij nog anderen niet zelden ook de pijn ontbreekt. — De pols is meermalen bij de sterkste Ontsteking onveranderd, en de verrigting van het deel schijnbaar ongestoord. De Ontstekingskoorts ontbreekt zelfs niet zelden geheel en al, en kan dikwijls alleen uit eenige werkingen, welke met de Ontsteking nogtans in een naauw verband staan, worden afgeleid. Het gevoel van warmte, branding en hitte in het lijdende deel schijnt alleen een zeker teeken van de Ont-

Ontsteking te zijn, dewijl het bestendig met dezelve in eene evenredige betrekking staat.

Over het algemeen beoordeelt men de hevigheid eener Ontsteking naar de hevigheid en graden der algemeene teekenen, naar de pijn namelijk, de zwelling, de hitte en de roodheid; niet zelden echter treft men hierin eenige uitzonderingen aan, en is men dus niet altijd zeker in zijn oordeel.

De toevallen der Ontsteking zijn zeer verschillende, en deze verscheidenheid hangt hoofdzakelijk af van hare inwendige hoedanigheid, zitplaats, oorzaken en van de met haar verbondene koorts.

Verdeeling. Ofschoon het wezen der Ontsteking altoos in eene buitengewoon verhoogde levenswerking bestaat, kunnen veelvuldige omstandigheden den loop en de verschijnselen derzelve echter zeer veranderen; deze wijzigingen zijn nogtans slechts als zoo vele afwijkingen van de zuivere Ontsteking te beschouwen, en zulks te meer, hoe minder zij aan het begrip der verhoogde levenswerking beantwoorden. — De Ontsteking kan verschillen 1°.) *naar derzelver verschijnselen en haar verloop;* 2°.) *naar hare oorzaken;* 3°.) *naar het weefsel van het aangedane deel.*

Heeft de Ontsteking een snel verloop en zijn hare toevallen hevig, dan noemt men haar haastig (*Inflammatio acuta*); zijn de toevallen daarentegen gering en van langen duur, dan wordt zij *langdurig* (*Infl. chronica*) genaamd. Ten opzigte van haren aard verdeelt men de Ontsteking verder in *zuivere*, *erethische*, *torpide*, *kwaadaardige* en *verborgene*. Bij de zuivere Ontsteking (*inflamma-*

ti-

tio vera) zijn alle verschijnselen in eenen overeenstemmenden graad voorhanden; zij heeft een snel doch meestal gelukkig verloop, is schier alleen aan sterke voorwerpen, die eene goede gezondheid genieten, eigen, en gaat, zoo niet tot verdeeling, gemeenlijk tot verettering over. Het *erethische* en *torpide* karakter der Ontsteking zijn slechts wijzigingen naar het gestel des lijders en het tijdperk der Ontsteking. Bij de *erethische*, ook wel *nerveuse* of zeer gevoelige Ontsteking (*infl. erethica s. nervosa*) genaamd, hebben de toevallen niet dien zelfden graad van hevigheid, als bij de zuivere Ontsteking, doch de gevoeligheid is bovenmatig verhoogd; waarom men haar ook voornamelijk bij zeer gevoelige gestellen aantreft. De *torpide*, trage Ontsteking (*infl. torpida*) heeft een zeer langzaam verloop, en hare toevallen schijnen meer van eene plaatselijke stoornis in den omloop des haarvatenstelsels, dan van eene verhoogde levenswerking af te hangen. Zij ontstaat inzonderheid bij zwakke, slappe, kwaadsappige lieden. alhoewel zij ook het gevolg kan zijn van eene zuivere Ontsteking, wanneer deze niet naar den regel is behandeld geworden. De *kwaadaardige Ontsteking* (*inflammatio maligna, gangraenosa*) is dikwijls met geene, of met eene stompe, drukkende pijn, en eene donkere roode kleur verbonden; zij ontstaat bij zenuw- en rotkoortsen en gaat gemeenlijk tot versterving over. *Verborgene Ontstekingen* (*infl. occultae, clandestinae*) noemt men diegenen, die zich door hare verschijnselen weinig of in het geheel niet openbaren. HUNTER verdeelt de Ontstekingen in *adhæ-*

si-

sive, *suppurative* en *ulcerative*. Bij de eerste heeft eene uitzweeting van strembare lympha plaats, waardoor gescheidene deelen met elkander vereenigd worden; bij de tweede klimt de Ontsteking tot dien graad, dat er, in plaats van *serum* of *lympha*, etter door de haarvaten wordt afgescheiden; bij de laatste geschiedt er eene werkelijke ontbinding of vertering van bewerktuigde zelfstandigheid. De overige door de schrijvers aangevoerde onderscheidingen, die menigvuldig zijn, zullen wij met stilzwijgen voorbijgaan.

De eenvoudigste en naar ons oordeel, beste verdeeling is die, welke op derzelver oorzaken gegrond is; te weten in *idiopathische*, *sympathische* en *specifique*.

Eene *idiopathische* Ontsteking noemt men die, welke in een anderzins gezond ligchaam ontstaat, door uitwendige oorzaken wordt voortgebragt, en op de plaats der beleediging zelve te voorschijn komt.

Sympathisch noemt men haar, wanneer zij van eene andere inwendige ziekte, die haar vooraf gaat, wordt voortgebragt, en op eene andere plaats ontstaat dan daar, waar de oorzaak zich ontwikkeld heeft.

Eene *specifique* Ontsteking is eindelijk diegene, welke van eene bijzondere oorzaak afhangt, en alleen door zoodanige middelen kan genezen worden, welke met den aard derzelve strijdig is; bij voorbeeld, venerische, scrophuleuze, herpetische Ontstekingen enz.

Uitgangen der Ontsteking. Eene Ontsteking gaat

gaat of tot genezing (verdeeling, *resolutio*) of tot eene andere ziekte over.

Bij de *verdeeling* verminderen de wezenlijke toevallen, als roodheid, zwelling en hitte langzamerhand, en de koorts laat onder *crisen* van zweet en urine, welke laatste een ligt wolkig grondzetsel verkrijgt, na. De oppervlakte van het Ontstekingsgezwel wordt vochtiger en weeker, en dusdanig herstelt zich allengs de verrigting van het deel. Meestal blijft de zwelling het langste terug, tot dat de opslurping van de in het celwijsweefsel uitgestorte wei- en eiwitachtige stof volkomen heeft plaats gegrepen. De verdeeling is volkomen, wanneer de Ontsteking dermate wordt opgeheven. dat er geen plaatselijk beletsel overblijft (*).

De ziekten die het gevolg of het uitwerksel der Ontsteking kunnen worden, zijn:

1°. Het bovenmatig afscheiden van strembare lympha, van weiachtig vocht, of van etter.

2°. Verzwering.

3°. Ver-

(*) Van de *verdeeling* onderscheidt zich het *verdwijnen* of het *terug treden* der Ontsteking, hetwelk gemeenlijk met de gelijktijdige of kort daarop volgende ontwikkeling derzelve in een ander werktuig verbonden is. Deze terugtreding wordt veroorzaakt door het opvolgen eener prikkeling, welke heviger is, dan die, welke de voorafgaande Ontsteking onderhield. Dikwijls is het slechts een toestand van *veranderde levenswerking*, *van verhoogde gevoeligheid*, welke de verplaatsing der Ontsteking voortbrengt, inzonderheid wanneer dezelve met terugdrijvende, zamentrekkende middelen behandeld wordt. Sommige Ontstekingen, b. v. de roos, kritische Ontstekingen, hebben eene bijzondere neiging om terug te treden.

3°. Verharding.

4°. Versterving.

5°. Veelvuldige ziekelijke voortbrengselen van hoogst verschillende hoedanigheid, welke dan eens goedaardig, dan wederom kwaadaardig en voor de gezondheid en het leven ten uiterste gevaarlijk zijn. — Over het algemeen ligt in de Ontsteking de voorname bron der meeste langdurige gebreken, dewijl deze meestal derzelver geboorte verschuldigd zijn aan gewigtige *organische* ongesteldheden; b. v. gezwellen van bijzonderen aard, verhardingen, zamengroeijingen enz.

Gelijk de volkomene welgesteldheid van het gansche ligchaam volstrektelijk afhangt van de goede gesteldheid en harmonische zamenwerking van al deszelfs deelen, zoodat het geheel te beschouwen is als eene keten, welker schakels, in vergelijking met het zamenstel van het menschelijk ligchaam, als zoo vele bijzondere werktuigen en gestellen zijn aan te merken, van welke geen een kan worden weggenomen of verbroken zonder eene algemeene stoornis voort te brengen; zoo ook moet men als zeker aannemen, dat de verschillende werktuigen en stelsels in den staat van ziekte niet van elkander zijn afgezonderd en als op zich zelven bestaan, maar dat er, even als in den staat van gezondheid eene onderlinge betrekking, gemeenschap en werking blijft plaats vinden, waardoor bij eene eenigzins aanmerkelijke beleediging van een enkel deel, welhaast eene algemeene ontsteltenis geboren wordt; en dat, ofschoon eene Ontsteking zuiver plaatselijk is ontstaan, en het aangedane werktuig in den be-

ginne slechts alleen tegen den schadelijken prikkel terugwerkt, het evenwel niet lang duurt, of het geheele ligchaam of bijzondere deelen (bijzonderlijk bij hevige Ontstekingen of bij zeer gevoelige lijders en in zenuwrijke deelen) worden op eene meer of minder hevige wijze in dit lijden betrokken, hetwelk ten gevolge heeft, dat bij de plaatselijke verschijnselen der ziekte, ook die van eene algemeene ziekelijke aandoening zich voegen; en deze zijn de *koorts* met hare gevolgen: of er openbaren zich andere plaatselijke ziekteverschijnselen, vooral in zulke deelen, welke met het ontstoken deel in een naauw verband staan.

Wanneer de Ontsteking hevig is en in een anderzins gezond ligchaam voorkomt, dan zal de koorts, welke door haar, als toeval, wordt voortgebragt, van een' zuiver ontstekingachtigen aard zijn: is echter het ligchaam vooraf reeds ongesteld, of zwak en zeer gevoelig, dan is het niet anders mogelijk of het karakter derzelve moet naar deze bijzondere toestanden gewijzigd, en hare geneeskundige behandeling in overeenkomst met dezelve geregeld worden.

De verschijnselen, welke den aard der Ontstekingskoorts op eene onbedriegelijke wijze te kennen geven, zijn: eene over het geheele ligchaam drooge, heete huid, welke door een gevoel van koude en rilling wordt vooraf gegaan, en waarbij dezelve ruw en krampachtig is zamengetrokken, (de zoogenaamde ganzenhuid); een volle, harde, snelle, en dikwerf golvende pols; eene heete, moeijelijke, en benaauwende ademhaling, groote dorst, eene tong

wel-

welker middelste gedeelte wit, doch de zijranden en de punt rood zijn; hevige hoofdpijn met slapeloos- en ijlhoofdigheid, of somtijds met slaapzucht, wanneer de vaten der hersenen sterk met bloed zijn opgevuld; een rood opgezet aangezigt, neusbloeding, klopping der hals- en slaapslagaderen, groote onrust; het uit de ader ontlastte bloed stremt spoedig en vormt de zoogenaamde Ontstekingskorst, *(Crusta pleuritica)*; vertraagde stoelgang, spaarzame ontlasting van eene heete, meestal hoogroode urine. Voorts zijn alle afscheidingen en ontlastingen zoo lang verminderd, tot dat de hevigheid der koorts begint na te laten en de zoogenaamde *crisis* zich instelt. Alsdan wordt de huid die vooraf heet, droog, en als het ware parkementachtig was, zachter, minder heet en vochtig, de pols langzamer en week, de ademhaling vrij en gemakkelijk, de dorst minder en de tong vochtiger en zuiverder, de urine ontlast zich in grootere hoeveelheid en verkrijgt een rood grondzetsel; kortom, de lijder gevoelt zich over het geheel verligt, en alle verrigtingen beginnen allengs tot derzelver natuurlijken staat terug te keeren. Gedurende deze Koortsbewegingen, die meer of minder lang aanhouden, en bij welke van wege de verhoogde werking in het stelsel der bloedvaten en zenuwen de voeding op eene aanmerkelijke wijze gestoord wordt, ondergaat de lijder eene aanzienlijke vermagering, en een daaraan geëvenredigd verlies van ligchamelijke kracht.

Bij eene niet oplettende of ondoelmatige behandeling gaat de hevige Ontstekingskoorts somtijds tot

Rotkoorts over, gelijk ik eenmaal met smart heb moeten zien bij een' sterk volbloedig man, aan wien men de dijslagader naar de manier van HUNTER, voor een *aneurisma popliteum* onderschept had, en die zekerlijk bij eene verstandige geneeskundige behandeling gelukkig zou hersteld geworden zijn, doch na veel lijdens eindelijk heeft moeten bezwijken, eensdeels voor het geweld der ziekte en anderdeels voor de aanvallen eener heerschende geneeskundige leer, die, Gode zij dank slechts weinige of in het geheel geene aanhangers meer vindt. Ook ben ik meermalen getuigen geweest, dat eene sterk prikkelende behandeling tot vernielende en doodelijke etterafscheidingen aanleiding gaf.

Wat aanbelangt de door medelijdendheid ontstane bijzondere en plaatselijke ziekteverschijnselen, zoo leert de ondervinding dat bij de Ontsteking van de Hersenen of derzelver vliezen ijlhoofdigheid en stuipachtige bewegingen daarvan de gevolgen zijn, en dat, wanneer dezelve tot verëttering overgaat, de alsdan intredende slaapzucht den nabij zijnden dood des lijders aankondigt; dat bij de Ontsteking van het werktuig des Gehoors oorensuizing ontstaat, en van wege de gemeenschap van dit deel met de hersenen niet zelden ook ijlhoofdigheid; zoo is lichtschuwheid een eigenaardig verschijnsel bij de Oogontsteking, want het minste licht doet het oog pijnlijk worden en tranen. Bij de Ontsteking van die deelen, welke tot de doorzwelging dienen, is de slikking buitengemeen moeijelijk en pijnlijk; werpt zij zich op het Strottenhoofd, dan wordt de stem heesch, piepende, en de ademhaling

ling zeer bezwaarlijk. Hoest, drukking op de borst en bloedspuwing zijn de toevallen, welke de Long-ontsteking vergezellen; de Ontsteking der Nieren is met optrekking van den bal, die van de Lever met pijnen in den schouder en in het strottenhoofd, de fijt met opzwelling der okselklieren verbonden. —

Verandering van het bloed. Dat het bloed bij de Ontstekingskoorts eene zekere verandering ondergaat, en zich merkelijk van gewoon bloed onderscheidt, is bij alle Genees- en Heelkundigen bekend; desniettemin zijn de gevoelens omtrent de taaije, vuil witte korst, welke het bloed, dat bij Ontstekingsziekten wordt afgetapt, bedekt, en *crusta pleuritica s. corium pleuriticum* (Spek- of Ontstekingskorst) genoemd wordt, niet eenstemmig. Om niet te gewagen van de denkbeelden, welke de ouden omtrent dit punt koesterden, zoo vindt men dat M. DEIJEUX vooronderstelt, dat zij uit vezelstof bestaat, welke van aard verandert en tot eene gelei schijnt over te gaan. FOURCROY zegt, » ik houde het niet voor bewezen, dat de spekkorst, uit de vezelstof voortkomt, naardien het mij natuurlijker schijnt, dezelve als gestold eiwit te beschouwen, welke een gedeelte vezelstof met zich voert, gelijk zulks uit haar stremmend vermogen genoegzaam blijkt." THOMSON merkt tegen het gevoelen van DEIJEUX aan, dat de spekkorst in water gekookt zijnde, zich niet oplost, het geen zou moeten geschieden, indien zij uit eene geleiachtige zelfstandigheid bestond. Volgens de meening van THOMSON zou dezelve geheel uit strembare lympha be-

 stan-

staan. THOMAS DOWLER en JOHN BOSTOCK zijn, ingevolge hunne genomene proeven, van oordeel, dat de spekkorst is zamengesteld uit een vezelachtig weefsel, dat een groot deel vloeibare wei tusschen deszelfs vezelen bevat; en met dit gevoelen zouden wij ons het liefst vereenigen.

Intusschen is het er verre af dat men bij alle Ontstekingsziekten de spekkorst op het bloed zou moeten aantreffen, of dat de aanwezigheid derzelve voor een stellig bewijs eener voorhandene Ontsteking zou moeten gehouden worden; de ondervinding overtuigt ons te dikwerf van het tegendeel, en het is alleen in die toestanden der levensverrigtingen, in welke de werking der levenskracht verhoogd, en de evenredigheid der *fibrine* tot de overige bestanddeelen des bloeds groot is, dat men dezelve waarneemt. Voorts moet men in aanmerking nemen, dat verscheiden toevallige omstandigheden die zich buiten het ligchaam bevinden, nog eenen aanmerkelijken invloed op het *al* of *niet* vormen van de spekkorst kunnen hebben; als daar zijn de meer of minder groote opening in de ader, het vrij of belemmerd uitvloeijen van het bloed uit dezelve, het meer vlakke of diepere vat waarin het bloed wordt opgevangen, de rust of beweging waarin hetzelve onmiddellijk na de aftapping geraakt, alsook de verschillende warmtegraad der plaats alwaar hetzelve wordt nedergezet.

Voorzegging. Het onderscheid der deelen, welke door de Ontsteking zijn aangedaan, haar meerdere of mindere graad van hevigheid en uitgebreidheid, derzelver bijzondere hoedanigheid, het

het tijdperk waarin zij zich bevindt en of zij zich alleen tot het deel bepaalt, waarin zij haren oorsprong nam, dan of zij het geheele ligchaam in het lijden heeft betrokken; voorts de ouderdom en de ligchaamsgesteldheid des lijders, het verschillend karakter der koorts, welke haar vergezelt, en meer andere bijzonderheden doen de *Voorzegging* dan eens meer, dan weder minder gunstig zijn.

Geneeswijze. Gelijk bij alle andere ziekten, zoo is ook bij de Ontsteking het eerste en voornaamste vereischte dat men de oorzaken, welke haar deden geboren worden, indien mogelijk, uit den weg ruime, en dat men vervolgens, zoowel plaatselijk als algemeen, die middelen aanwende, welke de tijdelijke gesteldheid des ligchaams over het geheel en van het lijdend deel in het bijzonder vereischen. Het gebeurt dikwerf, vooral bij *idiophathische* Ontstekingen, dat de aanleidende oorzaak reeds is opgeheven, zoodat men in dergelijke gevallen zich alleen heeft te bepalen bij de herstelling der gestoorde verrigtingen tot derzelver natuurlijken staat, en zulks in overeenkomst met het tijdperk waarin de Ontsteking zich bevindt.

De middelen ter wegneming van den schadelijken prikkel, die de Ontsteking voortbrengt, zijn even zoo verschillende als de natuur deszelven zelve onderscheiden is.

Is hij van eenen *mechanischen* aard, dan kan dezelve dikwijls geheel worden opgeruimd; is hij daarentegen van eene andere natuur, dan moet

 men

men denzelven, zooveel mogelijk, trachten te verminderen.

Daar bij eene hevige, ware Ontsteking, de levenswerking over het geheele ligchaam, doch bijzonderlijk in het ontstoken deel krachtig is opgewekt, en zoowel het eene als het andere in gevaar verkeert van vernietigd te worden, zoo volgt als van zelven, dat de Heelmeester deze onstuimige, verwoesting dreigende beweging met de vermogendste middelen moet trachten te keer te gaan, en te dien einde al datgene in het werk stellen, hetwelk de verhoogde werking der levenskracht op de spoedigste en zekerste wijze kan doen bedaren en tot ontspanning brengen.

Een der, tot bereiking van dit oogmerk, krachtdadigste middelen is de *aderlating*. Niets moet den Heelmeester verhinderen dezelve ten beste zijns lijders onverwijld te bewerkstelligen, en haar, zooveel mogelijk, op eenmaal in die mate te verrigten, als met den toestand van het geheel en van het bijzondere deel gevorderd wordt. Zij wordt inzonderheid vereischt bij sterke, welgevoede en volbloedige menschen, vooral wanneer de Ontsteking hevig, het lijdend deel van gewigt, en de vermijding tot den overgang van verettering, dringend is aangewezen. Hoe spoediger dezelve na den aanvang der Ontsteking, en hoe nader aan het ontstoken deel zij wordt aangewend, des te meer nut zal men van haar verkrijgen. Zoolang de omstandigheden het vereischen, wanneer, namelijk de pols vol en hard, de pijn hevig, de spanning groot,

groot, de zwelling met hitte en droogheid verbonden is, en de krachten van den lijder goed zijn, zoolang is men verpligt de aderlating te herhalen: dikwerf moet zij twee, drie of meermalen in de 24 uren ondernomen, en telkens 6, 8 tot 10 onsen bloeds ontlast worden.

Na de *algemeene* bloedontlastingen, komen de *plaatselijke*, het aanleggen van bloedzuigers namelijk, het maken van inkervingen en diepe insnijdingen voornamelijk in aanmerking. Zij zijn hoofdzakelijk dan aangewezen: *a.* wanneer na eene of meer aderlatingen de algemeene toevallen der Ontsteking wel verminderd zijn, doch de plaatselijke nog met meer of minder hevigheid aanhouden; *b*, wanneer men uit aanmerking van het gewigt des deels den overgang tot verettering of versterving met alle kracht moet trachten voor te komen; *c.* bij vastzittende pijnen, welke door de algemeene bloedontlastingen niet zijn geweken, vooral wanneer dit het geval is in de ingewanden van de borst na kneuzingen, na breuken der ribben, en in elk ander geval, wanneer de ademhaling nog moeijelijk blijft, en op de eene of andere plaats eene benaauwende pijn blijft aanhouden; *d.* bij Ontstekingen aan de gewrichten, inzonderheid, wanneer dezelve door uiterlijk geweld zijn aangebragt, en over het algemeen bij alle Ontstekingen in andere deelen, indien dezelve van uitwendige beleedigingen afhangen: *e.* bij kinderen, bij welke men niet gaarne eene algemeene aderlating in het werk stelt, en geene dringende omstandigheden dezelve vereischen; *f.* wanneer men na eene aderlating de

ontlasting van bloed nog noodzakelijk vindt, doch dezelve uit aanmerking van den hoogen ouderdom of der ligchaamsgesteldheid des lijders niet durft ondernemen; *g.* wanneer zoodanige deelen ontstoken zijn, die door hunne zwelling aanmerkelijke stoornissen en gewigtige belemmeringen in sommige verrigtingen voortbrengen: b. v. eene hevige *angina tonsillaris*, enz.

Wanneer men van de plaatselijke bloedontlastingen het vereischte nut wil trekken, dan is het noodzakelijk, dat men dezelve in de nabijheid van de ontstokene plaats in het werk stelle, en dat op eenmaal zooveel bloed ontlast worde als voldoende is, om de verhoogde *organische* werking in de haarvaten des ontstoken deels tot derzelver natuurlijken graad van werkzaamheid terug te brengen. Beide deze bijzonderheden behooren naauwkeurig in acht genomen te worden, naardien bij verzuim van dezelve, het voorgestelde doel niet alleen gemist, maar ook eene tegengestelde uitwerking, als het onvermijdelijk gevolg daarvan, moet worden voortgebragt. Het is bekend, dat, wanneer de plaatselijke bloedontlastende middelen op de ontstokene zwelling zelve, of wel te digt in hare nabijheid, worden aangewend, de pijn niet alleen in hevigheid toeneemt, maar ook de ontstekingsprikkel daardoor vergroot, en het deel al meer en meer met bloed opgevuld wordt; en in geval de hoeveelheid van het ontlastte bloed te gering is, in plaats dat de Ontsteking vermindert, er meer vochten naar het ontstoken deel toevloeijen, de wer-

werking der haarvaten verhoogd wordt, en alzoo eene tegengestelde werking ten gevolge heeft.

Zijn de toevallen na de eerste bloedontlasting nog niet geheel geweken, en heeft de Ontsteking in eenig, voor het leven gewigtig deel plaats, dan moet men onverwijld tot eene vernieuwde plaatselijke bloedontlasting overgaan, en dezelve zoo lang herhalen, tot alle gevaar geweken is. Indien de omstandigheden het veroorloven, dan verdient de aanleg van bloedzuigers, doch vooral in grooten getale, boven de inkervingen en diepe insnijdingen over het algemeen de voorkeur; evenwel kunnen er gevallen voorkomen, in welke de laatsten boven de eersten te verkiezen zijn, vooral, wanneer spoedige hulp moet aangebragt, of dezelve aan zoodanige plaatsen moeten bewerkstelligd worden, alwaar het gebruik der bloedzuigers met vele moeijelijkheden gepaard gaat. Met groot voordeel worden de bloedzuigers inzonderheid bij Oogontstekingen op de oogleden; bij de Keelontsteking aan het bovenste en voorste gedeelte van den hals; bij de Ontsteking van den uitwendigen gehoorweg achter de ooren; aan den bilnaad bij de Ontsteking der blaas, enz., in het werk gesteld. Zeer nuttig zijn de bloedzuigers ook bij de aanbeijen; in dit geval brengen dezelve echter eene grootere verligting te weeg, wanneer zij op de aanbeijen zelve worden aangewend.

De inkervingen *(scarificationes)* komen dan alleen te pas, wanneer de Ontsteking oppervlakkig is, en men tot dezelve genaken kan. Zij geschieden dan op de ontstokene plaats zelve, met oogmerk

om

om de al te sterke opvulling spoedig te doen verminderen, en daardoor (zoo mogelijk) eenen ongelukkigen uitgang te verhoeden, gelijk b. v. in hevige keelontstekingen, die met gevaar tot stikking verbonden zijn. — Die inkervingen, welke onder den naam van *bloedige koppen* bekend staan, zijn altoos met eene hevige prikkeling vergezeld, en kunnen daarom niet bij hevige Ontstekingen worden aangewend.

Ontlastende middelen. Zij werken inzonderheid wanneer zij verkoelende zijn, als verzwakkende en afleidende middelen, en nemen als zoodanig de plaats in van de bloedontlastingen. Zij zijn voornamelijk, gelijk ook de braakmiddelen, aangewezen bij zamengestelde ontstekingen, en waar zich onzuiverheden in de eerste wegen bevinden. De beste ontlastmiddelen zijn *Tamarinde*, *Manna*, *Sal mirabil. Glaub.*, *Sal sedlis.*, enz. Men moet dezelve over het algemeen niet te lang voortzetten, dewijl zij de gevoeligheid van het gansche ligehaam te zeer verhoogen, en den grond leggen tot *asthenische* Ontstekingen. Braakmiddelen, in kleine giften, verminderen ook de kramp en onderhouden de noodige buiksopening.

Eigenlijke ontstekingwerende middelen. Deze zijn *Sal ammoniac*, *Sal nitrum*, *Sal essentiale Tartari*, *Cremor Tartari*, *Potio Riverii*, enz.

Zijn door het gebruik van deze middelen de toevallen der Ontsteking tot bedaren gebragt, dan komt het zoete kwik *(merc. dulc.)* inzonderheid in aanmerking, ten einde de opslorping van de in het celwijsweefsel uitgestorte lympha te bevorderen

en

en hare stremming te verhinderen. Heeft de Ontsteking een *erethisch* karakter, is zij met eenen zeer hoogen graad van gevoeligheid verbonden, dan moet men deze, na voorafgaande *antiphlogistische* behandeling, door *opium* of *hyosciamus* zoeken te verminderen. Bij kwaadaardige Ontstekingen rigt zich de behandeling naar den aard der met haar verbondene koorts; de *antiphlogistische* geneeswijze moet in deze gevallen met veel omzigtigheid worden aangewend. Heeft de Ontsteking een *spesifiek* karakter, staat zij met eene kwaadsappige gesteldheid in verband, dan moet men eerst in overeenkomst met den graad van Ontsteking *antiphlogistisch* handelen, en daarna de ongesteldheid in de vochtmassa met de daartoe dienstige middelen te keer gaan. De ontstekingwerende behandeling moet in deze gevallen zeer beperkt worden.

Verkoelende, waterachtige, slijmige, laauwwarme dranken. Voornamelijk dienen daartoe melken, als gekerndemelk, broodwater, gerstewater, een afkooksel van gedroogde vruchten, van havergort, gras, *althea* en schorseneerwortel; een mengsel van water met eene aangename zure siroop, limonade en amandelmelk.

Klisteren. Deze zijn verzachtende, bedarende en bevochtigende; zamengesteld uit heemstwortel, havergort, malvabloemen, kamilbloemen, verzachtende oliën en dergelijken. Zij verhoeden de verstopping van den buik, en dienen tegen de woeligheid en drooge hitte.

Baden. Deze zijn laauwe voetbaden, handbaden, halve en geheele baden, omslagen, welke de

vas-

vaste deelen verslappen en de krampachtige spanningen verminderen.

De eetregel moet daarbij spaarzaam zijn. Alle voedzame, verhittende en moeijelijk te verterene spijzen zijn schadelijk. Voordeelig zijn voornamelijk de plantenvoedselen, zure vruchten, gekookt ooft en dergelijken. Van vleeschspijzen zijn alleen geheel magere dunne vleeschsoepen geoorloofd. Rust, naar ziel en ligchaam, is voor den lijder bovenal noodzakelijk. Alles, wat de zinnen prikkelt, als licht, sterk geraas, enz., moet, zooveel mogelijk, vermijd worden. Uitwendige warmte in eenen te hoogen graad vermeerdert de koorts en de Ontsteking, en het is daarom dat men het verblijf in eene koele dampkringslucht, eene dunne, ligte bedekking, enz. aanbeveelt.

Kina mag alleen bij Ontsteking met zwakte en ziekelijke prikkelbaarheid worden aangewend. In deze gevallen kan men haar insgelijks met andere vlugge middelen, als *Valeriana*, *Calmus*, *Spiritus Mindereri*, *Liquor anodinus mineralis Hoffmanni*, en in eenige zeldzame omstandigheden ook met wijn, kamfer, *opium*, enz., verbonden, toedienen. De meeste hulp echter bewijst zij op het einde der genezing, wanneer het ligchaam zeer verzwakt is, in verbinding met andere versterkende en bittere middelen.

De *uitwendige* of *plaatselijke* middelen, welke tegen de Ontsteking gebruikt worden, zijn van eenen dubbelden aard; als:

1°. *Zamentrekkende*, *prikkelende* en *verdeelende middelen*, waardoor de vaten versterkt, de vermeer-

meerderde aandrang der vochten beteugeld, de uitzetting geweerd en door haren prikkel de opslorping bevorderd wordt. Deze middelen komen bij Ontstekingen, welke na kneuzingen, schuddingen, geweldige uitrekkingen, enz. ontstaan, en ook dikwijls bij langdurige *(chronische)* Ontstekingen te pas. De voornaamste van deze soort zijn: Wijn, Brandewijn, Azijn, Loodwater en THEDEN's Wondewater; smeltingen van *Sal ammoniac*, Aluin en *Spiritus Mindereri*; afkooksels van zamentrekkende planten, als *Cortex Chinae*, *Querci*, *Salicis*, *Granatorum*, *Radix Tormentillae*, *Bistortae* en *Herba Salviae*; koude omslagen van Water, Sneeuw en IJs, waar men nog *Sal ammoniac*, Salpeter, enz. kan bijvoegen; kruidenkussentjes van *Flores Chamomillae*, *Sambuci*, *Lavendulae*, *Herba Menthae*, *Melissae*, *Millefolii*, *Rutae*, *Absinthii*, enz.

Men moet met het gebruik der zamentrekkende en versterkende middelen zeer omzigtig zijn, en dezelve nooit bij Ontstekingen, die uit inwendige oorzaken ontstaan, noch bij die genen die in klierachtige deelen plaats grijpen, ook niet bij zeer hevige ontstekingen, en bij zulken die reeds eenigen tijd geduurd hebben, aanwenden; want in deze gevallen kunnen zij gevaarlijke verplaatsingen of versterving veroorzaken, dewijl zij door de zamentrekking in de vaste deelen de *organische* werkzaamheid verminderen. Wanneer de terugdrijvende middelen ontijdig worden aangewend, en geene verplaatsing noch versterving veroorzaken, dan kunnen zij tot verharding van het ontstoken

deel

deel aanleiding geven. Aldus bemerkt men ook menigmaal eene verharding van eenen gezwollen bal, wanneer men de zamentrekkende middelen te laat aanwendt. In dit geval drijft het aangewende middel de vloeibare deelen, welke de zwelling veroorzaakten, terug. Eer men derhalve tot het gebruik der genoemde middelen overgaat, moet men naauwkeurig acht geven, op de oorzaak, op het weefsel van het ontstoken deel, op den graad en op het tijdperk der Ontsteking.

2°. *Weekmakende*, *verslappende* en *pijnstillende middelen*, waardoor de ontstekingsprikkel verzacht, de krampachtige spanning en beweging opgeheven, de vermeerderde werking der levenskracht bedaard en de pijn verminderd wordt. Deze middelen zijn bij zoodanige Ontstekingen dienstig, welke geheel alleen, of hoofdzakelijk door eenen krampachtigen prikkel worden voortgebragt; bij zeer hevige en trage Ontstekingen, en ook bij zulke, die uit inwendige oorzaken ontstaan, die in klieraehtige deelen voorkomen, en die niet zonder verettering kunnen genezen worden. Onder de hiertoe behoorende middelen zijn de zemelen, havergort, vijgen, gekookte appelen, lijnzaad en lijnmeel; *Herb. Altheae*, *Malvae*, *Verbasci* en de meelpap, de pijnstillende planten *Herba Hyosciami*, *Cicutae*, *Flores Sambuci*, *Capita Papaveris*; de vette middelen, als oliën, room en ongezouten boter, en eene oplossing van *opium* de voornaamste. Men brengt deze middelen onmiddellijk *op*, of, zoo *digt* mogelijk, aan het lijdende deel. Den vorm verkieze men overigens naar omstandigheden: men legt ze

aan

aan in de gedaante van pap, in blazen, bij wijze van omslagen, baden, dampbaden, enz. doch altoos matig verwarmd.

Sommige Ontstekingen worden ligter verdeeld, wanneer men beide soorten van middelen, onder elkander gemengd, aanwendt. Hiertoe behooren voornamelijk de diepgelegene, de *passive*, en de Ontstekingen die in klierachtige deelen voorkomen.

Om de zwakte van het deel weg te nemen, welke de Ontsteking gemeenlijk nalaat, en om het deel voor de gevolgen eener *chronische* Ontsteking te bewaren, worden versterkende en geestrijke middelen, als *Spiritus Vini camphoratus*, *Spiritus Matricalis*, *Serpilli*, *Saponis*, het *Linimentum volatile camphoratum*, en dergelijken, aangewend. Dikwijls is ook het gebruik van een matig sluitend verband noodzakelijk.

Bij langdurige Ontstekingen worden ook, in bijzondere gevallen, kunstige zweren (*fonticuli*, *setacea*) en *vesicatoria* gebruikt.

TWEEDE HOOFDSTUK.

OVER DE ONTSTEKING IN DE VERSCHILLENDE STELSELS DES BEWERKTUIGDEN LIGCHAAMS.

Na in het vorige Hoofdstuk over de Ontsteking in het algemeen, en zulks ten aanzien harer zitplaats, oorzaken, ontwikkeling, aard, kenteekenen, uitgangen en derzelver geneeswijze gesproken

te hebben, zoo zullen wij thans overgaan om die der verschillende stelsels in overweging te nemen.

Ofschoon het wezen der Ontsteking, in welk deel of werktuig zij ook plaats vinde, bestendig een en onveranderlijk zij, valt het echter niet moeijelijk te begrijpen, dat even zoo zeer als de verschijnselen des levens in de op eene verschillende wijze zamengestelde deelen gedurende den staat van gezondheid van elkander verschillen, zij zulks ook ten tijde der ziekelijke gesteldheid moeten doen; en hierin ligt de grond dat het verschillend maaksel der deelen, derzelver eigenaardige werking, hunnen invloed op het geheel, en het verschil der, de Ontsteking voortbrengende, oorzaken, eene verscheidenheid niet alleen in de verschijnselen, maar ook in den loop, en in de uitwerking der Ontsteking moeten te weeg brengen.

Alhoewel het gansche ligchaam uit verschillende stelsels bestaat, die door een verschillend maaksel zich van elkander onderscheiden, waartoe men brengt het slijm- of celleweefsel, het slagadergestel, het adergestel, het stelsel der uitwasemende en opslorpende vaten, het zenuwgestel, het spiergestel, het beengestel, het kraakbeen- en vezelachtig kraakbeengestel, het stelsel der vezelachtige- en weiafscheidende vliezen, het huidgestel, en het kliergestel, zoo moeten wij deze grondvormen van het bewerktuigd geheel nogtans in *algemeene* en *bijzondere* onderscheiden. Tot de algemeene behooren het celwijsweefsel, het vaat- en zenuwgestel; de overige rekent men tot de bijzondere. — Het vaat- en zenuwgestel met het celwijsweefsel, zijn door het

het gansche ligchaam verspreid, vormen een zamenhangend geheel, en maken daardoor meer of minder den grondslag van de overige stelsels. Over het geheel is het zenuwgestel, volgens het gevoelen van MECKEL, veel minder algemeen uitgebreid dan het vaatgestel; ook zijn er werktuigen die *rijk* en *arm* aan vaten en zenuwen zijn, hetwelk bij de beoordeeling der ongesteldheden naauwkeurig in acht genomen moet worden. — Hoedanig de zamenstelling van een werktuig intusschen ook zij dat door Ontsteking wordt aangedaan, zoo hebben wij ter overweging van dezelve alleen op hare zitplaats, de voedende haarvaten namelijk, te letten, want hoe rijker een deel aan vaten en zenuwen is, des te heviger Ontsteking zal ook in hetzelve kunnen plaats vinden. — Behalve dat de Ontsteking der verschillende stelsels door de algemeene toevallen derzelve wordt te kennen gegeven, zijn er echter nog zekere verschijnselen, waardoor zij zich op eene bijzondere wijze openbaart; zoo heeft haar uiterlijk voorkomen, haar verloop, en uitgang iets eigenaardigs; niet alle Ontstekingen eindigen in verdeeling, verettering enz., want sommigen gaan over in slijmvloed, andere wederom hebben weiachtige uitwasemingen ten gevolge enz., en het is uit hoofde van dien dat ook elke Ontsteking, naar dat zij het een of ander stelsel heeft ingenomen, eene verschillende behandeling vereischt.

Gaan wij thans over tot de beschouwing derzelve in het bijzonder.

ONTSTEKING VAN HET HUIDWEEFSEL.

Algemeene aanmerkingen.

Het is bekend dat de Huid uit drie verschillende deelen bestaat, uit de Opperhuid namelijk, het Slijmnet van MALPHIGIUS en de eigenlijk gezegde Huid of het Vel; en dat in de zamenstelling van het laatste, behalve het digt ineen geweven celwijsweefsel, waarvan de vezelen elkander in velerlei rigting overkruisen, een groot aandeel van bloed- en lympha voerende vaten, zenuwen, vet- slijm- en lymphatieke kliertjes treden, ten einde hetzelve die volkomenheid van bewerktuiging te doen verkrijgen, als voor deszelfs uitgebreiden kring van werkzaamheid noodwendig vereischt werd. Het is hierdoor dat de huid niet alleen tot een beschermmiddel dient voor het uitwendige des ligchaams, maar dat zij, door de natuurlijke openingen van hetzelve naar binnentredende, en de inwendige vlakte van de in de bijzondere holligheden zich bevindende ingewanden bekleedende, tevens de nadeelige indrukken afweert, welke hetzelve van dien kant zou kunnen beleedigen. Door deze naauwe gemeenschap van het uit- en inwendig huidbekleedsel, en door de overeenkomst van hunne wederzijdsche verrigtingen, blijkt tevens de reden waarom het lijden van het eene deel zoo dikwerf eene ongesteldheid van het andere ten gevolge heeft, en dat men de uitwendige huid menigmaal als eenen spiegel kan aanmerken, waarin de ziekelijke toestand van het inwendig bekleedsel, vooral van dat

der

der spijsverterende werktuigen, op eene zinnelijke wijze is afgebeeld; en omgekeerd leert ons ook de ervaring, dat oorspronkelijke gebreken van de huid wederkeerig, eenen medelijdenden invloed hebben op het slijmvlies dat deze ingewanden inwendig bekleedt. Intusschen moet men aan het nut dat zij, als uit- en inwendig beschutmiddel, aan het ligchaam bewijst, het gevaar tegenoverstellen, waaraan zij door den invloed van de lucht, en van eene menigte *mechanische* en *chemische* indrukken is blootgesteld. — Uit aanmerking van de zeer zamengestelde bewerktuiging der huid is het niet minder natuurlijk, dat dezelve aan eene groote menigte van ziekelijke veranderingen is blootgesteld, die zich des te meer vermenigvuldigen moeten, hoe meer van hare zamenstellende deelen te gelijken tijde zijn aangedaan; dit geldt inzonderheid van hare hoedanigheid als afscheidend werktuig. — Als zinwerktuig van het gevoel heeft zij ook eene gewigtige betrekking tot het zenuwgestel, dewijl zij, voornamelijk door den *nervus sympathicus maximus*, met alle inwendige werktuigen, met de hersenen en het ruggemerg in verband staat. Zoo ook oefent zij als werktuig der uitwaseming en der opslorping, waardoor verschillende stoffen ontlast en opgenomen worden, eene groote gemeenschap met de uitwendige natuur, door welke hare gezondheid en die van het gansche ligchaam niet alleen onderhouden, maar ook op eene veelvuldige wijze kan gestoord worden.

Uit dit een en ander vloeit nu voort, dat er eene gedurige wederkeerige werking tusschen de

 huid

huid en de meeste werktuigen des ligchaams, inzonderheid in zoo verre zij inwendig met een slijmvlies, dat men als een vervolg van de uitwendige huid kan aanmerken, bekleed zijn; verder, dat de gebreken van de huid zelden zuiver plaatselijk, maar meestal het gevolg zijn van inwendige ongesteldheden, alhoewel oorspronkelijke huidziekten zich insgelijks tot de inwendige deelen kunnen voortplanten; van hier dat men de huidziekten gevoegelijkst verdeelt in *oorspronkelijke (idiopathische)* en *afhankelijke, (sympathische.)* De huidziekten zijn in de meeste gevallen slechts een weêrschijnsel van algemeene of plaatselijke ongesteldheden, voornamelijk van het bloed- en lymphatiek vaatgestel, van de afscheidende werktuigen en van de zenuwen.

Ten behoeve der Heelkunde beschouwen wij de huid slechts als een vliezig deel, dat een instandhoudend leven bezit, hetwelk voor Ontsteking vatbaar is, en tot welke, in gevolge de bijzondere deelen derzelve, gebragt worden: de Roos, de Bloedvin, de Kool, de Vorstbuilen, de Verbranding en de Fijt.

I.

Van de rozige Ontsteking, de Roos.

(*Erythema, Erysipelas.*)

Aard. De Roos of rozige Ontsteking is eene ongesteldheid der huid, bij welke alle tot dezelve behoorende deelen, de vaten, zenuwen en het cel-

celwijsweefsel van het eigenlijk gezegde vel, benevens het slijmnet van MALPICHIUS ziekelijk zijn aangedaan. De verschijnselen, welke de Roos vergezellen, zijn over het geheel genomen, de volgende: er ontstaat eene onaangename gewaarwording, hitte, jeukte en branding op de eene of andere plaats der huid. Daarbij verschijnt tegelijk eene oppervlakkige zwelling, welke zich uit een middelpunt naar den omtrek uitbreidt, slechts weinig boven de huid verheven, glimmend en niet aanmerkelijk hard is. De roodheid bij de Roos is bleeker dan bij de ware Ontstekingen; zij speelt in het gele, en onderscheidt zich bijzonder daardoor, dat zij, met den vinger gedrukt wordende, verdwijnt, en weder terugkeert, zoodra de drukking ophoudt. Bij de eerste verschijning van de Roos, is de roodheid sterker, dan bij den verderen voortgang; zij valt alsdan meer in het gele. Daarbij is de roodheid niet omschreven, heeft geene bepaalde grenzen, maar gaat langzamerhand in den omtrek verloren, zoodat zij geheel verdwijnt. — De pijn is meestal brandend en jeukend. Bovendien heeft de Roos dat bijzondere, dat zij vlugtig is en gaarne van plaats verandert, dat zij ligt volkomen terugreedt, en op eene andere plaats weder te voorschijn komt, of eene andere ziekte, zelfs Ontstekingen van inwendige deelen voortbrengt. Zij gaat niet ligt tot verëttering over; geschiedt dit echter, dan ontstaan er gemeenlijk kwaadaardige zweren. Voor het overige kan de Roos aan alle deelen van het ligchaam, plaats grijpen; het meest echter komt zij in het aangezigt en aan de beenen voor.

Verdeeling. Men heeft de Roos in velerlei soorten en verscheidenheden verdeeld, welke echter meestal op geene wezenlijke hoedanigheden berusten, maar meer den vorm bepalen, onder welke de Roos verschijnt, ofschoon ook deze op de behandeling kan invloed hebben. De voornaamste gevallen welke men hier heeft op te merken, zijn de volgende:

1°. Naar de hoedanigheid der zwelling onderscheidt men *a) De gewone Roos*, waarbij de zwelling vlak is, niet diep indringt, maar slechts als over de huid zweeft; *b) de ontstekingachtige Roos* (Erysipelas phlegmonodes.) wanneer de Ontsteking dieper in de onder de huid gelegene deelen indringt. De zwelling is harder, de roodheid sterker, d pijn stekend en kloppend; zij gaat eerder dan de gewone Roos tot verzwering over. *c) Zuchtige Roos*, (Erysipelas oedematosum.) Wanneer het ontstoken deel naauwelijks ongewoonlijk rood, maar meer zuchtig gezwollen is, of wanneer de Roos een deel bevat, hetwelk vooraf reeds in eenen zuchtigen staat zich bevond; *d) knoestachtige Roos* (Erysipelas scirrhoides), bij welke de zwelling zeer hard, knobbelig, niet zeer rood noch pijnlijk is. Zij komt zeer zelden voor.

2°. Somtijds ontstaat er bij de Roos eenen uitslag van bleinen, en dan noemt men haar blein- of belroos *(Erysipelas pustulosum.)* De blazen verschijnen somtijds reeds in het begin, somtijds eerst bij het verder verloop van het gebrek, en zijn van verschillende grootte, dan eens klein, gelijk de gierst uitslag, of gelijk erwten; dan weder

ter

ter grootte van een duiven- of hoenderëi. Somtijds komen verscheidene kleine blaasjes te voorschijn, welke naderhand in eene groote zamenvloeijen. Zij bevatten een geelachtig vocht, zijn meer of minder pijnlijk, en vormen na het doorbreken korsten, onder welke de opperhuid zich spoedig weder herstelt, of zij gaan in langdurige, zeer hardnekkige en kwaadaardige zweren over. Hiertoe behoort ook de zoogenoemde Gordelroos of het St. Antonies vuur, *(zona, zoster, ignis sancti Antonii, ignis sacer)* eene rozige Ontsteking, welke dat bijzondere heeft, dat zij de deelen, welke zij inneemt, de borst, den buik, de dijen, gewoonlijk ook de streek tusschen de maagkuil en den navel, in eenen halven, zeer zelden in eenen geheelen kring, bij wijze van eenen gordel en van verschillende breedte omgeeft, met vele blaasjes, welke een zeer scherp vocht bevatten, en hevige koorts, ijlhoofdigheid en onverdragelijke pijnen verbonden is. Gelukkig komt dit gebrek niet vele malen voor; sommigen houden hetzelve voor eene bijzondere uitslagziekte, welke met eenen bepaalden vorm van koorts verbonden is (WICHMANN.)

3°. Naar den graad der toevallen is de Roos matig of hevig. In eenen geringen graad, waarbij behalve de plaatselijke zwelling, verder geene andere toevallen aanwezig zijn, dan dat de lijder zich niet zoo wel bevindt als naar gewoonte, houdt de Roos een paar dagen stand, en verdwijnt dan zonder verdere gevolgen. In een' heviger graad bemerkt men daarentegen reeds voor dat de Roos verschijnt, verscheiden toevallen. Zoo wordt dezelve namelijk

voorafgegaan door koorts; de lijder klaagt over zwaarte in de leden, hoofdpijn, gebrek aan eetlust, neiging tot braken, onrustigen slaap, afwisselende koude en hitte. Gemeenlijk verschijnt de Roos in dit geval op den derden dag, onder een zacht zweet, waarop de koorts en de overige toevallen verdwijnen, en na eenigen tijd insgelijks de Roos. Bij de Roos in het aangezigt zijn de toevallen gemeenlijk het hevigste. Hier is de koorts sterker, het hoofd beklemd, de lijder ijlhoofdig. Gewoonlijk komt de Roos slechts aan eene zijde van het aangezigt, somtijds breidt zij zich over het gansche gelaat uit, en neemt zelfs den nek en het gehaarde gedeelte van het hoofd in. Het hoofd en aangezigt zwellen op, alsook de oogleden welke zich tevens aan elkander sluiten. De gezwollen oogleden gaan dikwerf tot verettering, menigmaal zelfs tot versterving over, en de lijder is dikwijls in gevaar van een oog te verliezen. De zwelling van de aangezigts-roos is gedeeltelijk zuchtig, gedeeltelijk ontstekingachtig. Op de zwelling verheffen zich gemeenlijk grootere of kleinere blazen welke met wei zijn aangevuld, en welker omtrek dikwijls blaauw en koudvurig wordt. De pijn is hevig en zeer brandende. Wanneer de Roos hevig is en diep indringt, dan worden de hersenen mede aangedaan; er ontstaat slaperigheid, welke langzamerhand tot de diepste slaapzucht overgaat, dikwijls stille mijmering, dikwerf ook woedende ijlhoofdigheid. De lijders braken somtijds eene groene stof, somtijds plant zich de Roos tot de gehoorwerktuigen voort, en verwekt hevige oorpijnen. Bij de roos in het

aan-

aangezigt treedt de verdeeling gewoonlijk van den 7den tot den 11den dag met afschilfering van de opperhuid in, of de lijder sterft onder *apoplectische* toevallen.

4°, Buiten deze verscheidenheden onderscheidt men nog *a*) *de eenvoudige Roos* (Erysipelas simplex) bij welke alleen ontsteking in de huid plaats vindt, en *de zamengestelde* (Erysipelas complicatum,) wanneer de Roos met eene andere ziekte verbonden is; *b*) *de haastige Roos* (Erysipelas acutum,) wanneer er koorts mede verbonden, en *de langdurige* (Er. chronicum,) welke zonder koorts is; *c*) *de vastzittende Roos* (Er. fixum), en *de verplaatsende* (Er. ambulans), tot welke laatste inzonderheid de Aangezigtsroos en de Bleinroos behoort; *d*) *de goedaardige Roos* (Er. benignum,) waartoe de gewone ligte Roos behoort, en *de kwaadaardige* (Er. malignum,) bij welke de lijder zeer verzwakt, de Roos loodkleurig, bruin of blaauw is, en de koorts het karakter van *typhus* heeft; de uitslag wordt gemeenlijk spoedig koudvurig en maakt kwaadaardige zweren. *e*) *De eigenlijdige* (Er. protopathicum) en *de toevallige Roos* (Er. symptomaticum,) waarvan de eerste van inwendige oorzaken afhangt, de laatste door uitwendige aandoeningen, wonden, zweren, ontwrichtingen, insektensteken enz. veroorzaakt wordt. Eindelijk is de Roos ook *f*) somtijds *hebbelijk* (Er. habituale,) en *op gezette tijden* terugkeerende (Er. periodicum.) In het laatste geval is zij gewoonlijk langdurig, doch zelden met pijn verbonden. Ook kan de Roos nog *algemeen-*

heer-

heerschende (Er. epidemicum) voorkomen, inzonderheid is dit het geval met de Bleinroos.

5°. Ook verdeelt men de Roos even als de Ontsteking naar haren algemeenen en plaatselijk dynamischen aard, in die, welke met *vermeerderde krachtinspanning*, (Erysipelas sthenicum) en in eene andere, welke met eene *verminderde levenswerking* verbonden is (Er. asthenicum.) De *sthenische* Roos treft men bij jonge, sterke, volbloedige personen, voornamelijk in de lente, aan. Tot de mindere graden behoort de eenvoudige, goedaardige Roos. Tot de hoogere graden de zoogenaamde ontstekingachtige Roos. Bij deze heerscht de openbaarwording eener opgewekte levenswerking in alle verschijnselen; de toevloed van bloed naar het lijdende deel is sterk, de slagaderen kloppen met vermeerderde kracht; de roodheid is daardoor donker, de zwelling sterk en gespannen, de hardheid aanmerkelijk, en de pijn hevig; de koorts is van den aard der *sthenische. (Koortsen met algemeen verhoogde levenswerking en vermeerderden zamenhang in de vaste en vloeibare deelen.)* De *asthenische* Roos komt bij zwakke menschen voor, en ontstaat door verzwakkende oorzaken, van beleedigingen der Huid, verkouding enz. De zwelling is hierbij bleekrood, geelachtig, zuchtig, en de hardheid gering. De koorts heeft het *asthenisch* karakter, *(het tegengestelde der bovengemelde sthenische)* en komt in verschillende graden voor; somtijds is dezelve *aflatende* (remittens), somtijds heeft zij den aard der *Typhus (kwaadaardige zenuw-*

koorts.

koorts.) Tot de mindere graden der *asthenische* Roos behoort meestal de *rheumatische* Roos; tot de hoogere graden, bij welke het kenmerk van algemeene en plaatselijke zwakte de overhand heeft, behooren, behalve de kwaadaardige en koudvurige Roos, ook de dikwijls wederkeerende hebbelijke en de *periodische.*

Oorzaken. De naaste oorzaak der Roos is gelegen in de van den natuurlijken graad afwijkende levensverrigting van die werktuigelijke deelen, welke de huid zamenstellen. — De *afgelegene oorzaken* van dezelve zijn of *voorbeschikkende* of *gelegenheidgevende.*

Wat de *voorbeschikkende oorzaken* betreft, zoo leert de ondervinding, dat eene bijzondere voorbeschiktheid, welke men voornamelijk bij vette, galachtige, kwaadsappige, scheurbuikige, en zoodanige personen aantreft, die aan slechte spijsvertering en aan gebreken der galwerktuigen lijden, het ontstaan der Roos ongemeen begunstigt. — Volwassenen lijden meer aan dezelve dan kinderen, en vrouwen meer dan mannen; de vrouwen lijden daaraan bijzonder ten tijde des stondenvloeds, gedurende de zwangerheid, en staande het zuigen aan de borsten. Gevoelige, ziekelijke personen, welke meestal in de kamer leven, worden door de werking eener koude en vochtige lucht, spoedig door de Roos bevallen. — Hoe meermalen de lijder de Roos gehad heeft, zooveel te ligter keert zij terug, en des te grooter wordt ook de geneigdheid tot dezelve. Bij de mijnwerkers komt de Roos ge-

woon-

woonlijk aan de onderste ledematen en bij de schoorsteenvegers aan den balzak voor.

Tot de *gelegenheidgevende oorzaken* behooren a.) *mechanische* en *chemische* aandoeningen, van menigvuldigen aard, b. v. sterke wrijving der huid, ligte brandingen, zuurdegen en spaansche vliegen, bijën- en wespensteken, verscheiden plantengiften, het pokgif bij de inënting, sterk prikkelende zalven en pleisters: uitwendige drukking, zweren, wonden, en wel inzonderheid gestokene, welke in peesvliezige deelen dringen, ontwrichtingen, beenbreuken enz. b.) Gebreken in de spijsvertering. Zoo ontstaat de Roos dikwerf na het genot van zware onverteerbare spijzen, inzonderheid bij zekere eigenaardige gesteldheden na het gebruik van oesters, kreeften, spek, ganzenvleesch; bovendien ook na het genot van giftige visschen of mosselen. c.) Zielsaandoeningen, zoowel opwekkende als onderdrukkende, bijzonder hevige toorn, ergernis en schrik; d.) de werking van te groote hitte of koude, verkouding van een sterk zweetend deel, over het algemeen elke plotselinge afwisseling van hitte of koude.

Verloop. De during en uitgang der Roos is verschillende. Zij wordt namelijk 1°.) *verdeeld:* In ligte gevallen geschiedt dit van den vijfden tot den zevenden dag, in heviger graden meestal van den negenden tot den elfden dag. Alle toevallen der Ontsteking laten langzamerhand na, de kleur wordt bleeker, de zwelling minder, de huid geel, de opperhuid begint zich los te scheiden, en schilfert,

on-

onder hevige jeuking af. Gelijktijdig met de verandering van het plaatselijk lijden, ontstaan meestentijd zweet, sterk grondzetsel in de urine, buikloop en dergelijke; 2.) Zij wordt *chronisch*, inzonderheid bij *scrophuleuze* en jichtige personen, vooral ook bij hen, die aan verstoppingen in den onderbuik lijden: zij verdeelt zich niet volkomen en keert bij de geringste aanleidende oorzaak weder terug. 3o.) Zij gaat tot *verettering* over. Dit geschiedt echter zelden, en gemeenlijk alleen door eene verkeerde behandeling, bij zwakke kwaadsappige personen, of wanneer de Ontsteking zeer hevig is. Ook volgt deze overgang bij zekere epidemiën, aan de onderste ledematen eerder, dan aan de bovenste. Eene etterende Roos geeft geen' goeden etter, maar meestal eene scherpe waterige stof; de etter verzamelt zich niet op eene enkele plaats, maar verdeelt zich door het celwijsweefsel van het gansche deel; er vallen ware gaten in de huid; er ontstaan pijp- of andere zeer langdurige zweren, welke eindelijk na de genezing slechte likteekens en misvormingen nalaten; 4) De Roos kan ook ligt tot *versterving* overgaan en wel voornamelijk wanneer zij van eenen *asthenischen* aard is, wanneer zij kwaadsappige, waterzuchtige personen, of vooraf reeds aanmerkelijk verzwakte, inzonderheid *œdemateuse* deelen aandoet, en de koorts het karakter der *Typhus* draagt. Men heeft gansche epidemiën van koudvurige Roos waargenomen. 5.) Somtijds gaat de Roos tot *verharding* over, inzonderheid bij het gebruik van zamentrekkende en koude middelen; alsdan grijpt er eene uitstorting van

Lym-

Lympha in het celwijsweefsel plaats, welke niet weder wordt opgeslorpt, maar zich verdikt en verhardt; er blijft dan eene roodheid in de huid terug; bij de drukking ontstaat er pijn en eene groef, en het deel blijft dikwijls voor altijd stijf. 6.) Eindelijk kan ook de Roos plotselijk van de huid *verdwijnen*, waarop de toevallen van eene inwendige Ontsteking van de hersenen, van de borst, van den buik enz. ontstaan kunnen. Gewoonlijk geven daartoe aanleiding het misbruik van zamentrekkende middelen, verkouding, of hevige gemoedsbewegingen. De dood volgt *of* door zulk eene verplaatsing van de roos op een edel deel, *of* door versterving.

Voorzegging. De voorzegging rigt zich naar de bijzondere verhoudingen. Eene ligte Roos heeft gewoonlijk een zeer eenvoudig verloop, en zelden iets te beduiden. Wanneer zij echter met hevige koortsen vergezeld is, kan zij ligt gevaarlijk worden. Over het geheel genomen neemt de *sthenische* Roos meestal eenen goeden uitgang; zoo ook de *asthenische*, wanneer zij slechts gering, en geene koorts voorhanden is. Is de *asthenische* Roos met eene zenuwkoorts verbonden, dan rigt zich de uitgang van het plaatselijk gebrek, naar den graad en uitgang van het algemeene lijden, zij wordt echter bijzonder gevaarlijk bij kwaadsappige, waterzuchtige, geelzuchtige en scheurbuikige lijders. Hoe gewigtiger het lijdend werktuig is, des te gevaarlijker is ook de Roos. De Roos aan de ledematen is minder gevaarlijk dan die in het aangezigt, en deze is de gevaarlijkste, wanneer zij het harig gedeelte van het hoofd inneemt en zich tot

aan

aan de hersenvliezen en hersenen uitbreidt, of met ijlhoofdigheid verbonden is. De Roos welke van uitwendige oorzaken afhangt, is gewoonlijk minder gevaarlijk, dan die van inwendige. Zeer gevaarlijk is het spoedig verdwijnen van de Roos, in welk opzigt men, wegens hare groote vlugheid, ook bij den minderen graad, niet zonder vrees verkeeren kan. Voor het overige is elke uitgang van de Roos buiten de verdeeling kwaad, het ergste echter is de uitgang in versterving. Roode gevlamde strepen, welke als stralen uit een middelpunt uitgaan, zuchtige zwelling van den omtrek en eene blaauwe of zwartachtige kleur zijn teekenen van eene dreigende versterving. De Roos aan den balzak gaat inzonderheid ligt tot versterving over.

Genezing. De genezing der Roos is over het algemeen dezelfde als bij elke andere ontsteking; wij moeten namelijk om de verdeeling te bewerken, de oorzaken en alle schadelijke invloeiselen zoeken op te ruimen, en aan de algemeene ziekte de haar gepaste verzwakkende of prikkelende geneeswijze tegenstellen, naar dat dezelve op *sthenie* of *asthenie* berust; ten opzigte van de uitwendige behandeling echter, daar de huid hier meer dan in eenig ander gebrek hare *ideosyncrasiën* heeft, zeer voorzigtig zijn.

Om de *sthenische* of *asthenische* natuur eener Roos te beoordeelen, moeten wij ons van dezelfde regelen bedienen, als bij de Ontsteking zijn opgegeven geworden; namelijk, dat wij uit de voorbeschiktheid, de voorafgegane oorzaken, en uit de

during der ongesteldheid tot den wezenlijken aard van het gebrek besluiten.

Wat de verwijdering der oorzaken betreft, zoo zijn dezelve gedeeltelijk van dien aard dat zij gevoegelijk terstond kunnen opgeruimd worden, gedeeltelijk echter zijn zij in de gesteldheid des lijders gegrond, niet zoo spoedig weg te nemen, en alleen door eene gepaste behandeling, overeenkomstig den algemeenen ziekelijken toestand eerst uit den weg te ruimen. Tot de eerste behooren de meeste uitwendig *mechanisch* werkende schadelijke magten. Zoo moeten de gestokene wonden, wanneer zij te naauw zijn, verwijd worden; ontwrichtingen en beenbreuken hersteld, de angel der insekten uitgetrokken, of wanneer dit niet geschieden kan, de plaats der beleediging met laauwwarme olie ingewreven worden; het gebruik van prikkelende zalven en pleisters moet nagelaten, eene uitwendige drukking opgeheven, en eene gebrande plaats met *ceratum saturni* bedekt worden, enz. Ontstaat de Roos na het gebruik van onverteerbare spijzen, giftige mosselen en dergelijke, dan dienen braakmiddelen en gepaste zacht afvoerende middelen tot zuivering der eerste wegen. Staat de Roos met andere ziekten, *rheumatismus*, jicht, scheurbuik, kwaadsappigheid enz. in verband, dan moet, behalve op de behandeling der Roos, tegelijk op de hoofdziekte acht gegeven worden.

Wanneer wij ons nu van het *sthenisch* of *asthenisch* karakter der Roos genoegzaam overtuigd hebben, dan moeten wij verder overgaan, om met

zorg-

zorgvuldigheid de verschijnselen te overwegen, ten einde daarna den verschillenden graad der ziekte en de daaraan geëvenredigde genees- en heelmiddelen te bepalen.

In de eerste plaats over de behandeling der *sthenische* Roos.

De *sthenische Roos* kan zuiver plaatselijk zijn, wanneer zij bij eene *sthenische* voorbeschiktheid, door de werking van enkel plaatselijk werkende oorzaken, door een' stoot, slag, branding enz. wordt voortgebragt. Zij zal alsdan des te eerder plaatselijk blijven, hoe kleiner de omvang, en hoe minder de gevoeligheid van het deel is. In dit geval zullen ligte, niet sterk prikkelende bedekselen, zachte zweetdrijvende middelen en de vereischte plaatselijke behandeling der aanwezige beleediging, tot de genezing toereikende zijn.

De plaatselijke *sthenische* Roos zal ondertusschen meestal een meer of minder aanmerkelijk algemeen lijden voortbrengen en met algemeene *sthenie* verbonden zijn. In eenen geringen graad b. v., bij de gewone goedaardige Roos, is de koorts slechts matig, verdwijnt gewoonlijk bij de doorbraak der Roos, en deze zelfs gaat spoedig verloren. De aanwending van eene ligte bedekking met flenel, gewaste taf, zakjes met zacht prikkelende kruiden, b. v. Kamil- en Vlierbloemen, en het inwendig gebruik van zachte zweetdrijvende middelen is bij dezen graad der ziekte voldoende. Bij eenen eenigzins hoogeren graad der *sthenische* Roos, welke men uit de hevigheid der koorts en der overige verschijnselen kent, zal het gebruik der verkoelende

zouten, van Salpeter, Cremor Tartari, van de niet prikkelende ontlastmiddelen, der Manna, Tamarinde, en middelzouten van groot nut zijn, en de aanwending van heviger werkende middelen, van de bloedontlastingen namelijk, kunnen ontberen. De geheele leef- en eetregel moeten daarbij aan de *antisthenische* geneeswijze geëvenredigd zijn.

Bij eenen nog hoogeren graad der *sthenie*, waartoe de zoogenaamde ontstekingachtige Roos behoort, is de aanwending der verzwakkende geneeswijze in haren ganschen omvang noodzakelijk, en wel te meer, hoe hooger de graad van het lijden, en hoe edeler en gevoeliger het deel is, hetwelk door de Roos wordt ingenomen. Inzonderheid vereischt de *sthenische* Roos van het aangezigt eene zeer verzwakkende behandeling. Met de algemeene bloedontlastingen behoort men echter omzigtig te werk te gaan. Wanneer een hooge graad van hitte, roodheid, zwelling en pijn, eene Ontsteking; en de volle harde, matig versnelde, bestendig gelijkblijvende pols, een hooge graad van *sthenie* aanwijzen, dan is eene algemeene aderlating noodzakelijk, na welker aanwending nog bloedzuigers kunnen aangelegd worden, om, wanneer zulks vereischt wordt, de plaatselijke *sthenie* te verminderen. In vele gevallen echter zal de aanlegging van bloedzuigers achter de ooren en in den nek bij de Roos van het aangezigt alleen voldoende zijn, gelijk zulks bij de *sthenische* Roos van andere deelen nog eerder het geval kan zijn, voornamelijk, wanneer het gebruik van verkoelende zouten en purgeermiddelen,

van

van plantenzuren en een doelmatig diëet daarmede verbonden wordt.

De plaatselijke behandeling der *sthenische* Roos moet slechts zeer eenvoudig zijn. De bedekking met gewaste taf is dikwijls van nut. Is de pijn en branding echter zeer hevig, dan raden sommigen het bestrijken met ongezouten boter of eijerölie aan; andere prijzen verzachtende omslagen van warme melk, aftreksel van vlier, een afkooksel van maankoppen en andere slijmige kruiden. Bij de aanwending van deze stovingen moet nogtans alle verkouding zorgvuldig vermijd worden, en bovendien moet men dezelve niet te lang voortzetten, omdat de Roos niet wel vochtige middelen verdraagt, en daardoor de verettering kan bevorderd worden. Bij de ontstekingachtige Roos *(Erysepelas phlegmonodes)* is het plaatselijk gebruik van spaansche vlieg-pleisters in de nabijheid, of somtijds op het meest ontstoken gedeelte aangelegd en gedurende eenigen tijd in dragt gehouden, dikwerf van een uitstekend nut.

De behandeling der *asthenische Roos* rigt zich insgelijks naar den graad van het plaatselijk en algemeen lijden. Een zeer geringe graad van *asthenische* Roos, gelijk zij gemeenlijk onder den naam van zinkingachtige voorkomt en met de verschijnselen eener dusgenoemde koorts vergezeld is, heeft gewoonlijk tot hare genezing slechts zacht prikkelende middelen noodig, bijzonder zoodanige, welke op de huid en de uitwaseming werken; b. v. warme dranken, aftreksel van vlierbloemen, *Spir. Mindereri*, *Sp. nitri dulcis* enz. In hoogere graden,

 kam-

kamfer en opiaten, in verbinding met de straks genoemde middelen. Bij eenen hoogen graad van algemeene *asthenie* en *asthenische* Roos, bij de zenuwachtige, kwaadaardige, en bij diegene, welke met de teekenen eener op handen zijnde versterving vergezeld is, is daarentegen de aanwending der prikkelende geneeswijze in haren geheelen omvang tot eene gelukkige genezing volstrekt noodzakelijk. De in deze gevallen heerschende kwaadaardige koorts *(Typhus)* is hier de hoofdzaak en vordert het gebruik der *Valeriana*, *Angelica*, *Arnica*, *Serpentaria*, kamfer, vlugge loogzouten, *Naphtae*, wijn, muskus, opium enz.

De plaatselijke behandeling der verschillende graden eener *asthenische* Roos, vereischt groote voorzigtigheid. Over het algemeen verdraagt de Roos geene vochtige middelen, weshalve alle dergelijke omslagen moeten vermijd worden, vooral, wanneer de Roos als eene algemeene ziekte is aan te zien. Koude vochtigheid bevordert het terugtreden der Roos en warme nattigheid bewerkt ligt verëttering. Alle vochtige en vette middelen, gelijk ook de zamentrekkende loodmiddelen, de *Cerussa* en het loodwitpapier moeten daarom vermijd worden.

De hoofdzaak bestaat daarin, dat men het lijdende deel tegen de werking der koude lucht zoekt te beschermen en in eene gelijkmatige warmte te behouden. Hiertoe dienen bedekkingen met flenel, wol, katten- of konijnenvellen, zakjes met zemelen en gedroogd zout, matrasjes met vlier- en kamilbloemen, melisse, munt en andere aromatieke planten, met meel of gedroogde zemelen. De Hoog-

leer-

leeraar THUESSINK prijst de zinkbloemen met stijfsel, opium en kamfer aan. Ook kan men, wanneer het noodig is om de werking der middelen voor de matrasjes te versterken, daarbij eene geringe hoeveelheid kamfer voegen.

Wanneer echter de hitte, zwelling, spanning en pijn zeer hevig zijn, heeft men ook hier warme omslagen van verzachtende en weekmakende middelen; aftreksels van vlier- of malvabloemen, maankoppen, saffraan en *Cicuta* met melk gekookt, en warm aangelegd, bijzonder nuttig bevonden. Deze middelen intusschen moeten met veel voorzigtigheid gebezigd worden, om verkouding te verhoeden, en niet langer worden aangewend, dan de hevigheid der toevallen zulks vordert.

In het algemeen geldt ten opzigte der plaatselijke behandeling, dat bij de door uitwendige oorzaken ontstane plaatselijke Roos, de behandeling veel sterker zijn kan, en dat deze eene vrijere aanwending van prikkelende middelen, ook van vochtige toestaat. Dit heeft bijzonder plaats, wanneer de Roos het onmiddellijk gevolg van uitwendige beleediging is: hier moet men de ontsteking zoo spoedig mogelijk door koud water, loodwater, *Spir. Vini camphoratus* zoeken te verdeelen.

Op het einde der genezing laat men het aangedane deel, inzonderheid om de nog over zijnde zuchtige zwelling te verdrijven, met gewaste taf, of met flenel, welke men behoorlijk met *Gum. oliban.* en *G. mastix* doorrookt, omwikkelen.

Bij de *Bleinroos* opent men de blaasjes met eene naald, en droogt het vocht met eene spons uit,

 de

de lucht echter zoekt men zooveél mogelijk af te weren. De opperhuid herstelt zich gewoonlijk zonder alle, ten minste zonder verettering van eenig aanbelang. FRANK raadt hier het bestrooijen met opslorpende poeders van *Semen Licopodii*, *Farina foeni graeci* of tarwenmeel, en de daardoor te voorschijn komende korsten, met olie of versche boter te bestrijken. RICHTER en HECKER verwerpen deze poeders. Er komen intusschen gevallen voor, in welke een klein gierstachtig, of haarwormig *(herpetisch)* uitslag de aanwending van lood of kwikzilverkalken noodzakelijk maakt. Bij de Gordelroos bestaat de hoofdzaak in eene juiste behandeling der algemeene ziekte, de uitwendige behandeling is gelijk bij de Belroos.

Tegen de *zuchtige Roos*, welke *inwendig* naar den graad der plaats hebbende zwakte moet behandeld worden, heeft FRANK, om den overgang tot versterving te verhoeden, een poeder van Kina, met wat Mirre en Kamfer tot bestrooijing voorgeslagen. Bovendien dienen matrasjes met *aromatische* kruiden, en inwikkelingen met flenellen windsels.

De *Verëttering* kan niet altijd verhoed worden. Treedt dezelve in, dan moet zij naar de algemeene grondstellingen behandeld worden. Wanneer de Roos niet zoo zeer eene ware verettering, maar meer eene oppervlakkige ontvelling verwekt, dan laat zich dezelve zeer spoedig met loodmiddelen, *Aq. Goulardi*, *Ceratum Saturni* met *Flores Zinci* enz. genezen. Men prijst ook het kalkwater en het gebruik der spons, wanneer de zweren veel

scher-

scherpe vochten afscheiden. Geven dezelve tegelijk eene stinkende lucht van zich, dan gebruikt men afkooksels van Kamillen of Kina, waarbij men wat *liquamen myrrhae* voegen kan. Wanneer de etter goed wordt en geen opgelost en bedorven celwijsweefsel zich meer ontlast, dan legt men kompressen en het uitdrijvend verband aan. De inwendige behandeling rigt zich naar de algemeene gesteldheid.

Gaat de Roos in *verharding* over, dan dienen uitwendig sterk prikkelende middelen, *Linimentum volatile* met Kamfer, inwrijvingen met Kwikzalven, *Empl. de Cicuta, de Gummi Ammoniaco, de Galbano, Mercuriale*, wrijvingen, inwikkeling met flenel, de electriciteit, enz.

De *Koudvurige Roos* wordt volgens de regelen, welke in het Hoofdstuk over de versterving zullen opgegeven worden, behandeld.

Wanneer de Roos terugtreedt, en zich op inwendige deelen werpt, hetwelk door verkouding, plaatselijk verkeerde behandeling met vochtige of zamentrekkende middelen kan veroorzaakt worden, dan moet men alle moeite aanwenden om de uitwendige Ontsteking weder te herstellen. Dit geschiedt door *vesicantia* en *sinapismi*, op het lijdende deel of in deszelfs nabijheid, door inwrijving der *Tinctura cantharidum*, door drooge koppen, wrijven, schuijeren, geeselen met brandenetels, door kokend water met wolle doeken voor een oogengenblik aangelegd, door inwendige zweetdrijvende middelen, Kamfer, Muskus enz. Een braakmiddel zou eene terug geslagene Roos somtijds weder voortgebragt hebben. Men verzuime hier niets,

om dat het leven van den lijder er meestentijd van afhangt.

Bij de behandeling der hebbelijke Roos komt het er voornamelijk op aan, te weten, of dezelve in plaatselijke gebreken, dan wel in eene algemeene ongesteldheid haren grond heeft. — Veeltijds berust zij op eene algemeene zwakte, welke met ophoopingen en verstoppingen in de lever en ingewanden, met onderdrukten en ongeregelden stondenvloed, dergelijken vloed der aanbeijen enz. verbonden is. Deze ziekelijke toestanden moeten dan naar algemeene geneeskundige grondstellingen behandeld en opgeheven worden. Dikwijls heeft de hebbelijke Roos ook haren grond in eene algemeene of gedeeltelijk ziekelijke gevoeligheid der huid, welke men door de aanwending van doelmatige middelen moet zoeken te verbeteren, Het verzwakte huidwerktuig moet langzamerhand aan de werking der lucht en der koude gewend worden. Men heeft daartoe wrijvingen met sneeuw en ijs, wasschingen der huid met geestrijke middelen, zee- en staalbaden, inwendig Kina, bittere middelen, ijzer enz. aangeprezen.

II.

Van de Bloedzweer (Furunculus.)

Aard. De Bloedzweer is een omschreven, hard, buitengemeen pijnlijk, donkerrood gezwel, hetwelk

ge-

gemeenlijk, hoewel langzaam tot verettering overgaat. De etter is altijd met bloed vermengd. Meestentijd heeft het de groote van een duivenei; zelden is er koorts mede verbonden. Wanneer dezelve echter groot is of een zeer gevoelig deel inneemt, of wanneer er verscheidene tegelijk te voorschijn komen, dan is er gewoonlijk koorts aanwezig, en zij veroorzaken alsdan gebrek aan eetlust, slapeloosheid, stuiptrekkingen en wel voornamelijk bij kinderen, zelfs *epileptische* toevallen.

De Bloedzweer bestaat in de Ontsteking eener *smeerklier* van de huid, en kan dien ten gevolge op alle plaatsen van dezelve voorkomen; het meest echter verschijnt zij onder de okselen, aan den hals, in de nabijheid van den aars, en in de schaamtestreek, waar zich deze smeerklieren voornamelijk bevinden.

Oorzaken zijn: uitwendige drukking en prikkeling, waardoor de klier ontstoken wordt. Verder eene *scrophuleuze*, *venerische* of Jichtige scherpte. Somtijds schijnen zij aan eene *critische* stofverplaatsing gelijk te zijn, dewijl zij dikwerf bij het herstel uit heete ziekten te voorschijn komen. Over het algemeen zijn lieden, welke zich dikwijls aan verkouding blootstellen, een ongeregeld leven lijden, vele verhittende spijzen genieten, en aan de morsigheid zijn overgegeven; wijders ook vrouwen gedurende den stondenvloed, voornamelijk daaraan onderworpen. Dikwerf ziet men de bloedzweer in de lente, en bij ongesteldheden in de spijsverterende werktuigen voorkomen. — Gevaarlijk zijn de

de Bloedzweren op zich zelve niet, maar buiten gemeen lastig.

Geneeswijze. De pogingen om eene Bloedzweer te verdeelen zijn zeker altijd vruchteloos, daarom moet men dezelve zonder uitstel door geschikte middelen tot verettering zoeken te brengen. — Hierbij is het noodig aan te merken, dat de etterbevorderende middelen eenen tijd lang moeten aangewend worden, omdat er anders ligt eene verharding nablijft, en dat men den etterstok, welke niets anders dan de ontstokene klier zelve is, ten behoorlijke tijde moet opruimen. Blijft deze terug, dan geneest het gebrek niet, en er ontstaat ligt eene langdurige Pijpzweer.

Om de *verettering te bevorderen*, wende men weekmakende middelen, als de gewone meel- en gortpap, of een mengsel van roggemeel met honig aan. Wanneer de pijn zeer hevig is, kan men er de *Herb. hyosciami*, *Cicutae*, of *de Capita papaveris* bij doen. Gaat de verettering te traag, is de hardheid aanmerkelijk, de ontsteking en pijn echter matig, dan moeten de weekmakende, met zacht prikkelende middelen verbonden worden; bij voorbeeld gebraden uijen, ammoniak-gom in azijn opgelost, opium. Ook kan de kwikzalf worden ingewreven.

Wanneer de Bloedzweer van zelve opengebroken of laat is geopend geworden, behandelt men de opvolgende zweer naar de algemeene regelen met *digestief*-zalven, welke men, wanneer de ontsteking niet zeer tot ettering geneigd is, met sterker

prik-

prikkelende middelen, de *Merc. praecipit. rub. pulv. cantharid.* en dergelijke kan vermengen. Met deze middelen vaart men voort, tot dat alle hardheid verdwenen is. De zweer geneest alsdan zeer gemakkelijk. Wanneer de Bloedzweer verzuimd, en eene hardheid is nagebleven, moet men eene nieuwe ontsteking en verettering zoeken op te wekken. De verdeeling der verharding mislukt gemeenlijk.

De beste plaatselijke behandeling bij de Bloedzweer bestaat daarin, dat men vroegtijdig eene behoorlijke opening in het gezwel make, hetzelve voorzigtig uitdrukke, en dat men zoolang met het gebruik van verzachtende pappen voortga, tot dat alle verstorvene deelen afgescheiden en uitgeworpen zijn; daarna make men verder gebruik van de boven opgegevene eenvoudige behandeling met digestiefzalven.

Is de Bloedzweer van inwendige oorzaken afhankelijk en met koorts verbonden, dan doen gemeenlijk braak-, zacht afvoerende en zweetdrijvende middelen, de houtdranken, en tegen de pijnen het *Opium*, goede diensten. Voor het overige geeft men naar den aard der ziekte gepaste inwendige middelen.

III.

Van de Kool. (*Carbunculus*, *Anthrax.*)

Aard. De Kool bestaat in eene ontsteking van de huid en het onder dezelve gelegen celwijsweefsel,

wel-

welke naar haren aard altijd tot versterving overgaat, en dikwijls met veel gevaar verbonden is. De zwelling is meestentijds vlak, zeer gespannen, hard en met brandende pijnen vergezeld. De huid is donkerrood, miskleurig, en heeft dikwijls eene zwarte korst, welke de Ouden voor eene, door de hevigheid des gebreks en de daarbij plaatsvindende hitte voortgebragte, *Kool* of verbrande harde schors hielden. De Kool gaat somtijds snel, somtijds langzaam, en dikwijls eerst na eenige dagen tot versterving over, welke zich het eerst door eene kleine, miskleurige of blaauwe blein aan de punt van het gezwel te kennen geeft. Dikwerf is de versterving in het binnenste van het gezwel reeds ver uitgebreid, zonder dat men uitwendig nog het minste spoor daarvan waarneemt. Altijd is dezelve met verlies van krachten, pijn, koudzweet, flaauwte en andere gevaardreigende toevallen verbonden. Hare grootte is verschillende, somtijds gelijk eene groote Bloedzweer, op andere tijden heeft men haar ter grootte van een tafelbord waargenomen. De gewone zitplaats is de nek, tusschen de schouderbladen, langs den rug en aan de billen. Over het algemeen onderscheidt de Kool zich van de gewone Bloedzweer alleen door de hevigheid der onsteking en derzelver bestendige neiging om tot versterving over te gaan. Van de kwaadaardige puist, *(Pustula maligna)* met welke zij vele overeenkomst heeft, door dat de laatste het gevolg is van de mededeeling eener eigenaardige smetstof.

Oorzaken. De Kool ontstaat meestal uit inwendi-

dige oorzaken, voornamelijk bij oude lieden, na rotkoortsen, jicht, *rheumatismus*, bij de pest, enz. Vette, logge menschen schijnen eene bijzondere geneigdheid tot dezelve te hebben. De oorzaak kan ook plaatselijk zijn, en de staat der algemeene ligchaamsgesteldheid geeft dan aan de uiterlijke beleediging deze hoedanigheid. Meestal echter ligt zij in onzuiverheden van de eerste wegen, die door het genot van bedorven en slechte voedselen, inzonderheid van bedorven visch, van vleesch van dieren die aan eenige veeziekte stierven, zijn voortgebragt geworden. De onderdrukte huiduitwaseming, het terugblijven van uitte werpene stoffen, en derzelver afvoering naar eenig gedeelte der huid, kunnen tot haren oorsprong mede aanleiding geven.

Het onderscheid tusschen goedaardige en kwaadaardige Kool is niet wezenlijk, en beteekent niet meer dan de verschillende graden van hevigheid, waarmede dit gebrek te voorschijn komt.

Voorzegging. De voorspelling is altoos ongunstig, en rigt zich naar de oorzaken, den staat der levenskracht, den ouderdom en de ligchaamsgesteldheid des lijders. Zeer dikwerf wordt de Kool doodelijk; de wijze, op welke zij verschijnt, doet reeds weinig goeds verwachten.

Geneeswijze. De inwendige behandeling hangt af van de verschillende hoedanigheid der vergezellende koorts. Naar het verschil der oorzaken, kunnen derhalve in den beginne braak- en purgeermiddelen noodig zijn. Daarna echter moeten naar den aard der koorts en der ligchaamsgesteld-

heid Kina, Kamfer, *Serpentaria*, vlugge zouten, minerale zuren, wijn en andere prikkelende middelen aangewend worden. Bij zeer hevige pijn moet het Opium worden toegediend.

Daar dit gebrek gewoonlijk bij ongezonde, zwakke en prikkelbare menschen voorkomt, zoo zal de aderlating wel zelden eene aanwijzing vinden. Om dezelfde reden heeft men ook weinig nut van de bijtmiddelen, en nog minder van het schrikbarend gloeijend ijzer, daar de fransche Heelkundigen over het geheel zoo zeer mede ingenomen zijn, te wachten. De inwendig toegediende geneesmiddelen, die de levenswerking van het gansche gestel opwekken, kracht geven, en daardoor paal en perk aan de verwoesting stellen, gepaard met eene uitwendige behandeling, waardoor de rotstoffen ontlasting vinden en er ontspanning aan de hevige zwelling gegeven wordt, zijn de beste middelen, om eene gelukkige genezing te bewerken.

De hoofdzaak derhalve is, dat men, zoodra mogelijk eene kruiswijze insnijding tot in het verstikte celwijsweefsel make, de rotstof voorzigtig uitwassche, vervolgens de holte van het gezwel met *Ol. terebinthinae* bevochtige, dezelve met droog pluksel of eene schijf drooge spons bedekke, en hierover en over den ganschen ontstoken omtrek eene verzachtende pap aanwende. Deze behandeling twee, drie, of meermalen in de 24 uren herhaald, verdient de voorkeur boven het gebruik van de meestal aangeprezene sterk prikkelende, bederfwerende middelen. Heeft zich reeds eene doode korst gevormd, ten tijde dat men voor het eerst bij den

lij-

lijder geroepen is, en zijn er reeds openingen van zelve ontstaan, dan moet men deze behoorlijk vergrooten, de scherpe stof zorgvuldig afwasschen en voor het overige op dezelfde wijze te werk gaan. Het etterende celwijsweefsel moet, zoolang het niet los ligt, niet weggenomen worden, omdat daardoor eene hevige Ontsteking kan ontstaan.

IV.

De kwaadaardige Puist (Pustula maligna.)

Alhoewel in hare uiterlijke verschijnselen veel overeenkomende met de Kool, is zij daarvan echter zoo wel ten aanzien van hare oorzaken, als ten opzigte der wijze, waarop zij haren oorsprong neemt, onderscheiden. Zij is bestendig van eene plaatselijk aangebragte smetstof afhankelijk, en daar, waar de aankleving van de schadelijke zelfstandigheid heeft plaats gevonden, vertoont zich binnen zeer korten tijd een rood stip, hetwelk zich naauwelijks boven de huid verheft en met prikkeling verbonden is. De opperhuid deszelven verheft zich met een zwartachtig blaasje, hetwelk, spoedig koudvurig wordende, met eenen bleeken rand en eene zuchtige zwelling, die zich snel in den omtrek uitbreidt, omgeven is. Daarbij komen koorts, pijn in de streek der maag, misselijkheid, braking, hevige ijlhoofdigheid, flaauwte, enz. De pols wordt klein, onregelmatig, en wanneer de ziekte aan zich zelve

ve blijft overgelaten, bevordert zij eenen haastigen dood; slechts zeer zelden scheiden de verstorvene deelen zich af, en behaalt de natuur door eigene krachten de overwinning op dit verwoestend gebrek. Wanneer zich verscheidene Puisten tegelijk ontwikkelen, vooral in het aangezigt en aan den hals, dan is hetzelve gevaarlijker. Bij vrouwen maakt het spoediger voortgangen dan bij mannen. Bij den aanvang kunnen deszelfs toevallen beteugeld en het gevaar afgeweerd worden; doch zoodra het zich ontwikkeld en algemeene wanorden voortgebragt heeft, dan zijn de gevolgen zeer te vreezen.

De smetstof ontwikkelt zich bij dieren, die met de zoogenaamde Kool behebt, of door zwaren arbeid, hard en lang loopen uitgeput geworden zijn. Zij kunnen dezelve gedurende hun leven mededeelen, of de besmetting geschiedt door het bewerken van derzelver wol, der huid, enz. Vandaar dat men de kwaadaardige Puist gemeenlijk bij slagters, looijers, wolkaarders, herders, en voornamelijk aan de ontblootte deelen des ligchaams waarneemt. In moerassige landen en bij eenen vochtigen herfst ontstaat dit gebrek het meest. Deze smetstof behoudt lang hare aanstekende kracht. Het is niet noodig, dat er tot het voortbrengen der besmetting altoos eene onmiddellijke aanraking plaats vinde. Het genot van het vleesch van zoodanige dieren brengt dan eens geene, dan wederom zeer gevaarlijke toevallen voort. Dit gebrek schijnt van den eenen mensch tot den anderen niet over te gaan.

Men geeft den raad om de verstorvene deelen kruiswijze door te snijden, daarvan zelfs een gedeel-

deelte weg te nemen, en de ontbloote levende deelen met den bijtsteen, den helschensteen, de spiesglansboter of met het gloeijend ijzer genoegzaam diep in te branden, ten einde dezelve door het daarstellen van eene doode korst voor het verder doordringen der smetstof te beveiligen. Inwendig geeft men opwekkende, bederfwerende en versterkende middelen.

Delpech zegt, dat het eene beklagenswaardige mistasting zoude zijn, vooral wanneer het gebrek aan den hals voorkwam, indien men zich door de zwelling van de branding liet terughouden, en in het vermoeden verkeerde, dat men met eene rozige ontsteking te doen had.

Ik heb in den loop des verleden jaars (1824) een' bejaard man, boekverkooper enz., van beroep, onder mijne behandeling gehad, die aan het onderste gedeelte van het aangezigt, genoegzaam op het midden van de linkerhelft der onderkaak, een klein puistje kreeg, dat hem aanvankelijk jeukte, hetzelve doorkrabde, en door branding en zwelling werd opgevolgd. Voor nadeelige gevolgen vreezende, verzocht hij mijne hulp. Toen ik het gebrek voor de eerste maal beschouwde, den derden of vierden dag na deszelfs oorsprong, meende ik hetzelve voor eenen middelmatigen *furunculus* te moeten houden, en de hevige pijn, waarover de lijder klaagde, aan de zenuwrijkheid der plaats, welke het gebrek innam, te moeten toeschrijven. Om hierin te gemoet te komen, en om de hardheid en spanning te doen verminderen, gebood ik eene verzachtende, weekmakende pap op hetzelve

aan te leggen. In plaats van verbetering, vond ik daarentegen den volgenden morgen meerdere uitgebreidheid van het gezwel, toeneming van pijn en hardheid, groote neerslagtigheid van geest, kleinen pols, met een woord, den lijder in eenen zorgelijken toestand. Ook had de zwelling, buiten den omschrevenen harden omtrek des gebreks, zich over de gansche linkerzijde van het aangezigt tot hoog op aan de slapen en over de beide oogleden uitgebreid, zoodat noch de onderkaak, noch de oogleden konden geopend worden. Van dezen dag af aan begon ik het, onder mijne behandeling staande, gebrek met de *Pustula maligna* te vergelijken, hetzelve kruiswijze door te snijden, pluksel met Terpentijnolie in de met rotstof gevulde holte deszelven te brengen, en daarover eene met *aromatieke* kruiden bedeelde en in rooden wijn gekookte pap bloedwarm aan te leggen, terwijl ik de oogleden en de slapen met specerijachtige kruidenkussentjes bedekte. Inwendig werd hij door den Geneesheer P. met opwekkende en versterkende middelen verzorgd. — Alhoewel wij in de eerste dagen niet veel beterschap bespeurden, maar het gebrek genoegzaam in denzelfden toestand bleef, en de lijder bovendien tusschenbeide door flaauwten werd overvallen, hielden wij echter met dezelfde behandeling aan. Na verloop van nog eenige dagen begonnen zich op verschillende plaatsen in den omtrek der gemaakte insnijding verstikte plekken in de huid te vertoonen, welke door het bestrijken met de terpentijnolie afgescheiden zijnde, mij deden zien, dat de *Fascia aponeurotica*, welke een groot

ge-

gedeelte van de spieren des aangezigts overdekt (BURNS), verstorven was, en zich voorbereidde, om naar buiten geworpen te worden. Dit licht maakte ik mij ten nutte, volgde de gewone regelen der kunst, en had het genoegen, om in een' tijdsverloop van bijna vier weken mijnen lijder volkomen hersteld te zien. In hoever ik nu in de bepaling des gebreks wel of kwalijk geoordeeld heb, wil ik hier liefst niet beslissen.

IV.

Van de brandingen.

(Combusturae. Combustiones.)

De naaste uitwerking der branding is Ontsteking met al derzelver gevolgen. Naarmate de graad der hitte, aan welke de levende deelen zijn blootgesteld, de gevoeligheid dezer deelen zelve, de hoedanigheid der brandende zelfstandigheid en de duur van hare werking verschillende is, zijn ook de toevallen der branding meer of minder talrijk en hevig. Men kan vier hoofdgraden aannemen.

In den *eersten* en ligtsten graad is de Ontsteking slechts oppervlakkig, en gelijkt naar een' ligten graad van Roos, zonder zwelling; de lijder wordt eene ligtjeukende en brandende pijn in het lijdende deel gewaar, en is zonder koorts. In den *tweeden* graad is de roodheid sterker en donkerder, met zwelling verbonden, de opperhuid is van het slijmnet

 af.

afgescheiden en vormt blazen, die met een *lymphatiek* vocht zijn opgevuld; daarbij is de pijn hevig en brandende, en wanneer de branding van eenigen omvang is, met eene aanmerkelijke koorts verbonden. In den *derden* graad, komen onmiddellijk of eenigen tijd na de beleediging op de zwelling blazen te voorschijn, welke met een weiachtig vocht zijn opgevuld, en gemeenlijk eenen grooteren omvang hebben dan in den vorigen graad. De koorts is daarbij hevig, en dewijl de zenuwtepeltjes van de huid ontbloot zijn, is de pijn, vooral wanneer op eenige plaatsen de opperhuid gescheurd en afgescheiden is, onverdragelijk. In den *vierden* graad veroorzaakt de branding door vaste ligchamen eene drooge, de branding door vloeibare eene vochtige versterving, welke of terstond op den oogenblik der branding ontstaat, of het gevolg is der voorafgaande hevige Ontsteking, en waarbij de deelen van alle levensbeginsel beroofd zijn. Tot dezen graad van branding geven aanleiding: het vallen in eene kokende vloeistof; het in de vlam vliegen der kleederen; de ontploffing van buskruid; het door vuur en vlam loopen bij een brandend gebouw, enz.

Wanneer een gebrande van den vierden graad in het leven blijft, dan ontstaan er uit zulke beleedigingen altoos verzweringen of versterving; de lijders rillen en beven alsof zij door hevige koortskoude bevangen waren; de pols is zwak, klein en naauwelijks voelbaar; of de lijder wordt slaapzuchtig en sterft spoedig. Dikwijls behouden zij nog eenigen tijd het leven, en sterven daarna ten hoogste uit-

ge-

geput aan eene groote verettering, welke na de afscheiding der verstorvene korsten intreedt.

Voorzegging. Het gevaar hangt niet alleen af van den graad der branding, maar ook, en wel voornamelijk, van derzelver omvang en het gewigt van het gebrande deel. De brandingen door buskruid zijn bijzonder pijnlijk en langdurig, omdat de kruidkorrels niet zelden moeten uitgesneden worden.

Geneeswijze. Wanneer men het oog slaat op de verschillende middelen, welke tegen de branding, zelfs door beroemde schrijvers van lateren tijd, zijn aangeprezen geworden, dan moet men waarlijk verbaasd staan over de bijzondere denkbeelden, welke hen bij de behandeling van deze ongesteldheid geleid hebben, gelijk blijkt uit het plaatselijk gebruik van dan eens koude, dan wederom warme; dan zamentrekkende, dan weder weekmakende, verzachtende en pijnstillende middelen. — Zullen wij met redelijke gronden te werk gaan, dan moeten wij den toestand der deelen in de verschillende graden van branding, de toevallen, zoowel plaatselijke als algemeene, en de ligchaamsgesteldheid des lijders in aanmerking nemen. In den eersten graad van branding verkeert het deel in eenen ligten staat van Ontsteking, zonder dat het gansche gestel daarin aandeel neemt; in den tweeden graad is de Ontsteking heviger, met meer of minder stoornis in den zamenhang des geheels en met algemeene aandoening verbonden; in den derden graad is de beleediging zoo sterk, dat zij niet zonder verzwering kan genezen worden, en het lig-

chaam des lijders op nog heviger wijze aangedaan: in den vierden graad is de branding onafscheidelijk met versterving vergezeld en met de hier voren (pag. 102) genoemde toevallen verbonden. Hieruit volgt ten klaarste dat eene zelfde behandeling in de verschillende graden van branding niet voldoende kan zijn.

In den eersten graad van branding, die gelijk staat met eene door uiterlijke beleediging voortgebragte Ontsteking, waarbij de haarvaten slechts in eenen vermeerderden staat van levende uitzetting gebragt zijn, bestaat de beste uitwendige behandeling om het plaatselijk te sterk opgewekt leven te verzwakken, in de aanwending der *koude*, en wel in het gebruik van het koude water. Men moet dit middel zoo spoedig mogelijk na de branding aanwenden, en zich niet door hevige pijnen daarvan laten terughouden, om tot de zoogenaamde verzachtende en pijnstillende middelen over te gaan. Er bestaat inderdaad geen beter, spoediger werkend middel om de hooge gevoeligheid der zenuwen te verminderen dan dit, gelijk zulks mede ten duidelijkste blijkt uit het begieten der deelen met koud water na zware beleedigingen, na *Amputatiën* enz.

Met het gebruik van het koude water, hetwelk of bijwijze van begieting, of bijwijze van omslag door kompressen, of door indompeling van het deel in hetzelve kan gebezigd worden, moet men zoo lang voortgaan, totdat de pijn geheel heeft nagelaten, en zij niet weder verschijnt, wanneer men met het gebruik deszelven heeft opgehouden.

De

De overige met lof aangeprezene middelen tegen de branding, als geschraapte aardappelen, het sap van *Sempervivum*, *Portulaca*, een mengsel van spek met sneeuw enz., werken alleen door hunne koude, en kunnen daarom gevoegelijk gemist worden. Zoo is het ook gelegen met het *Aq. Goulardi*, het Wondwater van *Theden*, het *Oxycraat* en meer andere, die bovendien door hunne prikkelende eigenschappen nog somtijds schadelijk kunnen worden. In den tweeden graad van branding is de Ontsteking heviger, en de koorts van eenen *inflammatorischen* aard. Uitwendig make men hier even als bij den eersten graad is opgegeven, gebruik van het koude water. Bij zeer uitgebreide verbrandingen echter vermijde men het koude bad, omdat hetzelve wel eens tot bedenkelijke toevallen kan aanleiding geven; beter voldoen in die gevallen de in koud water bevochtigde kompressen, of eene met *Aq. Goulardi* vermengde aardappelenpap. Wanneer er vochtblazen voorhanden zijn, dan steke men dezelve open, en doet het vocht uitvloeijen zonder de opperhuid mede weg te nemen. Zijn de blazen gesprongen en vertoont zich de ontbloote oppervlakte, dan kan evenwel het koude water worden aangewend, dewijl het de pijn beter stilt dan de beste brandzalven; intusschen zij men bedacht, dat men hetzelve dikwerf genoeg verwissele.

De Koorts wordt als eene zuivere *Febris inflammatoria symptomatica* ontstekingwerende behandeld. Zelden zal er eene aderlating noodzakelijk zijn, ten zij de lijder jong en sterk, en de pols

vol en hard ware. Over het algemeen zijn verkoelende lakseermiddelen, en dergelijke dranken met een weinig *nitrum* bedeeld, in de meeste gevallen toereikende. In den derden graad is de koude in den beginne insgelijks aangewezen. Wanneer de opperhuid in eene groote uitgestrektheid van de huid is afgescheiden, raadt men aan om de ontblootte oppervlakte met linnen of neteldoek, hetwelk met melkroom en lijnölie, of met lijnölie en eiwit bestreken is, te bedekken; intusschen verdient het koude water nog altoos boven deze de voorkeur. Treedt er verettering in, dan komen de lood- en zinkzalven met *opium*, en wanneer vervolgens de pijn geheel heeft nagelaten, de gansche behandeling tegen de verzwering te pas. Wanneer de branding zeer uitgebreid en met hevige pijn en spanning verbonden is, dan doen warme verzachtende pappen de beste werking, gelijk bij zweren wier omtrek pijnlijk en ontstoken is. Inwendig rigte men zijne behandeling naar den omvang der branding, de hevigheid der koorts, de krachten en den ouderdom des lijders. Wanneer de pijn zeer hevig is, geve men krampstillende middelen, voornamelijk het *opium*; en zoodra er aanmerkelijke verettering intreedt, voedende spijzen, versterkende geneesmiddelen, en bovenal de verdunde minerale zuren.

In den *vierden* graad is versterving het gevolg der branding. Al de middelen welke wij in het Hoofdstuk over de versterving zullen opgeven, de *antiseptische* meestal echter uitgezonderd, komen in dit geval te pas.

Bij

Bij groote verbrandingen welke tot verettering overgaan, moet men zorg dragen dat er geene zamengroeijingen, misvormende likteekens of verdraaijingen van deelen ontstaan.

V.

VAN DE VORSTBUILEN.

De Vorstbuilen *(perniones)* zijn rozige ontstekingsgezwellen van de huid, welke ontstaan door koude, vooral wanneer koude en warmte afwisselend werken op deelen, welke weinig bedekt zijn, als aan de handen, de voeten, de ooren en den neus.

In den *eersten graad* is de Vorstbuil een matig rood gezwel, hetwelk in de warmte, jeukte en branding veroorzaakt. In den *tweeden graad* is de zwelling grooter, rooder, zelfs donkerblaauw; de hitte, pijn en jeuking zijn daarbij zeer hevig. In den *derden graad* ontstaan er bleinen op het gezwel, welke een waterachtig vocht bevatten, spoedig openbarsten, en eene ontvelling veroorzaken, welke in eene zweer overgaat, en gemeenlijk zeer hardnekkig is. In den *vierden graad* kunnen de Vorstbuilen tot versterving overgaan, dit echter geschiedt alleen bij groot verzuim.

Ofschoon de Vorstbuilen slechts plaatselijke Ontstekingen zijn, hebben zij echter dat eigene, dat zij door dezelfde ontstekingwerende middelen, welke

welke bij de gewone Ontstekingen zoo heilzaam zijn, niet tot genezing gebragt worden.

Personen welke eene gevoelige en teedere huid hebben, aan de koude niet gewoon zijn, zich zeer koesteren, sterk aan de voeten zweeten, naauwe schoenen dragen, en welker handen bij de afwisseling van koude en warmte dikwijls nat worden, zijn het meest aan Vorstbuilen onderhevig. Bij velen schijnt eene bijzondere gesteldheid der vaste deelen, het ontstaan der Vorstbuilen te begunstigen.

Altijd ontstaan dezelve alleen des winters, verdwijnen in den zomer, en verschijnen den volgenden winter opnieuws, en wel op dezelfde plaats.

Het zekerste beschermt men zich voor Vorstbuilen, wanneer men zich aan de koude gewent, niet te warm houdt, altijd met koud water wascht, en wanneer men koud is, zich niet op eens in eene warme kamer begeeft, noch het deel digt bij het vuur brengt, maar hetzelve door wrijven zoekt te verwarmen.

Geneeswijze. In den *eersten* en *tweeden graad* zijn zamentrekkende en prikkelende middelen het werkzaamste. Hiertoe behooren het wrijven van het deel met sneeuw, omslagen van ijskoud water, het wondewater van THEDEN, kamfergeest, zwavelwater, loodwater van GOULARD, dampen van azijn, van zwavel, eene oplossing van *sal ammoniac*, de *Spir. Mindereri*, *Tinctura succini*, verdunde zoutgeest, *Spir. vitrioli*. omslagen van gebraden uijen, van rapen met aluin en olie, de steenolie, terpentijngeest, een bad van levende kalk. Een

in

in deze graden zeer voordeelig middel bestaat uit een mengsel van gelijke hoeveelheden *Ol. terebinthinae* en *Bals. copaivae*, gelijk ook het door WARDROP aangeprezen smeersel, dat uit een deel *Tinct. cantarid*, en zes deelen *Linim. saponaceum*, bestaat. Daar benevens zijn bedekkingen met gewaste taf, gewast linnen, hondsleêr enz., aanprijzenswaardig.

In den *derden graad*, wanneer namelijk de Vorstbuilen zeer pijnlijk en ontstoken zijn, wende men weekmakende, verzachtende en verzwakkende middelen aan, als bloedzuigers aan het lijdende deel, omslagen en stovingen van *flores chamomill. sambuci*, *ol. nucis moschatae*, *ol. de bacc. lauri*, *ol. de cacao*. Vervolgens gaat men, wanneer de pijnen nagelaten hebben, langzamerhand tot de zacht zamentrekkende middelen over. Ook is de electriciteit een gewigtig middel tegen Vorstbuilen, de *hebbelijke* kunnen daardoor dikwijls afgewend worden. De *diëet* moet over het algemeen *antiphlogistisch* zijn.

De *etterende Vorstbuilen* zijn altijd zeer langdurig en lastig. De genezing derzelve vordert gemeenlijk een streng *diëet*, en het menigvuldig gebruik van zacht afvoerende middelen. Uitwendig doen de uitdroogende middelen, de *saturnina*, het *ung. de lithargyrio*, *ung. nutritum*, *empl. alb. coctum*, het *empl. diachylon*, de beste diensten. De zweren moeten altijd voor de lucht bewaard, en het lijdende deel rustig gehouden worden. Ook doet de inwikkeling dikwijls goede diensten. Wanneer de zweren tot gewoonte geworden

zijn,

zijn, moet men fontenellen leggen, alvorens men de genezing onderneemt.

De Vorstbuilen welke tot versterving zijn overgegaan, moeten volgens de algemeene regelen dezer ongesteldheid behandeld worden.

VI.

VAN DE FIJT OF VIJT.

(*Panaritium, Panorychia.*)

Bepaling. De Fijt is eene meer of min hevige Ontsteking die ligt tot verëttering overgaat, en aan de vingeren, somtijds echter ook aan de teenen voorkomt. De pijn is daarbij zeer hevig en aanhoudende, dikwerf met koorts en zware toevallen vergezeld. Ook gaat de Ontsteking somtijds tot versterving over.

Ten aanzien van het verschil der zitplaats verdeelt men de Fijt:

1 in die van de huid, (*Panaritium cutaneum*)

2 — — van de scheeden, door welke de pezen der spieren loopen. (*Panaritium vaginarum tendinum.*)

3. — — van de pezen zelven. (*Panaritium tendinum.*)

4. — — van het beenvlies. (*Panaritium periostei.*)

5. — — van de kraakbeenige geledingsvlakten. (*Panaritium superficium cartilaginosum articulorum.*)

6.

6. — — Van het been, der kootjes zelven (*Panaritium ossis. phalangorum.*)

Ofschoon de eerste soort, als Ontsteking van de huid, alleen tot dit hoofdstuk behoort, en de anderen eigenlijk tot de Ontstekingen, welke in de vezelachtige en weiafscheidende vliezen, van het beenvlies, der pezen, der kraakbeenderen en der beenderen voorkomen, zouden moeten gebragt worden; zoo zal het evenwel beter zijn, deze verschillende soorten van Fijt niet van elkander te scheiden, maar dezelve gezamenlijk hier voor te dragen.

De Ontsteking van de huid der vingeren.

(*Panaritium cutaneum.*)

De Ontsteking heeft hare zitplaats in de haarvaten der huid, en geeft zich door de volgende teekenen duidelijk te kennen. Het meest komt zij aan den top des vingers voor, welke zeer pijnlijk, rood en gespannen is; gemeenlijk verheft zich, na eene voorafgaande Ontsteking van de verdubbeling der huid in welke de nagel steekt, eene blein aan den wortel of het zijdelijke gedeelte van den nagel, welke etter bevat, die dan aan de zijden des nagels zich ontlast: somtijds vormt zich etter onder den nagel, waarbij de pijn zeer hevig is, en niet zelden tot aan den uitwendigen knokkel van het opperarmbeen zich uitstrekt. Deze laatste soort noemt men eigenlijk *Nagelzweer*.

De

De Ontsteking van de tweede en derde soort, welke hare zitplaats in de scheeden der pezen of in de pezen zelve heeft.

Deze soort van Ontsteking behoort tot die der vezelachtige en weiafscheidende vliezen, en is kenbaar: door dat de pijn aan de handpalmvlakte des vingers, en wel bijzonder aan den top deszelven het eerst haren aanvang neemt, en aldaar op het hevigst zich doet gevoelen; evenwel breidt zij zich over de hand, langs den voorarm, tot in de okselholte uit, dewijl al de zenuwen van de handpalmszijde der vingeren uit de armvlecht haren oorsprong nemen. Is de duim, de wijs- of middelste vinger aangedaan, dan klimt de pijn langs de binnenzijde van den voorarm naar boven, omdat deze vingeren hunne *nervi digitales volares* uit den *nervus medianus* ontvangen. Zijn de ringvinger en de pink echter in het lijden betrokken, dan breidt de pijn zich langs de buitenzijde van den voorarm tot aan den elleboog uit, en vervolgt van daar haren loop, langs den inwendigen tusschenspiersband, tot in den oksel, dewijl de ringvinger deszelfs *nervus digitalis volaris ulnaris*, en de pink zijne beide handpalmstakken van den *nervus ulnaris* verkrijgen. De pijn zit in deze soorten dieper dan in de vorige; de zwelling is gering, doch vast en weêrstandbiedend op het gevoel. Gemeenlijk is hierbij Koorts aanwezig.

Wan-

Wanneer er verettering ontstaat, dan is de vochtgolving van wege de diepe zitplaats moeijelijk of in geheel niet te voelen. — Uit hoofde de einden der pezen in het beenvlies overgaan en met hetzelve als het ware ineensmelten, zoo volgt daaruit niet zelden ontsteking van het beenvlies met den overgang in beenzweer (*caries*). Het is bij deze soorten, dat er niet zelden vingerleden verloren gaan, omdat de vochtgolving dikwijls met geene mogelijkheid kan ontdekt worden, en om die reden de insnijdingen te laat in het werk gesteld worden.

De Ontsteking van de vierde, vijfde en zesde soort.

Deze ontstekingen zijn dikwerf het gevolg van de eerste soorten, hoewel zij ook oorspronkelijk in de genoemde deelen kunnen voorkomen, en dit zoo zijnde, dan kent men dezelve: door dat de pijn, ofschoon zeer hevig en diep zittende, nogtans op de aangedane plaats beperkt is; dat er uitwendig geene sporen van ontsteking zich vertoonen; dat er spoedig verzwering der kraakbeenige gelingvlakten en beenbederf ontstaat; en dat, wanneer de etterverzameling openbreekt of geopend wordt, het beenbederf met de *sonde* kan ontdekt worden.

In de hevige soorten van Fijt, of bij verzuim derzelve, vormen zich ligt etterverzamelingen en pijpzwerige kanalen onder het peesvliezig uitbreidsel in de palm der hand. Wanneer de ontsteking

in de *tela medullaris* der vingerleden begint, dan is het eene beenontsteking, en met de *arthrocace* te vergelijken.

Oorzaken. Dit gebrek ontstaat gemeenlijk door *uitwendige* oorzaken. Daartoe behooren kneuzingen, steken, plotselijke afwisseling van hitte en koude, branding, scherpe loogen, het al te korte afsnijden der nagelen, een dwangnagel en dergelijke meer. Men treft de Fijt veeltijds bij personen aan, welke met de handen veel arbeiden en daardoor aan beleedigingen der vingeren zijn blootgesteld. Ook wordt dit ongemak niet zelden door *inwendige* oorzaken voortgebragt. Zoo ontstaat hetzelve b. v. door de verplaatsing eener ziektestof, als de *rheumatische*, *arthritische* en *scrophuleuze*.

Geneeswijze. Bij de eerste soort van Fijt:

Wanneer men het gebrek van den beginne af aan te behandelen krijgt, dan brengt het aanleggen van drie of vier bloedzuigers groote verligting te weeg, waarna men den vinger eenige malen daags een' geruimen tijd in warm water laat baden. Dikwerf is het laatste middel bij eenen ligten graad van ontsteking reeds voldoende; daarbij moet de strengste rust in acht genomen worden. Zijn er vreemde ligchamen voorhanden, dan moeten deze zorgvuldig worden opgeruimd; menigmaal verdwijnen de toevallen daardoor reeds alleen. Wanneer de pijn door deze behandeling echter niet nalaat,

of

of dat men het gebrek later te behandelen krijgt, dan wende men onverwijld weekmakende pappen, zoo warm als de lijder dezelve slechts verdragen kan, aan. Het openen des vingers moet niet te lang worden uitgesteld, dewijl de ontsteking zich tot de dieper gelegene deelen kan voortplanten, en tot beenbederf aanleiding geven. — Wanneer er na het gebruik der pap eene klopping in den vinger, en een gevoel van zwaarte en spanning in den arm wordt waargenomen, dan kan men reeds etter verwachten; en zijn deze toevallen voorhanden, dan is het tijd eene insnijding te maken.

Bij de behandeling van de tweede en derde soort, is het aanzetten van bloedzuigers dringend noodzakelijk; volgt daarop geene verdeeling, en blijft de pijn aanhouden, dan ga men dadelijk tot de warme pappen over, en make spoedig eene insnijding, welke men bij eene kloppende pijn en spanning aan den arm, nooit langer dan drie dagen mag uitstellen. Ofschoon er somtijds geen etter, maar alleen bloed zich ontlast, volgt er echter altoos verligting van pijn, dewijl de spanning wordt weggenomen. — Na de insnijding moet men met het gebruik der warme pappen voortgaan. Vindt men de pees op de eene of andere wijze aangedaan, dan moet men dezelve niet, gelijk sommigen hebben aangeraden, wegsnijden, maar dezelve door het aanstrijken met de *Ol. terebinthinae* doen *exfolieren*, hetwelk zeer dikwijls met goed gevolg geschiedt. Wanneer zij echter geheel verstorven en door verettering vernield is, dan kan men de losse vezelen wegnemen of dezelve bij lagen wegsnijden.

 De

De ontsteking van de *vierde*, *vijfde* en *zesde soort* vordert in het eerste tijdperk, dat der ontsteking, even als de andere, plaatselijke bloedontlastingen. Bij de hevige pijn en spanning make men vroegtijdig eene diepe insnijding en neme vervolgens wederom de toevlugt tot de warme pappen. Wanneer men beenbederf gewaar wordt, dan moet men niet dadelijk tot het wegnemen van het vingerlid overgaan, dewijl het dikwijls slechts eene oppervlakkige aandoening van het been kan zijn, dat door zigtbare of onzigtbare afscheiding weggenomen zijnde, nog eene gelukkige genezing ten gevolge kan hebben. Men vulle te dien einde de opening op met pluksel, make gebruik van koesterende, den vleeschgroei bevorderende middelen, en niet zelden zal men de vleeschheuveltjes uit het been zien voortkomen en het gebrek met een likteeken gesloten worden. Is het kwaad echter tot in de mergholte van het vingerlid doorgedrongen, of daaruit oorspronkelijk ontstaan, dan kan men hetzelve niet behouden. In plaats van onverwijld tot de wegneming van het aangedane lid over te gaan, gelijk meestal de gewoonte is, zal het beter zijn alle holten en kanalen te verwijden, dezelve tot op den grond met pluksel op te vullen, en daarmede zoolang voort te gaan, tot dat, het lid geheel los geworden zijnde, men hetzelve met een *pincet* kan wegnemen; hierna volgt de genezing meestal zeer spoedig, en verkrijgt men een minder misvormd lid.

Eene bijzondere soort van Fijt, door WARDROP waargenomen en met den naam van *Onychia ma-*

lig-

ligna bestempeld, ontstaat met eene donkerroode zwelling van de zachte deelen in den omtrek van den wortel des nagels, waarbij eene dunne, scherpe stof uit eene enge sleuf tusschen den nagelwortel en de zachte deelen uitvloeit, deze laatste tot verzwering overgaan en eene rondgaande, onzuivere, donkergele, bruine, stinkende zweer, met dunne scherpe randen en eenen gezwollen, donkerpurperkleurigen omtrek voortbrengen. De nagel verliest zijne kleur en groei, en hangt slechts los met de overige deelen zamen. Deze toestand kan somtijds jaren lang duren, terwijl de vinger of de teen in eene vormlooze klomp veranderd wordt. Somtijds is dit gebrek zeer pijnlijk; in de meeste gevallen echter niet. Over het algemeen komt het meer bij kinderen dan bij volwassenen voor.

Tot de *genezing* heeft men als het zekerste middel de wegneming van den nagel en het gebruik van bijtmiddelen voorgeslagen. Ook heeft men de zachte deelen in den omtrek des nagels weggesneden. Laat de lijder het opruimen van den nagel niet toe, dan duurt het gebrek zeer lang en vereischt eindelijk het afzetten van den vinger. Het inwendig gebruik van het kwikzilver in groote en kleine giften heeft ook in vele gevallen goede diensten gedaan.

Mij is een dergelijk geval voorgekomen bij een kind van drie jaren, waarvan de oorzaak onbekend was en reeds lang geduurd had, toen ik het ter verzorging kreeg. Naar het mij voorkwam, droeg dit kind de duidelijkste bewijzen eener *scrophuleuze habitus*, en ik begreep ook hierin den grond

van

van het vingergebrek, dat niet dan bij het aanraken pijnlijk was, te moeten zoeken. Na het gebruik van gepaste geneesmiddelen inwendig, en den voortdurenden aanleg eener gortpap met *liquamen myrrhae* over den ontstelden vinger, ontlastte zich na verloop van ruim vier maanden het beenig kootje, zonder de minste moeite, en werd daarna spoedig door eene volkomene genezing opgevolgd.

VAN DE ONTSTEKING DER SLIJMVLIEZEN.

Niettegenstaande de behandeling van de ziekelijke gesteldheden der Slijmvliezen meer tot het gebied der Geneeskunde dan tot dat der Heelkunde behoort, is het voor den Heelmeester echter van het grootste belang, dat hij met den oorsprong der verschillende onnatuurlijke toestanden derzelve genoegzaam bekend zij, naardien vele der heelkundige gebreken, tot welker genezing hij geroepen wordt, niet alleen hunne zitplaats in deze deelen van het ligchaam hebben, maar ook dikwerf andere, nabij- of afgelegene, deelen in hetzelfde lijden betrekken, of wel den grond leggen tot ongesteldheden, welke men zonder de naauwkeurige kennis van de ziekelijke aandoeningen dezer deelen, met geene mogelijkheid zou kunnen verklaren. Het is daarom, dat wij te dien opzigte het volgende laten voorafgaan.

Als teedere vliezen, die uit eene weeke, spons-

ach-

achtige, en bij den eersten oogopslag als het ware moesachtige zelfstandigheid bestaan, welker inwendige vlakte geheel bezet is met donsachtige vlokjes, die dezelve fluweelachtig maken op het gevoel, waarin vele slijmkliertjes, bloed- en *lymphatieke* vaten, benevens een groot aantal zenuwen, die hoofdzakelijk uit het stelsel der zenuwknoopen voortkomen, verspreid zijn, en gedurende den staat van gezondheid eene slijmige stof afscheiden, welke, onaangezien hunner groote gevoeligheid voor scheikundige en werktuigelijke prikkels, ter bescherming dient niet alleen van hun eigen weefsel, maar ook van de deelen, welke zij bedekken: als zoodanig, zeg ik, staan zij in gedurige aanraking met de uitwendige natuur en in verband met al de ingewanden des ligchaams. Hierdoor zijn zij eensdeels, even als de huid, blootgesteld aan de indrukken der uitwendige invloeiselen, anderdeels echter ook aan die van vreemde inwendige stoffen, b. v., van afgescheidene vochten, en zij verdragen dezelve, ja zelfs beschermen zij de onder hen gelegene werktuigen tegen al wat aan het ligchaam vreemd is; zij maken hetzelve als het ware onafhankelijk van de buitenwereld en van in hetzelve verwekte vreemde zelfstandigheden; van daar, dat etter, scherpe vochten, scherpe geneesmiddelen, ja zelfs vaste ligchamen, en inzonderheid ook de uitwendige lucht, welke aan de wei- en vezelachtige vliezen zoo nadeelig is, wanneer zij met dezelve in onmiddelijke aanraking komt, gelijk bij wonden der gewrichten, of bij kunstbewerkingen, die tot in de buik- of borstholte doordringen, van daar

is het, dat deze zelfstandigheden de slijmvliezen zonder schadelijke gevolgen aandoen, wanneer zij het weefsel van dezelve slechts niet verwoesten. Ten opzigte van hunne naar buitengekeerde vlakte, vereenigen zich deze vliezen meestal met spieren, tusschen welke echter nog eene laag van celwijsweefsel gelegen is.

Uit deze eigenschappen en de bestemming der Slijmvliezen, als ook uit hunnen onderlingen zamenhang en vereeniging met andere deelen leert men de natuur en het gewigt van hunne ongesteldheden kennen.

De ziekelijke toestanden, waarin de slijmvliezen kunnen verkeeren, zijn afhankelijk: *a*) van de invloeden der uitwendige natuur, of *b*) van derzelver zamenstelling uit bloedvaten, zenuwen, *lymphatieke* vaten en slijmkliertjes, waardoor zij eensdeels als eenvoudige toestellen, anderdeels als afscheidende werktuigen kunnen aangemerkt worden.

De Slijmvliezen staan met de uitwendige natuur in onmiddellijke aanraking en zijn aan hare invloeden blootgesteld; zij kunnen derhalve van deze zijde *oorspronkelijk* ziekelijk worden aangedaan. *Mechanische* of *chemische* indrukken doen eene vermeerderde werkzaamheid in dezelve ontstaan, zetten dezelve in ontsteking, waarvan het gevolg is, veranderde afscheiding, welker hoedanigheid met den graad van vermeerderde prikkeling dezer vliezen gelijken gang houdt, zoodat met eenen zeer hoogen graad van prikkeling, de afscheiding onderdrukt, met eenen geringeren daarentegen vermeerderd en veranderd wordt.

Wan-

Wanneer smetstoffen op de Slijmvliezen werken, dan wordt de ziekte zamengesteld; er volgt met de intredende ontsteking der Slijmvliezen eene mededeeling aan de vochten; de opslorpende vaten hebben daarbij hun aandeel, want zij geraken insgelijks in ontsteking en brengen dezen toestand op de klieren over. De ontsteking van het Slijmvlies zelve, verraadt zich door de pijn en door de eerst geringe, dan vermeerderde en etterachtige afscheiding, welker voortbrengsel op nieuws besmettende is; het lijdt derhalve geen' twijfel, of het gif, niettegenstaande hetzelve door de opslorpende vaten wordt opgenomen, steekt de zelfstandigheid der Slijmvliezen met hunne haarvaten en vochten in de eerste plaats aan, en wijzigt in overeenkomst met hetzelve hun leven en werkzaamheid. De ziekte is derhalve oorspronkelijk eene *plaatselijke*, doch kan door de voortplanting der besmetting eene *algemeene* worden.

Niet alleen vreemde ligchamen en smetstoffen doen de Slijmvliezen *oorspronkelijk* lijden, maar ook de gewone invloeiselen, die in den gezonden staat op dezelve werken, brengen ziekelijke veranderingen in dezelve te weeg, zoodra zij slechts sterker zijn, dan het vermogen, waardoor zij hunne ongeschondenheid bewaren; b. v. de lucht, bij eene spoedige verandering van derzelver warmtegraad, of wanneer zij koud of scherp is, enz. In meest alle andere gevallen echter, is hunne ziektewording aan de algemeene stelsels van werktuigen toe te schrijven, wordt dan met het meeste regt een *medegedeeld (sympatisch)* lijden genoemd, en

 dient

dient ook tot teeken van de ziekelijke gesteldheid der oorspronkelijk aangedane deelen.

Als eenvoudige toestellen of werktuigen openbaren de Slijmvliezen hunnen ziektestaat: *a*) door de verschijnselen eener gestoorde instandhoudingsverrigting *(vegetatie)*, en *b*) als afscheidende vlakte, door eene ziekelijke afscheiding; van wege hunne zenuwen zijn deze toestanden met meer of minder pijn verbonden.

a) Het ziekelijke leven der Slijmvliezen openbaart zich in al de graden der ontsteking; wij kunnen dezelve aan het gehemelte, aan den neus en aan de oogen zigtbaar waarnemen. De zelfstandigheid wordt dan losser, en van wege de vele bloedvaten verschijnt zij donkerrood van kleur: in de inwendige deelen erkent men dezelve uit de pijn en de veranderde voortbrengsels hunner afscheiding. Dikwijls is de ontsteking slechts gering en door voorbijgaande oorzaken voortgebragt, gelijk bij de verkouding van het Slijmvlies des neus, menigmaal echter ook dieper indringende, als bij de *croup*, alwaar strembare *lympha* uitzweet, of bij den loop, bij welke geheele vliezige buizen ontlast worden; zij kan tot versterving overgaan, gelijk bij de kwaadaardige Keelontsteking, en in de darmen bij den *Typhus*. — De Slijmvliezen kunnen ook ten gevolge van ontsteking, of wel langzamerhand ontaarden; in dezelve ontwikkelen zich *Polypen*, of zij vertoonen eene neiging, om tot verharding en tot Knoest- en Kreeftgezwellen over te gaan. De *Polypen* vormen zich als verlengselen van deze vliezen, die tegelijk ontaard

zijn; de knoestgezwellen ontstaan zonder twijfel in de Slijmklieren.

b. De tweede wijze, op welke het ziekelijke leven der Slijmvliezen zich vertoont, bestaat in hunne gestoorde en veranderde afscheiding en van het voortbrengsel derzelve.

De slijmafscheiding kan in hoeveelheid, of in hoedanigheid, of in beide te gelijk veranderd worden. De vermeerderde en veranderde afscheiding komt zeer dikwijls voor, en maakt het hoofdtoeval uit van zekere ziekten, die deswege hunne namen als bijzondere ziektevormen verkrijgen, als witte vloed, verkoudheid, slijmvloed der longen, van den endeldarm, der teeldeelen, enz. De eigenschappen van het ziekelijk slijm zijn echter zeer verschillende, zoowel in deszelfs uiterlijk aanzien, als in deszelfs zigtbare werking; het wordt etterachtig, geel, groen, dikker of dunner; dikwerf is het scherp, en ontvelt de deelen, welke het aandoet, b. v. bij den witten vloed.

De inwendige oorzaken, die tot den ziektestaat der Slijmvliezen aanleiding geven, zijn gelegen, 1°. en wel voornamelijk in het stelsel der bloedvaten; 2°. in dat der opslorpende vaten; 3°. in de zenuwen; en eindelijk ten 4°. in derzelver zamenhang met elkander en met al de ingewanden des ligchaams.

1°. De bloedvaten, door welke de Slijmvliezen hoofdzakelijk beheerd worden, hebben het meeste aandeel in derzelver ziekelijke gesteldheden, want zoodra heeft er niet eenige afwijking in de hoedanigheid van het bloed plaats, of dezelve wordt

op

op de Slijmvliezen uitgedrukt, onverschillig uit welke bron deze ook mag ontstaan zijn. Er bestaat geene soort van vochtsverbastering, welke zich niet op de Slijmvliezen heeft geopenbaard.

2°) De *lymphatieke* vaten brengen niet alleen ziekte der Slijmvliezen voort, in zoo verre zij met de bloedvaten tot een geheel zamenvloeijen, maar ook uit aanmerking dat zij stoffen uit de natuur opnemen, welke aan den aard des dierlijken ligchaams niet kunnen gelijk gemaakt worden. Van daar dat *scrophuleuze* kinderen zoo dikwerf aan verslijming in den onderbuik lijden, en dat de druiper, die insgelijks uit het opslorpend vaatgestel ontstaat, zich in het Slijmvlies van den pisweg zetelt.

3°) Dat de zenuwen op de Slijmvliezen werken en tot ongesteldheden van dezelve aanleiding geven, leeren wij uit de gevolgen van eenen diepen kommer, die niet alleen de spijsvertering stoort, maar ook toevallen van verslijming voortbrengt. De bleekzucht ontstaat ook dikwerf uit deze bron.

4°) Dat door den zamenhang der Slijmvliezen onderling en in vereeniging met de ingewanden des ligchaams de ziektetoestand derzelve bevorderd en voortgeplant wordt, leeren wij uit de verschijnselen van dagelijks voorkomende gevallen; dit zien wij onder anderen uit het ontstaan van eenen druiper en witten vloed bij den geprikkelden toestand van het Slijmvlies des endeldarms bij ontstokene aanbeijen, uit het verschijnen eener *gonorrhoische* Oogontsteking bij het opstoppen eens druipers, enz.

Hoe

Hoe gewigtig de uitwerkselen zijn van de eenigzins belangrijke ongesteldheden der Slijmvliezen, zoowel voor het gansche ligchaam als voor bijzondere deelen, zullen wij hier niet onderzoeken; alleenlijk zullen wij aanmerken, dat de zoogenaamde ontaardingen van dezelve den grond leggen tot gebreken, welker juiste kennis voor den Heelmeester van groot gewigt is; ik bedoel: de polypen in de keel, in den neus, in den slokdarm, in den endeldarm, in de baarmoeder, de langdurige ontstekingen in de voorhoofds- en opperkaakboezems, waardoor verstopping in dezelve, en uit deze nieuwe ontsteking en andere gebreken voortkomen; verder de knoest- en kreeftgezwellen van de amandelen, van den slokarm, van de baarmoeder, enz. enz.

Wat de Geneeswijze van de ziekelijke toestanden der Slijmvliezen betreft, zoo spreekt het genoegzaam van zelf, dat deze te allen tijde naar den aard der ongesteldheid, naar den verschillenden graad van hevigheid en het tijdperk derzelve, naar den ouderdom en de ligchaamsgesteldheid des lijders, enz. zal moeten geregeld worden. Over het algemeen zal men, in geval van ontsteking, in het eerste *stadium* derzelve, ontstekingwerende moeten handelen, en daarmede zoolang voortgaan als de geprikkelde toestand dezer vliezen zulks vordert; daarna komen zacht versterkende middelen te pas, ten einde de te menigvuldige afscheiding van het Slijm te verhoeden: in allen gevalle lette men op de bijzondere hoedanigheid des ziektemakenden prikkels. — Is het lijden der Slijmvliezen van

van andere ziekelijke werktuigen uitgaande, en zijn zij daardoor slechts *sympathisch* aangedaan, dan gedrage men zich in overeenkomst met de verscheidenheden dezer ongesteldheden, en naar de in die gevallen noodzakelijke regelen der *Therapie*. — De *ontaardingen* der Slijmvliezen vereischen meestal eene handdadige heelkundige hulp.

Gaan wij thans over tot de beschouwing der ontsteking van de Slijmvliezen der verschillende deelen.

OVER DE OOGONTSTEKING IN HET ALGEMEEN.

(*Ophthalmia*)

Onder alle werktuigen van het ligchaam lijdt het Oog het meest aan ontsteking. De grond daarvan ligt ongetwijfeld in het teeder maaksel en deszelfs blootgestelde ligging aan zoo vele daarop uitwendig werkende schadelijke oorzaken. De Oogontsteking heeft, ten opzigte harer oorzaken en behandeling met de ontsteking van andere deelen, veel overeenkomst, en geeft zich ook door de algemeene teekenen, waardoor zich elke andere ontsteking onderscheidt, hoofdzakelijk echter door *roodheid* en *pijn*, zelden door aanmerkelijke zwelling te kennen.

Intusschen zou men zich vergissen, wanneer men de roodheid en de pijn als bestendige en wezenlijke teekenen van dezelve wilde aannemen, dewijl

er

er niet zelden hevige Oogontstekingen met weinige, zelfs zonder alle uitwendige roodheid bestaan, gelijk dit voornamelijk het geval is met inwendige Oogontstekingen. Zoo ook komen er schijnbaar hevige Oogontstekingen vóór, bij welke men slechts zeer weinig, veeltijds in het geheel geene pijn aantreft, en in tegendeel schijnbaar geringere, welke met hevige pijn en weinig roodheid verbonden zijn, zoo als men dit bij *venerische* Oogontstekingen dikwerf waarneemt. Het is daarom, dat men op een enkel toeval zich niet alleen verlaten, maar alle kenteekenen gezamenlijk overwegen moet, om daaruit een bepaald besluit op te maken.

Bij de Oogontsteking zijn of de Oogleden, of de tusschen deze en den Oogbol gelegene deelen, of de Oogbol zelf aangedaan. Naar gelang de ontsteking zich in verschillende deelen van het Oog vestigt, ontvangt zij ook verschillende benamingen, b. v. *Sclerotitis*, wanneer zij den harden oogrok inneemt, *Keratitis*, indien zij hare zitplaats heeft in het doorschijnend horenvlies, enz.

Oorzaken. De *Oorzaken*, die tot Oogontstekingen aanleiding geven, liggen of *buiten* of *in* het ligchaam, en werken *idiopathisch* of *Sympathisch.*

De *eerste* brengen de ontsteking op de plaats van hare werking zelve voort, en doen zulks door hare *mechanische*, *chemische* of *dynamische* eigenschappen. De *laatste* werken of zuiver *dynamisch*, of *dynamisch-chemisch*.

Tot de eerste brengt men, allerlei beleedigingen met scherpe of stompe werktuigen, ver-

brandingen, vreemde ligchamen, rook, scherpe dampen, al te sterke indrukken van het licht, eene te snelle afwisseling tusschen licht en duisternis, eene scherpe, ruwe, onzuivere lucht, naar binnen gekeerde oogharen, het al te sterk inspannen der oogen, het ontijdig gebruik van brillen en lorgnetten, vooral van ongeschikte brillen; het misbruik van oogmiddelen, inzonderheid van ranzige oogzalven; ongedierte, smetstoffen van verschillende hoedanigheid, enz., enz.

Tot degenen, die in het ligchaam liggen, behooren: ophoopingen van bloed naar het hoofd, inzonderheid naar de oogen, door persingen, hevig hoesten, te luid schreeuwen, enz; onderdrukte maandstonden en aanbeijenvloed; de prikkel der tanden bij kinderen, als ook bedorvene tanden; onzuiverheden in de eerste wegen, wormen; alle soorten van huiduitslag, als pokken, mazelen, roodvonk, schurft, dauwworm, haar- en ringworm; onvoorzigtig genezene langdurige zweren; jicht, rheumatismus, venerische, scrophuleuze, scorbutische en andere ongesteldheden van het ligchaam, enz.

De *voorbeschiktheid* tot Oogontstekingen berust op eene bijzondere prikkelbaarheid van de vaten en zenuwen des oogs, en wordt voornamelijk bij zoodanige lieden aangetroffen, die eene zeer gevoelige huid bezitten.

Verdeeling. Men verdeelt de Oogontsteking het gevoegelijkst in *zuivere, onvermengde*, en in *specifieke, soortelijke* of *vermengde.*

Door eene *zuivere, onvermengde* Oogontsteking wordt

wordt diegene verstaan, welke op geene bijzondere *specifieke* ziekte oorzaak berust, en bij welke de ontsteking derhalven in haren zuiveren staat te voorschijn komt. Hierbij moet men intusschen aanmerken, dat deze ontsteking, ofschoon altoos gelijkaardig zijnde, nogtans aan veelvuldige wijzigingen ten aanzien van hare in de zinnen vallende verschijnselen onderhevig is, en dat deze voornamelijk afhangen van den aard en de verrigting der deelen, welke in de ontsteking betrokken zijn; voorts van het gestel en den ouderdom des lijders, van het geslacht, van de afgelegene oorzaken enz. gelijk wij dit bij de beschouwing van de ontsteking der bijzondere deelen nader zullen opgeven.

Men moet de zuivere, onvermengde Oogontsteking wel onderscheiden van de *idiopathische*, dewijl de laatste, hoewel zij meestal zuiver is, echter een *specifiek* karakter kan aannemen, wanneer de haar voortbrengende oorzaak tot uitlokking dient van eene in het ligchaam schuilende *specifieke* ziekte, gelijk wij dit bij een *scrophuleus* kind, dat zand of iets anders in de oogen krijgt en waarbij de *idiopathische* Oogontsteking in eene *scrophuleuze* verandert wordt, waarnemen.

Somtijds komen zuivere Oogontstekingen ook als *sympathische* ongesteldheden voor, en zijn dan dikwerf het gevolg van teruggeblevene gewone bloedontlastingen; zij ontstaan dan plotseling, zijn zeer hevig, met koorts vergezeld en hebben een snel verloop. Ook kunnen zij een vergezellend toeval uitmaken bij Ontstekingkoortsen, hebben dan, even als in het vorige geval, een' hevigen en haas-

tigen voortgang, en moeten over het geheel gelijk de Ontstekingkoortsen behandeld worden.

Eene *specifieke*, *soortelijke* of *vermengde* Oogontsteking onderscheidt zich van de zuivere daardoor, dat zij bestendig op eene *specifieke* ziekte oorzaak berust, die eene eigenaardige verandering in de hoedanigheid der levenswerking en somtijds reeds in het gansche gestel des lijders heeft te weeg gebragt. Uit elke *specifieke* ziekte oorzaak ontstaan bij elke bijzondere Oogontsteking *specifieke* gesteldheden, welke alleen aan haar eigen zijn, en waardoor zij zich van elke andere soort onderscheidt. Van de zuivere Oogontsteking onderscheidt de *specifieke* zich door hare bijzondere hoedanigheid, en vereischt ook eene geneeswijze die niet *alleen* naar den graad van hevigheid der ontsteking, naar het eigenaardig weefsel des aangedanen deels, en naar het sterker of zwakker ligchaamsgestel des lijders moet ingerigt worden, maar die gegrond moet zijn op de *specifieke* hoedanigheid der voortbrengende oorzaak. Bij de *specifieke* Oogontsteking heeft de zuivere ontsteking zich als het ware vermengd met het *specifieke*, waardoor zij als ontsteking van eenen bijzonderen aard te voorschijn komt.

De *specifieke* Oogontstekingen hebben nog dat eigene, dat zij het een of het ander deel, dit of dat vlies bij voorkeur innemen, en uit dien hoofde gemeenlijk dezelfde deelen tot hare zitplaats verkiezen.

Ten aanzien van den graad van hevigheid en der zitplaats onderscheidt men de Oogontsteking ook nog in:

1. De

1. De *gewone eenvoudige of ligte Oogontsteking.* (*Ophthalmia levis.*) Zij heeft hare zitplaats in het bindvlies, is meestal niet zeer pijnlijk en verdwijnt gewoonlijk na eenige dagen van zelve. — Wanneer de vaten slechts in den eenen of anderen ooghoek zijn opgeloopen, noemt men haar Ooghoeks-ontsteking (*Ophthalmia angularis.*)

2. De *Ontsteking bij welke het bindvlies in deszelfs geheelen omvang ontstoken is* (*Taraxis.*) Zij begint met jeukte, branding, spanning en drukking in de uitwendige deelen van het oog; het wit van hetzelve is daarbij door eene levendige roode kleur, welke van de ooghoeken begint en tot aan den rand van het doorschijnend horenvlies zich uitstrekt, vergezeld. De tranenvloed is buitengemeen sterk.

3. De *Ontsteking bij welke het bindvlies zoodanig opzwelt, dat het zich als met eenen zoom over den ganschen omtrek van het horenvlies uitbreidt en veeltijds van tusschen de oogleden naar buiten dringt* (*Chemosis.*) Deze graad van Oogontsteking is altijd met hevige, snijdende of stekende pijnen en somtijds ook met koorts verbonden. De zwelling ontstaat van eene uitstorting van bloed onder het bindvlies.

4. De *Ontsteking bij welke de inwendige deelen van het oog ontstoken zijn.* (*Phlegmone oculi s. Ophthalmitio.*) In dit geval is de roodheid en zwelling gemeenlijk niet aanzienlijk, de pijn en stoornis in de verrigtingen van het oog echter des te aanmerkelijker. De pijn strekt zich door de geheele oogholte tot in de streek der wenkbraauwen,

ja zelfs tot in het achterhoofd uit, en het komt den lijder voor als of het oog bersten zal. Somtijds is de gansche oogbol opgezwollen, er ontlasten zich in het geheel geene tranen, en niet zelden is de lijder blind, ofschoon de *pupil* zuiver en open is. Gewoonlijk is met dezen toestand eene hevige koorts en het bestendig gevaar eener ongeneesselijke blindheid verbonden. Ook deelen de oogleden niet zelden in de ontsteking der oogen, zoodat men dan eens alleen derzelver inwendige vlakten, dan weder de randen, en op andere tijden het geheele ooglid daarin betrokken ziet.

Ten opzigte des *uitwendigen toestands* onderscheidt men:

1. De *drooge Oogontsteking. (Ophthalmia sicca. s. Xerophthalmia s. Sclerophthalmia.)* Wanneer het ontstoken oog droog is. Het bindvlies is daarbij somtijds als schubbig en het oog benevens de oogleden kunnen niet zonder pijn bewogen worden. Deze drooge Oogontsteking is altijd veel heviger dan de vochtige; ook gaat zij ligt tot verettering over.

2. De *vochtige Oogontsteking. (Ophthalmia humida s. Hygrophthalmia.)* Wanneer de tranenvloed bij de ontsteking van het oog aanmerkelijk en aanhoudende is.

3. De *etterende Oogontsteking (Ophthalmia puriformis.)* Wanneer zich in het ontstoken oog eene dikke etterachtige stof bevindt.

Al deze verscheidenheden dienen echter meer om de verschillende graden van hevigheid en het tijdperk der Oogonsteking uit te drukken, dan

dat

dat zij derzelver wezenlijke hoedanigheid te kennen geven.

Ten aanzien van het *tijdverloop* hetwelk de ontsteking houdt, verdeelt men haar in haastige (*acute*) en in langdurige (*chronische*).

Gemeenlijk doorloopt elke Oogontsteking *twee tijdperken*, welke wij in een *eerste* en *tweede* onderscheiden.

In het eerste tijdperk ontstaat er in den beginne eene meer of min sterke afscheiding van tranen en lichtschuwheid, doch wanneer de ontsteking heviger is, eene onaangename en somtijds pijnlijke droogheid, moeijelijke beweging van den oogbol, schuwheid voor het licht en eene door gemeenschappelijk lijden veroorzaakte koorts. In het tweede tijdperk, hetwelk bij eene niet zeer hevige Oogontsteking op den 4den tot 7den dag intreedt, laten de pijnen, de hitte en de lichtschuwheid na, doch de roodheid wordt donkerder, de afscheidingen die eerst onderdrukt waren, keeren nu in grooter hoeveelheid en in veranderde hoedanigheid terug, en niet zelden zwellen ook de oogleden zuchtig op, of er ontstaat verettering, en bij eenen zeer hoogen graad van ontsteking kan het gansche oog te gronde gaan. Voor het overige kan de ontsteking niet alleen met het eerste tijdperk eindigen, maar somtijds zelfs geheel en al ontbreken, of het tweede tijdperk door nieuwe schadelijke oorzaken in het eerste terugtreden.

Over het algemeen verdient nog aangemerkt te worden, dat de verschijnselen bij de Oogontstekin-

gen dikwerf zeer verschillen, en dat dit onderscheid hoofdzakelijk afhangt van den bijzonderen aard der ontsteking niet alleen, maar ook van het verschil der deelen, welke in dezelve betrokken zijn enz.

Gevolgen. Wanneer de ontsteking niet wordt opgelost, dan kunnen veelvuldige gebreken daarvan het gevolg zijn; de bijzondere zitplaats der ontsteking, hare verschillende hoedanigheid, de onderscheidene graden van hevigheid, het verschil der oorzaken en der bijzondere behandeling, welke te harer genezing is ingeslagen, kunnen de uitgangen der Oogontsteking op menigvuldige wijzen doen verschillen. Menigmaal zijn veretteringen, alsook hardnekkige, dikwerf ongeneesselijke gebreken de gevolgen der Oogontsteking, als: verzwering van de kraakbeenige randen der oogleden, van het bindvlies, van het doorschijnend horenvlies, van het vaatvlies, van het in den oogkuil gelegen celwijsweefsel; uitzweeting van bloed in het binnenste des oogs, of in het celwijsweefsel, gedeeltelijke of geheele verduistering van het doorschijnend horenvlies, van het kristallijne ligchaam en van deszelfs beursje, vernaauwing van den oogappel, druifgezwellen, zwarte staar, de zoogenaamde nagel en vleugel op het oog, loswording en uitzakking van den regenboog; gebreken van verschillenden aard in de traanwerktuigen en dikwerf eene langdurige groote gevoeligheid voor het licht, benevens eene bijzondere geneigdheid tot vernieuwde Oogontstekingen enz.

Men ziet uit de optelling dezer meer of minder

ge-

gewigtige gebreken, dat men generhande Oogontsteking als onbeduidend heeft te beschouwen, en dat zij alle het gevolg zijn van de werking der ontsteking over het algemeen, of wel aan haar bijzonder eigen.

Voorzegging. De voorzegging bij Oogontstekingen hangt van velerlei bijzondere omstandigheden af, voornamelijk echter lette men op den verschillenden aard derzelve, op hare hevigheid, op derzelver tijdperken, en op de meerdere of mindere moeijelijkheid tot het wegnemen der voortbrengende oorzaken. Onder gelijke omstandigheden zijn *zuivere* Oogontstekingen minder gevaaarlijk dan *specifieke*, en ontstekingen van de oogleden minder dan die van de vliezen des oogs. Uitwendige zuivere ontstekingen van den oogbol laten zich, wanneer zij niet zeer hevig zijn, dikwerf zonder schadelijke gevolgen gelukkig verdeelen; die van eenen hoogeren graad echter, beletten niet zelden, door het ontstaan van mechanische gebreken, het zien. Ontstekingen van de inwendige deelen des oogs laten ligt een volkomen of onvolkomen verlies van het zintuig des gezigts na, en wanneer de lichtschuwheid bij eene zeer hevige Oogontsteking op eenmaal nalaat, dan kan men verzekerd zijn dat er verlamming ontstaan is. Bij de ontsteking des oogs in welke alle deelen van hetzelve betrokken zijn *(Ophthalmitis universalis)*, is de overgang in verettering, versterving en eene geheele verwoesting van den oogbol onvermijdelijk.

Geneeswijze. Over het algemeen berust de ge-

nezing der Oogontsteking op dezelfde regelen als bij de behandeling der ontsteking in het algemeen zijn voorgedragen. In de eerste plaats trachte men de uit- en inwendige oorzaken op te sporen, ten einde dezelve te verwijderen, of hare werking ten minste te verminderen of te verzwakken; dit is de gewigtigste aanwijzing bij de genezing der Oogontstekingen, ofschoon eene ontstekingwerende behandeling meestal met dezelve moet verbonden worden. Voor het overige moet men daarbij de zitplaats, den graad van hevigheid en de hoedanigheid der ontsteking in aanmerking nemen. Bij elke Oogontsteking moeten de volgende algemeene geneesregelen worden in acht genomen. Men vermijde zorgvuldig al datgene wat de prikkeling van het oog vermeerderen kan, en daarom is het noodig de lucht zoo veel mogelijk af te weren. Te dien einde laat men een kompres van het voorhoofd voor het oog afhangen, de kamer waarin de lijder zich bevindt, moet donker zijn, en de beide oogen moeten, ofschoon ook slechts een derzelve mogt ontstoken zijn, bedekt worden. De oogleden moet men dagelijks aan den inwendigen ooghoek voorzigtig openen, ten einde de ophooping van tranen te verhoeden en de onzuiverheden van tusschen dezelve weg te nemen, hetwelk het best met eene spons in warm water of melk bevochtigd, door voorzigtig gedane inspuitingen met laauw water, of door een in olie of vet gedoopt penseel geschiedt. Kleine splinters, punten van korenaren, stukken van hamerslag, welke vastzitten, kan men met de punt

eener staarnaald los maken of met een fijn pincet wegnemen. Stukjes ijzer heeft men ook met den magneet weggenomen.

De *inwendige behandeling* moet in overeenkomst met den aard, den graad van hevigheid, het tijdperk, en de oorzaak der Oogontsteking; en voor het overige naar den ouderdom, het geslacht, de leefwijze en de eigenaardige ligchaamsgesteldheid des lijders geregeld worden.

De *uitwendigen Oogmiddelen*, welke naar den aard, den graad en het tijdperk der ontsteking moeten gekozen worden, zijn: verzachtende en pijnstillende middelen, aftreksels van specerijachtige kruiden, prikkelende, verdeelende en verdoovende middelen, oogzalven, matrasjes met kruiden gevuld enz. Het gebruik van laauwe voetbaden en klisteren kunnen de hevigheid der ontsteking tevens zeer doen verminderen, naardien zij eene voor het oog gunstige afleiding maken. De uitwendige middelen worden het best als Oogwaters aangewend. Zalven hechten niet genoegzaam aan het oog en poeders prikkelen hetzelve te veel. De aanwending der Oogwaters geschiedt het best wanneer men nu en dan, terwijl de lijder op den rug ligt, eenige druppels van dezelve in het oog laat vallen. Er komen gevallen voor, dat het oog geene vochtige middelen kan verdragen, hetwelk men gemeenlijk reeds vroegtijdig uit derzelver schadelijke werking kan bespeuren. Bij sommige Oogontstekingen is het tevens nuttig dat men de Oogwaters *met kompressen uitwendig* op het oog aanlegge. De oogzalven zijn alleen bij langdurige Oogontstekingen

met voordeel te gebruiken, en moeten dan naauwkeurig en versch bereid zijn.

De uitwendige middelen vinden eene tegenaanwijzing in alle Oogontstekingen bij welke de *sensibiliteit* van het oog te veel verhoogd is; van daar dat vele Oogontstekingen geene plaatsmiddelen verdragen. In dit geval moet men de middelen op eenigen afstand van het oog aanwenden, door bij voorb. in de slapen, in den nek, of achter de ooren *Sp. sal. ammoniac. Sp. vin. camphor. Tinct. thebaica*, somtijds zelfs *mercuriaal* zalven in te wrijven, of kompressen met *Essent. Galban. Bernhardi* bevochtigd aan het voorhoofd en aan de slapen aan te wenden.

Wanneer de Oogontstekingen zeer hevig zijn, worden nog de volgende plaatselijke en algemeene middelen vereischt, als: eene of meer aderlatingen, plaatselijke bloedontlastingen, inkervingen in het bindvlies, ontstekingwerende middelen en dergelijke eetregel; de *Digitalis purpurea* met *calomel*, opiaten met spiesglansbereidingen, *vesicatoria* en wanneer de lijder verzwakt is, versterkende middelen.

De meer bijzondere behandeling komt bij elke afzonderlijke Oogontsteking ter nadere betrachting voor.

VAN DE ONTSTEKING DER OOGLEDEN.

(*Inflammatio palpebrarum.*)

Wanneer de gezamenlijke deelen, welke de Oogleden zamenstellen, ontstoken zijn, dan draagt de-

ze

ze ontsteking den naam van *Blepharophthalmitis*; is echter het buitenste bekleedsel derzelve alleenlijk ontstoken, dan wordt zij *Blepharophthalmitis erysipelatosa* genaamd; bepaalt de ontsteking zich slechts tot dat gedeelte van de huid der Oogleden, hetwelk aan den binnen ooghoek den traanzak bedekt, dan noemt men haar *Anchylops erysipelatosa:* zijn de klieren der Oogleden echter voornamelijk aangedaan, dan wordt de ontsteking onder den naam van *Blepharophthalmitis glandulosa*, *s. Blepharoblennhorroea* voorgedragen, tot welke de *Ophthalmia neonatorum* insgelijks met regt kan gebragt worden. Verheft zich eindelijk slechts een klein gedeelte van het Ooglid tot een ontstekingsgezwel, dan noemt men hetzelve *Gerstenkorrel* (*Furunculus inflammatorius*, *s. Hordeolum.*)

Deze zijn de benamingen van de bijzondere soorten der zuivere, onvermengde Ooglidontstekingen; zoodra zij echter van eene *specifieke* oorzaak afhangen, in hare verschijnselen gewijzigd worden en dien ten gevolge eene afzonderlijke behandeling vereischen, ontvangen zij ook een bijvoegelijk naamwoord om haar verschillend karakter uit te drukken.

I

VAN DE ZUIVERE ONTSTEKING DER OOGLEDEN IN HET ALGEMEEN.

(*Blepharophthalmitis*, *Blepharitis.*)

Kenteekenen. In het eerste tijdperk. Deze ontsteking die meestal het bovenste Ooglid inneemt

neemt, begint aan den rand deszelven met eene hoogroode, heete, zeer pijnlijke, gespannene zwelling, welke zich opvolgend over het gansche Ooglid uitbreidt, doch aan den rand des oogkuils aanmerkelijk beperkt wordt. De Heelmeester zoowel als de lijder ontwaart eene klopping in het Ooglid, het oog benevens de neus aan de ongestelde zijde worden merkelijk droog, en terwijl de lijder het Ooglid met moeite beweegt, gevoelt hij eene pijn alsof er stekende ligchamen onder hetzelve gelegen waren; daarenboven heeft hij veeltijds eene prikkeling in den neus, welke tot veelvuldig niezen aanzet, en de pijn aanmerkelijk doet toenemen, zoodat deze zich tot in het oog en het hoofd voortplant, en met duidelijke ontwikkelingen van licht *(Photopsia)* verbonden is. — Dikwijls vereenigt zich met deze toevallen eene ontstekingkoorts, waardoor het gebrek deszelfs meeste hoogte bereikt.

In het tweede tijdperk neemt de roodheid langzamerhand toe en wordt bruin of blaauwachtig rood. De zwelling groeit in uitgebreidheid aan, wordt kegelvormig van gedaante, doch zachter en minder pijnlijk; de pijn daarentegen wordt ongeregeld, stekende, brandende en slechts in de diepte alleen nog kloppende. De door de hevigheid der ontsteking onderdrukte afscheidingen herstellen zich op nieuws, maar zijn met een gevoel van koude en zwaarte in den omtrek des oogs verbonden. De punt van het gevormde gezwel wordt bleekrood, geelachtig en week, en men kan in hetzelve duidelijk den etter ontdekken.

Oor-

Oorzaken. Over het algemeen is de kennis van de oorzaken dezer Oogontsteking nog zeer onzeker; BEER heeft dezelve alleen als het gevolg van voorbijstrijkende beleedigingen der Oogleden waargenomen.

Voorzegging. Wanneer de lijder in het eerste tijdperk goed behandeld wordt, dan zal de ontsteking zich verdeelen en het Ooglid in deszelfs vorigen staat terugkeren; in dit tijdperk kan de voorzegging derhalve altoos gunstig zijn. Wordt de ontsteking echter verkeerd behandeld, en voegt zich bij dezelve koorts, dan ontstaat er ligt versterving of verettering. Is er reeds versterving ingetreden, dan mag de lijder zich gelukkig rekenen, indien hij slechts de uitwendige deelen van het Ooglid verliest; hierdoor echter zal hij eene buitenwaartskering van hetzelve *(Ectropium)* of een hazenoog behouden. Ontstaat er intusschen eene goedaardige verettering, en vormt zij, vooral in het onderste Ooglid, geene kanalen, dan zal er opvolgend meestal nog een goed likteeken gemaakt worden, waardoor het gebruik van het Ooglid niet zeer belemmerd wordt. Neemt de verettering echter door verzuim eene slechte hoedanigheid aan, en wordt door dezelve een verlies van zelfstandigheid veroorzaakt, dan is eene zamengroeijing, vernaauwing of geheele vernietiging van het tranenbuisje en een daardoor te weeggebragte tranenvloed, eene nederzakking van het bovenste Ooglid, en opvolgend eene door inkrimping van den kraakbeenigen boog veroorzaakte binnenwaartskering van den rand en buitenwaarts-

ke-

kering van het Ooglid zelf, niet zelden het gevolg van dezen nadeeligen toestand.

Geneeswijze. Zoo lang er een ware ontstekingtoestand voorhanden, en dezelve nog plaatselijk is, maakt men gebruik van omslagen van koud water of *oxykraat.* Is er echter reeds koorts aanwezig, dan gaat men in overeenkomst met den graad der ontsteking en der gesteldheid des lijders, algemeen en plaatselijk ontstekingwerende te werk. Ziet men evenwel dat de verettering niet kan vermijd worden, dan moet men dezelve door verzachtende middelen bevorderen. Is er een *absces* aan het bovenste Ooglid gevormd, dan opent hetzelve zich meestal zonder nadeel voor de opvolgende gedaante des Ooglids van zelf; bevindt het zich echter in de hoeken des oogs, of in het onderste Ooglid, dan moet men het naar den loop van de vezelen der sluitspier met een lancet openen. Zijn er pijpzwerige kanalen ontstaan, dan worden dezelve naar omstandigheden op verschillende, in het vervolg aantetoonene, geneeswijzen behandeld. Is versterving het gevolg der voorafgaande ontsteking geworden, dan geeft men den lijder ligt verteerbare voedzame spijzen, en vlugge en aanhoudend prikkelende versterkende geneesmiddelen: b. v. Kalmus, oude wijnen, Kina enz. Uitwendig kan men afkooksels van wilgen- of eikenbast met geestrijke vochten vermengd aanwenden; gelijk ook de Kina, b. v. volgens LE FEBURE (N°.1.).

II.

II.

De zuivere rozige ontsteking der oogleden.

(*Blepharophthalmitis erysipelatosa. Oedema calidum palpebrarum.*)

Kenteekenen. Eerste tijdperk. Aan de beide Oogleden verschijnt eene bleeke, geelroode, als het ware doorschijnende, glimmende zwelling, welke spoedig, zonder bepaalde grenzen, zoowel naar boven over de wenkbraauwen henen, als naar beneden tot over de helft van het aangezigt zich uitbreidt, en welker roodheid oogenblikkelijk door drukking verdwijnt. Langzamerhand wordt de zwelling aan de randen der Oogleden zeer zacht en waterzuchtig, de pijn is onbeduidende, niet kloppende, maar meer brandende, gespannen en bij het aanraken stekende; de hitte der zwelling is gering, doch de afscheidingen van het oog en die van het slijm des neus zijn aanmerkelijk vermeerderd.

Alleen bij eene zeer slechte behandeling wordt hier het gansche ligchaam in medelijdenheid betrokken, en wanneer dit plaats vindt, kan er in het vervolg ook ligt versterving ontstaan.

Het tweede tijdperk is ingetreden, wanneer er na het afnemen van de hitte en pijn, en het toenemen van de roodheid en zwelling, eene uitzweeting van kleverige *lympha* ontstaat, welke door de toenadering der lucht spoedig verhardt en eene soort van korsten vormt, of wanneer er op de aangedane deelen kleinere en grootere waterblaasjes

ver-

verschijnen, welke openbersten en eene strembare *lympha* uitstorten.

Oorzaken. Al datgene, wat aan de overige deelen des ligchaams eene rozige ontsteking kan voortbrengen, zal zulks te eerder aan de Oogleden doen. Eene haastige opdrooging van het zweet, of de togt eener koude lucht, gelijk ook de steek van beijen, wespen en andere insekten geven daartoe meestal aanleiding.

De *Voorzegging* is bij gezonde, sterke voorwerpen gunstig, want de roos verdwijnt gemeenlijk zonder in het tweede tijdperk over te gaan. Is zij echter in dat tijdperk gekomen, dan behoudt zij bij zwakke lieden eene groote geneigdheid, om van tijd tot tijd weder te keeren.

Geneeswijze. Bij de behandeling van de roos der Oogleden gelden dezelfde regelen en middelen als voorhenen bij de beschrijving der roos in het algemeen zijn opgegeven en kunnen aldaar worden nagezien.

In het eerste tijdperk en vooral wanneer de roos door uiterlijke *mechanische* beleediging, of door den steek van insekten is voortgebragt, zijn omslagen van koud water voldoende. Is zij echter reeds in het *tweede tijdperk* overgegaan, dan vermijde men alle vochtige middelen; en gebruike drooge warme kompressen, of ligte kruidenkussentjes. (N°. 2.) Bij zwakke lijders voege men wat kamfer bij dezelve, en geve hen tegelijk uitwasemende middelen met kamfer, welke de genezing zeer bevorderen.

Gaat de rozige ontsteking tot verzwering over, dan

dan handelt men gelijk bij de *Blepharophthalmitis* in het tweede tijdperk is opgegeven.

III.

DE ZUIVERE ONTSTEKING VAN DE KLIEREN DER OOGLEDEN.

(*Blepharophthalmitis glandulosa*, *Blepharoblennorrhoea.*)

Kenteekenen. *Eerste tijdperk.* Terwijl de oogleden onder een gevoel van jeuking en afwisselende branding in de hoeken en randen derzelve, tot eene hoogroode, harde, pijnlijke zwelling oploopen, wordt de afscheiding der tranen, welke scherp zijn en daardoor eene roodheid en ontvelling aan de wangen te weeg brengen, meer of minder versterkt. Wordt nu de ontsteking heviger en gaat zij ook tot het bindvlies van den oogbol over, dan houdt de afscheiding der tranen op en het oog wordt droog; de lijders meenen tevens dat er zand onder de oogleden ligt, en schuwen dezelve, uit vrees voor pijn, te bewegen. — Aldus verloopt het eerste tijdperk, hetwelk dikwijls zoo kort is, dat het niet eens door den Heelmeester wordt waargenomen.

Tweede tijdperk. Allengs vermindert nu de droogheid, de branding en het jeuken der oogen; de *Meiboomsche* kliertjes beginnen slijm af te scheiden, door hetwelk de oogleden en de ooghàren zamenkleven; de *conjunctiva pal-*

pebrarum zwelt op en is daarbij nog vrij rood; de hoeken der oogen, en niet zelden ook de randen der oogleden, zijn ontvelt, waardoor deze ontsteking dikwerf veel overeenkomst met de *Psorophthalmie* heeft; intusschen neemt de afscheiding van slijm, welke den etter gelijkvormiger wordt, al meer en meer toe, en de ontsteking verheft zich gemeenlijk drie of vier uren na het middag en avondmaal, wanneer de chijlbereiding is ingetreden. Dikwijls zijn de oogleden op dezen tijd ook als afgeknaagd, pijnlijk, en wanneer de lijders aan zich zelven blijven overgelaten, neemt de ontvelling al meer en meer in omtrek toe.

Zulk eene langdurige uitzweeting van etterachtig vocht, heeft men voorheen als een eigenaardig gebrek onder den naam van *Lippitudo* (leepoogigheid) voorgedragen. Wanneer de hoeken der oogen alleen aan dergelijke afscheiding leden, dan noemde men hetzelve *Lippitudo angularis*, *Lemositas*, en ontstonden er ontvellingen die in de ooghoeken invraten, dan verkreeg het den naam van *Peribrosis*, *Perivrasis*.

Wanneer de slijmafscheiding onder gunstige omstandigheden nalaat en de ontvellingen daardoor wijken, blijft er evenwel nog altoos eene bovenmatige afkleinzing van het smeer der *Meiboomsche* kliertjes, welke somtijds hebbelijk wordt, terug. Wordt deze afscheiding door kunst of toevallige omstandigheden bedwongen, dan maakt eene ongewone afscheiding van weiachtig vocht een einde aan het gebrek.

Oorzaken. Menschen die zich in eene bedorvene

lucht

lucht ophouden en leerlooijers zijn aan dit gebrek het meest onderhevig; vrouwen worden door hetzelve meer aangedaan dan mannen, doch komt het niettemin in alle leeftijden voor. Een te helder licht, slechte onverteerbare spijzen enz. kunnen tot deszelfs oorsprong veel bijdragen.

Voorzegging. Zij is goed, wanneer de ontsteking nog in het eerste tijdperk wordt aangetroffen en niet te hevig is. Indien zij zuiver is, wordt het gansche ligchaam zelden in het lijden betrokken, ten ware zij door eene verkeerde behandeling vooraf in *Blepharopthalmitis* ware overgegaan. Is er reeds eene ontlasting van een etterachtig slijm aanwezig, dan kan er ligt eene *Trichiasis*, en wanneer er tegelijk aanmerkelijke ontvellingen van de randen der oogleden voorhanden zijn, eene gedeeltelijke zamengroeijing derzelve *(Anchyloblepharon partiale)* ontstaan. Indien de ontvellingen in de hoeken der oogen bijzonder sterk zijn en de zamenvoegingen der oogleden daardoor verteerd zijn geworden, dan is de omkeering van het onderste ooglid een niet zeldzaam gevolg van dezen toestand, en daar zij meestal bij oude, zwakke lieden voorkomt, draagt zij den naam van *Ectropium senile*. Is de slijmvloed der oogleden zeer sterk, en wordt hij met te koude, te sterk zamentrekkende oogwaters en zalven behandeld, en daardoor misschien te spoedig onderdrukt, dan kan er zelfs, voornamelijk bij zeer gevoelige voorwerpen, eene voortdurende zwakte van het gezigt blijven bestaan.

Geneeswijze. Treft men het gebrek nog in het eerste tijdperk aan, dan kan men hetzelve dikwijls

door omslagen van koud water of een zwak *oxykraat* in de geboorte verstikken. Voor het overige verwijdere men zoo veel mogelijk de schadelijke oorzaken.

Is er echter eene afscheiding van zuiver slijm aanwezig, dan moet men naar den raad van BEER eene zeer zwakke oplossing van *sublimaat* met kweepittenslijm en *Laud. liq. Sydenh.* vermengd, vier tot zes malen daags, door middel van wasschen en opvolgend afdroogen der oogen, laten aanwenden, bij voorbeeld (N°. 3.) of volgens CONRADI (N° 4.)

Zijn er reeds ontvellingen voorhanden, of is het gebrek over het geheel reeds verouderd, dan gebruike men het *Ung. ophthalm. Janini* (N°. 5.) Het spreekt van zelf dat men zich naar de omstandigheden zal moeten weten te gedragen, want bevindt het oog zich reeds in een' geprikkelden toestand en heeft men een gevoelig voorwerp te behandelen, dan zal men de evenredigheid van het kwik en der *adstringerende* zelfstandigheden tot het vet zeer moeten verminderen. Dewijl men nu gevonden heeft, dat de witte *Bolus* de zwakste, de roode eene sterkere en de armenische aarde eene nog sterkere zamentrekking veroorzaakt, dan zal men buiten het verminderen des witten *praecipitaats* wel doen, dat men aanvankelijk en bij jonge prikkelbare gestellen en kinderen, in plaats van den armenischen *Bolus*, eerst den witten *Bolus* laat bijmengen, en dagelijks slechts een maal ter grootte eener linze van de zalf op het bovenste ooglid doet inwrijven. — Bij zoodanige voorwerpen

is

is het mengsel N°. 6 reeds voldoende. — Oude, ongevoelige voorwerpen daarentegen verdragen de gewone zamenstelling van de *Janin'sche* oogenzalf zeer goed. Evenwel zijn er lieden die noch kwikmiddelen plaatselijk kunnen verdragen, noch bij welke de zalven eene goede werking doen; in deze gevallen neme men zijne toevlugt tot den *goddelijken steen* van ST. YVES N°. 7. Ook bij het gebruik van dit middel moet men zich naar voorkomende omstandigheden weten te gedragen. Hoe gevoeliger het oog is, hoe langer het gebrek geduurd heeft, des te geringer moet de hoeveelheid zijn, die men in eene bepaalde maat van water laat oplossen; in den beginne zijn 10 tot 15 gr. in 6, 8 tot 10 onsen water opgelost en met 1 drachma geestrijk vocht vermengd, toereikende; langzamerhand klimt men tot 30 gr. in 6—10 onsen water ontbonden, met bijvoeging van *Spir. camphorat.*, hetwelk men, laauwwarm gemaakt zijnde, met eene fijne spons zoodanig over het oog aanwendt, dat het in het oog dringende vocht eenige branding veroorzaakt. Men verrigt dit dagelijks 3 tot 4 maal, doch zeldzamer, wanneer het gebrek afneemt.

Worden bij oude lieden de *ligamenta interpalpebralia* verteerd, dan bewijst een afkooksel van wilgenbast met rhabarber, in hetwelk men pluksel doopt en eenigzins warm gemaakt aanlegt, goeden dienst; langzamerhand zuivert en geneest het de ingevretene plaatsen. Het oogwater moet op het oog niet koud worden. Wanneer de ontvellingen van de randen der oogleden onder den

 in-

invloed van gedurig werkende schadelijke oorzaken en bij oude, zwakke, ongevoelige voorwerpen bestendig in uitgebreidheid toenemen en tot grootere of kleinere zweren overgaan, welke de boven vermelde middelen hardnekkig wederstaan, dan moet men tot het gebruik van het door JAMES WARE aangeprezen *Ung. citrin. Pharmacop. Londin.* (N°. 8.) en in de slimste gevallen, tot den reeds door S^t. YVES geroemden helschensteen (*Lap. infern.*), met behoorlijke omzigtigheid nogtans, overgaan. Gemeenlijk behooren zulke hardnekkige gevallen echter niet tot de zuivere ontsteking van de klieren der Oogleden, dewijl zij meestal als gevolgen van verschillende vochtverbasteringen voorkomen.

Afleidingen naar het darmkanaal bij volbloedige voorwerpen door *Magnesia sulphurica*, bij kwaadsappige echter door *Calomel*, werken hier, zoowel als bij vele andere langdurige Ooggebreken, zeer voortreffelijk, en verzekeren het gunstig gevolg van de plaatselijk aangewende middelen.

IV.

DE SCHURFTIGE ONTSTEKING DER OOGLEDEN.

(*Psorophthalmia.*)

Alle ontstekingen der Oogleden, welke op de onderdrukking van eenigerhand langdurig huiduitslag berusten, of door het overdragen der smetstof

stof tot het oog, bij wijze van plaatselijke besmetting, veroorzaakt worden, dragen den naam van *Psorophthalmiae*. De schubbige en puistachtige uitslagen schijnen intusschen, volgens de waarnemingen van BATEMAN en anderen, de meeste neiging te bezitten om de Oogleden aan te doen, doch daar de ontsteking meestal het gevolg is van een plotselijk teruggedreven schurft, of wel van eene besmetting der Oogleden met schurftstof, zoo zullen wij hier ook alleenlijk van deze gewagen, ons voorbehoudende, om ten opzigte der Ontstekingen, welke van andere uitslagziekten afhangen, nog eenige aanmerkingen ten slotte hier bij te voegen.

Kenteekenen. Onder een geweldig jeuken van de randen der Oogleden, zwellen dezelve op en worden donker rood. Er ontstaan op verschillende plaatsen van dezelve kleine puistjes, die eindelijk openbersten, en onder eene brandend jeukende pijn tot *ichoreuse* zweren overgaan, welke, nadat zij met bruine korsten zijn bedekt geworden, hoe langer hoe dieper indringen. Terwijl de zwelling der Oogleden toeneemt, ontstaan er in den omtrek der oude nieuwe puistjes en zweren, zoodat ten laatste niet alleen de uitwendige oppervlakte der Oogleden met zoodanige puisten en zweren bedekt wordt, maar ook het geheele opgezwollen bindvlies der Oogleden geraakt vol met zulke kleine wegknagende zweertjes, waardoor de Oogleden het aanzien krijgen van eene doorgesnedene vijg, en het gebrek alsdan met den naam van *Sycosis*, *Dasyma*, *Palpebra ficosa*, *Trachoma*, bestempeld wordt. Wanneer de zweren nu

zeer diep in de randen der Oogleden indringen, dan gaan de bolletjes van de ooglidsharen verloren, *Madarosis*, *Alopecia*, en somtijds is zelfs eene binnenwaartskeering van dezelve *(Trichiasis)*, of een ongeneesselijk *Entropium* (binnenwaarts gekeerd Ooglid) het gevolg van dit afzigtelijk ongemak. Voor het overige gebeurt het niet zelden bij kinderen, dat zij de Oogleden, welke des morgens sterk zijn zamengekleefd, met geweld openen, en daardoor eene bloeding van derzelver randen te weeg brengen, die tot eene gedeeltelijke vastgroeijing van dezelve aanleiding geeft.

Voorzegging. Was de *Psorophthalmie* het gevolg van eene besmetting der Oogleden met schurftstof, heeft de ontsteking nog niet lang geduurd en houdt de lijder zich zuiver, dan kan de voorzegging vrij gunstig zijn. Vindt echter het tegendeel plaats, heeft het gebrek zich reeds tot *Trachoma* gevormd, of is het bindvlies van den Oogbol mede aangedaan, dan is de voorzegging zeer ongunstig. Indien de *Psorophthalmie* door loodzalven als anderzins onderdrukt wordt, dan volgt er dikwijls eene verduistering van het glasvocht *(Glaucoma)* waardoor de lijder voor altoos van zijn gezigt beroofd wordt.

Geneeswijze. Is de *Psorophthalmie* het gevolg van eene plaatselijke besmetting, dan zijn uitwendige middelen alleen voldoende. Men behartige te dien einde de zindelijkheid, terwijl men de lijdende deelen dikwijls met een warm aftreksel van *Herb. scordii* wascht, aanvankelijk zonder, doch wanneer de pijn en spanning hebben nagelaten, met

bij-

bijvoeging van eene allengs toenemende hoeveelheid *Hepar. sulph. calcar.*; hierna droogt men de Oogleden weder voorzigtig af. Zijn nu de zweren opgedroogd, doch de onder dezelve gelegene huid nog rood, gevoelig en vochtig, dan strijke men alle avonden, ter grootte van eene linze, de volgende zalf (N°. 9.) in de Oogleden, en helpt dit niet, dan kan men de *Hufelandsche* zalf (N°. 10.) te baat nemen. Wijken ook na het gebruik van dit middel de genoemde verschijnselen niet, dan moet men zijne toevlugt nemen tot de zalf van JANIN, welke men echter zelden meer dan om de twee dagen durft aanwenden.

Is de *Psorophthalmie* echter het gevolg van een onderdrukt schurft, dan moet bij de plaatselijke behandeling ook de algemeene gevoegd worden. Men geve alsdan inwendig *Antimonialia*, zwavel of kamfer, laat zwavelbaden gebruiken, en doet bovenal de braakwijnsteen-zalf (N°. 11.) op die plaatsen van het ligchaam inwrijven, alwaar het uitslag vroeger is onderdrukt geworden; of zijn deze plaatsen te ver van het oog verwijderd, dan verrigt men deze bewerking achter de ooren. Biedt het gebrek aan al deze middelen echter hardnekkigen tegenstand, dan moet de onderdrukte huidziekte opnieuws worden voortgebragt.

De zoogenaamde *Psorophthalmiae* welke eene andere langdurige huidziekte dan het Schurft vergezellen, of vroeger of later na derzelver onderdrukking zijn te voorschijn gekomen, kunnen bij eene naauwkeurige navorsching van de soort des uitslags behoorlijk gekend, en in overeenkomst

met dezelve behandeld worden. Wanneer deze ongesteldheden wel gekend worden, en niet verzuimd noch verouderd zijn, dan is de voorzegging in de meeste gevallen niet ongunstig. Evenwel zijn er uitslagen, die, wanneer zij tot het Oog overgaan, hetzelve spoedig kunnen verwoesten, b. v. de *crusta serpiginosa.* — Geheele baden, andere huidprikkels en afleidingen; inwendig dikwijls herhaalde lakseermiddelen, benevens de meest mogelijke zindelijkheid, kan men hier als algemeene geneesmiddelen, die zelden eene tegenaanwijzing vinden, aanprijzen. De huidziekte moet intusschen naar haren aard op eene eigendommelijke wijze behandeld worden. De *Psoriasis*, de *Porrigo* en de *impetigineuse* huidziekten gaan inzonderheid gaarne tot de Oogleden over.

De plaatselijke behandeling is naar den graad van de hardnekkigheid des gebreks en van de gevoeligheid des lijders verschillende; dikwijls zijn de plaatsmiddelen, welke hierboven bij de eigenlijke *Psorophthalmie* zijn opgegeven geworden, voldoende, nadat men vooraf de korsten, welke de Oogleden bedekken, door het bestrijken met amandelolie, of door het baden met warm water of melk heeft losgemaakt. Wanneer er hardnekkige ontvellingen en zweren van de Oogleden, voornamelijk bij trage gestellen voorhanden zijn, dan moet men tot sterkere middelen, b. v. tot het gebruik van het *Ung. citrin.* of tot het voorzigtig aanwenden van den *Lap. infernalis* overgaan; intusschen kunnen deze middelen bij kinderen niet gevoegelijk worden aangewend. Somtijds heeft

heeft men ook van het gebruik der zinkzalf of van het *Ung. hydrarg. alb.* eene goede uitwerking gezien.

V.

De oogontsteking van jonggeborenen.

(*Ophthalmia neonatorum*, *Blepharoblennorrhoea*, *Ophthalmo-blennorrhoea*, *enz.*

Kenteekenen. Eenige dagen na de geboorte, gemeenlijk den 3den tot den 14den dag begint deze, dikwerf spoedig vernielende, ontsteking met lichtschuwheid, met eene ligte roodheid van het bindvlies der Oogleden, voornamelijk aan den binnenooghoek, en met eene jeuking van de randen der Oogleden, welke opvolgend met een taai slijm, dat zich verhardt en de Oogleden doet zamenkleven, bedekt worden. Opent men thans de Oogleden, dan vloeijen er tranen uit de oogen; daarenboven is het bindvlies der Oogleden, meer of minder gezwollen, de zwelling aanvankelijk zacht, een weinig veerkrachtig, glad en ligt bloedende. — De lichtschuwheid en de afscheiding van slijm, neemt thans meer en meer toe, het slijm wordt meer etterachtig, dikker en geel van kleur; de zwelling van het bindvlies der Oogleden, voornamelijk van het bovenste, alsook de roodheid worden aanmerkelijker en geven hetzelve het aanzien van eene opgespotene *foetus*-maag (SAUNDERS).

Ook

Ook verkrijgt de opperhuid van het bovenste Ooglid eene roodheid, welke, wanneer de kinderen zich rekken, persen of schreijen, loodkleurig wordt en waarbij de spieren van het oog den oogbol tegelijk naar voren drijven. Opent men in dit tijdperk het oog, nadat de zamengekleefde Oogleden met laauwwater zijn los geweekt geworden, dan dringt er, naar gelang der meerdere of mindere hevigheid des gebreks, eene grootere of kleinere hoeveelheid van een wit, geel, geelgroenachtig, menigmaal met bloedstrepen, of in zeer kwaadaardige gevallen, met een', naar vleeschnat gelijkende, dunnen etter vermengd slijm van tusschen de Oogleden, hetwelk somtijds zoo aanzienlijk is, dat het de gansche wang bedekt. De oogbol is thans zoodanig met slijm overtogen, dat men de uitwendige deelen deszelven niet kan onderscheiden. Zuivert men nu het oog op de best mogelijke wijze van dit slijm, dan vindt men, wanneer er slechts een slijmvloed der Oogleden *(Blepharoblennorrhoea)* aanwezig is, het bindvlies des oogs slechts zeer ligt rood, dat van de Oogleden daarentegen zeer rood, gezwollen en als druipende van slijm. Was de ontsteking echter heviger en het bindvlies des oogs tegelijk aangedaan *(Ophthalmoblennorrhoea)*, dan is ook dit vlies zeer rood, en zoo sterk gezwollen, dat het de *Cornea* genoegzaam geheel bedekt, en men met moeite het middelpunt derzelve bespeurt. Wanneer de kinderen bij dit onderzoek van het oog hevig schreijen en daarbij de Oogleden pogen te sluiten, dan gebeurt het niet zelden, dat het

sterk

sterk gezwollen, thans vleesachtig, bovenste ooglid zich omkeert en een voortdurend *Ectropium* nalaat, indien het niet aanstonds op de hieronder aangetoonde wijze hersteld wordt.

Nadat de afscheiding van het etterachtig slijm nu langzamerhand nalaat, keert die van een zuiver slijm, gelijk bij den aanvang der ontsteking, weder terug, en eindelijk verdwijnt het gansche gebrek met eene afzondering van tranen.

Indien de ontsteking meer in den omtrek dan wel in de diepte heeft voortgewerkt, dan bijft er na haar verdwijnen dikwijls slechts eëne geringe verduistering van de *Cornea* over, welke in het vervolg niet zelden van zelve verdwijnt. Was de ontsteking echter hevig en de afscheiding van etterachtig slijm aanmerkelijk, dan zwelt de *Cornea* op, verandert in eene etterbuil, welke eindelijk, of spoedig en onder hevige pijnen, of langzaam en zonder pijnen in haar midden openberst, waarna, nadat het waterachtig vocht is weggevloeid, de regenboog in de opening dringt. Gaan de verwoestingen nu nog verder, dan kan ook eindelijk de *Lens* benevens een meer of minder groot gedeelte van het glasvocht des oogs verloren gaan, en eene volkomene ontlediging van den oogbol ten gevolge hebben. Intusschen blijft het daar niet altoos bij, want het gebeurt niet zelden, dat de kinderen, zelfs in een' minder verwoestenden graad des gebreks, vermageren en in een' staat van uittering vervallen.

Komen er in de verweekte *Cornea* eenige zweren te voorschijn, dringen dezelve al dieper en dieper in,

in, en vernietigen zij op onderscheidene plaatsen ook de laatste plaatjes van het doorschijnend horenvlies (*Cornea*), dan dringt de *Iris*, nadat het waterachtig vocht is weggevloeid, in de opening van hetzelve in, en veroorzaakt een trosvormig druifgezwel (*Staphyloma racemosum*).

Is er in den beginne slechts een oog aangedaan, dan volgt het tweede weldra op.

Het gebeurt somtijds, voor dat de etterachtige slijmafscheiding de overhand heeft verkregen, dat er, zoowel bij de enkele *Blepharo*- als bij de *Ophthalmoblennorrhoea*, eene vrij sterke bloeding uit het oog plaats grijpt, welke veeltijds twee tot drie malen terugkeert, en aan den Heelmeester tot genoegen moet verstrekken; want, indien het bloed er slechts gezond uitziet, dan wordt de opvolgende afzondering van het etterachtig slijm minder en niet zoo verwoestende, en de zwelling der lijdende deelen neemt spoedig af.

Oorzaken. Jonge, zwakke, naauwelijks voldragene kinderen, tweelingen en drielingen, kinderen in vondelinghuizen, in inrigtingen voor kraamvrouwen, en die gene, welke in slechte vochtige woningen moeten leven, worden het eerst door dit gebrek aangetast. Kinderen, die bij de geboorte door den wittenvloed der moeder besmet worden, deelen insgelijks in deze Ontsteking. Was de genoemde wittevloed van eenen *syphilitischen* aard, dan bereikt de Ontsteking meestal eenen zeer hoogen graad, waarmede de waarnemingen van beroemde mannen b. v. van eenen *Ph. Fr.* WALTHER, ADAM SMIDT, SCARPA en andere overeen-

eenstemmen. Zoo zijn ook kinderen, die onmiddellijk na de geboorte aan koude, togt, of aan de werking van een scherp licht worden blootgesteld en bovendien sober gevoed worden, kinderen van eenen scrophuleuzen aard; zij die de mazelen, of het roodvonk pas hebben doorgestaan en aan verkouding zijn blootgesteld geweest, niet zelden aan dit gebrek onderhevig. Zelfs bij volwassene zwakke lieden van beiderlei geslacht, die in eene bedorvene lucht leven en slechte voedselen genieten, komt eene *Blepharo-* en *Ophthalmoblennorrhoea* niet zeer zeldzaam voor, alhoewel derzelver verloop niet zoo haastig en vernielende is als bij jonggeborenen, en zij zich over het geheel zeer wijzigt naar het gestel van den door dezelve aangetasten lijder.

Voorzegging. Wanneer het gebrek alleen in eene *Blepharoblennorrhoea* bestaat, dan is de voorzegging vrij gunstig, want indien de ontsteking hier gevolgen nalaat, dan bestaan zij meestal slechts in eene verduistering van de *Cornea*, die nog kan opgeheven worden, of wel van zelve verdwijnt, en somtijds in eene omkeering van het bovenste ooglid (*Ectropium.*)

Is er echter eene *Ophthalmoblennorrhoea* aanwezig en is het doorschijnend horenvlies daarbij voor een klein gedeelte geopend, dan blijft er ligt eene gedeeltelijke zamengroeijing van den *Iris* met de *Cornea* (*Synechia anterior*), en een meer of minder uitgebreid likteeken, waardoor het gezigt somtijds geheel vernietigd wordt, over. — Is de *Iris* gedurende de ontsteking voor het grootste

ge-

gedeelte of in deszelfs geheele uitgestrektheid met de *Cornea*, zonder dat er openingen in dezelve zijn, vastgegroeid, dan ontstaat er in het eerste geval eene *gedeeltelijke*, in het tweede eene *volkomene Staphyloma corneae* (druifgezwel van het horenvlies.) Is de oogbol echter geheel ontledigd, dan blijft er een gedaanteloos witachtig klompje in plaats van den oogbol terug, de oogleden zakken in en de spleet der oogleden blijft voor altoos gesloten.

Geneeswijze. Wordt men dadelijk na het ontstaan der Ontsteking te hup geroepen, (hetgeen wel zeldzaam het geval is) dan moet men naar gelang van den graad van hevigheid des gebreks en naar het gestel des lijders op eene miu of meer krachtige wijze *antiphlogistisch* te werk gaan. Te dien einde zet men een of meer bloedzuigers aan den inwendigen ooghoek, boven den traanzak en den verderen omtrek des oogs, aan. Somtijds geneest men haar ook zonder deze, wanneer men slechts van den beginne afaan omslagen van koud water aanwendt.

Te gelijken tijde verwijdere men alle schadelijke oorzaken, welke men zou kunnen vermoeden aan den oorsprong des gebreks deel te hebben, en beschouwe een goed zog als het beste voedsel voor de kinderen. Zijn er onzuiverheden in den buik, bij voorbeeld teruggehouden *Meconium* enz. voorhanden, dan laat men een zacht buikzuiverend middel gebruiken.

Neemt nu de slijmafscheiding toe, en wordt zij etterachtig, dan zuivert men het oog door een

veel-

handen, dan laat men een zacht buikzuiverend middel gebruiken.

Neemt nu de slijmafscheiding toe, en wordt zij etterachtig, dan zuivert men het oog door een veelvuldig uitwasschen of voorzigtig inspuiten van een laauwwarm oogenwater met het spuitje van ANEL, waarna men het met een' warmen doek behoedzaam weder afdroogt, en met een met kamfer bestreken kompres of een ligt kruiden-kussentje bedekt. Tot oogenwater bezigt SAUNDERS in dit geval (No. 12.), ADAM SCHMIDT (No. 13.), en in mijne praktijk maak ik met groot voordeel gebruik van (No. 14.) terwijl ik, wanneer de oogleden gespannen en droog zich voordoen, dikwijls eene pleister van versch bereide *Ung. defensiv. coerul.* over de oogleden doe aanleggen, doch bij groote verslapping en hevigen slijmvloed eene met wijnmoer rijkelijk bedeelde gortpap.

In het zoogenaamde tijdperk van verettering en wanneer zich zweren op de *Cornea* vertoonen, dan is het een of tweemaal instrijken van het *Laud. liquid. Sydenh.* in het beleedigde oog van een wezenlijk nut. Ook kan men van het *Batèsche* vocht (No. 15.), hetwelk meer zamentrekkende is en de slijmafscheiding spoedig beteugelt, gebruik maken. SAUNDERS wendde in dezen toestand ook zijn bovengemeld middel (No. 12) aan, of ook wel eene oplossing van 2 tot 6 greinen *alumen. crud.* op eene onse gedistilleerd water. Met deze beide plaatsmiddelen bereikte hij bestendig zijn oogmerk en genas het gebrek binnen 14 dagen of 3 weken.

Blijft nu de vermindering van de etterachtige slijmafscheiding aanhouden, doch vloeit er daarentegen nog veel dun witkleurig slijm uit het oog, of heeft de *conjunctiva* een als het ware vleeschachtig aanzien verkregen, dan bewijzen de bekende kwikzalven (No. 5, 9 en 10.) met en zonder *stiptische* middelen, met achterlating van alle oogenwaters gedurende haar gebruik, zeer goede diensten en genezen het gebrek meestal binnen weinige dagen. Na blijvende ligte verduisteringen van het doorschijnend horenvlies verdwijnen, gelijk reeds boven is aangemerkt geworden, dikwijls van zelve, ofschoon men derzelver oplossing door een voorzigtig gebruik van de *Janinsche* zalf kan bespoedigen.

Om een *Ectropium* te verhoeden, moet men het oog zoo min mogelijk, en dan nog met de grootste behoedzaamheid, openen; bij kinderen mag het nooit geschieden op den oogenblik wanneer zij zich uitrekken, geeuwen of schreijen. Is er echter reeds eene omkeering van het ooglid ontstaan, dan herstelt men hetzelve terstond naar den raad van SCHMIDT op de volgende wijze: nadat men de toppen van den wijsvinger en duim der beide handen met versche ongezoute boter bestreken heeft, vat men met deze vingeren den *tarsus* aan den buiten en binnen ooghoek, trekt denzelven langzaam een weinig naar boven, en dan spoedig naar beneden. Is de zwelling van de *conjunctiva* aanmerkelijk vast en knobbelig, dan moeten de duimen meer op het midden van het ooglid op de zwelling aangedrukt worden, wanneer de teregtbrenging gelukken zal. Gelukt ook dit niet, dan moet

moet men het einde der Oogontsteking afwachten, en het *Ectropium* als een opvolgend gebrek behandelen. — Tot zoover van de plaatselijke behandeling.

Wat de algemeene geneeswijze in het tijdperk der slijmafscheiding betreft, en deze, etterachtig wordende, de krachten dreigt uit te putten, dan moet de voedingskracht opgewekt, en daartoe den *Calam. aromatic.* of Kina met *Naphta* en *Opium* toegediend worden. Met groot nut heeft men bij kinderen van eene maand alle 4 uren 6 greinen *Extr. chinae*, onder de pap gemengd, toegediend. De overige *specifieke* ontstekingen der Oogleden, kunnen uit de beschrijving der bijzondere Oogontstekingen genoegzaam gekend worden.

VI.

DE GERSTEN-KORREL.

(*Hordeolum.*)

Zie de beschrijving hiervan bij de *scrophuleuze* Oogontsteking.

VII.

DE ZUIVERE ROOSACHTIGE ONTSTEKING VAN DE HUID OP DEN TRANENZAK.

(*Anchylops s. Ancylops erysipelatosa.*)

Dit gebrek wordt niet zelden met eene ontsteking van den tranenzak verwisseld.

Kenteekenen van het eerste tijdperk. Deze ontsteking heeft alle mogelijke plaatselijke kenmerken, welke men bij de zuivere rozige Ooglidontsteking waarneemt, en breidt zich zelfs niet zelden voor een grooter of kleiner gedeelte over de oogleden uit. Daar de ontsteking ook de tranenstippen en tranenbuisjes inneemt, zoo is de opslorping der tranen belet en de tranenstippen zijn ingekrompen. Zoolang de tranenzak niet gelijktijdig is aangedaan, is de zwelling op denzelven niet aanmerkelijk hard; is hij echter in het lijden betrokken, dan voelt men bij een naauwkeurig onderzoek onder de roosachtige ontsteking eene boonvormige harde verhevenheid, die zich somtijds zelfs door eene buitengewone roodheid onderscheidt, doch in allen gevalle niets meer dan eene hevige ontsteking van den voorsten wand des tranenzaks te kennen geeft. De tranenstippen zijn alsdan geheel gesloten en ingekrompen, de neus aan de zijde der ongesteldheid droog en buitengemeen gevoelig, zoodat een geringe prikkel een hevig niezen verwekt.

Het tweede tijdperk. Dezelfde verschijnselen, die in het tweede tijdperk der zuivere roosachtige Oog-

Ooglidontsteking worden waargenomen, zijn ook hier kenbaar. De tranen worden thans weder ingezogen en de tranenheuvel scheidt veel slijm af, door hetwelk hij geheel bedekt is. Ook heeft er somtijds eene slijmafscheiding in den tranenzak plaats, en dit zoo zijnde, dan kan men het slijm door eene geringe drukking zoowel door de tranenstippen als door den neus uitvoeren.

Is de ontsteking zeer sterk op de tranenstippen en tranenbuisjes ingedrongen, dan is de inzuiging der tranen in dit tijdperk gestoord, en er heeft van wege de zwakte dezer deelen eene gedurige vloeijing van tranen *(Stillicidium lacrymarum)*, welke dikwijls nog lang aanhoudt, plaats. Was de tranenzak in het eerste tijdperk zeer ontstoken, dan volgt er in het tweede tijdperk eene aanmerkelijke ophooping van slijm in denzelven; dit slijm laat zich noch door de neusbuis noch door de tranenstippen ontlasten, maar de uitwendige verettering dringt bestendig dieper in, en doorboort eindelijk, voornamelijk bij verwaarloozing van het gebrek, den voorsten wand des tranenzaks, en vormt dat ongemak, hetwelk BEER eene onware pijpzweer van den tranenzak noemt, dewijl de etter in den tranenzak zelven niet is gevormd geworden en hij zich geen' *fistuleuzen* weg door denzelven naar buiten heeft gebaand, maar om dat de etter zich integendeel van buiten naar binnen in den tranenzak heeft uitgestort. Ettergezwelletjes, welke niet in den tranenzak indringen, maar hunne zitplaats slechts in den tranenheuvel enz. hebben, noemt BEER *Aegylops simplex*, eenvoudige neushoekszweer,

 (bij

(bij o eenvoudige verzwering op den tranenzak,) en onderscheidt de onware tranenpijpzweer van dezelve, eensdeels door de Sonde, anderendeels door het bij de geringste drukking te weeg gebragte uitvloeijen van slijm en etter, hetwelk bij de zoo even genoemde pijpzweer meestal met eene gelijktijdige ontlasting van zuiver tranenvocht geschiedt, en eindelijk, omdat het vocht, hetwelk bij de *Aegylops simplex* uitvloeit, veel minder is, dan bij de onware tranenpijpzweer.

Oorzaken. Dezelfde oorzaken welke tot de ontsteking der Oogleden aanleiding geven, brengen ook dit gebrek voort. Voor het overige zijn menschen die eene teedere huid bezitten, en zich na een sterk weenen, aan eene koude togtlucht blootstellen, voor hetzelve zeer vatbaar.

Voorzegging in het eerste tijdperk. Zoodra het gebrek eenvoudig is en niet verkeerd behandeld wordt, kan de voorzegging gunstig zijn, dewijl er op het hoogst genomen slechts eene voorbijgaande, door zwakte der tranenstippen veroorzaakte, afvloeijing van tranen kan overblijven, welke in eene koude lucht het aanmerkelijkst zal zijn. Is de tranenzak echter mede ontstoken, dan is de voorzegging veel ongunstiger, omdat er dan veeltijds eene doorboring van den voorsten wand deszelven op volgt, en er, bij eene onoplettende behandeling, ligt eene *blennorrhoea* van denzelven terug blijft.

Voorzegging in het tweede tijdperk. Zoolang de verettering slechts oppervlakkig is, blijft de voorzegging gunstig; ongunstiger wordt zij, wanneer er zich *absces* vormt, en het ongunstigste,

wan-

wanneer er reeds eene onware tranenzakspijpzweer is voortgebragt geworden, want dan kunnen, behalve het nablijven eener *blennorrhoea*, ook de tranenbuisjes geheel vernietigd, en eene ongeneeslijke tranenvloeijing veroorzaakt worden. In het laatste geval moet men het slijmvlies van den tranenzak verwoesten en den laatsten als het ware geheel vernietigen, ten einde met zekerheid een ander opvolgend gebrek van den tranenzak, hetwelk men waterzucht van den tranenzak (*Hydrops sacci lacrymalis*) noemt, te verhoeden.

Geneeswijze. In het eerste tijdperk zijn omslagen van koud water en het genot van de koude frissche lucht, de beste geneesmiddelen. In het tweede tijdperk komt de behandeling met die van het tweede tijdperk der rozige Ooglidontsteking volkomen overeen; alleenlijk moet men, wanneer de tranenzak mede lijdt, daarop tegelijk acht geven. Vormt zich derhalve een *absces*, dan moet men hetzelve door pappen spoedig tot rijpheid brengen, en niet wachten tot dat het van zelf doorbreekt, maar zoodra er vochtgolving bespeurd wordt, eene opening in hetzelve maken, ten einde het doorvreten van den tranenzak op de beste wijze te verhoeden. Is dit echter reeds geschied, dan moet de Heelmeester zoo min mogelijk *sonderen*, het *absces* niet meer dan eenmaal 's daags, door middel van het *Anelsche* spuitje, met laauw water en een weinig *laudanum* zuiveren, en alleen in het voorste gedeelte van het wondje een weinig pluksel, met *laudanum* bevochtigd, voorzigtig inschuiven, ten ein-

einde de genezing van de opening des tranenzaks niet te belemmeren.

DE ONTSTEKING VAN HET BINDVLIES.

Dewijl men het bindvlies des oogs en der oogleden eensdeels als een vervolg van de huid en anderdeels als slijmvlies kan aanmerken, zoo is hetzelve ook voor de ziekelijke veranderingen, door welke deze deelen kunnen aangedaan worden, vatbaar; en dit op de ontsteking toegepast wordende, dan is dit vlies niet alleen aan de zuivere; maar ook inzonderheid aan die ontstekingen blootgesteld, welke de slijmvliezen tot haren zetel verkiezen; ik bedoel de *zinkingachtige*, de *kropklierige*, de *venerische* en de *exanthematische* ontstekingen.

a. VAN DE ZUIVERE, ONVERMENGDE ONTSTEKING VAN HET BINDVLIES.

(*Ophthalmo-conjunctivitis s. Leukitis.*)

Deze Ontsteking bereikt zelden een' hoogen graad, is niet zeer pijnlijk, doch ontstaat gemeenlijk zeer snel, aan dat gedeelte van het bindvlies dat over den harden oogrok is uitgebreid, met een donker rood vaatnet, welks vaten zich door hunne meerdere dikte zeer duidelijk van de fijnere, dieper gelegene vaten der *sclerotica* onderscheiden. De opgevulde vaten van het bindvlies laten zich door de beweging der oogleden gemakkelijk verplaatsen,

sen ; doch deelen slechts zeer weinig in de beweging van den oogbol , terwijl die van den harden oogrok de bewegingen van den Oogbol volgen. Daarbij komt, dat de Ontsteking van het bindvlies, in vergelijking met hare uitgebreidheid, veel minder hevig is, dan die der *Sclerotica*, welke oogenschijnlijk een' veel kleineren omvang heeft. Ook verschilt de rigting van den loop der vaten in deze twee verschillende vliezen. Gaat nu de Ontsteking van het bindvlies des harden oogroks tot dat van het doorschijnend horenvlies over, dan verduistert het laatstgemelde gedeelte van het bindvlies, hetzij geheel of voor een gedeelte, naar gelang van de hevigheid der ontsteking, het verheft zich een weinig, wordt graauw-wit van kleur, gelijk mat geslepen glas, en vertoont eindelijk eene graauwachtige roodheid, welke spoedig met regtlijnige roode vaten doorweven wordt.

Oorzaken. Zij kan van al die oorzaken ontstaan, welke in andere deelen zuivere ontstekingen voortbrengen ; het meest echter is zij het gevolg van kleine in het oog gevallene vreemde ligchamen, van uiterlijke beleediging enz.

Voorzegging. Deze is meestal gunstig, vooral, wanneer de ontsteking in overeenkomst met haren aard en graad, die zelden dien van *Taraxis* overschreidt, behandeld wordt.

Geneeswijze. Na het opheffen der aanleidende oorzaken, is eene uitwendige ontstekingwerende behandeling in de meeste gevallen voldoende, wanneer men het oog daarbij tegelijk aan alle schadelijke prikkels onttrekt. Zeer zelden zijn algemeene

 of

of plaatselijke bloedontlastingen noodzakelijk. Omslagen van koud water, met kompressen op het oog aangewend, verminderen de hitte en de pijn, en bevorderen de genezing aanmerkelijk. Hetzelfde nut bewijst het *oxykraat*, terwijl verzachtende, slijmige oogenwaters (No. 16.) insgelijks met voordeel gebruikt worden.

Onder de inwendige geneesmiddelen bekleeden de ontstekingwerende lakseermiddelen, en de met plantenzuur vermengde koeldranken eene eerste plaats; zelden heeft men tot het *nitrum* of andere verkoelende zouten toevlugt te nemen. Het gebruik van laauwe voetbaden en klisteren kunnen de Ontsteking zeer doen verminderen, naardien zij eene voor het oog gunstige afleiding bewerken.

Gaat de Ontsteking van dezen graad tot verettering over, hetgeen echter zeldzaam gebeurt, dan kan de drooge warmte en eene oplossing van den *Lapis divinus*, laauwwarm in het oog gedroppeld, met nut worden aangewend.

Somtijds ontstaat deze Oogontsteking van vreemde ligchamen, welke toevalligerwijze onder de oogleden geraken en aldaar verscholen blijven. Het is daarom van belang, dat men bij alle oogontstekingen, welke zonder blijkbare oorzaak de gewone middelen wederstaan, het oog naauwkeurig onderzoeke, om te ontdekken, of zich eenig vreemd ligchaam in hetzelve bevinde.

Meestal verwekt een vreemd ligchaam, zoodra hetzelve in het oog komt, dadelijk eene hevige pijn, tranenvloed en ontsteking; de kennis van het geval en van de oorzaak is alsdan niet moeijelijk.

lijk. Niet scherpe, ronde ligchamen worden het best verwijderd, wanneer men het oog ten eerste sluit; door den sterken toevloed van tranen worden dezelve spoedig naar buiten gedreven. Scherpe dingen, als snuif, asch, ongebluschten kalk, poeder van bijt- of helschen steen enz., wischt men door middel van een klein penseel, hetwelk men in olie gedoopt heeft, uit; of men doet inspuitingen van laauwe melk en water, wanneer de, in het oog gekomene, stoffen bij de ontbinding geene schadelijke eigenschappen bezitten, waardoor het oog anderzins nog sterker zou kunnen geprikkeld worden. Kleine splinters, punten van korenaren, stukken van hamerslag, welke vastzitten, kan men met de punt eener staarnaald losmaken, of met een fijn pincet wegnemen.

Het gebeurt somtijds dat er platluizen in het bindvlies des oogs nestelen, welke eene gedurige prikkeling en ontsteking van hetzelve onderhouden; hierin komt men het best te hulp, wanneer men de plaatsen, welke de luizen innemen; met eene zalf uit *Ung. citrin. merc.* en een weinig *Ol. spicae* bestrijkt, waardoor zij spoedig sterven en waarna men dezelve met een, in olie of vet gedoopt, penseel gemakkelijk kan opruimen.

---

b. DE CATARRHALE OOGONTSTEKING.

(*Ophthalmia catarrhalis. Catarrhus oculi. Conjunctivitis catarrhalis.*

Deze Oogontsteking is of *idiopatisch*, of *sympatisch*. In het eerste geval bestaat de ontsteking

op

op zich zelve, of liever, zij neemt oorspronkelijk in het oog haren aanvang, zonder dat zij een gemeenschappelijk toeval is van een meer algemeen lijden, gelijk dit bij de *sympathische* Oogontsteking het geval is.

De *idiopathische catarrhale* Oogontsteking is over het algemeen minder hevig dan de *sympathische*, zeldzamer met koorts vergezeld, meerendeels zonder gevaar en heeft naauwelijks de hulp der kunst noodig.

Eerste tijdperk. Gemeenlijk neemt zij haar begin met een onaangenaam, brandend, prikkelend gevoel, waarbij de lijders zich verbeelden dat er zand of eenig ander vreemd ligchaam in het oog is gekomen, hetwelk zij, door hetzelve afwisselend te wrijven, trachten te verwijderen. Als een gevolg van den geprikkelden toestand des oogs vliedt hetzelve het licht, de oogleden knijpen zich, door het invallen van een eenigzins sterk licht, of door de oogleden te betasten, zamen; hierdoor, en door de minste inspanning van het oog, ontlast zich eene grootere hoeveelheid van tranen; het oog wordt rood, en het bindvlies, welks vaten bundelswijze op hetzelve gelegen zijn, meer of minder sponsachtig opgezet. Bij het toenemen der ontsteking ontstaat er pijn.

Meestal bepaalt de zinkingachtige aandoening zich alleen tot de oogleden, hoewel het bindvlies van den oogbol menigmaal in de ontsteking deelt en niet zelden de eerste zitplaats van dezelve uitmaakt; in dit geval is de lichtschuwheid over het algemeen sterker, en worden de oogleden dikwerf kramp-

krampachtig gesloten. Somtijds strekt de ontsteking zich ook tot in het weefsel van den tranenzak uit. De *catarrhale* Oogontsteking verheft zich gewoonlijk tegen den avond, en onderscheidt zich daardoor reeds genoeg van de *scrophuleuze*, welke op dezen tijd gemeenlijk aflaat.

Wanneer de oorzaken, behalve de *catarrhale* ongesteldheid, eene *rheumatische* aandoening voortbrengen, dan vermengt de eerste zich met de laatste; het bindvlies van het oog wordt dan zeer rood, de lichtschuwheid aanmerkelijker, met elke verandering van den warmtegraad en van het licht vloeijen er meer tranen uit het oog; er ontstaat eene grievende pijn, welke zich niet alleen tot het oog bepaalt, maar ook in de omliggende deelen zich uitbreidt en door het liggen op veêren bedden in hevigheid toeneemt. Deze zijn de toevallen welke eene *catarrhale-rheumatische* Oogontsteking kenschetsen.

De kenteekenen van de *sympathische catarrhale* Oogontsteking in het *eerste tijdperk* zijn: dat het gebrek met de verschijnselen van de zoogenaamde *catarrhale* koorts een' aanvang heeft genomen, en met hen tegelijk, of wel na dezelve, de Oogontsteking.

De toevallen, waardoor de *febris catarrhalis* zich als zoodanig openbaart, komen overeen met die der Ontstekingkoorts, te weten: huivering met spoedig afwisselende warmte en vliegende hitte, beklemming van het hoofd, drukking voor het voorhoofd, eene drooge huid, afwisselend zweeten, gebrek aan eetlust, beslagene tong, bedorven smaak, grooten

dorst,

dorst, een' snellen, dikwijls vollen, harden pols, enz. De hevigheid der koorts hangt af van de kracht der schadelijke oorzaken en van de terugwerking des ligchaams op dezelve. Met deze algemeene verschijnselen verbinden zich die van eenen geprikkelden toestand van het slijmvlies van den neus, van de keel, van de amandelen, en hierdoor een drooge of vochtige neus, eene heesche stem, hoest enz. Tegelijk met deze ontstekingachtige toestanden der genoemde deelen, ontstaat tevens die van het oog, of volgt dezelve weldra op. Gelijk de neus loopt, tranen ook de oogen, en gelijk het slijmvlies van den neus rood en gevoelig is, zoo is ook het oog rood en schuw voor het licht enz.

Het *tweede tijdperk* bij de *catarrhale* Oogontsteking levert, even als de ontsteking van andere slijmvliezen, eene vermeerderde afscheiding van slijm, en geeft zich te kennen: door het trapswijze afnemen der ontstekingstoevallen, voornamelijk door het ophouden of verminderen van den tranenvloed en der buitengewone gevoeligheid bij den overgang van het eerste in het tweede tijdperk; door dat de tranen die aanvankelijk scherp waren, zoodat zij de oogleden en de omringende deelen deden opzwellen en rood worden, thans eene zachtere hoedanigheid verkrijgen. Daarenboven beginnen het bindvlies, de *Meiboomsche* kliertjes en de tranenheuvel, die in het eerste tijdperk weinig of in het geheel niets afscheidden, nu slijm af te zonderen, ter vervanging van den voorafgaanden sterkeren tranenvloed. Men vindt de randen der oogleden smerig, derzelver inwendige vlakten met

witte

witte vlokjes bezet, des morgens bij het ontwaken zamengekleefd, en aan den inwendigen ooghoek ontmoet men, bij, of op den tranenheuvel, een wit slijm, wanneer men de randen der oogleden van elkander heeft gevoerd. De oogleden schilferen min of meer af, zijn met slijmkorsten bezet, en veroorzaken eene lastige jeukte, welke den lijder tot wrijven aanzet.

Oorzaken. Somtijds komt deze Oogontsteking *epidemisch* voor. Men neemt haar veeltijds bij vochtig koud weder, voornamelijk in den herfst en in de lente, waar, en over het algemeen bij plotselinge veranderingen in den warmtegraad des dampkrings; zij is het gevolg van den prikkel der schrale lucht en der verkouding; evenwel heeft men haar ook bij warm en droog weêr waargenomen, hetgeen het vermoeden heeft doen ontstaan, alsof er eene bijzondere smetstof in den dampkring bevat ware, welke deze soort van Oogontsteking deed geboren worden. Kinderen zijn over het algemeen meer dan volwassenen aan dezelve onderhevig.

Voorzegging. Dezelve is meerendeels gunstig; ondertusschen is deze Oogontsteking, wanneer zij met *rheumatismus* verbonden, verzuimd, of bij zwakke en oude lieden ontstaan is, dikwerf van langen duur, zoodat zij somtijds jaren lang kan aanhouden, en bij kwaadsappige lieden, nadat de vereeniging der oogleden is doorgeknaagd geworden, eene omkeering van dezelve *(Ectropium)* voortbrengen, hetwelk het meest bij oude lieden plaats grijpt en dan den naam draagt van *Ectropium senile.* Om

die

die reden wordt deze Oogontsteking ook wel onder den naam van *Ophthalmia senilis* voorgedragen.

Geneeswijze, in het eerste tijdperk. Wanneer er bij de *idiopathische catarrhale* Oogontsteking geene koorts voorhanden is, en zij zelve slechts in eenen geringen graad bestaat, dan is eene verkoelende leefwijze, en het onttrekken van het oog aan het licht en der koele lucht in de meeste gevallen voldoende. Zijn er lakseermiddelen noodig, dan kieze men dezelve uit de middelzouten, b. v. het *Sal anglican*, *Sal mirab. Glaub.* enz. Sommigen raden aan het oog bij den aanvang der ontsteking met omslagen van koud water te bedekken; anderen merken deze handelwijze als zeer gevaarlijk aan, en verzekeren dat de ontsteking daardoor dikwerf tot andere deelen wordt voortgeplant of een *chronisch* karakter aanneemt. Wordt de ontsteking zeer hevig, hetgeen echter zeldzaam het geval is, dan legt men een' of meer bloedzuigers aan den inwendigen ooghoek, en beschermt voor het overige het oog voor alle nadeelige indrukken; zelfs is het gebruik van plaatsmiddelen als schadelijk te houden, dewijl zij, het oog vreemd zijnde, altoos met meer of minder prikkeling gepaard gaan.

Is de *catarrhale* Oogontsteking *sympathisch*, een uitstekend verschijnsel eener algemeene zinkingachtige ongesteldheid en is er koorts met dezelve verbonden, dan geve men, even als bij andere Ontstekingkoortsen, *nitrum*, verkoelende lakseermiddelen, dergelijke dranken, schralen kost, enz. Bij eenen vollen, harden pols, gepaard met hevige ontsteking

in

in het oog, stelle men, vooral bij jonge sterke menschen, eene of meer aderlatingen te werk, of men wende naar omstandigheden bloedzuigers aan. Heeft men door deze behandeling het ontstekingachtige karakter der ziekte getemperd, en vertoonen zich de pogingen der natuur om de uitwaseming te bevorderen, dan kome men hierin te hulp door eene *Infus. flor. samb. Spir. Mindereri*, kamfer enz., benevens eene warme bedekking.

In het tweede tijdperk. Wanneer de toevallen der ontsteking hebben nagelaten en het *tweede tijdperk* derzelve is ingetreden, dan openbaart zij zich door eene vermeerderde afscheiding, welke aanvankelijk in eene waterachtige, opvolgend echter in eene dikkere slijmige stof bestaat. Indien deze afscheiding slechts matig is, en de afgezonderde stof eene goede hoedanigheid bezit, dan heeft men verder niets te doen, dan de oogen van tijd tot tijd met laauw water van het aanklevende slijm te zuiveren en het overige aan de natuur aan te bevelen. Wordt de slijmafscheiding echter langdurig en te veelvuldig, of zijn de randen der oogleden ontveld en het slijm daarbij min of meer scherp, dan komen uitwendige middelen te pas. In deze omstandigheden zijn de zacht zamentrekkende, die tegelijk eene weldadige werking op de slijmvliezen hebben, de verkieslijkste, b. v. het *Collyr. ophthalm.* CONRADI (No. 4.). Wanneer de vochtige middelen niet verdragen worden, kan men van *adstringerende* zalven, b. v. het *Ung. Janini* (No. 5.) en bij zwakke, trage gestellen, van No. 17. met voordeel gebruik maken.

Vertoont de vermeerderde slijmafscheiding zich inzonderheid aan de oogleden, en komen er drooge korsten aan derzelver randen, waardoor eene branding ontstaat, dan doen, behalve de bovengemelde, de zalven (No. 9 en 10.) den voortreffelijksten dienst.

Somtijds blijft er na *catarrhale-rheumatische* oogontstekingen, vooral bij kinderen en vrouwen, eene groote gevoeligheid van het oog en der oogleden terug, zoo dat elke inspanning van het oog, of de minste verandering in den dampkring, de randen der oogleden, inzonderheid aan derzelver hoeken, doet rood worden, een' geringen graad van lichtschuwheid voortbrengt, en niet zelden eene beving van het een of ander ooglid ten gevolge heeft. Zoo deze toevallen verzuimd worden, houden zij dikwerf jaren lang aan. Wanneer kussentjes met *aromatieke* kruiden, met of zonder kamfer, en *adstringerende* zalven met *opium* geen' dienst doen of niet verdragen worden, dan helpt nog dikwijls het *Aq. opii* (No. 18.) en indien vochtige middelen niet verdragen worden, eene zalf uit een deel *pulv. opii puri* en drie deelen eijerdojer waarmede men de oogleden, of de streek der wenkbraauwen, dagelijks 1 tot 3 malen bestrijkt.

e. DE SCROPHULEUZE OOGONTSTEKING.

(*Ophthalmia, conjunctivitis scrophulosa.*)

Deze Oogontsteking is het uitwerksel eener kropklierige ongesteldheid, en derhalve eene ware *sympathische*, die van alle andere oogontstekingen door de

de duidelijkste teekenen zich onderscheidt. Zij heeft hare zitplaats *of* alleenlijk in de oogleden, *of* in deze en in het bindvlies tevens, *of* zij openbaart zich onder den vorm eener Gerstenkorrel, of zij bevalt den tranenzak, en brengt dan de zoogenaamde *Blennorrhoea sacci lacrymalis scrofulosa* voort.

Kenteekenen. De lijders, bij welke deze soort van Oogontstekingen voorkomen, zijn gemeenlijk zwak, hebben een bleek aangezigt, eene dikke bovenlip, gezwollene klieren aan den hals, een' gezwollen en ontstoken neus enz.

Eerste tijdperk. De oogleden worden gewoonlijk het eerst aangedaan, *(Conjunctivitis palpebralis. s. Blepharophthalmia glandulosa).* Zij beginnen te branden, worden min of meer rood, en zijn gemeenlijk zoodanig opgezet, dat zij het oog geheel bedekken, en niet dan met moeite kunnen geopend worden. Het oog begint te tranen en is zeer gevoelig voor het licht, alhoewel dit toeval sterker is bij zeer gevoelige menschen, dan bij hen, die een meer koud en slap ligchaamsgestel bezitten. Dikwijls zijn de tranen zoo scherp, dat zij de omgelegene deelen ontvellen en zuchtig doen opzwellen. De inwendige vlakte der oogleden is somtijds sponsachtig uitgezet, terwijl de *Meiboomsche* kliertjes zich tegelijk als afzonderlijke knobbeltjes *(Hordeola)* vertoonen. Langzamerhand wordt nu ook het bindvlies van den oogbol in het lijden betrokken, want opent men de oogleden, dan bespeurt men roode opgezette vaten, die over het bindvlies als tot een middelpunt zamenloopende, over den rand

van het doorschijnend horenvlies, dikwerf tot op deszelfs middelste gedeelte zich uitstrekken. Deze vaten vertoonen zich altoos bundelswijze, en nemen somtijds alleen den een' of anderen ooghoek in *(Ophthalmia angularis)*. Opvolgend neemt ook de harde oogrok eenig aandeel in de roodheid, en er vormt zich bij vadsige, slijmige, tot uitslag geneigde personen, zonder dat daarbij veel pijn of aanmerkelijke lichtschuwheid aanwezig is, aan het einde van elken vaatbundel, eene *Etterpuist (Pustula)*, die spoedig tot een rond, trechtervormig, diep indringend zweertje veranderd wordt, gemeenlijk met eene roode, ligt bloedende, sponsachtige zelfstandigheid omgeven is, dikwerf het doorschijnend horenvlies doorboort, en dan aanleiding geeft tot *Fistula corneae*, *Staphyloma iridis*, enz. Wanneer er etter tusschen de plaatjes van het doorschijnend horenvlies gevormd wordt, dan ontstaat dat gebrek, hetwelk men *Onyx* of nagel noemt. Bij levendige, zeer gevoelige personen daarentegen ontstaat er onder hevige pijnen en groote schuwheid voor het licht, welke dikwijls met eene lang aanhoudende kramp der oogleden verbonden is, een *Waterblaasje (Phlyctenula)*, dat openberstende een oppervlakkig, half doorschijnend, ongelijkrandig, voortknagend zweertje voortbrengt, en dat onder eene verkeerde behandeling dikwerf tot eene ware horenvliesbreuk *(Ceratocele)* aanleiding geeft. Indien er echter van den beginne af aan, vele vaatbundels naast elkander over den rand van het doorschijnend horenvlies henenloopen, dan ontstaan er geen waterblaasjes, maar het bindvlies van den harden

oog-

oogrok en van het doorschijnend horenvlies groeit daar ter plaatse zelf tot een zeer dik, bruinrood, spierachtig, ondoorschijnend vaatnet aan, hetwelk door het vergrootglas als zoodanig erkend wordt, en den naam draagt van *Pannus* of *dik Oogvel.* In sommige gevallen ziet men slechts een' enkelen vaatbundel van den uit- of inwendigen ooghoek, in de gedaante eens vleugels *(pterygium)*, met deszelfs punt tot het doorschijnend horenvlies zich uitstrekken. De *scrophuleuze* Oogontsteking kan ook bij zeer gevoelige gestellen, alhoewel zelden, tot ontsteking van den regenboog *(Iritis)* overgaan, en eene volkomene *Staphyloma corneae* en in zeer zeldzame omstandigheden, eene hoogst gevaarlijke uitzakking van den oogbol *(Exophthalmia)* voortbrengen.

De *scrophuleuze* Oogontsteking gaat zelden tot een' slijmvloed der oogleden en van den oogbol *(Blepharoblennorrhoea* en *Ophtalmoblennorrhoea)* over, meermalen echter blijven er vereeltingen van de randen der oogleden *(Tylosis)* en met dezelve somtijds een verlies der oogharen *(Milphosis, Ptilosis)* na, alhoewel deze langzamerhand weder te voorschijn komen, wanneer derzelver wortels niet zijn verloren gegaan.

Het tweede tijdperk treedt in, wanneer al de toevallen van ontsteking nalaten, dat is te zeggen, wanneer de pijn vermindert, de lichtschuwheid, de tranenvloed en de krampachtige sluiting der oogleden *(Blepharospasmus)* zijn afgenomen, en de lijder het licht weder verdragen kan. Er blijven echter nog dikwijls een geringe graad van

 rood-

roodheid, eenige verslapte en uitgezette bloedvaten die den vorm eens vleugels (*Pterygium*) hebben aangenomen, of wel afzonderlijk over het doorschijnend horenvlies henenloopen, terug. Dit vlies is van wege de ziekelijke afscheiding dof en heeft een vuil aanzien; hier en daar ziet men duistere vlekjes (*Nubecula*) op hetzelve, en het bindvlies van het oog of dat der oogleden is losser van weefsel geworden. Al deze toevallen ontstaan van een' verzwakten, uitgezetten toestand der bloedvaten, welken men gewoonlijk *Inflammatio asthenica* noemt.

Voorzegging. Over het algemeen is de *scrophuleuze* Oogontsteking zeer langdurig, en keert, zoolang de kropklierige ongesteldheid niet geheel is opgeheven, bij zeer geringe aanleiding weder terug, vooral in den herfst en bij vochtig weêr. Zijn de oogleden alleen ontstoken, heeft het gebrek nog niet lang geduurd, en is de *scrophuleuze* ongesteldheid slechts gering, dan kan de *Voorzegging* gunstig zijn. Wanneer de ontsteking echter reeds dikwijls is teruggekeerd, de randen der oogleden reeds verhard en met eenen slijmvloed gepaard zijn, dan moet de voorspelling reeds ongunstiger wezen. Nog ongunstiger is zij, wanneer bij zeer *scrophuleuze* voorwerpen ook het bindvlies van den harden oogrok en van het doorschijnend horenvlies ontstoken en met zweren bezet is; en het ongunstigste van allen is zij, wanneer dergelijke zweren bij teedere, gevoelige lijders voorkomen, bij welke het gebrek veel spoediger in hevigheid toeneemt, dan bij trage gestellen, en

wan-

wanneer de regenboog (*Iris*) in eene reeds voorhandene breuk der *Cornea* dringt, met dezelve zamengroeit en daardoor eene zamengestelde *Ceratocele* (breuk van het doorschijnend horenvlies) voortbrengt, of wanneer de regenboog zelf ontstoken is, met de geheele *Cornea* zich vereenigt en eene volkomene *Staphyloma corneae* doet ontstaan. Voor het overige zij men te allen tijde voorzigtig in zijne voorzegging, en onderzoeke het oog bij voorkeur in de avondschemering, wanneer deszelfs gevoeligheid voor het licht en de ontsteking zelve het meest gematigd zijn.

Geneeswijze. De grondige genezing dezer Oogontsteking, vordert altoos, dat men het algemeene lijden des ligchaams verbetere, en al de verrigtingen deszelven tot den natuurlijken toestand terugbrenge. Evenwel vereischt de staat des oogs niet zelden, dat men zijne behandeling in de eerste plaats tegen de Ontsteking als zoodanig rigte, indien men geen getuige wil zijn van de nadeelige gevolgen, welke deze Ontsteking somtijds zeer spoedig, tot verdriet van zich zelven en tot onheil voor den lijder, voortbrengt.

Bij *scrophuleuze* voorwerpen is de spijsvertering, en de daarmede op het naauwst verbondene chijl- en bloedbereiding, in eenen hoogen graad gestoord, zoodat, ingevolge deze afwijkingen, niet alleen de vochten, en de, uit dezelve ontstaande, vaste deelen op menigvuldige wijzen ontaard en verzwakt worden, maar ook de levenskracht deelt in dezen ziekelijken toestand, en dit een en ander legt op nieuws den grond tot ziekelijke voortbrengselen en ge-

gestoorde werkingen, welke de kracht en voeding des ligchaams meer en meer ondermijnen, aan de toevallige ziekten van hetzelve het *scrophuleuze karakter* mededeelen en de genezing hoe langer hoe moeijelijker maken. Men ziet hieruit dat het uitroeijen van de grondoorzaak der Kropklierziekte met hare gevolgen niet zoo eenvoudig is als de vlugge opgave van de daartoe dienstige geneesmiddelen in de meeste handboeken der Heelkunde. Wie derhalve deswege meer onderrigting begeert, raadplege de geneeskundige schriften over dit onderwerp.

Over het algemeen prijst men, bij het begin der ziekte en wanneer de Oogontsteking zeer hevig en pijnlijk is, het inwendig gebruik aan van den *Tart. tartaris.* vereenigd met *Rheum* en *Tart. stibiat.* in kleine giften, of het *Liquor. terrae foliat. tartar.* met of zonder Rabarber. Wanneer de ontsteking echter heeft nagelaten, de pijn verminderd is, en de staat der algemeene ligchaamsgesteldheid zulks gedoogt, dan gaat men onverwijld tot het gebruik der *Kina* in poeder of in afkooksel over, en verbinde dezelve met *Cicuta*, bittere extracten, den *Calamus aromaticus*, of met de *Tinct. guajaci volat.* waarvan driemaal daags 4 tot 5 droppels voor een kind van tien jaren voldoende zijn. Met gelijken lof noemt men ook den *Aethiops antimonialis* van een half gr., langzaam opklimmende, tot 20 gr. daags, met welker gebruik men van 30 tot meerdere dagen moet aanhouden.

Bij den aanvang der behandeling werken ontlastmiddelen uit *Rad. jalapp.* met 3 tot 5 gr. *Calomel*,

mel, even zooveel *Pulv. cort. cinnamom.* en *Sacchar. alb.* zeer voortreffelijk; de lichtschuwheid, de roodheid, de pijn en de zwelling verminderen dikwerf nog op denzelfden dag, en de hierna aangewezene plaatsmiddelen doen dan de uitstekendste diensten. Dikwijls moet de *Rad. jalapp.* met *Calomel* nog een tijdlang in kleine giften voortgebruikt, of bij eene grootere lichtschuwheid *Resin. jalapp. Calomel Sap. medicat.* met *Extr. conii maculati* in pillen toegediend worden, tot dat men eindelijk tot de *Kina* en soortgelijke middelen kan overgaan.

Tot genezing der Kropklierziekte is een gestrenge eetregel van het grootste gewigt.

Ten aanzien der *uitwendige* behandeling heeft men vooral acht te geven op het tijdperk waarin de Oogontsteking zich bevindt. Ofschoon deze Oogontsteking zelden een' hoogen graad van hevigheid bereikt, en het eerste tijdperk zeer spoedig in het tweede, of dat der verminderde werkzaamheid, overgaat; zoo zal het echter noodig zijn, zoo lang de bewijzen eener opgewekte en versterkte levenswerking voorhanden zijn, de *antiphlogistische* geneeswijze in aanwending te brengen. In de meeste gevallen is de algemeene ontstekingwerende behandeling reeds voldoende, en heeft men verder niets te doen, dan het oog met een droog kompres te bedekken, en den lijder in eene donkere kamer te doen verblijven. Is de Ontsteking echter hevig, en heeft zij het karakter eener ware *active inflammatie*, dan maakt het geen verschil of wij met eene *sympathische* of met eene

idiopathische Ontsteking te doen hebben, dewijl het aanzetten van bloedzuigers aan de slapen en boven de oogen even zoo zeer is aangewezen. Wanneer de Ontsteking een *chronisch* karakter heeft aangenomen, en de lichtschuwheid, de tranenvloed, de krampachtige sluiting der oogleden en de gevoeligheid buitengemeen sterk zijn, dan doen kompressen, welke men op eene met heet water gevulde kruik, verwarmd heeft, goede diensten. Niet altoos verdragen de lijders de geurige drooge bedekselen, en vooral niet, wanneer men dezelve met kamfer vermengt, of de kruidenkussentjes met kamfer bestrijkt. Vochtige geestrijke omslagen zijn nadeelig, en de oogenwaters vermeerderen in het eerste tijdperk de Ontsteking. Ongerijmd is het, wanneer men, gelijk gewoonlijk geschiedt, uit aanmerking der hooge gevoeligheid, de zuivere *Opium tinctuur* in het oog droppelt. Deze tegen de toevallen gerigte behandeling is even zoo verkeerd, als wanneer men in allen gevalle *Opium* tegen de pijn als toeval der ontsteking zou willen aanwenden, dewijl de ontstekingwerende behandeling toch slechts de eenigste pijnstillende geneeswijze zijn kan.

Het tweede tijdperk. Erkent men uit het nalaten der pijn, het verminderen der lichtschuwheid en het verdwijnen van de krampachtige sluiting der oogleden, dat het tweede tijdperk der Oogontsteking is ingetreden, en neemt men nu meer eenen staat van zwakte, een' verslapten en uitgezetten toestand van de bloedvaten des oogs waar, dan moet men tot het gebruik van opwekkende en zamentrekkende mid-

middelen overgaan, en met de geringe een' aanvang maken: b. v. (No. 19.). Is er eene vermeerderde slijmafscheiding voorhanden, dan komt (No. 20 en 21.) te pas. Van deze Oogenwaters laat men twee tot driemaal daags eenige droppels in het oog vallen, onder voorbeding echter, dat er geen het minste spoor van *active* ontsteking meer aanwezig zij.

BEHANDELING DER BIJZONDERE, BIJ DE SCROPHULEUZE OOGONTSTEKING VOORKOMENDE, GEBREKEN.

1.) *De Gerstenkorrel* (*Hordeolum*) is een klein, hard, onbewegelijk, naauwkeurig omschreven gezwelletje, hetwelk deszelfs naam van de overeenkomst met eene gerstenkorrel verkregen heeft en bestendig aan de randen der oogleden gevonden wordt. Men treft het in driederlei toestand aan, namelijk *ontstoken*, *etterende of verhard* en *niet ontstoken*.

Gemeenlijk is het slechts een plaatselijk gebrek, menigmaal echter schijnen ook inwendige oorzaken, inzonderheid onzuiverheden der eerste wegen, kropklierige ongesteldheid enz. aandeel te hebben. Er zijn vrouwen, welke soortgelijke gerstenkorrels dikwerf eenige dagen voor hare maandelijksche zuivering krijgen. Dronkaards zijn aan dezelve bijzonder onderhevig.

De genezing van de *ontstokene gerstenkorrel*, welke gemeenlijk zeer rood en pijnlijk is, vordert uit-

uitwendig weekmakende en etterbevorderende middelen, dewijl zij zich niet laat verdeelen. Pappen of omslagen uit *Cicuta* en *Saponaria* met kamfer doen hier goede diensten. De ettering moet zoo lang tot alle hardheid verdwenen is, onderhouden worden.

De *verharde gerstenkorrel*, een overblijfsel van de ontstokene, vooral wanneer zij van eenen *scrophuleuzen* aard is, veroorzaakt vele onaangenaamheden, en de pogingen om haar te verdeelen, loopen gemeenlijk vruchteloos af. Het werkzaamste hebben zich nog de *mercurialia* bewezen; b. v. eene zalf uit *Merc. solub. Hahn.* en *Empl. de merc.* Helpen deze middelen niet, dan moet men den tijd afwachten dat zij in ontsteking overgaat, haar alsdan tot verettering zoeken te brengen, en deze zoolang onderhouden tot alle hardheid versmolten is. Blijft zij onveranderd en is zij lastig voor het oog, dan is de *exstirpatie* het eenigste middel ter genezing.

2.) Zijn er aan de randen der oogleden *vereeltingen (Tylosis)* ontstaan, dan gebruikt men de zalf No. 22. Bereikt men daarmede echter zijn oogmerk niet, en bevinden de randen der oogleden zich in eenen sterk vereelten toestand, dan beproeve men de geneeswijze van WARDROP, die de inwendige vlakte der oogleden *scarificeert*, dezelve lang laat bloeden, en dan de bovengenoemde zalf met een penseel aanbrengt. Hij verzekert dat zij alsdan in korten tijd den besten dienst bewijst.

3.) Wanneer eenige bloedvaten de gedaante eens *Pannus* of *Pterygium's* hebben aangenomen,

dan

dan moet men onderzoeken of het wezen van het gebrek in ontsteking bestaat, en met pijn, lichtschuwheid enz. verbonden is, dan of het in eenen verslapten toestand der vaten, of wel in eene ontaarding van het bindvlies gelegen is. In het eerste geval moet het gebrek gelijk elke andere ontsteking behandeld worden; in het tweede is het indroppelen van *Tinctura thebaica* van groot nut, terwijl het derde alleen door de kunstbewerking kan verbeterd worden.

4.) Zijn er bij ongevoelige lijders *etterpuisten* op de *conjunctiva* gekomen, dan bevordert men derzelver doorbraak door eene zwakke, slijmige oplossing van *sublimaat* met *laudanum*, en brengt de opvolgende kleine zweren door eene *solut. lapid. divin. c. laudano* en eene drooge warmte tot genezing. Vertoont zich een welige vaatgroei rondom de zweertjes, of een druifgezwel van den regenboog *(Staphyloma iridis)*, dan moet er tweemaal daags *Laud. liquid. Sydenh.* in het oog gestreken worden. Is er een *Onyx* of nagel gevormd, dan moet men niet alleen *Laud. liquid. S.* in het oog strijken, maar ook inwendig sterke giften van den *Calomel* geven, ten einde de opslorping zoo veel mogelijk te bevorderen. Zijn de lijders echter zeer gevoelig en bewegelijk, dan moet men alle prikkelende en corrigerende middelen vermijden. Men voorzie het lichtschuwe oog met een groen scherm, en wrijve het *Ung. tart. stibiat.* langs den ruggegraat, of achter de ooren in. Ontdekt men waterblaasjes *(phlyctenulae)*, dan laat men een slijmig Oogenwater met een weinig *laudanum* zonder

su-

sublimaat enz. gebruiken. Bersten dezelve echter, dan bewijst eene *solut. lapidis divini* met veel *laud. liq. Sydenh.* goeden dienst. Dreigen zij eene horenvliesbreuk (*Ceratocele)* voort te brengen, dan voegt men bij het laatste oogenwater nog wat *plumb. acetic.* en bestrijkt de aanwezige horenvliesbreuk ten minste eenmaal daags met *Laud. liq. Sydenh.*

De *Blennorrhoea sacci lacrymalis scrophulosa*, is bij de beschrijving van de zuivere ontsteking des tranenzaks voorgedragen geworden.

---

d. DE VENERISCHE OOGONTSTEKING.

(*Ophthalmia syphilitica.*)

De venerische Oogontsteking is *of* het gevolg der algemeene venusziekte, of zij ontstaat als plaatsvervangende werking eens onderdrukten druipers, *of* zij wordt door plaatselijke besmetting voortgebragt. In het eerste geval verschijnt zij als venerische ontsteking van den Regenboog (*Iritis syphilitica*) of als scorbutisch-venerische Oog- en Ooglids ontsteking (*Opthalmo-blennorrhoea syphilitico-scorbutica*). In het tweede en derde geval openbaart zij zich bestendig als ontsteking van de Oogleden en des Oogbols en wordt *Ophthalmia gonorrhoica* genaamd. De *Blepharophthalmia et Ophthalmia gonorrhoica* wordt met den naam van *Ophthalmia gonorrh. vera* bestempeld, wanneer zij in de plaats van eenen opgestopten druiper verschijnt, om haar te

te onderscheiden van diegene, welke door bezoedeling van het oog met druiperstof wordt voortgebragt. Bij deze laatste is de vloeijing uit den pisweg meestal ongestoord.

De ware *gonorroische* Oogontsteking komt zeer zelden voor, en dan nog zelden anders dan bij jonge, sterke voorwerpen. Zij heeft de volgende kenteekenen:

Eerste tijdperk. Na een korter of langer tijdsverloop, nadat de druiper door verkouding, zamentrekkende inspuitingen, het bovenmatig genot van sterke dranken of het gebruik van balsemachtige geneesmiddelen enz. in het eerste tijdperk spoedig is onderdrukt geworden, vertoont zich aan de randen der beide oogleden eene hoogroode, harde, zeer pijnlijke, spoedig over de gansche oogleden zich uitbreidende, zwelling, welke in korten tijd tot het bindvlies zich uitstrekt, en even als bij de zuivere *Chemosis*, een' meer of min verheven rooden kring rondom het doorschijnend horenvlies vormt, die intusschen niet zoo hard en hoogrood is, als bij de straks genoemde *Chemosis*. Er ontstaat eene groote lichtschuwheid, en de pijn neemt niet alleen in het oog, maar ook in de omringende deelen, en door het gansche hoofd, zoo zeer in hevigheid toe, dat de lijder bijna razende wordt. De zwelling van het bindvlies des oogs dringt voornamelijk naar het onderste ooglid, dat zich met deszelfs kraakbeenigen rand naar buiten omkeert (*Ectropium*). Met deze plaatselijke verschijnselen is meestal eene aanmerkelijke koorts verbonden.

Tweede tijdperk. Weldra begint nu het bind-

vlies

vlies der Oogleden en van het Oog eene groote hoeveelheid van een eerst wit, en vervolgens geel of geelgroenachtig slijm, hetwelk met de druiperstof veel overeenkomst heeft, af te scheiden; ook neemt de zwelling van het bovenste Ooglid op eene schrikbarende wijze toe, wordt loodkleurig, zwart, en bedekt, terwijl het gelijk een vleeschklomp naar beneden hangt, den ganschen Oogbol. Eindelijk vormt zich etter in het oog (*Hypopyon*), de plaatjes van het doorschijnende horenvlies scheiden zich van elkander, zwellen op, en wanneer geene spoedige hulp wordt aangebragt, berst de *Cornea* open en er volgt eene geheele ontlediging van het oog.

Deze Oogontsteking eindigt haren loop gemeenlijk in den tijd van vier dagen; evenwel komen er gevallen voor dat zij eerst later, somtijds weken en maanden, na de onderdrukking des druipers ontstaat, of wanneer de druiper nog niet geheel geweken is; in deze omstandigheden is zij niet zoo hevig en heeft een langzamer verloop.

Voorzegging. Wanneer men tijdig, voor dat de slijmafscheiding aanmerkelijk geworden is, bij den lijder geroepen wordt en men den druiper weder aanstonds kan herstellen, dan kan men nog eene redelijk gunstige voorspelling doen; is er echter reeds eene uitgebreide verettering in de uit- en inwendige deelen des Oogs ontstaan, dan gaat hetzelve onfeilbaar spoedig verloren. Nog verdient hier aangemerkt te worden, dat, hoezeer meestal slechts een Oog door deze Ontsteking wordt aangedaan, het echter niet zelden gebeurt dat de beide Oogen in dezelve deelen; doch dat dan in die geval-

vallen de eerste verschijnselen der Ontsteking zich aan het tweede oog beginnen te openbaren, wanneer het eerste zich reeds in den hoogsten graad derzelve bevindt.

Geneeswijze. Wordt men bij den aanvang der Oogonsteking tot den lijder geroepen, en is zij kort na de onderdrukking des druipers ontstaan, dan moet men zoowel plaatselijk als algemeen ontstekingwerende te werk gaan, en den druiper zoo spoedig mogelijk zoeken te herstellen. Te dien einde wende men verzachtende pappen op den bilnaad aan, welke men alle twee uren laat vernieuwen; men laat de roede in laauw water of melk baden, doet inspuitingen in den pisweg van laauwe olie; ook zet men wel drooge koppen op den bilnaad en brengt drooge of met *praecipitaat* zalf, of met druiperstof besmeerde, *bougies* in den pisweg. Daar het verlies van het gezigt des lijders van elke minuut kan afhangen, zoo verzuime men geen' oogenblik, welke tot redding van zulk een edel kleinood kan verstrekken.

Wanneer de slijmvloed der *conjunctiva* sterk is, dan zijn inspuitingen van het *Aq. ophthalm.* CONRADI (No. 4.) alle uren in het werk gesteld, benevens eene afleiding in de nabijheid des oogs, het liefst boven de wenkbraauwen, van groot nut. Het overige der behandeling komt geheel met die der zuivere *Blepharo-* en *Ophthalmoblennorrhoea* overeen, welke wij pag. 155. hebben voorgedragen.

Die soort van *gonorrhoische* Oogontsteking, welke door plaatselijke besmetting der oogleden met druiperstof wordt voortgebragt, heeft een goedaar-

dig verloop, brengt bijna nooit een' slijmvloed des oogs te weeg, en wijkt gemeenlijk zeer spoedig voor de gewone middelen.

DE SCORBUTISCH-VENERISCHE ONTSTEKING VAN DEN OOGBOL EN DER OOGLEDEN.

(*Ophthalmoblennorrhoea syphilitico-scorbutica.*)

Deze Oogontsteking ontstaat bij venerische lijders die hunne ziekte niet alleen verzuimd hebben, maar ook door andere buitensporigheden en vuile besmettingen zoo zeer zijn uitgemergeld, dat de sporen eener scheurbuikige kwaadsappigheid zich vertoonen. Bij zoodanige voorwerpen kan eene geringe oorzaak, b. v. eene *catarrhale* Oogontsteking, den, aan het hoofd dezes gemelden, ziektevorm te voorschijn brengen.

Kenteekenen. Zonder eenen voorafgeganen of onderdrukten druiper verheft zich spoedig van de randen der oogleden af aan, eene buitengemeen sterke, blaauwroode, weinig pijnlijke ontstekingzwelling, die alleen met eene lastige jeukte en branding van de oogleden gepaard gaat, doch bij welke de prikkel van het licht zeer goed verdragen wordt. Het bindvlies van het oog wordt tegelijken tijde violetkleurig, en zwelt blaasvormig in verscheidene groote en kleine verhevenheden zoodanig rondom het doorschijnend horenvlies op, dat de onbewegelijke oogleden hetzelve niet meer bedekken kunnen en het onderste ooglid dikwijls een violetkleurig, sponsachtig, ligt bloedend *Ectropium* daarstelt; hiermede is tevens een sterke slijmvloed van

van het bovenste ooglid, en een zwakke, dikwijls tusschenpoozende pols verbonden.

Bij zulke lijders vertoonen zich ook bestendig de sporen eener voorhandene venusziekte en van den scheurbuik, welke laatste zich inzonderheid door bleeke lippen, loodkleurig, ligt bloedend tandvleesch, stinkenden adem en zwarte bedorvene tanden te kennen geeft. — Voor het overige gaat het oog, nadat de ontsteking van den oogbol en der oogleden hare meeste hoogte bereikt heeft, in zeer korten tijd, dikwijls in 12 tot 24 uren, door ontlediging *(colliquatio)* verloren.

De *Voorzegging* is ten hoogste ongunstig; dikwijls volgt de dood.

Geneeswijze. Men moet hier even zoo te werk gaan als in het tweede tijdperk der zuivere *Ophthalmoblennorrhoea*, doch geen kwik tegen de voorhandene venusziekte toedienen, dewijl de kleinste hoeveelheid eene verzwakkende kwijling of een' uitputtenden buikloop te weeg brengt.

DE OOGONSTEKING BIJ KINDERPOKKEN.

(*Ophthalmia variolosa.*)

Deze Oogontsteking openbaart zich op driederlei wijzen, of als ontsteking der Oogleden, of als uitwendige ontsteking van den Oogbol, of als ontsteking van de klieren der oogleden.

DE POKKIGE ONTSTEKING DER OOGLEDEN.

(*Blepharophthalmia variolosa*)

Zij geeft zich te kennen door de volgende:

Kenteekenen. Tegelijk met den uitbraak der pokken zwellen de oogleden, zij sluiten zich en worden met pokpuisten bezet. Wanneer de ontsteking nu bij voortduring een' gelijken gang houdt met de hoofdziekte, dan blijven de Oogleden dikwijls tot den negenden dag gesloten, en openen zich eerst met het opdroogen der pokken. Zijn de lijders met eene zeer gevoelige huid begaafd, dan gaat de ontsteking ligt tot het bindvlies van den Oogbol over, welke toestand, bij geslotene oogen, wordt kenbaar gemaakt, door de lichtschuwheid, door een gevoel alsof er zand of een ander grooter ligchaam in het oog aanwezig ware en door de droogheid van hetzelve; zoolang er daarentegen een vermeerderde tranenvloed, en geene aanmerkelijke lichtschuwheid voorhanden is, heeft men het nog met eene ontsteking te doen, die zich alleen tot de Oogleden bepaalt.

Voorzegging. Zoolang de ontsteking hare zitplaats alleen in de oogleden heeft, blijft de voorspelling vrij gunstig; intusschen moet men zorgdragen dat er geene misvormingen van de oogleden plaatsgrijpen, tot welke het ruwe onderzoek van den Heelmeester somtijds kan aanleiding geven.

Geneeswijze. Wanneer men de pokken naar de regelen der kunst behandelt, en het oog aan weinig prikkels blootstelt, daarenboven afleidingen maakt van de ontstokene deelen door *vesicatoria* of *cort.*

me-

mezerei dan heeft men, zoolang de pokken nog niet in verettering staan, genoeg gedaan.

Vullen de pokken zich echter met etter aan, dan moet men drooge warme linnen doeken over de oogen leggen, en dezelve bij zwakke lijders vooraf met kamfer bestrijken. Verder opent men de pokken der oogleden met eene staarnaald, drukt den etter voorzigtig uit, en zuivert de deelen met laauwe melk of met een, met *Laud. liquid.* bedeeld, slijmig oogenwater; daarna drooge men dezelve echter weder naauwkeurig af, opdat er geene zuchtige zwelling van de Oogleden opvolge, en stelle het oog eindelijk weder aan deszelfs gewone prikkels, drooge warme lucht en een matig licht, bloot.

Breidt de *Blepharophthalmia variolosa* zich verder uit, en gaat zij tot den Oogbol over, dan ontstaat:

DE POKKIGE UITWENDIGE ONTSTEKING VAN DEN OOGBOL.

(*Ophthalmia variolosa externa.*)

Deze openbaart zich:

In het *eerste tijdperk* door de volgende

Kenteekenen. Eerst bespeurt men roodheid van het bindvlies, spoedig daarop echter ook van den harden oogrok, waarmede groote lichtschuwheid met stekende pijnen en tranenvloed verbonden is. Ten einde van dit tijdperk neemt men ook wel verduisteringen van de *Cornea*, koorts en eene aandoening van den regenboog waar.

In het tweede tijdperk nemen de roodheid en de lichtschuwheid af, de *Cornea* wordt aan de verduisterde plaatsen geheel ondoorschijnende, de pijn in het oog en de zwelling van het bindvlies nemen toe, en op deze wijze vormen zich eindelijk op de ondoorschijnende plaatsen van de *Cornea* pokken, die zich met waren etter opvullen en zelden in het wit des oogs te voorschijn komen.

Voorzegging. Zij is in het eerste en ook in het tweede tijdperk vrij gunstig, zoolang de pokken in het oog zich nog met geen' etter gevuld hebben, en zoolang er geene ontsteking van den regenboog *(Iritis)* voorhanden is. Zijn de puisten echter gevuld en breken zij van zelven open, dan openen zij zich dikwijls naar buiten en binnen tegelijk, en laten dan likteekens na, welke voor het gezigt hinderlijk zijn, of druifgezwellen van den regenboog, welke eene sluiting van den oogappel ten gevolge kunnen hebben. Zoo blijven er ook somtijds volkomene uitzettingen van het horenvlies, waterzucht van het oog en druifgezwellen als gevolgen der ontsteking over.

Uit hoofde der zoo dikwerf ongelukkige uitkomst, zelfs der zorgvuldigste behandeling, heeft men niet alleen gepoogd deze ontsteking te genezen, maar ook getracht dezelve te verhoeden. Tot de te dien einde aangeprezene voorbehoedmiddelen behooren voornamelijk kompressen, welke men, na dezelve met kamfer bestreken te hebben, voor de oogen laat afhangen; verder eene ontbinding van acht greinen loodzuiker in twee onsen rozenwater, waarmede men de oogen dikwijls bevochtigt, en ein-

eindelijk ook het spek, van hetwelk op ieder oog eene dunne schijf moet aangelegd worden. Gelukkigerwijze echter zullen deze middelen bij de thans gedurig minder voorkomende pokziekte zeer zelden noodzakelijk worden.

Geneeswijze. In het eerste tijdperk behandelt men de ontsteking met omslagen van koud water en legt eene spaanschevlieg of een bijtmiddel achter de ooren, ten einde de ontsteking zooveel mogelijk van het oog af te leiden.

In het tweede tijdperk opent men de pokken op de *Cornea*, alvorens zij met etter worden opgevuld, en maakt men gebruik van, aan de gevoeligheid des oogs geëvenredigde, oogenwaters, b. v. eene oplossing van den *Lap. divin.* met *Laud. liquid. Sydenh.* of men bestrijkt de zweren alleen met den *Laud. liquid.* en bedekt het oog met warme, geurige kompressen; eindelijk gebruikt men uitwendig een zwakke, met *Opium* vermengde, roode *praecipitaat*-zalf. Baden zijn hier insgelijks van nut. Wijkt het gebrek evenwel, na dat de pokken verdwenen zijn, nog niet geheel, of wordt hetzelve veeleer hardnekkig, dan geeft men zonder uitstel *Calomel* met *Sulph. aurat.* en *Herb. cicut.* (No. 23), welke middelen door de beste Oogheelkundigen van groot nut zijn bevonden. Zoo zijn ook de *Herb. digital. Stipit. dulcamar. Herb. aconit.* aangeprezen geworden. Intusschen zij men bedacht, om, in gevallen waar zulks noodig is, de voedingskracht door *Calam. aromatic. Napthae*, *China* en *Opium* te hulp te komen.

DE POKKIGE ONTSTEKING VAN DE KLIEREN DER OOGLEDEN.

(*Blepharophthalmia variolosa glandulosa.*)

Kenteekenen. Aangezien het tijdperk der ontsteking hier zeer spoedig, en meestal zonder dat de Heelmeester het gewaar wordt ten einde loopt, zoo is het eerste teeken, dat men van den beginne af aan bespeurt, eene slijmvloeijing van de Oogleden met zwelling van derzelver randen, welke gewoonlijk bij zwakke scrophuleuze kinderen, hetzij gedurende het verloop der pokziekte, of wel later, somtijds 2 tot 3 weken na dat de pokken reeds verdwenen zijn, te voorschijn komt, en alsdan als stofverplaatsing der pokken moet aangemerkt worden. Somtijds gaat de *Blepharoblennorrhoea* in *Ophthalmoblennorrhoea* over, waarbij de *Cornea* zich witkleurig voordoet en in *absces* overgaat; het gebeurt ook dat zij zich op den tranenzak voortplant, en nog langen tijd eene *Blennorrhoea sacci lacrymalis* nalaat.

Voorzegging. Zij is zeer verschillende, want dan eens duurt de *Blepharoblennorrhoea* zeer lang en gaat niet tot den oogbol over, laat dan dikwijls roode vlekken op de randen der oogleden en een verlies van derzelver haren na; dan weder gaat zij in *Ophthalmoblennorrhoea* over, en veroorzaakt *Staphylomata* of eene geheele ontlediging der oogen.

De *Geneeswijze* komt volkomen overeen met die der zuivere *Blepharo-* en *Ophthalmoblennorrhoea*, men verzuime slechts niet de bij de *Ophthalmia* va-

variolosa externa aangeprezene inwendige middelen te gebruiken, alsook afleidingen van de oogen te maken.

VAN DE OOGONTSTEKING BIJ MAZELEN EN SCHARLAKEN KOORTS.

(*Ophthalmia morbillosa et scarlatinosa.*)

Deze Oogontstekingen hebben beide dat eigenaardige, dat zij, wanneer zij voor het overige niet vermengd zijn, altoos als zoogenaamde vochtige, spoedig ten einde loopende uitwendige ontstekingen van den Oogbol, en meestal voor het uitbreken van den uitslag, te voorschijn komen, en alsdan met de tijdperken van denzelven gelijken gang houden. Bij zwakke scrophuleuze kinderen ontwikkelen zij zich dikwerf eerst bij het eindigen van de uitslagziekte. Voor het overige worden dezelve met regt, uit hoofde van derzelver groote overeenkomst en gelijkheid, tegelijk met elkander afgehandeld.

Kenteekenen. In het eerste tijdperk vindt men eerst het bindvlies en vervolgens ook den harden oogrok eenigzins rood; daarmede zijn lichtschuwheid, eene uitvloeijing van scherpe tranen uit de oogen, welke bij elke verandering van den warmtegraad of bij de afwisseling van het licht toeneemt, stekende pijn in het binnenste des oogs, een gedeeltelijk glanzig worden van de *Cornea*, eene afscheiding van scherp slijm uit den neus en eene gedurige aanprikkeling tot niezen verbonden.

In het tweede tijdperk neemt de roodheid van het oog toe, de randen der oogleden worden naar den kant van derzelver hoeken zeer rood en gevoelig, de lichtschuwheid neemt af, de tranen verliezen hunne scherpte en uit de voorhenen glanzige doch thans doffe plekken van de *Cornea* verheffen zich kegelvormige waterblaasjes *(Phlyctenulae)*, welke openberstende zweren voortbrengen, die een' dunnen, scherpen etter afscheiden *(Epicaumata)*. Dringt de etter dezer zweren tusschen de plaatjes van de *Cornea* in, dan ontstaat dat gebrek, hetwelk men nagel van het horenvlies *(Onyx)* noemt, en dat zorgvuldig van het etteroog *(Hypopyum)* moet onderscheiden worden.

In dit tijdperk heeft er ook een aanmerkelijk onderscheid plaats tusschen de oogontsteking bij Mazelen en bij de Scharlakenkoorts, want bij de laatste houdt de vloed van scherpe tranen en de lichtschuwheid langer aan, de harde oogrok wordt eenigzins violetkleurig, heeft eene geneigdheid tot aderspattige uitzetting, de aanwezige zweren breiden zich eerder uit en tasten ook het bindvlies van den harden oogrok aan. Ook wordt de *Iris* in het eerste tijdperk dikwerf in den ontstekingtoestand betrokken.

Voorzegging. In het eerste tijdperk veroorlooft de eenvoudige ontsteking eene gunstige voorspelling; wanneer de ontsteking echter bij scrophuleuze lijders voorkomt, dan ontwaart men niet zelden zeer spoedig eene kropklierige Oogontsteking, tegen welke men dikwijls nog lang te kampen heeft — In het tweede tijdperk en wanneer er reeds zweren

voor-

voorhanden zijn, is de voorspelling ongunstiger; er blijven dan ligt vlekken en groeven in de *Cornea* terug. Is er veel scherpe etter tusschen de plaatjes van de *Cornea* gedrongen en geschiedt de opslorping slechts langzaam, dan kan eene ongeneeslijke inkrimping van de *Cornea* (*Phthisis corneae*, *Rhytidosis*) daarvan het gevolg zijn. Eene voorafgegane ontsteking van den regenboog (*Iritis*) laat ligt eene vernaauwing van de *Pupil*, eene gedeeltelijke onbewegelijkheid van den regenboog en somtijds zelfs een verlies van zelfstandigheid, als gevolg van voorafgaande verzwering, na.

Geneeswijze. In het eerste tijdperk wordt gevorderd dat men de gewone prikkels aan de oogen onttrekke, en dat men dien ten gevolge het licht vermindere en eene te heete, of de op eene andere wijze bedorvene, lucht vermijde; daarenboven moet men door het aanleggen van spaanschevliegenpleisters achter de ooren, of van den Garoubast op den arm, de ontwikkeling van zweren, welke in het tweede tijdperk gewoonlijk ontstaan, van de oogen trachten af te wenden.

In het tweede tijdperk verschaft men aan de oogen eene drooge warme lucht, en bedekt men dezelve met drooge warme kompressen. Indien de waterblaasjes geborsten zijn, dan bevochtigt men dezelve met eene oplossing van den *Lapis divinus*, met veel *Laudanum liquidum* vermengd; bovendien zijn warme geheele baden aangewezen, die evenwel, om bekende redenen, moeten achtergelaten worden, wanneer er bij de *Scarlatina* eene geneigdheid tot *Anasarca* voorhanden is. Duurt het gebrek

nog

nogtans langer voort, en zijn de vergezellende huiduitslagen reeds sedert geruimen tijd verdwenen, dan geve men inwendig *Antimonialia*, voornamelijk *Sulph. aurat. antimon.* als ook kamfer en *Sulph. depurat.*; uitwendig wende men drooge specerijachtige omslagen met kamfer aan, de *Solut. lapid. divini* met *Sacchar. saturni* en *Laud. liquid. Sydh.* vermengd, of N°. 24. en somtijds, doch op eene voorzigtige wijze, eene zwakke *Janin'sche* zalf, die echter alleen op de oogleden moet aangestreken worden.

Zijn er geene zweren op het oog ontstaan, maar blijft er nog lang eene verhoogde gevoeligheid met uitvloeijing van tranen en roodheid van het bindvlies over, dan bediene men zich insgelijks van zamentrekkende middelen, voornamelijk van N°. 24. met *Extr. hyosciam.* of *Laudan. liquid.* bedeeld.

DE ZUIVERE ONTSTEKING VAN DEN TRANENZAK.

(*Dacryocystitis.*)

Kenteekenen. Eerste tijdperk. Met de toevallen van verkoudheid in den neus, welke met de ontlasting van een scherp slijm vergezeld gaat, verheft zich ter plaatse van den tranenzak een omschreven, hard, pijnlijk, boonvormig gezwel, hetwelk eindelijk zeer rood wordt en alsdan het aanraken niet meer verdraagt. Tegelijk met eene stompe, tot in den neus en het oog zich uitstrekkende pijn, ontstaat er eene droogheid in den eersten

sten en eene vloeijing van tranen uit het laatste, waarbij de wangen en de nabijgelegene deelen niet zelden roosachtig ontstoken worden; bij zeer gevoelige personen voegt zich eindelijk onpasselijkheid en koorts.

In het *tweede Tijdperk* wordt er in den tranenzak zulk eene groote hoeveelheid van slijm afgescheiden, dat de voorste wand deszelven, uithoofde de neusbuis dikwijls verstopt is, opzwelt en een gevoel van vochtgolving aanbiedt, alvorens er nog verettering ontstaan is; ook scheidt het slijmvlies van den neus en van den tranenheuvel thans meer slijm af dan gewoonlijk. In dezen tijd staat het gebrek op het punt van scheiding, want de hevigheid der ontsteking laat thans na, terwijl de verstopte neusbuis weder vrij en het afgescheiden slijm opnieuws dunner wordt, hetwelk nog een' geruimen tijd kan aanhouden, of er vertoont zich, na dat de zwelling van den tranenzak al meer en meer is toegenomen en de roodheid van de huid donkerder en glanzig is geworden, in het midden van denzelven een zacht geel punt, waarin men de golving des etters duidelijk kan ontdekken, en dat thans onverwijld moet geopend worden, wanneer men eene pijpzweer van den tranenzak wil verhoeden. Laat men het openen van het gezwel aan de natuur over, dan geschiedt dit altoos met eene zeer kleine uitwendige opening, welke den dikkeren etter belet uit te vloeijen en waardoor het onmogelijk is dat het gezwel geheel en al verdwijnt. Eindelijk houdt ook deze vermeerderde afscheiding, bij eene gepaste behandeling, op, en de tranenzak zondert het

slijm

slijm weder in eene behoorlijke hoeveelheid en goede hoedanigheid af. De opening in den tranenzak geneest nu of van zelve, of met behulp der kunst, doch meestal tot op eene zeer kleine opening na, van welker behandeling beneden zal gesproken worden.

Oorzaken. Kneuzingen beneden den inwendigen ooghoek kunnen, bij anderzins gezonde voorwerpen, eene zuivere *Dacryocystitis* voortbrengen, zoo ook vreemde ligchamen, die toevallig in den neus geraken en de neusbuis verstoppen; evenwel is dit zeldzaam het geval, want meestal ziet men de ontstekingachtige aandoeningen van den tranenzak met kropklieren, jicht, venerische ziekte enz. vermengd voorkomen.

Voorzegging. Zij is gunstig in het tijdperk van ontsteking, wanneer de tranenzak niet sterk gekneusd of zelfs verscheurd was. Kan de ontsteking echter volkomen verdeeld worden, dan blijft er meestal eene ziekelijke afscheiding en ophooping van slijm in den tranenzak *(Dacryops blennoideus)* na, welke door de kunst nogtans spoedig tot genezing kan gebragt worden. Was de voorafgaande ontsteking evenwel zeer hevig en is dezelve verzuimd geworden, dan blijft er gewoonlijk eene gedeeltelijke of geheele zamengroeijing van de neusbuis over; zoo sluiten zich ook somtijds de tranenbuisjes, waarvan een gedurige tranenvloed het onvermijdelijk gevolg is. In het tweede tijdperk is de voorzegging ten aanzien van de afvoerende deelen des tranenwerktuigs zeer twijfelachtig, gunstiger bij den aanvang van dit tijdperk, wanneer er nog slechts zuiver

slijm

slijm in den tranenzak wordt afgescheiden, want in dit geval kan de Heelmeester nog eene gelukkige verettering te weeg brengen. Wanner de verettering reeds aanwezig is, dan is het weder beter, indien zij nog niet lang geduurd heeft, slechter, wanneer de tranenzak op het punt staat van open te bersten, of wanneer er reeds eene *fistuleuze* opening aanwezig is, in welke laatste omstandigheid er eene voortdurende zwakte van de tranenstippen en tranenbuisjes, of wel eene volkomene verwoesting van dezelve kan overblijven. Heeft de Heelmeester de onvoorzigtigheid om de *fistuleuze* opening tot genezing te brengen, zonder op de verstopte neusbuis en tranenbuisjes acht te geven, dan hoopt zich het slijm dat de tranenzak bij voortduring afscheidt in denzelven op, en er ontstaat een huidkleurig gezwel, dat door BEER met den naam van waterzucht des tranenzaks *(Hydrops sacci lacrymalis)* is bestempeld geworden.

Geneeswijze. In het tijdperk van ontsteking behandelt men het gebrek door omslagen van koud water of *Oxycraat*, en laat men dikwijls koud water in den neus opsnuiven. In geval van noodzakelijkheid moet men ook bloedzuigers aanleggen en het nabloeden onderhouden.

In het tweede tijdperk, wanneer de pogingen ter verdeeling niet meer helpen, doet men best, de verettering in den tranenzak door weekmakende middelen te bevorderen, en zoodra het middelpunt der zwelling week en er vochtgolving te voelen is, dezelve met een lancetvormig mesje te openen. Verdwijnt de hardheid des gezwels na de ontlasting

van

van het slijm en des etters nog niet geheel, dan moet men dezelve door omslagen van *Cicuta* met kamfer enz, zoeken te verdeelen, inmiddels men een weinig pluksel met *Laud. liquidum* bevochtigd in het wondje schuift en hetzelve met een *Empl. dyachyl. comp.* bedekt. Houdt nu de verettering op en blijft er slechts eene ongewone slijmafscheiding over, dan gebruike men eene oplossing van den *Lap. divin.*, welke men in den binnen ooghoek laat indruppelen; ook bewijst het oogenwater van CONRADI hier goede diensten. Worden er zalven vereischt dan wordt het *bourdonnet* daarmede bestreken en slechts eenmaal daags in het wondje gelegd. Is de afscheiding van het slijm tot den natuurlijken staat teruggekeerd, dan kan de Heelmeester, na dat hij zich vooraf van den vrijen doorgang der tranenbuisjes of van de mogelijkheid om dezelve in dien toestand te brengen, overtuigd heeft, overgaan, om de verhinderde ontlasting der tranen door de neusbuis weder te herstellen. Zijn deze beide ontlastwegen weder in eenen goeden staat, dan kan de Heelmeester de uitwendige wonde tot genezing brengen en daarbij het vertrouwen koesteren, het gebrek volkomen hersteld te hebben. Heeft men met eene pijpzweer van den tranenzak te doen, welke eene *calleuze* opening heeft, dan moet men de laatste naar boven en naar beneden verwijden, pluksel met *Laud. liquid.* bevochtigd diep in dezelve inbrengen, met *Empl. diachyl.* bedekken, en daarover zoolang warme, uit melk, *Cicuta*, *Saponaria*, met kamfer bedeelde pappen aanwenden, tot dat alle eeltachtige hard-

heid

heid volkomen is opgelost geworden. Hoedanig de geneeswijze bij voorkomende verstopping en zamengroeijing van de neusbuis en der tranenbuisjes moet ingerigt worden, zal bij de beschrijving van de pijpzweer des tranenzaks nader worden voorgedragen.

Hoezeer de *Dacryocystitis* hier als eene zuivere ontsteking is beschreven geworden, komt zij echter, gelijk wij reeds voorloopig hebben aangemerkt, zeldzaam als zoodanig voor; meermalen worden de *varioleuze*, *morbilleuze*, *scarlatineuze*, de *psorische syphilitische*, *scrophuleuze* enz. aangetroffen, waarom wij ter onderscheiding van deze vermengde ontstekingen des tranenzaks van de zuivere nog een paar woorden zullen bijvoegen.

De *Dacryocystitis* welke niet zelden bij pokken, mazelen en scharlakenkoorts ontstaat, moet, zoolang het ontstekingstijdperk aanhoudt, zeer zacht *antiphlogistisch* behandeld worden, dewijl het gebrek meestal bij zeer zwakke lijders voorkomt; matige warmte en baden zijn insgelijks voordeelig. Op deze wijze kan men de ontsteking wel niet onderdrukken, doch de verettering dikwijls verhoeden. De ontsteking zal hier eenen langdurigen tranenslijmvloed (*Dacryoblennorrhoea, Blennorrhoea sacci lacrymalis*) nalaten, welke, gelijk reeds boven is aangemerkt geworden, het midden houdt tusschen verdeeling en verettering, en somtijds bij de meisjes, wanneer dezelve niet vroeger genezen wordt, bij het eerste verschijnen van de maandstonden, of in de eerste zwangerheid, van zelven verdwijnt. Bij

deze *Blennorrhöen* moet de tranenzak dikwijls uitgedrukt en het oog gezuiverd worden, opdat de ophooping van het slijm in den tranenzak geene *Hernia sacci lacrymalis* veroorzake.

Bij de *syphilitische Dacryocystitis* is het kwikzilver aangewezen; uitwendig heeft het *Ung. hydrarg. cyner.* zich voordeelig onderscheiden. Deze tranenzaksontsteking laat ligt beenbederf *(Caries)* na.

De *psorische Dacryocystitis* vereischt eene naauwkeurige geneeskundige behandeling van het huidwerktuig, inzonderheid het gebruik van zwavelbaden.

De *arthritische* ontstekingen van den tranenzak, die dikwijls plotseling onder den vorm van roos verschijnen, en de *scrophuleuze*, die eenen veel trageren loop hebben en moeijelijker te genezen zijn, komen het meest bij vrouwen en meisjes voor, en gedoogen bij zeer zwakke voorwerpen niet dan eene slechte voorspelling. De genezing van de *scrophuleuze Dacryocystitis* vindt men bij de beschrijving van de *Opthalmia scrofulosa.*

VAN DE OORONTSTEKING.

(*Otitis.*)

De ontsteking van het Oor is *of* uitwendig *of* inwendig. Uitwendig, wanneer zij het buitenoor, den gehoorweg en de buitenste plaat van het trommelvlies inneemt; inwendig, indien zij zich bepaalt tot de trommelholte, de gehoorbuis van *Eusta-*

sta-

stachius, en het doolhof met de zich daarin bevindende deelen.

De Oorontsteking is, naar gelang der oorzaken, van eenen verschillenden aard en oorsprong, bereikt een' meer of min hoogen graad van hevigheid en wordt door eene afscheiding van slijm of etter opgevolgd. Men verdeelt haar uit dien hoofde in *idiopathische*, *sympathische* en *specifieke*; in *catarrhale* en in *etterende uit-* en *inwendige* Oorontstekingen.

a.) VAN DE CATARRHALE UITWENDIGE OORONTSTEKING.

(*Otitis catarrhalis externa.*)

Kenteekenen. Bij de *Otitis externa* heeft de ontsteking, wanneer zij zich alleen tot het buitenoor bepaalt, meestal hare zitplaats in de huid, is gewoonlijk van eenen roosachtigen aard en geeft zich door derzelver uiterlijke teekenen duidelijk te kennen. Zij wordt gelijk elke andere ontsteking van de huid genezen, doch komt hier niet zoo zeer ter beschouwing voor.

De ontsteking van den uitwendigen gehoorweg, alsmede die van de overige deelen des gehoorwerktuigs, heeft gemeenlijk haren zetel in het slijmvlies hetwelk deze deelen inwendig bekleedt, van welker *Kenteekenen* enz. wij thans zullen spreken.

Eerste tijdperk. De ontsteking van den uitwendigen gehoorweg, die zich ook somtijds tot het trommelvlies voortplant, begint met een gevoel van spanning in denzelven, wordt spoedig door meer

of minder hevige pijn opgevolgd en is met suizing, bruising of eenig ander geluid vergezeld. Bij het plaatselijk onderzoek, dat het best in het zonnelicht en met behulp van een spiegeltje geschiedt, vindt men het slijmvlies van den gehoorweg rood en gezwollen, en binnen weinige dagen, somtijds na weinige uren, na dat de pijn is ingetreden, vloeit er een geel, etterachtig, stinkend vocht uit het oor, hetwelk, wanneer de pijn zeer hevig was, in groote hoeveelheid ontlast wordt, en niet zelden door eene weiachtige vloeijing of eene uitsijpeling van bloed wordt voorafgegaan.

In het *tweede tijdperk* heeft het slijmvlies van den gehoorweg een rood, fluweelig, sponsachtig aanzien, de uitvloeijende stof schijnt hier niet, gelijk bij de meeste slijmvloeijingen, hoe langer hoe dikker te worden, dewijl zij in eene week, dikwijls zelfs in eenen dag, zeer verschilt; evenwel wordt de afgescheidene stof, terwijl de ontsteking na verloop van 14 dagen of drie weken haar einde nadert, aanmerkelijk lijviger en als het ware kaasachtig van kleur en reuk. Aldus verdwijnt dan ten laatste de slijmvloeijing, hoewel eene rijkelijke afscheiding van eene naar oorsmeer gelijkende stof nog een' geruimen tijd derzelver plaats vervangt.

Uitgang. Het is er echter ver van af, dat deze ontsteking, ofschoon zij gemeenlijk niet zeer hevig is, altoos zoo spoedig en zoo gelukkig ten einde loopt, dewijl zij in sommige gevallen eene langdurige vloeijing, eene verdikking van het trommelvlies, of eene ontsteking van het vlies der trommelholte ten gevolge heeft.

Oorzaken. Tot dezelve behoort al datgene, wat het oor *idiopatisch* of *sympathisch* op eene schadelijke wijze aandoet. De gemeenzaamste oorzaken zijn, eene koude, vochtige lucht, eene togtlucht die onmiddellijk het oor treft, vreemde ligchamen in den gehoorweg, hetzij dezelve daarin gevormd, of toevallig in denzelven ingedrongen zijn; voorts, verhard oorsmeer, scherpe inspuitsels, uitwendige beleedigingen, het terugdrijven van elders gevestigde ontstekingen, specifieke ziektestoffen enz.

Voorzegging. Wanneer de ontsteking niet hevig is, zich alleen tot den gehoorweg bepaalt en door eenvoudige oorzaken is voortgebragt geworden, dan kan men een' gelukkigen uitgang voorspellen; in andere gevallen is zij minder voordeelig.

Geneeswijze. Even als bij andere ontstekingen moet ook hier de behandeling, zoowel algemeen als plaatselijk, *antiphlogistisch* zijn, en naar het gewigt derzelve of liever naar de hevigheid der pijn ingerigt worden. Eene algemeene aderlating is het krachtigste en aanprijzenswaardigste middel, dat men tot verdeeling der ontsteking kan aanwenden en voorzeker niet behoort verzuimd te worden, zelfs niet in die gevallen, waar de pijn niet zeer levendig is en men de ontsteking slechts voor matig houdt. Er is niets dat derzelver werking met gelijk nut kan vervangen, dewijl de aanleg van bloedzuigers aan de slapen en achter de ooren alleen voor eenige oogenblikken de pijn verligt, die evenwel niet nalaat weldra met dezelfde woede terug te keeren als zij te voren geheerscht heeft.

Het verschil der plaatselijk aan te wendene mid-

delen, rigt zich naar het tijdperk der ontsteking. In het *eerste tijdperk*, wanneer er nog geene uitvloeijing van slijmige stof aanwezig is, kan men, door het aanleggen van eene spaanschevlieg-pleister achter het oor of in den nek, en door het gebruik van verzachtende middelen, die tevens met verdoovende verbonden zijn, de ontsteking doen verdeelen. Inspuitingen uit een afkooksel van weegbree met 5 of 6 greinen Opium, een wolletje, waarin een paar greinen kamfer gewikkeld zijn en in het oor gebragt, benevens eene pap uit de *Herb. verbenae* over hetzelve aangewend, hebben zich tot dat einde zeer werkzaam betoond. Is het oor echter reeds begonnen te vloeijen, zoodat de ontsteking in het *tweede tijdperk* is overgegaan, dan wende men al die middelen aan, welke de ontlasting der slijmige stof kan bevorderen. Te dien einde laat men laauwwarme dampen door middel van eenen trechter in den gehoorweg leiden, eenige droppels warme olie in denzelven vallen, laauwwarme melk of een slijmig afkooksel in het oor droppelen en de aangedane zijde van het hoofd met groote verzachtende pappen bedekken.

Wanneer de ontsteking door eene *specifieke* ziektestof is veroorzaakt geworden, zoo als daartoe de *venerische*, *scrophuleuze*, *scabieuze* en *varioleuze* prikkels het meest aanleiding geven, dan moet de behandeling naar den aard der omstandigheden gewijzigd en de ontsteking als toeval der heerschende algemeene ongesteldheid beschouwd worden. Dat de ontsteking geen zuiver, maar een vermengd karakter heeft, zal men kunnen besluiten, uit het lan-

langer aanhouden van den slijmvloed, uit het niet genezen van dezelve door de gewone middelen, en uit het ontdekken van de hoofdziekte, van welke zij slechts een toeval is, dat gelijktijdig met deszelfs oorzaak door de aan haar tegengestelde middelen moet bestreden worden.

b.) VAN DE ETTERENDE UITWENDIGE OORONTSTEKING.

(*Otitis purulenta externa.*)

Kenteekenen. Eerste tijdperk. De verschijnselen van beide soorten van uitwendige Oorontsteking zijn in het eerste tijdperk vrij gelijk aan elkander, behalve dat de *etterende* in de meeste gevallen een *exanthematisch* karakter heeft en dat de gehoorweg bij dezelve met den een' of anderen uitslag bezet is.

In het *tweede tijdperk* is het slijmvlies, dat den uitwendigen gehoorweg bekleedt, met korstige zweren bezet, die niet zelden fistelachtig in het vezelig-kraakbeenig weefsel van denzelven indringen en de nabij gelegene beendeelen meer of minder doen ontaarden *(carieren)*. Somtijds neemt deze uitslag ook de uitwendige oorschelp en de deelen achter het oor in; daarenboven is de uitvloeijende stof altoos zeer stinkende en met bloed vermengd.

Oorzaken. Deze soort van Oorontsteking is meestal afhankelijk van den een' of anderen haastigen of langdurigen huiduitslag, somtijds echter ook van eene *venerische*, *scrophuleuze* of *arthritische* enz. ongesteldheid.

Uitgang. Behalve dat de etterende Oorontsteking dezelfde gevolgen kan hebben als de *catarrhale*, geeft zij meermalen aanleiding tot hardnekkig beenbederf en tot het gedeeltelijk of volkomen verlies van het gehoor.

Voorzegging. In alle gevallen is zij minder gunstig dan bij de voorgaande soort en moet daarom altoos met behoedzaamheid geschieden.

Geneeswijze. De behandeling is gedurende het *eerste tijdperk* gelijk aan die der *catarrhale* Oorontsteking, uitgezonderd dat men geene pogingen moet aanwenden om haar te verdeelen, indien zij als het uitwerksel van eenige haastige of langdurige uitslagziekte verschijnt. In het *tweede tijdperk* zoeke men zoo veel mogelijk de vrije ontlasting van den afgescheiden, stinkenden, bloedigen etter te bevorderen, den gehoorweg zuiver te houden, en de etterpuisten, zoodra zich dezelve als zoodanig in den gehoorweg vertoonen, te openen. Heeft men het zoover gebragt dat de etter eene goede hoedanigheid heeft verkregen, dan trachte men de hoeveelheid insgelijks allengs te doen verminderen en deszelfs afscheiding eindelijk geheel en al te beteugelen, waartoe inspuitingen van kalkwater, van verdund loodwater of van eene zwakke oplossing van het *sublimaat* met vrucht kunnen gebezigd worden. Berust de oorzaak op eene *specifieke* ziektewerking, dan moet deze naar haren aard behandeld worden. Is er beenbederf aanwezig, dan handele men, gelijk bij de inwendige Oorontsteking zal aangewezen worden.

VAN

VAN DE ONTSTEKING DES INWENDIGEN OORS.

(*Otitis interna.*)

Het verschil der toevallen, waardoor de inwendige Oorontsteking van de uitwendige onderscheiden wordt, ligt in de plaats der bijzondere door haar aangedane deelen. Gelijk de uitwendige gehoorweg, is ook het inwendig werktuig des gehoors met een slijmvlies bekleed, in hetwelk de geringste graad van ontsteking deszelfs natuurlijke afscheiding vermeerdert. De afgezonderde stof welke in den gezonden staat slechts weinig is en door een' naauwen en schuinschen gang, de buis van *Eustachius* namelijk, ontlast wordt, geeft, benevens de ontstekingzwelling van dezen weg, ligtelijk aanleiding tot verstopping derzelve. Hierdoor ontstaat eene holte zonder opening, welke met eene meer of minder prikkelende stof wordt opgevuld, die, naar de holten van het doolhof en naar de cellen van het *processus mastoideus* vloeijende, oorzaak wordt van eene onverdragelijke pijn, van eene aanhoudende en dikwerf ongeneeslijke doofheid en van verzwering met beenbederf in het tepelvormig uitsteeksel des slaapbeens. Uit dit een en ander blijkt reeds genoegzaam de hevigheid der toevallen, welke bij de inwendige Oorontsteking wordt waargenomen.

Deze ontsteking kan, even als die van den uitwendigen gehoorweg, met eene afscheiding van slijm, of door ware verettering eindigen; van daar dan ook de verdeeling in *catarrhale* en *etterende* inwendige Oorontstekingen.

c.) VAN DE CATARRHALE INWENDIGE OORONTSTEKING.

(*Otitis catarrhalis interna.*)

Kenteekenen. Eerste tijdperk. Reeds bij den aanvang der ontsteking ontstaan er spannende, brandende, scheurende, kloppende pijnen in het inwendige des oors, die over het algemeen veel heviger zijn, dan bij de ontsteking van andere deelen; de gevoeligheid der gehoorzenuwen is in de meeste gevallen zoozeer verhoogd, dat het kaauwen, ja zelfs het minste geluid voor den lijder onverdragelijk is; de oogen zijn dikwijls rood en zeer gevoelig voor het licht, de amandelen droog en gezwollen, gelijk ook het slijmvlies van den neus aan de beleedigde zijde, waarbij nog veeltijds eene lastige kitteling in de keelengte, bij de opening van de buis van *Eustachius* wordt waargenomen; somtijds heeft er ook eene opwerping plaats van een dik, taai, met bloed vermengd slijm, dat niet dan met veel inspanning wordt losgeschraapt, en is de buis van *Eustachius* verstopt, dan is doofheid, met het een of ander vreemd geluid vergezeld, het onvermijdelijk gevolg daarvan. Wanneer de ontsteking in zeldzame gevallen onafgebroken in hevigheid toeneemt, zoodat zij noch te verdeelen, noch tot eene goedaardige verettering te brengen is, dan ziet men haar somtijds tot versterving overgaan en eene geheele verwoesting van al de deelen des gehoorwerktuigs, met eene volkomene doofheid na zich slepen.

Tweede tijdperk. Zoodra de hevigheid der ontste-

steking nalaat en er eene vermeerderde afscheiding van slijm heeft plaats gegrepen, worden de trommelholte, de buis van *Eustachius*, benevens de cellen van het *processus mastoideus* en welligt ook de holten van het doolhof met een dunner of dikker slijm opgevuld, dat niet aflaat zich langs den eenen of anderen weg een' uitgang te banen, waartoe, naar luid der ervaring, gemeenlijk de uitwendige gehoorweg door de natuur gebezigd wordt. Intusschen geschiedt deze ontlasting ook somtijds door de buis van *Eustachius* en in enkele gevallen heeft men haar insgelijks na voorafgaande verzwering van de cellen des *processus mastoideus* langs dezen kant waargenomen. Er bestaan zelfs voorbeelden dat de stof zich in de holte van het bekkeneel heeft uitgestort, alhoewel deze gevallen meer bij de *Otitis purulenta interna* zullen plaats vinden.

Het is dikwijls zeer moeijelijk om de uit- en inwendige Oorontsteking voor de hand met zekerheid van elkander te onderscheiden, naardien eene matige inwendige en eene hevige uitwendige Oorontsteking, met toevallen van gelijken graad, kunnen vergezeld zijn. De overweging der navolgende bijzonderheden, zullen daartoe nogtans veel kunnen bijdragen: vooreerst, de gezonde natuurlijke toestand van den bij het zonnelicht onderzochten uitwendigen gehoorweg, wanneer dezelve namelijk niet gelijktijdig in de ontsteking deelt; ten tweede, het aanhouden van de pijn, op welke bij de uitwendige ontsteking zeer spoedig eene slijmig-etterachtige vochtafscheiding naar buiten volgt, welke bij de inwendige Oorontsteking zeker langer dan

eene

eene week terug blijft, en eindelijk de wijze, waarop deze ontlasting zich voordoet, te weten, dat er zich plotseling eene uitvloeijing vertoont van een dik, met bloedstriemen vermengd vocht, zonder dat er eene weiachtige vloeijing uit het oor ware voorafgegaan. Hieruit volgt, dat elke plotselinge, dikwijls met eene knap vergezelde, ontlasting uit den gehoorweg, met eene verbreking van het trommelvlies moet verbonden zijn. Wanneer eene in de trommelholte verzamelde vloeistof zich door de buis van *Eustachius* ontlast, dan geschiedt dit *of* langzamerhand, naarmate deze stof zich in dezelve afscheidt, terwijl de lijder bij voortduring eene onaangename stof uit den mond opgeeft; *of* plotseling, wanneer er namelijk hinderpalen voorhanden waren, b. v. eene zwelling van het slijmvlies dat deze buis inwendig bekleedt; in dit geval werpt de lijder op eens eene aanmerkelijke hoeveelheid stof uit, die door haren prikkel in de keel tevens hoest veroorzaakt. Hoewel men denken zou dat de uitgang der in de trommelholte afgescheidene stof het eerst door de buis van *Eustachius* zou bewerkstelligd worden, gebeurt het echter tienmaal tegen eens dat deze ontlasting door eene scheur in het trommelvlies geschiedt. Komt de ontlasting dezer stof door eene opening in het *processus mastoideus*, dan moet er noodzakelijk beenbederf van het slaapbeen zijn voorafgegaan, hetwelk meestal het gevolg is van *critische* of *metastatische* inwendige Oorontsteking.

Oorzaken. Dezelfde als die, welke bij de uitwendige Oorontstekingen zijn opgegeven.

Uit-

Uitgang. Of tot langdurigen slijmvloed, of tot verzwering met beenbederf en vernietiging van het gehoor.

Voorzegging. Zij is in de meeste gevallen ongunstig, dewijl de volkomene genezing dikwijls moeijelijk te bewerken is.

Geneeswijze. Zoodra men reden heeft te gelooven, dat er, ingevolge der voorafgaande ontsteking, eene meerdere of mindere hoeveelheid slijmig vocht in de trommelholte is opgehoopt, dan moet men hetzelve zoo spoedig mogelijk trachten te ontlasten, en daartoe bij voorkeur de doorboring van het trommelvlies verkiezen, indien het gebruik van prikkelende gorgeldranken en van tabaksrook, welken de lijder door de pijp inhaalt en dan plotseling en met geweld uitblaast, terwijl men hem, dit doende, gebiedt, den mond te sluiten en de neusgaten met de vingeren digt te houden, niet voldoende is, om de opgehoopte stof door de buis van *Eustachius* af te voeren. Heeft men deze kunstbewerking verrigt, welke in de meeste gevallen noodzakelijk is, en vooral niet te lang behoort uitgesteld te worden, wanneer men eene onvermijdelijke doofheid wil voorkomen, dan moet men de ontlasting van het vocht een tijdlang aan de natuur overlaten en zich alleen tot het gebruik van eenige verdunnende inspuitsels bepalen. Ook kunnen scherpe snuifpoeders, die eene sterke ontlasting uit den neus bewerken, voordeelig zijn. Inwendig zijn afleidende lakseermiddelen van tijd tot tijd toegediend, en wanneer de lijder zwak is, de Kina, nuttig bevonden.

Wanneer de slijmvloed door het gebruik van deze mid-

middelen en voornamelijk door de *purgantia* aanmerkelijk verminderd, en er weinig of geene pijn meer aanwezig is, dan kan men zonder vrees, tot zacht zamentrekkende inspuitsels zijne toevlugt nemen, indien dezelve slechts niet als het gevolg van eene uitslagziekte, of als eene gelukkige *Crisis* van eenigerhande hebbelijke ziekte verschijnt.

Indien de slijmvloed langdurig wordt (*Otorrhoea chronica*), dan handele men, gelijk bij de beschrijving van dit gebrek zal opgegeven worden.

Van de etterende inwendige oorontsteking.
(*Otitis purulenta interna.*)

Ofschoon er geene ware ettergezwellen in de trommelholte van het oor kunnen ontstaan, in zoo verre het slijmvlies dat dezelve bekleedt daartoe namelijk onvatbaar is, zoo leert echter de ondervinding, dat het gemelde vlies, ingevolge eener hevige ontsteking, opzwelt, tot verzwering overgaat, en eene meerdere of mindere hoeveelheid van etter in de holte van den trommel kan voortbrengen. Zoo dikwijls deze toevallen voorhanden zijn, treft men ook de kenmerken aan van beenbederf, eene omstandigheid, welke ons den aard des gebreks op eene onbedriegelijke wijze leert kennen en hetzelve doet rangschikken onder de langdurige vloeijingen van het oor, welker behandeling wij aldaar nader zullen opgeven. Of er niet wel eene verettering van het slijmvlies der

trom-

trommelholte enz. zonder beenbederf kan aanwezig zijn? valt moeijelijk te beslissen, doch in zulk geval zou de onderscheiding tusschen *catarrhale* en *etterende* inwendige Oorontsteking dikwerf aan vele zwarigheden onderhevig zijn.

Van de langdurige vloeijing der ooren.

(*Otorrhoea.*)

De *Otorrhoe* is *of* het voortbrengsel eener ziekelijke afscheidingverrigting van het slijmvlies des gehoorwerktuigs (*Otorrhoea mucosa*, *blennorrhoica s. catarrhalis*), waarbij eene slijmige, niet zelden etterachtige, stinkende stof uit den gehoorweg ontlast wordt; *of* zij bestaat in de afzondering van etter (*Otorrhoea purulenta s. Pyorrhoea auris*), welke altoos met verzwering van de zachte deelen en in de meeste, zoo niet in alle gevallen met beenbederf vergezeld is. Van daar dan ook de onderscheiding in *Otorrhoea catarrhalis et purulenta*, welke wij afzonderlijk in overweging zullen nemen.

Van de langdurige catarrhale vloeijing der ooren.

(*Otorrhoea catarrhalis.*)

De slijmige *Otorrhoe* is in de meeste gevallen een' uitgang van de *catarrhale* Oorontsteking, hoe-

hoewel zij ook het gevolg kan zijn van andere ontlastingen, die of van zelve terug blijven, of op eene onvoorzigtige wijze onderdrukt worden, b. v. van de maandstonden, aanbeijen, witten vloed enz.

De *Oorzaken* van de langdurige *catarrhale* vloeijing der ooren, zijn meestal die van de gelijknamige ontsteking derzelve, hoezeer ook diegene, welke aan de ontsteking een *specifiek* karakter mededeelen, veel tot derzelver bestaan bijdragen. Somtijds wordt deze slijmvloed insgelijks voortgebragt en onderhouden door een in den gehoorweg gevormd of bij toeval in denzelven geraakt vreemd ligchaam, of door een sponsachtig uitwas enz.

Het is met de *Otorrhoe* even als met andere langdurige ontstekingen gelegen, de slijmvloed, als het voortbrengsel derzelve, verandert in kleur, reuk en dikte, zonder dat men met eene dezer verscheidenheden het denkbeeld van eenigerhande verandering in het gebrek kan verbinden. De hoeveelheid van de ontlastwordende stof is insgelijks zeer veranderlijk, hoewel zij over het algemeen aan de uitgestrektheid des gebreks geëvenredigd is. Somtijds verdwijnt zij op eens, en dit vereischt de grootste oplettendheid, onverschillig of het terugblijven der vloeijing van eene belette ontlasting der afgescheidene stof, dan of zij van eene onderdrukking der afzondering zelve afhankelijk zij. In het eerste geval doorboort de, in den uitwendigen gehoorweg, door eene ophooping van drooge korsten, teruggehoudene etterachtige stof het trommelvlies en stort zich uit in de trommel-

hol-

holte, of hoopt zich, wanneer dit vlies reeds verbroken was, in al de, aan de trommelholte grenzende, holten van het doolhof, doch hoofdzakelijk in de cellen van het *processus mastoideus* op, brengt al deze deelen in ontsteking, verwekt aldaar de hevigste pijnen, eene ware verettering en dikwijls verzwering *(caries)* van het rotsachtig gedeelte des slaapbeens, of van het tepelvormig uitsteeksel deszelven. In het tweede geval, alwaar de vloeijing door de plotselinge onderdrukking van de afscheiding zelve verdwijnt, geschiedt er spoediger of langzamer eene stofverplaatsing *(metastasis)* waarvan het gevaar meer of minder groot is, naar het verschillend gewigt des werktuigs, dat door dezelve wordt aangedaan; het meest bevalt zij de oogen en de huid; ook ziet men haar op de klieren van den hals, op de ballen, ja zelfs op de hersenen en op dat gedeelte van het harde hersenvlies, dat het *pars petrosa* des slaapbeens bekleedt, zich werpen. In de beide laatste gevallen is dit echter meer eene voortplanting van het gebrek dan eene stofverplaatsing te noemen. Dit is te allen tijde zeker, dat men ten gevolge van deze onderdrukkingen aanhoudende pijnen van het oor en hardnekkige hoofdpijnen ziet volgen, die spoedig met eene doodelijke ontsteking der hersenen, of met eene nieuwe ontlasting, die met de uitwerping van beensplinters en koorts vergezeld is en insgelijks een' doodelijken uitgang heeft, ten einde loopen.

VAN DE LANGDURIGE ETTERVLOEIJING DES OORS.

(*Otorrhoea purulenta*, *Pyorrhoea auris*.)

Van al de vloeijingen uit het oor, is de *Otorrhoea purulenta* niet alleen de nadeeligste, om dat zij een hoogst belangrijk gebrek is van het oor, maar om dat zij tevens het gevolg kan zijn van andere beleedigingen, die, hoewel vreemd aan het werktuig des gehoors, nogtans van groot gewigt zijn. Zoo ziet men haar somtijds uit gezwellen in de nabijheid des oors, uit beenbederf van de buitenste tafel des bekkeneels, en somtijds zelfs uit gebreken in de holte des schedels ontstaan. Hierom verdeelt men dezelve dan ook in *idiopathische* en *sympathische* langdurige ettervloeijingen van het oor.

De *Otorrhoea purulenta idiopathica* maakt in zeker opzigt den natuurlijken uitgang van al de vloeijingen des oors; zij is niet alleen het vervolg der etterende Oorontsteking, maar ook eene ontaarding van de *catharrhale* Oorontsteking en van derzelver slijmvloed. Men heeft zelfs eene weiachtige ontlasting zonder pijn en zonder ontstkeing waargenomen, die eindelijk in eene *Otorrhoea purulenta* overging en met eene geheele vernietiging van het gehoor eindigde.

De *Otorrhoea purulenta* is altoos met beenbederf vergezeld. Het valt niet moeijelijk te begrijpen, dat, wanneer er in eenig werktuig, hetwelk, behalve eenige dunne vliesjes, alleen uit beenige deelen is zamengesteld, eene verettering ontstaat en lang aanhoudt, deze alleen ten koste van de

laat-

laatste moet geschieden; en men ziet ook inderdaad het beenbederf spoedig volgen, indien de verzwering zich niet slechts tot de wanden van den uitwendigen gehoorweg bepaalt; zelfs wordt in het laatste geval het kraakbeen van deze buis ten laatste aangedaan en het beenig gedeelte derzelve in de verzwering betrokken.

De gewone zitplaats der *Otorrhoea purulenta*, vindt men, wanneer zij niet te veel verouderd is, in de cellen van het *processus mastoideus* en van hier gaat de verzwering en het beenbederf tot de wanden van de holte des trommels, tot de gangen van het doolhof en eindelijk tot de zelfstandigheid van het rotsachtig gedeelte des slaapbeens over, hetwelk men bij lijken week en sponsachtig heeft aangetroffen; dikwijls zijn dan al de boezems en holten van het inwendig oor geheel vernield en tot eene enkele holte overgegaan.

Ofschoon het in de meeste gevallen niet moeijelijk is om het etterachtig karakter van deze vloeijing op het eerste gezigt te ontdekken, zou men zich daarin nogtans kunnen vergissen, indien de teekenen van het aanwezig beenbederf ons den waren aard derzelve niet te kennen gaven. — Men kent het *beenbederf van de wanden des uitwendigen gehoorwegs*, nadat men het oor behoorlijk heeft uitgespoten, aan eene zekere ruwheid, welke men bij een naauwkeurig onderzoek met de *Sonde* ontdekt; *dat van het binnenste des rotsbeens*, aan de ontlasting van eenen zwartachtigen, bloedigen, stinkenden etter, door welken de zilveren *Sonde* een gebronst aanzien verkrijgt, doch

voornamelijk aan de uitwerping van kleine beenstukjes, van welke de gehoorbeentjes gemeenlijk het eerst te voorschijn komen. Bij het *beenbederf in het tepelvormig uitsteeksel* ontstaat er eerst eene roode deegachtige zwelling aan hetzelve, met eene stompe pijn, welke door eene sterke drukking met de vingeren en door de beweging van de onderkaak toeneemt; vervolgens vormt zich achter het oor een klein, niet zeer pijnlijk gezwel, waarvan de huid bruin wordt, openbreekt en ontlasting geeft aan een' scherpen etter; of de etter zakt van het tepelvormig uitsteeksel onder de spieren naar beneden, en vormt aan het zijdelijke gedeelte van den hals, onmiddellijk boven het sleutelbeen, een koud gezwel, over welks hoedanigheid de pijnlijke toestand van het *processus mastoideus* genoegzaam opheldering geeft. Wanneer het *beenbederf* zich eindelijk uit het inwendig oor *tot de holte van het bekkeneel uitbreidt,* dan worden de hersenvliezen en ten laatste ook de hersenen aangedaan; de lijder lijdt alsdan afwisselend aan hardnekkige hoofdpijnen, die dikwijls bij vermindering van de vloeijing uit het oor heviger, en bij toenemende ontlasting minder worden, tot dat na maanden of jaren eene uittering, eene hevige koorts, of een plotselinge dood aan het leven des lijders een einde maakt.

De *idiopathische* langdurige ettervloeijingen van het oor is niet altoos een zuiver plaatselijk gebrek, dikwijls hangt zij van eene algemeene, b. v. van kropklier of venusziekte af.

De *Otorrhoea purulenta sympathica* heeft haren

ren oorsprong van gebreken buiten het oor, en deze bevinden zich dan eens buiten, dan wederom binnen de holte van den schedel. Aldus kunnen ettergezwellen in de nabijheid des oors, etterende klieren, beenbederf aan de buitenvlakte van het schubachtig gedeelte des slaapbeens enz., eene etterachtige vloeijing, welke met de ware *Otorrhoea purulenta* de meeste overeenkomst heeft, voortbrengen: zoo ook heeft men de langdurige ettervloeijing van het oor met beenbederf van de inwendige vlakte des steenbeens, met verettering van het harde hersenvlies en met een ettergezwel in de groote en kleine hersenen verbonden, waargenomen, dezelve dien ten gevolge met den naam van *Otorrhoea cerebralis* bestempeld en in *oorspronkelijke* en *opvolgende* onderscheiden.

Oorspronkelijk is de *Otorrhoea cerebralis*, wanneer er, zonder voorafgegane ongesteldheid van het oor, in de holte van den schedel, ten koste van de hersenen, van derzelver vliezen of van de beenderen, etter wordt gevormd, welke, nadat dezelve of door de natuurlijke openingen, of door de gaten die door het beenbederf in het steenbeen zijn voortgebragt, in het binnenoor gedrongen is, door den uitwendigen gehoorweg, of hetgeen allerzeldzaamst geschiedt, door de buis van *Eustachius* zich naar buiten ontlast.

Al datgene, wat eene verettering van de hersenen en van derzelver vliezen in de nabijheid des steenbeens kan voortbrengen, moet men als *oorzaak* van de *primitive Otorrhoea cerebralis* aanmerken. Zij geeft zich door de volgende

teekenen te kennen: aanhoudende, eerst stompe, vervolgens meer scherpe, scheurende en woedende pijnen, die langzamerhand echter in eene voortdurende matige hoofdpijn, welke de lijders meestal door het gevoel van zwaarte uitdrukken, overgaan; een' snellen, harden pols, die in het vervolg somtijds nog langzamer wordt, dan in den natuurlijken staat; roode oogen, pijnlijke trekkingen in den oogkuil; somtijds stuipachtige bevingen in de spieren van het aangezigt; spanning of zuchtige zwelling van het behaarde gedeelte des hoofds; het gevoel van beklemming door den ganschen schedel, alsof hij te klein ware om de hersenen te bevatten; niet zelden krenking van de verstandelijke vermogens, voornamelijk van het geheugen; verlies van den eetlust, des slaaps en der krachten. Wanneer de toevallen van de verettering der hersenen tot deze hoogte gestegen zijn, dan is de dood zeer dikwijls het gevolg daarvan en de ziekte is alsdan geheel vreemd aan het gebrek, hetwelk ik beschrijven wil. Wanneer er echter, ten tijde dat de toestand des lijders nog niet geheel hoopeloos is, pijn in het oor ontstaat en deze met doofheid en oorensuizing verbonden is, dan heeft men nog altoos de hoop dat het *absces* der hersenen zich door het oor ontlasten en eene ware ettervloeijing van hetzelve voortbrengen zal.

Deze *symptomatische* aandoening van het oor wordt niet altoos door zulke hevige toevallen voorafgegaan. Zeer gemeenzaam komt zij als het gevolg eener etterverzameling, welke zich langzaam in de holte van den schedel, ten gevolge ee-

eener *chronische* ontsteking der hersenen of van het harde hersenvlies enz. enz. gevormd heeft, voor, zonder met andere voorafgaande toevallen gepaard te zijn, dan eene gedurige, somtijds op gezette tijden afwisselende, doch alsdan hevige hoofdpijn, welke dikwijls van stuipachtige bewegingen en eene algemeene onderdrukking van de krachten des ligchaams en van den geest vergezeld is.

De aldus voorkomende *Otorrhoe* kan niet anders dan doodelijk zijn. Diegene echter, welke als het uitwerksel eener *acute* verettering der hersenen ontstaat, laat veel meer hoop ter genezing over.

De *Otorrhoea cerebralis consecutiva* is het gevolg van eene, door een gebrek van het oor voortgebragte, beleediging der hersenen of van derzelver vliezen. In de meeste gevallen is het eene *Otorrhoe*, welke, nadat zij het inwendig oor door beenbederf vernield heeft, hare verwoestingen tot op de achterste en voorste vlakte van het steenbeen voortzet en dezelve doorboort. Hierop volgt weldra ontsteking van het harde hersenvlies en niet zelden ook van de hersenen, welke, tot verettering overgaande, eene gedurige gemeenschap onderhoudt met de verzwering in het oor.

De toevallen welke men bij de opvolgende *Otorrhoea cerebralis* waarneemt, zijn: eene hardnekkige hoofdpijn, die zoo dikwijls intreedt, als bij eene verouderde *Otorrhoe* de gewone vloeijing uit het oor vermindert of geheel ophoudt, en weder nalaat of grootelijks in hevigheid afneemt, zoodra de ruime ontlasting van eene meestal stin-

 ken-

kende stof zich weder instelt; en dit houdt dan tot zoolang aan, tot dat eene koude lucht, eene ongeregelde leefwijze of eene verkeerde behandeling op nieuws eene vermindering in de ontlasting te weeg brengt.

Deze toestand wordt vergezeld met aanhoudende koortsbewegingen, gebrek aan eetlust, slapeloosheid, toenemende vermagering, zeer stinkenden adem en algemeen verlies van krachten. Tot deze gedurig heviger wordende toevallen voegen zich die der zwakte, met stille ijlhoofdigheid, benaauwdheid en aanhoudend kermen. Naarmate dit gebrek toeneemt en deszelfs doodelijk einde nadert, vermindert de vloeijing uit het oor of houdt zelfs geheel op en de lijder sterft onder stuiptrekkingen. Op andere tijden ondermijnt deze *Otorrhoe* het leven des lijders op eene onmerkbare wijze door eene uitterende koorts; het kan zelfs gebeuren, dat er, zonder eenige andere ongesteldheid dan de *Otorrhoe* en veelvuldige hoofdpijnen, plotseling stuiptrekkingen ontstaan, die spoediger of langzamer met den dood eindigen.

Deze ongelukkige en spoedige uitgang van de *Otorrhoe* door stuiptrekkingen, staat te vreezen, wanneer deze vloeijing met eene stofverzameling in het tepeluitwas verbonden is, vooral echter op den oogenblik, wanneer deze zich in de holte des bekkeneels uitstort.

Algemeene Geneeswijze. Over het algemeen is het noodzakelijk dat men inwendig afleidende en tevens eenigzins versterkende middelen aanwende.

De

De *tonische* pillen van BACHER (No. 25.) worden als voordeelig aangeprezen; men moet met dezelve tot zoolang klimmen, tot dat zij twee of driemaal daags stoelgang bewerken. Voor derzelver gebruik geeft men elken morgen een paar glazen van een' verdunnenden drank, b. v. een afkooksel van de paardenbloemen. Men moet het knijpen in den buik door deze pillen veroorzaakt, niet tegengaan, dewijl het hier een nuttig gevolg heeft. De verkoelende drank wordt in het vervolg vervangen door zacht versterkende middelen, waartoe men bij voorkeur een koud aftreksel van 2 dr. Kina met twee en een half pond water aanbeveelt.

Tegen verouderde vloeijingen, bij welke de stof zeer stinkende is, prijst men ook de kwikpillen van GISLER (No. 26.) aan. Van dezelve geeft men aanvankelijk, na voorafgegane buikzuivering, des morgens en avonds 4 tot 8 gr. *pro dosi*, tot dat er kwijling dreigt te ontstaan; vervolgens klimt men echter, nadat men de hoeveelheid derzelve in zooverre verminderd heeft dat zij niet meer op de afscheiding van het speeksel werken, tot 10 en 14 gr. *p. d.* tot dat de vloeijing ophoudt.

Nadat deze middelen 3, 4, ja zelfs 6 maanden zijn voortgebruikt, verbindt men met dezelve de volgende plaatselijke behandeling:

1. Het kaalscheren en wrijven van het hoofd, en het dragen van een gewast taffen mutsje over hetzelve.

2. Een haarsnoer in den nek, hetwelk nog een' geruimen tijd, nadat de vloeijing uit het oor

 reeds

reeds opgehouden heeft, in dragt moet gehouden worden.

3. Het inspuiten van gepaste vochten in het binnenste des oors. Hiermede moet men echter met voorzigtigheid en niet dan onder voordeelige omstandigheden te werk gaan; want bij eene vloeijing uit het oor, welke met toenemende hoofdpijn vergezeld is, is hetzelve altoos met gevaar verbonden. Om de ontlasting der stof te bevorderen kan men aanvankelijk gebruik maken, van water en honig of alleen van laauw water. Tot zuiverende en zamentrekkende inspuitingen gaat men eerst tegen het einde der behandeling over, en wel dan, wanneer men bespeurt dat de vloeijing zoowel door de werking der inwendige middelen als door de uitwendige verminderd is, zonder dat op deze vermindering onpasselijkheid of hoofdpijn is gevolgd. De inspuitsels van welke men zich alsdan met vrucht kan bedienen, bestaan in een afkooksel van de bladen der wilde zuring, tot hetwelk een zesde gedeelte *Mel rosarum* of het sap van het kleine huislook kan gevoegd worden. Wanneer eindelijk de meer en meer afnemende vloeijing, de mogelijkheid of liever de zekerheid doet voorzien, dat zij zonder gevaar geheel kan tegengegaan worden, dan neemt men zijne toevlugt tot sterker zamentrekkende inspuitsels; b. v. eene oplossing van aluin enz. Wordt de ontlasting der stof door verkouding, bedorvene spijsvertering, gemoedsbewegingen, door het ontijdig aanwenden van zamentrekkende inspuitsels, of wel door eene onbekende oor-

oorzaak plotseling onderdrukt; dan moet men dezelve zoo spoedig mogelijk weder herstellen. Te dien einde spuite men alle drie uren eene oplossing van 3 gr. *Sublimaat* in 8 onsen water in den gehoorweg, en legt heete pappen over het oor en de gansche zijde van het hoofd.

Somtijds hangt het verdwijnen van de vloeijing alleen van eene mechanische terughouding van de etterachtige stof, waardoor de gehoorweg verstopt is, af. Deze verstopping ontstaat gewoonlijk van eene ophooping van etterkorsten, of van een of twee beenstukjes, welke zich dwars tegen het slechts gedeeltelijk verscheurde trommelvlies leggen. Zoodra de *Otorrhoe* derhalve plotseling ophoudt, moet men den gehoorweg naauwkeurig onderzoeken, denzelven, des vereischt wordende, met laauw water inspuiten en zuiveren; hetwelk men ook dan moet doen, wanneer men geene belemmerende oorzaak in den gehoorweg ontdekt, naardien zij hare zitplaats ook in de trommelholte hebben kan. De spijzen welke tot voeding moeten dienen, moeten gemakkelijk te verteren zijn en regelmatig gebruikt worden; de minste afwijking in den eetregel kan de ontlasting der stof onderdrukken en gevaarlijke toevallen ten gevolge hebben.

Bijzondere Geneeswijze. Is de vloeijing uit het oor van een' zuiver slijmigen aard, dan zal de behandeling minder langdurig en de uitgang minder twijfelachtig zijn. Men moet dit gebrek, gelijk alle andere verouderde *catarrhale* vloeijingen, door het voortgezet gebruik van *tonische* middelen, welke door *drastische purgantia* dikwijls afgewisseld moeten

ten worden, behandelen. In de nabijheid des oors bevordere men door behulp der *Moxa* achter het oor, of door een *Seton* in den nek, eene voordeelige afleiding. Ingeval de stof in den uitwendigen gehoorweg mogt opgehoopt, en door de eene of andere oorzaak verhinderd zijn zich naar buiten te ontlasten, en men deze hinderpalen niet zonder schadelijke gevolgen kan opruimen, dan moet men dezelve naar den raad van SAUNDERS door eene insnijding tusschen de oorschelp en het *processus mastoideus* eenen uitgang verschaffen. In plaats van het boven opgegeven koud aftreksel der kina, kan men met nut gebruik maken van eene halve ons *Extr. chamomil.* in eene pint *Decoct. sarsaparill.* Zuiverende en zamentrekkende inspuitsels, doen hier minder gevaar vreezen, dan bij de andere vloeijingen uit het oor, en kunnen vroeger aangewend worden.

Bij de *Otorrhoea purulenta* worden die middelen vereischt, welke de afscheiding van het beenbederf bevorderen en de zwerende deelen tot genezing brengen. Over het algemeen doen diegenen, welke inwendig tegen het beenbederf worden aangewend, weinig of geen nut, tenzij hetzelve van eene *specifieke* oorzaak afhankelijk ware. Het is om die reden, dat men met meer zorg naar geschikte uitwendige middelen heeft omgezien en gevonden, dat inspuitingen van een afkooksel van Kina met *Tinct. myrrhae*, eene zeer verdunde oplossing van het *Sublimaat*, een afkooksel van *Herb. rutae* en eene ontbinding van eene ons gezuiverde potasch op een pond water de beste diensten bewees. Men

zij

zij intusschen bedacht, deze middelen niet eerder in te spuiten, dan nadat men de buitengewone gevoeligheid van het aangedane deel, voornamelijk echter van den gehoorweg, door pijnstillende en verdoovende middelen gematigd heeft. Om van deze inspuitingen de verlangde uitwerking te hebben, moeten zij dagelijks 8 tot 10 maal worden aangewend en aan het hoofd zoodanige rigting gegeven worden, dat zij eenigen tijd in het oor kunnen vertoeven. Daarbij moet men gedurig eene fijne spons of zuiver katoen in het oor dragen, ten einde den nadeeligen indruk der lucht af te weren. Van tijd tot tijd geeft men zoo dikwerf een krachtig afvoerend middel als de krachten des lijders en de toestand zijner spijsverterende werktuigen zulks gedoogen; ook kan men van een afleidend middel achter het oor of in den nek gebruik maken. Vertoont zich op de eene of andere plaats in de nabijheid des oors een gezwel, dat in deszelfs grond gemeenlijk met beenbederf bezet is en door hetzelve gemeenschap oefent met de holte des oors, dan moet men het gezwel openen en zuiverende en bederfwerende inspuitingen aanwenden.

Bij de *Otorrhoea cerebralis* bepaalt de behandeling zich geheel alleen om de ontlasting der stof te onderhouden, en dezelve weder te herstellen, zoodra zij is onderdrukt geworden. Wanneer de verettering der hersenen of van het harde hersenvlies op die van het oor volgt, dan is de weg der etterachtige stof naauwkeurig bepaald; zij dringt door de *carieuse* gaten in het steenbeen en gaat uit de trommelholte in den uitwendigen gehoorweg

over.

over. Wanneer de etter daarentegen, ten gevolge eener verettering der hersenen of van derzelver vliezen, door den inwendigen gehoorweg of door eene *carieuse* opening in het steenbeen, in het inwendige oor dringt, dan kan hij hier langer of korter vertoeven en de toevallen en het gevaar van de etterverzameling in de hersenen vermeerderen en dezelve langer doen aanhouden. In dat geval kan men, wanneer men grond genoeg vermeent te hebben om het aanwezen van dit gebrek vast te stellen, het trommelvlies doorboren en aan de opgehoopte stof ontlasting geven. Is de *Otorrhoea cerebralis* eenmaal aanwezig, dan onderhoudt men dezelve door verzachtende bewasemingen, door verdunnende inspuitsels; en waarschuwt den lijder zich voor alle buitensporigheden in zijne leefwijze en vooral voor verkouding van het hoofd te wachten. Indien de ontlasting vermindert, dan moet men naauwkeurig acht geven, of de hoofdpijnen, welke bij deze vloeijingen zoo gewoon zijn, op deze vermindering toenemen of niet. In het eerste geval zoekt men de ontlasting door dezelfde middelen, welke tot derzelver onderhouding zijn aanbevolen, te bevorderen.

Zijn tegelijk met de verminderde ontlasting uit het oor, ook de hoofdpijnen afgenomen, dan kan men met vrucht op de genezing der *Otorrhoea cerebralis* hopen. Men heeft thans geene andere aanwijzing in de genezing, dan om de gestaakte verettering nog een' tijdlang door eene spaansche-vliegenpleister op den arm en eenige *purgantia* te vervangen, welke gedurende het verloop der *Otorrhoea*

rhoea

rhoea cerebralis eene merkelijke vermindering van de hoofdpijnen te weeg brengen.

Wanneer eindelijk de vloeijing uit het oor plotseling verdwijnt en met verheffing van koorts en hoofdpijn vergezeld gaat, dan trachte men dezelve door de aangewezene middelen weder te herstellen. Is de gestoorde ontlasting het gevolg van eene onderdrukte afscheiding, dan moet men de oorzaak hiervan trachten op te sporen, en dezelve door de meest gepaste en spoedigst werkende middelen uit den weg ruimen; in vele gevallen zullen baden, zweetdrijvende middelen en plaatselijk aangebragte prikkels in de nabijheid des oors van groot nut zijn.

DE ONTSTEKING VAN HET SLIJMVLIES VAN DEN NEUS.
(*Rhinadenomeningitis.*)

Het slijmvlies dat de gansche inwendige neusholte bekleedt en over het beenvlies der beenige deelen is uitgebreid, strekt zich ook tot in den voorhoofds-opperkaak- en wiggebeensboezem uit; in deze holten is dit vlies echter veel dunner, minder los van weefsel en niet zoo vast met de wanden derzelve verbonden, dan in de eigenlijk gezegde neusholte, alwaar het week, fluweelig, zeer vaatrijk en aan de beenderen en kraakbeenderen, welke hetzelve bekleedt, zeer vast is aangehecht.

Dit vlies is, behalve de ontsteking, aan velerlei ge-

gebreken onderhevig, die, naar gelang het celwijs. weefsel, de bloedvaten of de zenuwen deszelven meer bijzonder en door verschillende oorzaken zijn aangedaan, eene bijzondere hoedanigheid en naam verkrijgen.

De ontsteking, door welke het slijmvlies van den neus wordt aangetast, is somtijds echt ontstekingachtig, doch meermalen van eenen *catarrhalen* aard.

Kenteekenen. Is de ontsteking van eenen *phlegmoneuzen* aard, dan is zij met brandende, kloppende pijnen, met droogheid en hitte in den neus en somtijds met eene zeer hevige ontstekingkoorts, ja zelfs met woedende ijlhoofdigheid vergezeld; daarbij heeft zij eene geneigheid om tot een waar ettergezwel over te gaan. De *catarrhale* ontsteking openbaart zich meer door scherpe, stekende of spannende, drukkende pijnen, en gaat gepaard met de ontlasting van een waterachtig slijmig vocht, met niezen en veeltijds ook met eene gelijktijdige aandoening van de overige, met het slijmvlies van den neus in verband staande, deelen van het slijmvlies der ademhalingswerktuigen. Wanneer zij hevig is en eenen haastigen voortgang heeft, dan is zij met eene eenvoudige prikkelkoorts, de zoogenaamde *catarrhale* koorts verbonden, welke zich door duidelijke verpoozingen, menigvuldige huiveringen en door neiging tot vermeerderde huiduitwaseming te kennen geeft. Na 3 of 4 dagen scheidt zich deze ontsteking met de afscheiding van een geel, dik slijm, hetwelk na 8 of 10 dagen deszelfs natuurlijke hoedanigheid weder aanneemt. Wordt zij echter lang-

langdurig *(chronisch)*, dan kan zij, vooral bij kwaadsappige gesteldheid, niet alleen door de aanhoudende afscheiding van een weiachtig slijm *(Phlegmatorrhoea)*, hetwelk door de achterste neusopeningen in den mond vloeit, vermagering en eene soort van slijmtering veroorzaken, maar ook, wanneer zij dieper indringt, eene verdikking van het slijmvlies, verzwering en beenbederf, of polypen en dergelijke schadelijke, zelfs ongeneeslijke, ontaardingen ten gevolge hebben. Somtijds schijnt de ontsteking van eenen *rheumatischen* aard te zijn, en hare zitplaats te hebben in het beenvlies dat de boezems van het aangezigt bekleedt; doch hiervan in het vervolg nader.

Oorzaken. De ware ontsteking ontstaat gewoonlijk bij sterke menschen door den invloed der noorde- en ooste-winden, of na andere hevig prikkelende oorzaken, inzonderheid scherppuntige vreemde ligchamen.

De *catarrhale* ontsteking heeft meestal haren oorsprong van algemeen verspreide schadelijkheden in de dampkringslucht, hoewel ook andere *mechanisch*, *chemisch* of *dynamische* prikkels tot dezelve kunnen aanleiding geven.

(Uitgang). Zij gaat over tot verdeeling, slijmvloed, verettering, verzwering en tot verdikking van het slijmvlies des neus; ook legt zij den grond tot polypen en andere ontaardingen zoowel der harde als der zachte deelen.

Voorzegging. Over het algemeen heeft deze ontsteking geene zeer schadelijke gevolgen, en wordt bij eene geschikte leefwijze en gepaste behandeling

 meest

meestal voorspoedig genezen; daar men haar evenwel bij grijsaards, door slaapzucht en beroerte het leven in gevaar heeft zien stellen, zoo spreekt het van zelf, dat zij wel degelijk al de oplettendheid des Heelmeesters verdient.

Geneeswijze. Indien vreemde ligchamen of scherpe *chemische* zelfstandigheden tot de ontsteking hebben aanleiding gegeven en zij alsnog aanwezig zijn, moet men dezelve op de spoedigste en best mogelijke wijze trachten te verwijderen. Vaste zelfstandigheden moet men, wanneer zij door snuiten en niezen niet uitgevoerd worden, met een pincet, eene koren- of polijptang, een haakje enz. vatten en naar buiten halen; het gebeurt somtijds dat zij ver achter in den neus zitten en dat men dezelve met een' *caijenschen Catheter* of eenig ander geschikt werktuig gemakkelijk door de achterste neusgaten tot in de keel kan voortstooten. Hiermede moet men echter, vooral bij kinderen, omzigtig te werk gaan. Scherpe, oplosbare zelfstandigheden, moet men door inspuitingen van laauw water, verzachtende afkooksels enz. zoo spoedig mogelijk onwerkzaam maken en naar buiten voeren.

Heeft de ontsteking een *phlegmoneus* karakter, en is zij met hevige koorts verbonden, dan komen aderlatingen, salpeter, lakseermiddelen en een verkoelende eetregel te pas; indien de koorts echter slechts matig is, dan legt men bloedzuigers aan het voorhoofd en aan de slapen, wendt bij voortduring koude omslagen over het voorhoofd en de wangen aan, en zoodra de ontsteking aan het wijken

ken is, geeft men inwendig *Sal ammoniac* met uitwasemende middelen. Ontwaart men evenwel uit de toenemende hevige, kloppende pijn, dat de ontsteking tot *absces* zal overgaan, dan moet men de rijpwording deszelven door verzachtende dampen, weekmakende inspuitingen en dergelijke over den neus en het voorhoofd aangelegde pappen bevorderen, en met de inspuitingen ook na het doorbreken van het gezwel voortgaan, ten einde de volkomene genezing deszelven te bewerken. De ondervinding heeft mij van het nut dezer middelen volkomen overtuigd.

Bij de *catarrhale* ontsteking van het slijmvlies des neus, kan men den voortgang des gebreks dikwijls geheel beteugelen, wanneer men van den beginne af aan een krachtig uitwasemend middel uit eene grein *Calomel* en *Opium*, met twee greinen *Kamfer* en *Ipecacuanha*, of uit 15 greinen *Theriak* met 1 en een half dr. *Rob. sambuc.* toedient en daarbij laauwe dampen van vlier- of kamilbloemen in den neus laat optrekken, of, indien er noch koorts noch hoest aanwezig is, dat men eerst laauw en vervolgens koud water laat opsnuiven. Heeft het gebrek echter reeds deszelfs beslag verkregen, dan ziet men de beste uitwerking van de beddewarmte, van een warm voetbad, een openend klisteer, en wanneer de koorts *eenvoudig* is, van het *Sal ammoniac* tot 2 dr. in de 24 uren, hetwelk men ter verbetering van den afkeerigen smaak met *Succ. liquiritiae* vermengt, of van de *Terra foliata tartari*; men onthoude zich tevens van scherpe voedselen, van vleeschspijzen en van alle

inspanning van den geest. Is er geene koorts voorhanden, dan zijn kleine hoeveelheden van den *Tart. emetic.* met *Sp. Minder.* en *Infus. flor. sambuc.* van den beginne af aan gebruikt, heilzaam. Wanneer de koorts een *zamengesteld* karakter heeft, dan moet zij telkens naar haren eigendommelijken aard behandeld worden. Is de neus uit hoofde der aanmerkelijke zwelling van het slijmvlies deszelven bij eenen geringen graad van ontsteking droog, dan tracht men de afscheiding deszelven te bevorderen door laauwe dampen, en het opsnuiven van slijmige vochten, door het ruiken aan kamfer-azijn of verdunden geest van *Ammoniac*, terwijl men het onaangename gevoel van verstopping verbetert door het herhaald wrijven van den rug des neus met *Liniment. volatile.* POUTEAU gewaagt met lof van den damp van kalkwater en *Sal ammoniac.* Bij de ontsteking van het slijmvlies des neus met eene sterke vloeijing, is het wasschen van het aangezigt met koud water, het menigvuldig verwisselen van linnen zakdoeken, en het bestrijken van de ontvelde pijnlijke plaatsen in den neus met koude melkroom of eenig zacht vet, van groot nut. Wanneer in het vervolg het taaije slijm, vooral des nachts, zich in de boezems van den neus ophoopt, en drukkende, somtijds hevige hoofdpijnen veroorzaakt, dan wordt door BECKER het hoog opsnuiven van fijn gewreven suiker, waarna men aanstonds den damp van vlierbloemen in gelijke deelen azijn en water gekookt in den neus laat optrekken, en hetwelk men dagelijks drie of viermalen herhaalt, als een voornaam middel aangeprezen.

Hoe

Hoe langer de *catarrhale* ontsteking van het slijmvlies des neus reeds geduurd heeft en de ontlast wordende stof etterachtiger wordt, des te meer zijn de dampen van prikkelende aromatieke planten, met wijn, azijn, of een bijvoegsel van brandewijn, kamfer- of lavendelgeest aangewezen; zoo ook het berooken met harsachtige zelfstandigheden, het inspuiten der aftreksels en afkooksels van aromatieke planten, der zamentrekkende basten, en van den *Cort. nuc. Jugland.*, van het kalkwater, van eene zwakke oplossing van den aluin, van het zink- of ijzervitriool, van eene halve drachma van den *Lap. caust.* in een half pond water opgelost, het zeer verdunde zwavelzuur; verder snuif- en niespoeders, bleintrekkende pleisters aan de slapen en achter de ooren, of een pekpleister tusschen de schouderbladen gelegd; een haarsnoer in den nek, flenellen hemden, warme baden met zwavellever; *inwendig*, *Flor. sulphur.* van 1 tot 1 en een half dr. daags, *Guajacina*, *Dulcamara*, en dergelijke de werking der huid opwekkende middelen: eindelijk afvoerende middelen, *Diuretica*, *Mercurialia*, en naar omstandigheden versterkende middelen, inzonderheid kina en ijzer. Het lastig gevoel van drukking dat in de meeste gevallen met deze ongesteldheid gepaard gaat, wijkt gemeenlijk, wanneer men eenige avonden na elkander twee of drie greinen opium met speeksel vermengd inwrijft, en kruidenkussentjes met kamfer over het voorhoofd aanlegt. Indien beklemdheid van het hoofd en een staat van verdooving bij een' kleinen zamengetrokkenen harden pols de

vrees doet ontstaan, dat de slepende ontsteking van het slijmvlies des neus op de hersenvliezen is overgegaan, dan moet men naar den raad van WEINHOLD 3 of 4 maal daags gebruik maken van een snuifpoeder uit 5, 6 tot 10 gr. *Calomel* met 1 dr. kina, ten einde de afscheiding te onderhouden en het slijmvlies te versterken, terwijl men inwendig zoodanige middelen toedient, als de tijdelijke gesteldheid des lijders vordert. Voor het overige hangen alle *habituele*, dikwerf wederkeerende *Catarrhen*, die het ligst langdurig worden, van eene eigenaardige, kwaadsappige voorbeschiktheid af; inzonderheid schijnen kropklierige menschen het meest aan dezelve onderworpen te zijn. Deze geneigdheid kan intusschen niet dan zeer moeijelijk en langzaam overwonnen worden, door eene geheel veranderde leefwijze, door veelvuldige beweging in de vrije lucht, door het dikwerf wasschen en baden met koud water, zeebaden, en een voorzigtig gebruik van ijzermiddelen afwisselend met mercuriale purgeermiddelen.

Is de ontsteking van eene *specifieke* oorzaak afhankelijk, of van eenen *metastatischen* aard, het gevolg b. v. van mazelen, roodvonk, teruggedreven schurft of van gestoorde afscheidingen, dan moet de geneeswijze in de eerste plaats naar deze omstandigheden worden ingerigt. In allen gevalle moet men in aanmerking nemen, dat er staande het gebruik van plaatsmiddelen om de ziekelijke afscheiding in de neusholte te onderdrukken, ligt verplaatsingen naar andere deelen kunnen ontstaan, en dat het daarom beter is vooraf de noodige af-

lei-

leiding door kunstzweren te bewerken, dan aan het gevaar van nadeelige ziekteverplaatsing blootgesteld te zijn.

Ontstaat er eene verslapping en verdikking van het slijmvlies des neus, welke zich door eene meestal onpijnlijke, doch gedurig toenemende verstopping van den neus te kennen geeft, en bij welke het uitgesnoten slijm somtijds met bloedstrepen vermengd is en het slijmvlies zoodanig kan opgezwollen zijn dat het de neusgaten van alle zijden als door een' polyp verstopt; dan beproeve men zamentrekkende inspuitingen van kalkwater, eene *Inf. herb. menth. pip.* een *Decoct. cort. hypocastan.* of van andere vochten, welke zonder gevaar kunnen doorgeslikt worden, en spuit dezelve met zoo veel kracht in, dat zij tot aan de achterste neusgaten kunnen doordringen. Indien er reeds eene geneigdheid tot vorming van polypen bestaat, dan gebruike men een snuifpoeder uit 2 dr. suiker, met een half *scr. Calomel*, of in hardnekkige gevallen met 4 tot 6 gr. *Turpetum minerale* 3 of 4 maal daags genomen, waardoor kleine polypen, die eerst ontstaan, bijna geheel zouden opgelost worden; vervolgens doet men inspuitingen van een half tot 2 dr. *Vitriol. martis* in 9 onsen water, 2 of 3 maal daags aangewend, tot versterking van het verslapte slijmvlies des neus. Om de lucht bij de ademhaling een' gemakkelijker doortogt te verschaffen, moet men, op raad van BOIJER, buisjes van veerkrachtige hars in den neus brengen en dezelve een' geruimen tijd bij dag en nacht laten dragen.

DE ONTSTEKING IN DEN VOORHOOFDSBOEZEM.

(*Inflammatio sinus frontalis s. Metopantritis.*)

Kenteekenen. In het eerste tijdperk vertoonen zich, over het geheel genomen, dezelfde toevallen, als die, welke wij bij de ontsteking van het slijmvlies des neus hebben opgegeven; ook zijn zij naar den aard der ontsteking, of dezelve namelijk diep indringende (*phlegmoneus*) of oppervlakkig (*erythemateus*, *catarrhal*) is, in hevigheid en uitwerking onderscheiden; in de meeste gevallen echter heeft de ontsteking dezer holten een minder hevig en haastig verloop, en komt dien ten gevolge in het *tweede tijdperk*, zoowel ten opzigte van hare verschijnselen als van haren voortgang en uitgang het meest met de *chronische* ontsteking van het celwijsweefsel overeen. De afscheiding van slijm, gaat tot die van etterachtig slijm, en vervolgens tot die van etter over, dewijl het slijm, door de verstopping van de opening des boezems opgehoopt wordende, eene prikkelende hoedanigheid verkrijgt en daardoor tot opwekking strekt van een', de verettering voortbrengende, graad van ontsteking. Is de verettering evenwel, hetgeen nogtans zeldzaam gebeurt, het gevolg van eene *phlegmoneuze* ontsteking, dan ontstaat zij snel, onder hevige, kloppende pijnen en afwisselende huiveringen; is zij daarentegen het uitwerksel van eene meer of min hevige *catarrhale* of oppervlakkige ontsteking, dan geeft de langzamere vorming des etters zich te kennen door aanhoudende, stompe, knagende pijnen,

nen, en de etter heeft meestal een' kwaden reuk, vooral bij *specifieke*, inzonderheid *venerische* ontstekingen, in welk laatste geval er eene groene, stinkende, scherpe stof, die niet zelden met groene, weeke, sponsachtige beenstukken vermengd is, uit den neus ontlast wordt.

Gemeenlijk baant de etter zich een' weg naar beneden in den neus, doch doorknaagt meestal tegelijk het middelschot des voorhoofdsboezems, waardoor zij beide tot eene holte vereenigd worden. Men heeft waargenomen dat de verwoesting zich zoover had uitgebreid, dat de voorhoofdsboezem, de neusholte en de kaakboezem tot eene holte waren zamengevloeid, ja zelfs heeft men de oogholte in dezelve zien deelen. De etter ontlast zich ook somtijds door eene opening in den voorsten wand des voorhoofdsboezems, maar dan is er altoos eene aanmerkelijke verandering in de zelfstandigheid des beens voorafgegaan; het been is naar buiten gedreven en niet zelden eenigzins week en indrukbaar. Veeltijds dringt de etter in dit geval door eene naauwelijks bemerkbare beenscheur in het celwijsweefsel van het bovenste ooglid, waardoor dit deel tot eene verbazende grootte kan aangroeijen. Verder kan ook de uitzetting naar binnen toe plaats vinden, en de etter in de holte des bekkeneels zich uitstorten. Zoolang er slechts eene belangrijke uitzetting van den achtersten wand des voorhoofdsboezems aanwezig is, zonder dat de etter is uitgestort, vertoonen zich alleen de toevalle van verdooving en slaapzucht; dringt de etter daarentegen in de holte des schedels, dan volgt er ver-

lamming van de spieren der tegenovergestelde zijde des ligchaams, alhoewel eene spoedig doodelijke beroerte daarvan het meest gewone uitwerksel is. Volgens de getuigenis van sommige heelkundige Schrijvers, zou er door de prikkeling der voorhoofds-zenuwen, eene *amaurotische* blindheid ontstaan, zoodra de verzameling van etter in den voorhoofds-boezem eene eenigzins aanmerkelijke hoeveelheid bereikt had.

Wanneer de opening in de neusholte, door eene verslapping en verdikking van het slijmvlies des voorhoofdsboezems verstopt geraakt en daardoor eene weiachtig slijmige stof wordt teruggehouden *(Hydrops s. Empyema sinus frontalis)*, of wanneer uitgestort bloed, polypen, kalkachtige zamengroeisels, vreemde ligchamen enz. de opening dezer holte sluiten, en den boezem doen uitzetten, dan is de neus droog, en de pijn naar het verschil der oorzaken onderscheiden. Wanneer b. v. wormen of insekten aanleiding geven tot de ontsteking, dan veroorzaken zij hevige, dikwerf afwisselende hoofdpijnen, die in de zonneschijn nog toenemen en somtijds met verlies van den reuk, met het gevoel van beweging en gekruip, met duizeling, kramp of stuiptrekkingen der oogleden, ja zelfs met zinneloosheid verbonden zijn. De oorzaken, die door derzelver massa de wanden van den voorhoofdsboezem uiteendrijven, brengen drukkende, spannende pijnen te weeg. In sommige gevallen wordt de aard der pijnen ook door het gemeenschappelijk lijden der belendende deelen bepaald of gewijzigd.

Naar-

Naardien er meerdere pijnlijke ongesteldheden aan het hoofd voorkomen, en men dezelve welligt met gebreken in den voorhoofdsboezem zou kunnen verwarren, zoo merken wij alhier aan, dat de laatstgenoemde zich van de gewone hoofdpijnen onderscheiden, door dat zij gelijktijdig met eene ziekelijke aandoening van de neusholte vergezeld zijn; van de ontsteking der hersenen, doordien de verrigtingen van dit ingewand weinig of in het geheel niet gestoord zijn; en van de zuivere zenuwpijnen, door de afwezigheid der tusschenpoozingen, welke men bij de laatste in het verschijnen der toevallen waarneemt.

Oorzaken. Tot dezelve behooren: uiterlijke beleedigingen, vreemde ligchamen, verhard slijm, insekten, wormen, verkoudheden, teruggedreven hoofdzeer of andere huiduitslagen, ziekte vormen van verschillenden aard, die zich somtijds, alhoewel zelden, op afgelegene slijmvliezen verplaatsen, b. v. *Syphilis*, *Scrophula* enz.

Voorzegging. Zoolang de ontsteking zich in het eerste tijdperk bevindt, kan men eene gunstige voorspelling doen, vooral, wanneer zij van gemakkelijk weg te nemene oorzaken afhangt. In het tweede tijdperk wordt de voorzegging bepaald, uit den aard der oorzaken, welke aan het gebrek ten grond liggen, en of zij *al* of *niet* kunnen opgeruimd worden; voorts, uit den graad van hevigheid des gebreks en uit de vorderingen welke hetzelve reeds gemaakt heeft.

Geneeswijze. In het eerste tijdperk. De eerste pogingen des Heelmeesters moeten zich bepalen

tot

tot de verdeeling der ontsteking en het verhoeden der verettering.

Indien men de aanleidende oorzaken, als wormen, insekten enz. kan wegnemen, dan berust hierin de eerste en voornaamste aanwijzing; voor het overige wordt de ontsteking naar haren aard en graad van hevigheid, even als andere slijmvliesontstekingen behandeld, gelijk wij hiervoren reeds hebben aangetoond.

In vele gevallen is het moeijelijk den juisten aard des gebreks te kennen, en niet voor dat de verettering zich geopenbaard heeft, wordt men overtuigd van hetgeen reeds vooraf heeft plaats gehad. Indien uitwendige beleedigingen zijn voorafgegaan, en men daaruit met genoegzame zekerheid tot het bestaan eener ontsteking in den voorhoofdsboezem kan besluiten, dan moet men van algemeene en plaatselijke ontstekingwerende middelen gebruik maken, inzonderheid van bloedzuigers aan het voorhoofd, omslagen van *Oxycraat*, eene ontbinding van *Sal amoniac* in azijn enz. Op inwendige, de ontsteking voortbrengende of onderhoudende, specifieke oorzaken, moet naauwkeurig acht gegeven en dezelve naar haren eigendommelijken aard behandeld worden.

Tegen insekten of wormen in den voorhoofdsboezem worden aangeprezen: *a)* niesmiddelen, hetzij de gewone snuiftabak, voor hen, welke aan denzelven niet gewoon zijn, of snuifpoeders met *Calomel*, of het versch uitgeperste sap der *Beta vulgaris*; *b)* inspuitingen, van olie, geestrijke vochten, en wormdoodende middelen,

als

als knoflook, *Asa foetida*, een afkooksel van tabaksbladen enz.

In het tweede tijdperk moet men aan de in den voorhoofdsboezem bevatte stof, hetzij slijm of etter, zoo spoedig mogelijk ontlasting bezorgen. Dit doet men eensdeels door het wegnemen van de oorzaak, b. v. door middel van koude omslagen, wanneer de weg tot uitvoering der stof, door het zwellen van het slijmvlies, verstopt is; anderdeels door het doorboren van den voorhoofdsboezem met behulp van den *perforatief trepaan* of eenig ander bekwaam werktuig. Hierover zal echter in het vervolg nader worden gesproken.

Is er reeds etter of slijm gevormd en ontlast de stof zich door den neus, dan laat men, ten einde de vrije ontlasting derzelve te onderhouden en de genezing te bevorderen, laauwwarme dampen in den neus optrekken, verzachtende inspuitingen of ook wel inspuitingen van een afkooksel der *Herb. scordii* met honig en mirre en eindelijk na volkomene zuivering, opdroogende inspuitingen, aanwenden.

DE ONTSTEKING VAN HET SLIJMVLIES DES OPPERKAAKBOEZEMS.

(*Inflammatio sinus maxillaris s. Genyantritis, Siagantritis.*)

De ontsteking, welke het slijmvlies van den Opperkaakboezem aandoet, kan, even als bij de ontsteking van den Voorhoofdsboezem, diepindringende of

of oppervlakkig, haastig, of langdurig, en zuiver of vermengd zijn.

Kenteekenen. Eerste tijdperk. Bij de diepindringende *(phlegmoneuze)* ontsteking is de pijn aanvankelijk gering, doch wordt spoedig hevig, brandende, kloppende en strekt zich van de wortels der kiezen tot in den neus en de oogholte uit; zij is dikwijls met hevige koorts, hoofdpijn en ijlhoofdigheid vergezeld, wordt niet door uitwendige drukking vermeerderd en de neus aan de beleedigde zijde is droog. Is de ontsteking oppervlakkig *(erythemateus, catarrhal)* dan is de neus of vochtig en, gelijk bij de vloeijende zinking deszelven, met stompe, spannende pijnen vergezeld, *of* hij is droog en verstopt, en, even als bij de drooge verkoudheid, met het aanhoudend gevoel van drukking verbonden, zonder dat daarbij toevallen van hevige ontsteking zich openbaren.

Het tweede tijdperk. Wanneer de *phlegmoneuze* ontsteking niet verdeeld wordt, dan gaat zij onder toenemende onrust en huiveringen tot verettering over, waarbij de stof zich meestal in den neus ontlast; of er ontstaan, na dat de toevallen van ontsteking zijn afgenomen, van wege de ontaarding der deelen, langdurige gebreken. De *catarrhale* ontsteking eindigt, bij een haastig verloop derzelve, door de afscheiding van een geelgroen, dik, taai slijm, of zij wordt langdurig, en kan alsdan een' voortdurenden slijmvloed *(Phlegmatorrhoea)*, verdikking van het slijmvlies, uitzweeting van etter, verzwering, beenbederf, uitwassen en pijpzweren voortbrengen.

Daar

Daar de ontsteking in den Kaakboezem meestal een *asthenisch* en *chronisch* karakter heeft, en om die reden in den beginne menigmaal miskend wordt, waardoor zij gemeenlijk tot een' *blennorrhoischen* toestand overgaat, zoo is het van gewigt de verschijnselen te kennen, welke zich opvolgend bij deze ongesteldheid kunnen voordoen. Zoodra de vermeerderde slijmafscheiding tot stand gekomen is, ontwaart de lijder eene aanhoudende stompe pijn, die door uitwendige drukking niet toeneemt, maar weldra op de tanden geworpen wordt, alwaar zij hevig en hardnekkig blijft aanhouden. Indien de lijder op de tegengestelde zijde ligt, vloeit hem somtijds eene etterachtige, met bloedstrepen vermengde stof in den neus, of een soortgelijk vocht ontlast zich bij het snuiten van denzelven naar buiten. Nadat deze toestand eenigen tijd geduurd heeft, begint het slijmvlies van den kaakboezem al meer en meer op te zwellen en daardoor de ontlastopening in den neus te vernaauwen, tot dat zij eindelijk geheel verstopt geraakt. Het gevolg hiervan is, dat de tegennatuurlijk afgescheidene vochten, welke etterachtig, *lymphatiek*, ware etter, en somtijds van eenen meer vasten, kaasachtigen aard kunnen zijn, zich in den kaakboezem ophoopen, denzelven uitzetten, de wang der aangedane zijde doen zwellen en rood worden, en het gebrek over het geheel pijnlijker en belangrijker maken. Dat de neus aan de beleedigde zijde onder deze omstandigheden drooger moet worden, spreekt als van zelf. Naarmate de holte des kaakboezems in omvang toeneemt, worden de wanden deszelven

in gelijke evenredigheid uitgezet. Het meest en het sterkste geschiedt dit naar voren, somtijds echter ook naar de oogholte, naar den neus en naar het verhemelte, waardoor het gelaat op menigvuldige wijzen misvormd, de neus aan de lijdende zijde gesloten en het oog uit deszelfs holte gedreven wordt. Door deze uitzetting worden de wanden des kaakboezems tevens verdund en somtijds zoo week, dat men dezelve met den vinger kan indrukken. Eindelijk breken zij op de eene of andere plaats open, er ontstaan *fistuleuze* openingen op de wang, aan de oogholte, aan het verhemelte, doch meestal aan den tandkasboog, door welke openingen etter vloeit en de *Sonde* tot in den kaakboezem kan ingebragt worden.

Oorzaken. Dezelfde, welke bij de ontsteking van den Voorhoofdsboezem zijn opgegeven geworden.

Uitgang. Het verschil der oorzaken, waardoor de ontsteking in den kaakboezem wordt voortgebragt, schijnt aan derzelver bijzonderen uitgang een wezenlijk deel te hebben. Zoo is men van gedachten, dat *catarrhale* en *rheumatische* aandoeningen van de slijmvliezen der aangezigtsbeenderen, voornamelijk de bovenste plaat derzelve innemen en dat de ontsteking tot slijmvloed, opzwelling en *polypeuze* ontaarding derzelve overgaat; terwijl de jichtige en *syphilitische* ontsteking meer hare zitplaats zou hebben in de onderste, met het beenvlies vereenigde, plaat van het slijmvlies, en dat deze inzonderheid eene meerdere geneigdheid zou bezitten, om verzwering en ontaarding der beenderen voort te brengen.

Voor-

Voorzegging. Zij is over het algemeen niet ongunstig, doch moet zij naar het verschil der oorzaken en naar den graad van hevigheid der ontsteking ingerigt worden. Bij eene *acute* ontsteking, kan men, wanneer zij met geene inwendige ongesteldheid in verband staat, door eene vroegtijdige, gepaste behandeling, de verdeeling bewerken. Moeijelijker geschiedt dit over het algemeen bij kwaadsappige lijders.

Geneeswijze. Is de ontsteking van een' *acuten* aard, dan moet men streng *antiphlogistisch* te werk gaan, ruime aderlatingen in het werk stellen, bloedzuigers aanleggen en onophoudelijk koude omslagen over de wang aanwenden. Wordt de ontstekingachtige spanning hierdoor verminderd, dan gaat men bij *catarrhale* en *rheumatische* aandoeningen tot zacht uitwasemende en afleidende middelen op de huid over. Neemt de ontsteking echter zoodanig in hevigheid toe, dat zij tot *absces* overgaat, dan moeten weekmakende middelen te hulp genomen worden. Bij eenen staat van onrust en slapeloosheid, moet met deze middelen inwendig eene gepaste hoeveelheid *Opium* toegediend, en uitwendig het *Opiumpoeder* met speeksel in de wang gewreven en gedurende den nacht eene met veel kamfer bedeelde *Belladonnapleister* over de wang aangelegd worden.

Wordt de ontsteking door de verbinding met de eene of andere kwaadsappige ongesteldheid *langdurig*, of is zij zulks reeds van den beginne af aan geweest, dan moet de behandeling vooral naar de *specifieke* vochtverbastering worden ingerigt; en

 wan-

wanneer er eene vermeerderde slijmafscheiding en opzwelling van het bekleedend vlies des kaakboezems ontstaat, welke dan te vreezen is, wanneer de lijder eene met bloedstrepen vermengde stof uit den neus ontlast, dan moeten er zamentrekkende inspuitingen in denzelven gedaan en afleidende middelen aangewend worden. WEINHOLD gewaagt ook in deze gevallen met lof van een snuifpoeder uit 10 gr. *Calomel* met 2 dr. suiker, of van 2 tot 3 gr. *Turpetum minerale* en 1 dr. suiker; en om den vaatgroei in het ontwikkelde slijmvlies te beteugelen, maakt hij gebruik van de *Tinctura digitalis purpurea*, in verbinding met tegen de bestaande vochtverbastering dienstige middelen.

Is het gebrek reeds zoover gevorderd, dat de ontlastopening des kaakboezems gesloten en er eene ophooping van stof in denzelven ontstaan is, hetwelk men aan de buitengewone droogheid van den neus, na voorafgaande vloeijing deszelven en aan de stompe, drukkende pijn op den tandkasrand en in de wang kan gewaar worden; dan moet de ontlasting derzelve op eene nader te verklarene wijze bewerkstelligd worden.

DE ONTSTEKING VAN HET SLIJMVLIES DER KEEL.

(*Angina. Cynanche. Synanche.*)

De ontsteking welke in deze ruimte voorkomt, bepaalt zich *of* tot de werktuigen der slikking (*Inflammatio organorum deglutitionis*), *of* tot die

voor

voor de ademhaling *(Infl. organor. respirationis)*. Tot de eerste telt men de ontsteking van het zachte gehemelte, der lel, die van de amandelen, van het slokdarmshoofd en van den slokdarm; tot de laatste, de ontsteking van het strottenhoofd en der luchtpijp. De hoedanigheid derzelve kan weder oppervlakkig of diepindringende, haastig of langdurig en zuiver of vermengd zijn.

DE ONTSTEKING VAN HET SLYMVLIES DER WERKTUIGEN WELKE TOT HET SLIKKEN BESTEMD ZIJN.

(Inflammatio organorum deglutitionis.)

De ontsteking dezer werktuigen heeft hare zitplaats, of in de deelen van het zachte gehemelte, of in het slokdarmshoofd, of in den slokdarm zelven. De eerste draagt den naam van *Isthmitis. Angina faucium s. Angina manifesta*, dewijl zij voor het oog bloot ligt, en neemt de Amandelen, de Lel, of het zachte Gehemeltesvlies in. De ontsteking van het slokdarmshoofd wordt *Pharyngitis s. Angina pharingea*, en die van den slokdarm *Oesophagitis s. Angina oesophagea* genaamd. Wanneer deze ontstekingen een *phlegmoneus* karakter hebben, kan men dezelve met den naam van *Synanche* bestempelen; zijn zij echter van een' rozigen of zinkingachtigen aard, dan erkent men dezelve dan eens als zinkingachtige Keelont-

 ste-

steking *(Catarrhus faucium)* dan weder als onware keelontsteking of slijmvloeijing der keel *(Angina serosa, lymphatica, mucosa, pituitosa, blennorrhoea faucium, Angina chronica s. notha)*. Al deze ontstekingen zijn met meer of minder ophooping van bloed naar het hoofd, met klopping der halsslagaderen en met belemmerde slikking vergezeld. Het doorslikken van een' grooten brok is gemeenlijk met minder moeijelijkheid vergezeld, dan van een' kleinen, of van vloeibare spijzen en dranken, vooral wanneer het hoofd daarbij met de kin op de borst wordt aangedrukt. Hoe heviger de ontsteking is en hoe meer de zwelling het strottenhoofd nadert, des te bezwaarlijker wordt de ademhaling; zij is veeltijds reutelende, ja zelfs geheel belet; ook is de stem veranderd, heesch of door den neus gaande, doch niet schel.

Kenteekenen. Bij de *phlegmoneuze* ontsteking vindt men, wanneer de wortel der tong met eenen spadel of met den steel eener lepel naar beneden wordt gedrukt, de opgenoemde deelen hoogrood, droog, pijnlijk gespannen en somtijds ook met een aschgraauw, taai, lymphatiek slijmvlies bedekt, hetwelk in den beginne vastzit, doch naderhand bij gedeelten wordt afgescheiden. Bij de *catarrhale* of *sereuze* gesteldheid der ontsteking zien de deelen er meer bleekrood, somtijds eenigzins zuchtig uit, de pijn is gering en meer drukkende, de zwelling van weinig belang en niet omschreven van omtrek; voor het overige zijn de deelen met veel slijm overtogen. Dan eens zijn beide amandelen, dan weder slechts een derzelve ontstoken. Wanneer beide ge-

lijk-

lijktijdig in de ontsteking deelen, zwellen zij somtijds zoodanig op, dat zij elkander aanraken, en de keelengte genoegzaam geheel afsluiten; of zij dringen naar beneden, en veroorzaken eene zeer benaauwende drukking op de stemspleet. Dikwerf brengen zij uitwendig aan den hals eene eenigzins roode zwelling voort, welke met de bekende plaats der amandelen naauwkeurig overeenstemt. In de meeste gevallen wordt men groeven in de amandelen gewaar, die met eene witachtige, sterkriekende, dikke stof, welke veel naar etter gelijkt, zijn opgevuld. Deze stof wordt veeltijds voor etter gehouden, omdat van alle keelontstekingen die van de amandelen het meest tòt verettering overgaat. De *ontstoken Lel* is verslapt, verlengd, en op de tong nederhangende, zij gaat niet zelden tot verharding over. De *ontsteking van het zachte gehemelte* is gewoonlijk met die van de Lel gepaard, en kan dan gemakkelijk gekend worden; somtijds is alleen de achterste vlakte van het zachte gehemelte oppervlakkig ontstoken, hetwelk men uit de pijnlijke gewaarwording op die plaats bij het slikken kan afleiden. De *ontsteking van het slokdarmshoofd* kent men uit de zeer pijnlijke, moeijelijke, dikwerf onmogelijke doorslikking, waarbij, onder hevig hoesten, alles door den neus of door den mond wordt teruggeworpen. Slechts dan, wanneer de *Pharynx* aan het bovenste gedeelte ontstoken is, kan men roodheid en zwelling achter in de keel ontdekken; lager af ontstoken zijnde, moet men alleen uit de bovenvermelde verschijnselen tot het bestaan van de ontsteking derzelve besluiten. Bij

 de

de *ontsteking van den slokdarm* ontwaart men geen spoor van dezelve in de keel; het zijn de hevige pijn en krampachtige zamentrekking van denzelven, waardoor bij het slikken alles weder wordt uitgeworpen, vooral wanneer zulks liggende geschiedt, en de brandende pijn boven het middelrif, in het achterste gedeelte der borstholte, eenigzins links bij de ruggegraat, welke ons met den waren aard des gebreks bekend maken. Over het geheel genomen is de ademhaling zoolang de ontsteking zich niet tot de werktuigen derzelve voortplant, onbelemmerd, de beweging van den hals echter is verhinderd en het uitstrekken van het bovenste gedeelte der ruggegraat zooveel te moeijelijker, hoemeer de ontsteking naar beneden voortgaat. Somtijds vindt men ook den hals uitwendig gezwollen, gespannen en pijnlijk.

Oorzaken. De ontsteking dezer deelen wordt in de meeste gevallen door *catarrhale* en *rheumatische* prikkels voortgebragt; somtijds is zij van plaatselijke *mechanische* of *chemische* beleediging afhankelijk, en niet zelden ziet men haar op *syphilitische*, *scrophuleuze*, *exanthematische*, *herpetische* en andere *cacochymische* ongesteldheden van het ligchaam volgen.

Uitgang. Gaat de ontsteking tot *verdeeling* over, dan geschiedt dit door het opwerpen van eene taaije slijmige of *lymphatieke* stof, somtijds ook door *verplaatsing*, in welk geval men braking, buikloop, eene roosachtige ontsteking aan den hals, zwelling der kaak- en liesklieren, koudvurige bloedvinnen of *rheumatische* pijnen in de gewrichten der

der ledematen ziet ontstaan. Door ondoelmatige behandeling en door de hevigheid des gebreks zelve, kan er insgelijks *verettering*, *versterving* of *verharding* voortkomen, terwijl men de *vernaauwingen* en *zamensnoeringen* van den slokdarm, die over het algemeen moeijelijk te herstellen en zeer gevaarlijk zijn, niet zelden als gevolgen der ontsteking van dit deel waarneemt.

Voorzegging. Bij een' geringen graad van ontsteking wordt de genezing door eene gepaste behandeling meestal gelukkig bereikt, doch kan zij, hevig zijnde, voor het leven des lijders meer of minder gevaarlijk worden.

Geneeswijze. De koorts en de ontsteking moeten naar haren graad van hevigheid, derzelver aard en hare zamengesteldheid behandeld worden.

Heeft de ontsteking een *phlegmoneus* karakter, dan komen, behalve de algemeene aderlating, het aanzetten van bloedzuigers aan den hals, het openen van de ader onder de tong en de inkervingen in de ontstokene deelen in aanmerking. Voorts de bekende, reeds meermalen opgegevene, ontstekingwerende middelen. Uitwendig wende men dampen van warm water, laauwwarme inspuitingen van slijmige planten in melk gekookt met honig, saffraan, maankoppen of een weinig *opium* aan; men laat den lijder dikwerf eene verkoelende en zachte stroop b. v. violen- of moerbeziën-stroop langzaam doorslikken, terwijl men hem tevens verzachtende, pijnstillende pappen om den hals aanlegt. Wanneer de *amandelen* zeer gezwollen zijn, moet men inkervingen in dezelve maken en de daardoor ver-

oorzaakte bloeding door laauwwarme dampen en verzachtende gorgeldranken onderhouden. Vormt zich *absces* en wordt de ademhaling daardoor zeer belemmerd, of is er *verzakking* van etter te vreezen, dan moet hetzelve met de punt eener *bistouri* of met den *Pharingotomus* geopend worden. Is de ontsteking echter minder hevig en heeft zij een langzamer verloop, doch zoo, dat het slijmvlies daarbij opzwelt en deszelfs bewerktuiging een' hoogeren dan natuurlijken trap schijnt te bereiken, waardoor de grond tot vernaauwing en zamensnoering gelegd wordt, of is zij met eene vermeerderde afscheiding van slijm vergezeld, dan moet hierin met andere middelen te hulp gekomen worden. Bij eene *asthenische* ontsteking van den geringsten graad, doen *verkoelende lakseermiddelen*, uit manna, tamarinden en zouten, met of zonder een klein bijvoegsel van den braakwijnsteen, welke men, ten einde de lijdende deelen niet te prikkelen, in een' slijmigen drank oplost, of *uitwasemende middelen*, laauwwarme dranken van vlier en kamillen, *Spir. Minder.*, baden, *afleidende middelen*, en naar omstandigheden het zoete kwik, goede diensten. Bij weiachtige keelontstekingen zijn plaatselijke bloedontlastingen door middel van bloedzuigers meestal toereikende; en wanneer de zinkingachtige ontsteking of de zuchtige toestand der deelen de overhand heeft, dan moeten er purgeer- of braakmiddelen worden aangewend, terwijl men tevens gepaste opwekkende middelen, als *Infus. Valerian. Angelicae* of van den Kalmus met Hofmansdroppels, amandelmelk, met kamfer enz. toedient, onder,

dersteunende vervolgens de afscheiding van het zweet of van de urine, naarmate de natuur geneigd is de eene of andere te bevorderen. *Plaatselijk* worden in deze gevallen aangewend, meer of min prikkelende dampen van aromatieke kruiden met wijn, azijn of met een bijvoegsel van brandewijn, *Aether. Spir. sal ammon.*; laauwwarme, zacht zamentrekkende inspuitingen of gorgeldranken van vlierbloemen, kamillen of salie, met een weinig azijn, wijn of bier enz. LÖFFLER prijst in deze gevallen het *Sal ammon.* met achtmaal zooveel *Spir. Mindereri* verbonden, dikwijls en langzaam bij kleine gedeelten doorgeslikt, als zeer nuttig aan. Uitwendig aan den hals laat men inwrijvingen doen van het *Linim. volatile*, den *Bals. opodeld.* of der *Tinct. cantharid.* met het een of ander smeersel vermengd. Ook kan men aromatieke kruiden met wijn of brandewijn, zakjes met zout en vlierbloemen, kruidenkussentjes met kamfer in flenel genaaid, groen wasdoek, bleintrekkende middelen en eindelijk ook kaauw- en niesmiddelen aanwenden. Wanneer het gehemelte met een taai, leêrachtig ontstekingvlies bedekt is, kan men, naar het voorschrift van REIL, de aangedane deelen met suiker en citroensap laten bestrijken, met eene zwakke oplossing van het *Ammonium* dikwijls gorgelen en vervolgens de half afgescheidene lappen met het *pincet* wegnemen. LÖFFLER maakte ook hier gebruik van zijn boven vermeld middel, waarvan hij alle vierdedeel uurs eene halve theelepel vol laat doorslikken, en met eene zwakke ontbinding van hetzelfde middel gorgelen.

De voorbeschiktheid tot vernieuwde aanvallen van deze ontstekingen, tracht men door gorgeldranken met salpeter, kina, aluin met roode wijn en door het wasschen van den hals en nek met koud water enz. weg te nemen.

DE ONTSTEKING DER LUCHTWEGEN.

(*Inflammatio laryngis et tracheae.*)

De ouden noemden de ontsteking van deze deelen de onzigtbare keelontsteking *(Angina occulta)*, dewijl zij voor het oog verborgen is. Zij heeft hare zitplaats of in het strottenhoofd *(Laryngitis, Angina laryngea)* of in de luchtpijp *(Tracheitis, Angina trachealis)*, en is weder diep indringende, *phlegmoneus*, *(Cynanche laryngea et trachealis. Laryngitis et tracheitis sicca vel rheumatica)* of oppervlakkig, *erythemateus*, *(catarrhus, Angina serosa laryngis et tracheae. Laryngitis et tracheitis catarrhalis vil humida)*, naar dat alleen het slijmvlies of de spierrok der luchtwegen tevens is aangedaan.

Kenteekenen. Bij elke ontsteking der luchtwegen geschiedt de ademhaling ten uiterste moeijelijk, snel en ongeregeld en is met een sissend geruisch vergezeld. De stem is veranderd, fijn, heesch, lispend, maar niet fluitende noch kraaijende. Er heeft eene ophooping van bloed naar de bovendeelen des ligchaams plaats, waaruit hartklopping, een kleine pols, een bleek vaal of blaauwrood aange-

ge-

gezigt, duizeligheid, slaapzucht en opzwelling der halsaderen ontstaan. De hoest, welke met de ontsteking van deze deelen is verbonden, is van een' krampachtigen aard, meer of minder pijnlijk, zeer lastig en vermoeijende voor den lijder. In het achterste gedeelte van de mondholte wordt men geene ontstekingzwelling gewaar, tenzij er tegelijk eene zigtbare keelontsteking voorhanden zij.

De toevallen verschillen naar de zitplaats en de hevigheid der ontsteking.

De *phlegmoneuze* ontsteking ontstaat meestal zeer plotseling en geeft zich te kennen door aanmerkelijke, stekende of brandende, vastzittende pijnen aan eene bepaalde plaats van het strottenhoofd of der luchtpijp, welke door uitwendige drukking toenemen en waarbij de hals van buiten tevens eenigzins gezwollen is. De aanvallen van hoest, die voornamelijk bij het drinken en spreken worden opgewekt, nemen zoo zeer toe, dat zij gevaar dreigen tot stikken. Somtijds is er wel geen hoest aanwezig, doch de krampachtige toevallen tot verstikking verschijnen dan evenwel bij herhaalde aanvallen. In een' hoogen graad van ontsteking buigen de lijders het hoofd achter over en ademen met half geopenden mond en verwijde neusgaten. Indien het strottenklepje (*Epiglottis*) alleen ontstoken is, dan wordt men, nadat de tong ver buiten den mond gebragt en dezelve met eenen spadel is nedergedrukt geworden, een rood eikelvormig gezwelletje, van de dikte eener ganzenschacht, aan het achterste gedeelte van den wortel der tong gewaar, waarbij het slikken en spreken tevens belemmerd

merd is. Wanneer het strottenhoofd bijzonder is aangedaan, dan bestaat de moeijelijkheid in het slikken alleen bij den doorgang van den brok ter plaatse van de ontsteking, en de stem is bijna geheel onderdrukt. Ingeval de luchtpijp alleen in de ontsteking deelt, dan is de stem meer heesch en dof, het geluid van het hoesten komt meer met dat van de verkoudheidshoest overeen, en de toevallen van verstikking komen eerst later te voorschijn.

Deze ontsteking is een zeldzaam voorkomend gebrek, doch tast zij meermalen de luchtpijp dan het strottenhoofd aan. Bij de lijkopeningen vindt men het inwendige vlies rood, meer of minder verslapt en verdikt. Somtijds kan deze ontsteking een *chronisch* verloop hebben, en dan eindigt zij gemeenlijk met verettering en eene doodelijke luchtpijptering *(Phthisis trachealis.)*

De *erythemateuze* of *catarrhale* ontsteking der luchtwegen, rekent men over het algemeen niet tot de keelontstekingen, maar worden als verkoudheidshoest *(Tussis catarrhalis)* en heeschheid *(Raucedo)*, naar dat de luchtpijp of het strottenhoofd afzonderlijk is aangedaan, behandeld. Neemt de ontsteking de takken der luchtpijp voornamelijk in, *(Bronchitis, Angina bronchialis, Angina pectoris* enz. enz.*)*, dan geeft zij zich door stekende, zamensnoerende, beklemmende pijnen in het bovenste gedeelte van de borst en door de overige teekenen eener belemmerde ademhaling te kennen.

Oorzaken. Behalve de algemeene de ontsteking voortbrengende oorzaken, geven tot deze inzonderheid

heid aanleiding: eene zekere *epidemische* gesteldheid der dampkringslucht, welke met diegene het meest overeenkomt, waardoor *epidemische catarrhen*, mazelen enz. worden voortgebragt. Gewoonlijk heeft men haar in het voorjaar en in den herfst, bij scherpe ooste en noorde winden, bij nat koud weder en in lage vochtige streken waargenomen. Voor het overige wordt de oorsprong dezer ontstekingen zeer begunstigd door het geweldig inspannen der ademhalingwerktuigen, door hoesten, schreeuwen, zingen, het blazen op zware instrumenten, enz.

Uitgang. De ontsteking wordt of *verdeeld*, en dit geschiedt gemeenlijk in de eerste vier dagen met vermindering van koorts en het opwerpen van eene slijmige, bloedige, etterachtige stof; *of* zij gaat tot *verettering*, *vernaauwing*, *verslapping* en *verharding* over; *of* zij eindigt met het uitzweeten van eene *strembare lymphatieke* vloeistof, welke niet zelden tot eene vaste, vliezige zelfstandigheid overgaat; *of* zij heeft den *dood* ten gevolge, hetzij door verstikking of door versterving. Bij kinderen ziet men denzelven dikwerf onder stuiptrekkingen intreden.

Voorzegging. Van wege het gewigt der lijdende deelen en het dreigend gevaar tot verstikking, indien niet spoedig de krachtdadigste hulp wordt aangebragt, blijkt het genoegzaam, dat de Heelmeester, bij de ontsteking van deze deelen, de uiterste voorzigtigheid in zijne voorspelling zal moeten in acht nemen.

Geneeswijze. De *phlegmoneuze* ontsteking vordert

dert spoedige en rijkelijke bloedontlastingen, zoowel algemeene als plaatselijke. Wanneer onderdrukte maandstonden of aanbeijen tot de ontsteking hebben aanleiding gegeven, dan moeten de aderen aan den voet geopend worden. Na den aanleg van bloedzuigers, legt men laauwwarme, pijnstillende pappen om den hals; men laat verzachtende dampen b. v. van slaapbollen in melk gekookt inademen, en laauwe baden voor de onderste helft des ligchaams aanwenden. Wanneer de lijder slikken kan, dient men hem aanvankelijk *Æmulsiën* met salpeter, lakseermiddelen of ontlastende klisteren toe, in het vervolg echter maakt men gebruik van zacht prikkelende *diaphoretica* en *expectorantia*. De lucht van de ziekekamer mag niet te koel en de drank, welken de lijder gebruikt, moet laauwwarm zijn. Eene groote spaanschevlieg-pleister op de borst, op het strottenhoofd of aan den hals gelegd en gedurende eenigen tijd in dragt gehouden, is een der voornaamste middelen. In den nek en achter de ooren laat men de braakwijnsteen-zalf inwrijven, en daar het gevaar tot stikken groot was, heeft men het zuurstofgaz met nut laten inademen. Bij eene oorspronkelijk *asthenische* ontsteking van den geringsten graad, geeft men een *Decoct. senegae* met *Oxymel scillitic. Arnica*, *Serpentaria*, *Spir. Mindereri*, *Sal ammoniac* met kleine hoeveelheden *Tart. emetic. Pulv. Doveri* en andere uitwasemende middelen, indien dezelve slechts niet met kamfer vermengd zijn, dewijl de uitwaseming van dit middel den hoest vermeerdert. Men laat dampen

pen van eene *Infus. flor. Arnicae* met azijn inademen, het *Liniment. volatile* met *Tinct. opii* of het *Ung. neapolitanum* met een achtste gedeelte *Ol. menth. crisp.* aan den hals inwrijven, eene spaanschevlieg- of antimoniumpleister aanleggen en over het geheel afleidende middelen aanwenden. Is de ontsteking van een' meer *asthenischen* aard, dan laat men, gelijktijdig met de uitwasemende behandeling, *Calomel* met *Opium* gebruiken, en uitwendig aan den hals kwikzalf inwrijven, tot dat zich sporen van kwijling beginnen te openbaren. Ook is het kwik tegen meer langdurige ontstekingen der luchtwegen met nut gebruikt geworden. Wanneer de ontsteking zuiver *erythemateus*, *catarrhal*, de lijder zeer heesch, schraal op de borst, de hoest droog en pijnlijk is, dan wordt deze toestand spoedig verbeterd door het gebruik van olieachtige, slijmige middelen, door gersteslijm met kandijsuiker of honig, *Succus liquiritiae*, *Gummi arabicum* met suiker, *Pasta de althea*, amandelolie met altheastroop en een weinig oranjebloesemwater, eijerdojers met kandijsuiker en eenige droppelen rum enz.; door deze middelen wordt de *expectoratie* spoedig bevorderd. In zeer hardnekkige gevallen, geeft men een poeder uit eene gr. *Calomel* met eene halve gr. Opium en anderhalf scr. *Gummi arab.* terwijl men de borst en den hals tevens met *Linim. volat.* laat inwrijven. Wanneer de hoest krampachtig, meer kittelende dan pijnlijk is en op gezette tijden met vernieuwde aanvallen zich verheft, dan komen bedarende middelen te pas, als een sterk aftreksel van kamillen, alle half uren eene

halve

halve gr. *Ipecacuanha*, kleine giften van het *Extr. hyosciami* of der *Flor. zinci*, en wanneer er weinig of in het geheel geene koorts aanwezig is, twee onsen *Syr. papav. rh.* met eene drachma *Sp. nitr. dulc.* of eene ons *Syr. papav. rh.* en *Ol. amygd. dulc.* met twaalf droppelen *Tinct. thebaica* theelepelwijze toegediend. Blijft de hoest lang droog, dan wordt door HUFELAND eene oplossing van 1 dr. *Extr. card. bened.* in twee onsen *Aq. flor. sambuc.* alle 2 uren 2 lepels vol aangeprezen. Is de werkeloosheid zeer groot, dan moeten er sterker prikkelende middelen, *Flores benzoes*, *(Acidum benzoicum)* van vier tot acht en meerdere greinen met suiker alle 2 uren, het *Acidum phosphoricum* in drie deelen water opgelost, tot tien en meer droppels op eens, een aftreksel van het zwart mostaardzaad met wijn en dergel. gebruikt, en somtijds met kina en een' voedenden eetregel verbonden worden.

Ingeval er, niettegenstaande het gebruik van al de opgenoemde middelen, gevaar tot stikken ontstaat, dan moet de *Luchtpijpsnede* bij tijds in het werk worden gesteld, en deze kunstweg voor de ademhaling zoolang worden vrij gehouden, tot dat alle hinderpalen voor dezelve zijn uit den weg geruimd.

DE

DE VLIEZIGE ONTSTEKING DER LUCHTWEGEN.

(*Laryngitis s. Tracheitis infantum exsudatoria vel exsudativa. Angina polyposa, membranacea. Croup*, enz. enz.)

Eene bijzondere wijziging van de ontsteking der luchtwegen is de zoogenaamde vliezige keel- of luchtpijp - ontsteking. Zij onderscheidt zich van de *Cynanche* of hevige *phlegmoneuze* ontsteking der luchtwegen door haren minderen graad van hevigheid en hare bijzondere neiging tot uitzweeting van eene strembare *lymphatieke* vloeistof; van de *erythemateuze* of *catarrhale* ontsteking dezer deelen, door een dieper indringen in het slijmvlies derzelve. Zij is voornamelijk aan kinderen tot in het twaalfde jaar en meer aan jongens dan aan meisjes eigen; volwassenen zijn daarvan echter niet geheel bevrijd. De koorts, welke deze ontsteking vergezeld, is gemeenlijk minder hevig, dan bij de gewone luchtpijp-ontsteking; zij verschilt echter voornamelijk van deze, door het bovenmatig uitzweeten eener strembare *Lympha*, welke zich spoedig tot eene vliezige of polypaardige zelfstandigheid vormt, die de luchtpijp vernaauwt, en, wanneer zij niet wordt uitgeworpen, ligt verstikking veroorzaakt.

Het onderscheid tusschen deze ontsteking en het *Asthma Millari*, met hetwelk zij gemakkelijk kan verward worden, ligt voornamelijk

1.) in de aanhoudende koorts, welke haar van den beginne af aan vergezelt en bij het *Asthma Millari* ontbreekt;

 2.) in

2.) in de aanhoudende, niet op zekere tijden afwisselende belemmeringen in de ademhaling, welke bij het *Asthma Millari* duidelijk *periodisch* zijn;
3.) in het eigenaardig scherp, kraaijend geluid van den hoest en der stem;
4.) in het uitwerpen van polypeuze, vliezige stremsels.

Zij, die omtrent de kenteekenen, het verloop en de behandeling van deze ontsteking meer inlichting begeeren, raadplegen de geneeskundige schriften over dit onderwerp.

DE ONTSTEKING VAN HET TANDVLEESCH.

(*Ulitis s. Angina dentaria.*)

Kenteekenen. Zij begint met eene pijnlijke spanning en belemmerde beweging in het aangedane deel, hetwelk vervolgens opzwelt, heet en rood wordt, en bij het aanraken of bij de beweging van de onderkaak zeer pijnlijk is. Wanneer de ontsteking zich ver over het tandvleesch, en over de wang, het gehemelte of andere belendende deelen, tevens heeft uitgebreid, dan wordt het kaauwen en slikken ten uiterste moeijelijk en er ontstaat, naar gelang van de hevigheid der ontsteking, eene meer of min hevige koorts.

Oorzaken. Al wat *idiopatisch*, *sympathisch* en *metastatisch* ontsteking kan veroorzaken, kan ook ontsteking aan het tandvleesch voortbrengen. De ge-

gemeenzaamste oorzaak intusschen is, eene zoogenaamde zinking of *catarrhale-rheumatische* aandoening, welke op een' gezonden of bedorven tand, of wel op het tandvleesch valt. Somtijds heerscht deze ontsteking algemeen, en kan, wanneer zij door eene medewerkende voorbeschiktheid ondersteund wordt, een *phlegmoneus* karakter aannemen en tot verettering overgaan. Het moeijelijk tanden krijgen, het te voorschijn komen van den wijsheidstand na het 25ste jaar, het kneuzen van het tandvleesch bij het tandentrekken, onzuiverheden tusschen het tandvleesch en de tanden, het misbruik van scherpe tand- en mondspoelingen, het onvoorzigtig branden van bedorvene tanden enz., geven insgelijks tot het ontstaan van deze ontsteking aanleiding.

Uitgang. 1.) *Verdeeling.* Deze geschiedt dikwijls binnen weinige dagen door eene vermeerderde afscheiding van slijm en speeksel, de plaatselijke toevallen verminderen dan langzamerhand, de deelen herstellen zich in hunnen natuurlijken staat en de voorhandene koorts laat onder *crisen* van zweet en *urine* na.

2.) *Verettering.* Heeft de overgang in verettering plaats, dan verschijnt het *absces* of aan het tandvleesch *(Ulopyosis)*, of in het celwijsweefsel van de wang *(Melopyosis)*, of aan het harde gehemelte *(Hyperopyosis)*. Somtijds kan de ontsteking en verettering zich ook tot onder de tong, bezijden het toompje van de tong, of zelfs tot in de keelengte uitstrekken.

3.) *Verharding.* De verandering van het tand-

 vleesch

vleesch in deze gesteldheid, wordt als eene soort van *Epulis* beschouwd.

Wanneer de ontsteking tot verettering is overgegaan en het *absces* aan het tandvleesch te voorschijn komt, dan geschiedt dit *of* spoedig, digt bij een' hollen tand, onder de gedaante van eene etterpuist, welke zich reeds binnen de 24 uren ontwikkelt, *of* langzamer, terwijl de toevallen van ontsteking toenemen en de pijn kloppende wordt, als een grooter, spits toeloopend ettergezwel, hetwelk, wanneer het door een' bedorven tand veroorzaakt wordt, de grootte van eene kleine noot kan bereiken en gemeenlijk aan de buitenvlakte van het tandvleesch der snij- en oogtanden van de bovenkaak voorkomt. Openbaart het *absces* zich in het celwijsweefsel van de wang, dan treft men het meestal aan de onderkaak, tusschen de uitwendige vlakte van het tandvleesch der kiezen en de inwendige vlakte van de wang aan, alwaar het een' aanmerkelijken omvang kan bereiken en wel 14 dagen tot deszelfs ontwikkeling noodig heeft. Indien het aan het harde gehemelte zich vormt, dan ontmoet men het aan de binnenzijde van het tandvleesch der bovenkaak, onder het gehemeltesvlies.

Geneeswijze. De verdeeling van de ontsteking aan het tandvleesch gelukt meestal, wanneer zij door geene voortdurende plaatselijke oorzaak onderhouden wordt; men moet dezelve intusschen ook beproeven, wanneer de hevigheid der ontsteking, of de sluiting van den mond, van wege te aanmerkelijke zwelling, het aanwenden van pijnlijke bewerkingen vooreerst belet of onmogelijk maakt;

ook

ook dan, wanneer er eene *acute* ontsteking in het vlies der tandkassen plaats vindt; en zelfs dan nog, wanneer deze reeds tot verettering is overgegaan, dewijl zij het verlies van verscheidene gezonde tanden ten gevolge kan hebben. Te dien einde *scarificeert* men het tandvleesch diep en bevordert de bloeding door laauwwarme, verzachtende mondspoelingen. Ook kunnen bloedzuigers, aderlatingen, een schraal, verkoelend diëet, afvoerende klisteren en dergelijke, aan het gestel des lijders geëvenredigde, onstekingwerende middelen, veel tot derzelver verdeeling bijdragen. De wang wordt met verzachtende pappen, of met eene verdeelende pleister bedekt. Bij eene *asthenische* ontsteking met vermeerderde slijmafscheiding maakt men met voordeel gebruik van het *Linim. volatile* uitwendig ingewreven en van kruidenkussentjes met kamfer, terwijl men naar omstandigheden water met azijn en rozenhonig, of eenig ander zacht zamentrekkend vocht in den mond laat houden.

Wanneer een bedorven, of een scherpe afgebroken tand aan de ontsteking schuld heeft, moet dezelve onverwijld worden uitgetrokken; onzuiverheden en vreemde stoffen moeten van onder het tandvleesch worden opgeruimd; gemeenlijk verdwijnt de zwelling alsdan vanzelve en het tandvleesch hecht zich op nieuws aan den tand vast. Gebeurt geen van beide, dan moet men den rand van het tandvleesch, zoover hetzelve van den tand is afgescheiden, wegsnijden.

Omtrent den overgang van deze ontsteking in

verettering en verharding zal in het vervolg gesproken worden.

DE ONTSTEKING DER TONG.

(*Glossitis.*)

Kenteekenen. De *phlegmoneuze* ontsteking van de tong, welke voor het overige zelden voorkomt, hare veranderingen spoedig doorloopt en zeer benaauwende voor den lijder is, geeft zich te kennen, door eene donker roode, drooge, harde zeer pijnlijke zwelling, die in de meeste gevallen met een' bedorven smaak, kwijling, belemmerde spraak, hoest, hevige koorts enz. verbonden is. Somtijds is de tong slechts gedeeltelijk ontstoken, meestal echter is zij zulks over hare gansche uitgestrektheid en neemt dan de geheele mondholte in, of zij dringt naar voren buiten dezelve, of naar achteren naar de keelengte, in welk geval zij door de drukking op het strottenklepje gevaar van verstikking kan voortbrengen.

Oorzaken. Gemeenlijk ontstaat deze ontsteking van *rheumatische*, *jichtige*, ook wel *venerische* stofverplaatsingen. In vele gevallen gaat zij met hevige keelontstekingen gepaard. Somtijds is zij het gevolg eener spoedig onderdrukte kwijling na het gebruik van kwikmiddelen. Men heeft haar ook *epidemisch* zien heerschen, en dezelve eenmaal *periodisch*, als het gevolg van onderdrukte aanbeijen, of van den stondenvloed, waargenomen (STARK).

Uit-

Uitwendige beleedigingen door bijten, scherpe punten van tanden, beensplinters, vischgraten, steenen in de speekselbuizen enz. geven echter meestal aanleiding tot dezelve. De oppervlakkige ontstekingen van de tong, die door branding, geringe beleedigingen of door de kwikkwijling worden voortgebragt, komen dikwerf voor en sluiten geenerhande gevaar in.

Uitgang. Met den 5den tot den 7den dag eindigt dit gebrek meestal door *verdeeling*, terwijl de koorts door zweet en urine nalaat; het is echter niet zonder voorbeeld, dat de dood reeds vroeger aan het leven des lijders een einde maakte. Somtijds gaat de ontsteking tot *verettering* en in zeldzame gevallen tot *versterving* over. Men heeft ook waargenomen, dat de tong somtijds op verschillende plaatsen berst en tot eene kankerachtige ontaarding overgaat.

Voorzegging. Bij eene gepaste behandeling heeft men in de meeste gevallen een' gelukkigen uitgang te verwachten.

Geneeswijze. Is de ontsteking van een' *phlegmoneuzen* aard en de koorts daarbij hevig, dan moeten zoowel plaatselijke als algemeene bloedontlastingen in het werk worden gesteld. *Algemeen* verrigt men dezelve *of* aan den hals *of* aan den arm met het lancet, *plaatselijk* onder de kin, door middel van 12 tot 20 bloedzuigers; aan de punt van de tong, door 2 of 3 stuks derzelve, en uit de zelfstandigheid der tong, door het doen van eenige insnijdingen, welke men ter wederzijde, tusschen het midden en den buitenrand derzelve,

met een aan de punt afgerond mes, ter lengte van anderhalf tot twee duim, en op de diepte van twee lijnen verrigt; daarna bevordert men de ontlasting van het uitvloeijende dik, zwart, kleverig bloed door het baden met laauwwarm water of door middel van eene zachte, eenigzins slijmige mondspoeling. Na dat de zwelling van de tong verdwenen is, kan men naauwelijks de sporen der voorafgaande insnijdingen meer ontdekken. Voorts legt men uitwendig om den hals verzachtende pappen, men laat laauwwarme dampen tegen de tong opklimmen, verzachtende vochten in den mond nemen of inspuiten, en voor het overige de noodige afleidingen door voet- en halve baden, door klisteren en lakseermiddelen maken. De tegen de koorts gepaste inwendige geneesmiddelen zijn reeds genoegzaam uit het voorgaande bekend, waarom wij dezelve thans met stilzwijgen zullen voorbijgaan. Indien de ontsteking een meer *asthenisch* karakter heeft, dan geeft men kamfer en opium, men laat het *Linim. volatil.* aan den hals inwrijven, zacht prikkelende mondspoelingen gebruiken, dampen van verdeelende kruiden met azijn tegen de tong opklimmen, waardoor de slijmafscheiding en de verdeeling bevorderd worden. Somtijds neemt de zwelling aanmerkelijk af, wanneer men eene spaanschevliegpleister onder de kin of om den hals legt, en wanneer dit niet helpt, dan moeten ook in dit geval insnijdingen gemaakt worden, dewijl het schijnt dat het bloed uit deszelfs vaten getreden en in het weefsel van de tong is opgehoopt. Voor het overige lette men op de oorzaken, welke de ontste-

king

king hebben voortgebragt, en trachte men dezelve te verwijderen, indien zij nog blijven voortwerken. Een verplaatst *rheumatismus* trachte men door prikkelende of bleintrekkende middelen naar de oorspronkelijke plaats terug te leiden; de kwijling door kwikmiddelen te weeg gebragt, matigt men door *laxantia*, baden, zwavellever en opium; vreemde ligchamen trekke men uit enz. De overgangen dezer ontsteking in verettering, versterving en verharding, komen in het vervolg ter overweging voor.

Wanneer de lijder niet slikken kan, dan voedt men hem door klisteren en baden. Ook kan men hem geneesmiddelen, vloeibare voedselen en dranken toedienen, door eene buigzame buis, welke men door den neus tot in het bovenste gedeelte van den *Oesophagus* brengt, en dezelve tot dat einde eenige dagen laten liggen. Het bovenste gedeelte van deze buis dat door den neus uitsteekt, moet naar boven gebogen, trechtervormig van gedaante en behoorlijk bevestigd zijn. Somtijds dringt de buis bij het inbrengen in de luchtpijp, zonder hoest, pijn nog eenig ander toeval te veroorzaken; deze mistasting kan men echter spoedig ontdekken, wanneer men de vlam eener kaars voor de uitwendige opening houdt, die in dat geval door de naar buiten dringende lucht sterk bewogen wordt.

DE ONTSTEKING DER VOORHUID.

(*Phimosis et Paraphimosis inflammatoria.*)

De ontsteking der Voorhuid kan door verschillende oorzaken voortgebragt en naar den bijzonderen aard derzelve, in *zuivere* en *vermengde* onderscheiden worden. Zij is altoos met eene meerdere of mindere vernaauwing, *voor* of *achter* het roedehoofd, vergezeld, en draagt dan in het eerste geval den naam van *Phimosis*, in het laatste dien van *Paraphimosis*.

Kenteekenen der Phimosis. Wanneer de ontsteking van een' *phlegmoneuzen* aard is, hetgeen nogtans zeldzaam gebeurt, dan is de zwelling heet, pijnlijk en hoogrood van kleur; heeft zij daarentegen een *erythemateus* karakter, gelijk zij gewoonlijk voorkomt, dan heeft zij een bleekrood, glimmend, en zeer dikwijls een doorschijnend, waterzuchtig aanzien. In beide gevallen gaat de ontsteking ligt tot versterving over, en geeft zij, vooral bij den opgeregten stand der roede en het waterloozen, tot vele moeijelijkheden en grievende pijnen aanleiding. De ontblooting van het roedehoofd is daarbij altoos voor het geheel of slechts gedeeltelijk belemmerd.

Kenteekenen der Paraphimosis. Bij de terugtrekking der voorhuid achter het roedehoofd, in dier voege, dat de binnenste plaat derzelve de buitenste wordt, heeft er altoos een' zekeren graad van beklemming plaats, waardoor het roedehoofd al meer en meer kan opzwellen en tot versterving

over-

overgaan. Men vindt de zamensnoering achter den eikel, door dwarse, zeer gespannene plooijen van de voorhuid, welke den terugvloed des bloeds belemmeren, veroorzaakt; daardoor ontstaan opvolgend de hevigste ontstekingtoevallen, en dat gedeelte der voorhuid, hetwelk nog voor de plaats der beklemming ligt, zwelt zuchtig op.

Oorzaken. Eene bijzondere voorbeschiktheid tot de *Phimosis inflammatoria* hebben zoodanige lieden, welke van natuur eene lange en naauwe voorhuid bezitten. Als *aanleidende oorzaken* zijn te beschouwen: de verscheuring van het *Frænulum* staande den bijslaap; venerische zweren aan den rand der voorhuid, op den eikel of aan het toompje; de uitvloeijing van druiperstof uit den pisweg of uit den eikel; wratachtige uitwassen en het terugblijven van eene kaasachtige, scherp gewordene stof onder de voorhuid. Ook heeft men haar als toeval der aanbeijenziekte waargenomen.

De *Paraphimosis* ontstaat, wanneer door het zwellen van het roedehoofd de reeds vernaauwde voorhuid tot achter den eikel wordt teruggeschoven, of dat zij, ten einde het roedehoofd om zekere redenen te ontblooten, met de vingeren naar achteren wordt getrokken en zij niet weder over hetzelve kan worden henengevoerd.

Wanneer de eikel, door de zwelling der voorhuid, in deszelfs midden wordt zamengesnoerd, dan noemt men dit gebrek *Semiphimosis.*

Gevolgen. De toevallen, welke door de *Phimosis inflammatoria* worden voortgebragt, verschillen naar den graad van hevigheid en de oorzaken der ont-

ontsteking. Bij eene hevige ontsteking der voorhuid met eene zeer vernaauwde opening derzelve, zakt somtijds een gedeelte van het binnenste vlies door deze opening uit, wordt in dezelve beklemd, en veroorzaakt eene zeer pijnlijke zwelling, welke spoedig tot versterving overgaat, indien niet snel de noodige hulp wordt aangebragt. Wanneer er venerische zweren op de kroon des eikels zich bevinden en de etter teruggehouden wordt, dan kan de voorhuid op de eene of andere plaats allengs doorknaagd worden en het roedehoofd dikwijls geheel door deze opening naar buiten dringen. De ontsteking kan tot versterving overgaan, hetwelk inzonderheid bij zwakke voorwerpen en na het voorafgaand veelvuldig gebruik van kwikmiddelen te vreezen is. De urine welke zich onder de voorhuid ophoopt, kan door hare scherpte ontvelling veroorzaken, zich in het celwijsweefsel van het gansche lid uitstorten en versterving met eene volkomene vernieling van hetzelve ten gevolge hebben. De zwelling kan zelfs zoo aanmerkelijk worden, dat de eikel en de pisweg gedeeltelijk worden zamengedrukt. De ontsteking kan wijken en eene verharde zwelling van de voorhuid, welke nog dikwijls met den eikel is vastgegroeid, nalaten. Ook beweert men, dat de blaas en pisweg, door den tegenstand welke de vernaauwde voorhuid bij het ontlasten van de urine aan deze deelen biedt, uitgezet, verzwakt en somtijds zelfs verlamd kunnen worden.

De *Paraphimosis* niet spoedig ontbreideld wordende, geeft aanleiding tot versterving van het

roe-

roedehoofd, welke echter niet verder gaat, dan de beklemming gewerkt heeft; somtijds wordt alleen de voorhuid door versterving vernield, en daardoor de beklemming weggenomen. Wanneer de zamensnoering niet zeer aanmerkelijk is, doch de voorhuid niet over den eikel wordt teruggebragt, dan kunnen de plooijen der achter den eikel zamengevouwene voorhuid, door de bijkomende ontsteking onderling zamengroeijen, en daardoor eene ongeneeslijke misvorming ontstaan, welke aan den bijslaap nogtans niet zeer hinderlijk schijnt te zijn.

Voorzegging. Uit het tot hiertoe aangevoerde, blijkt genoegzaam, dat de ontsteking der voorhuid somtijds zeer jammerlijke gevolgen kan hebben; evenwel zal men bij eene tijdige en geschikte behandeling in de meeste gevallen eene gelukkige genezing kunnen bewerken.

Geneeswijze. Naar gelang de ontsteking van eenen *activen* of *passiven* aard, zuiver of vermengd is, moet ook de behandeling op eene verschillende wijze worden ingerigt. Eene *active, phlegmoneuze* ontsteking, vereischt den aanleg van 4 tot 6 bloedzuigers, en somtijds zelfs eene algemeene aderlating; vervolgens verkoelende lakseermiddelen, koude omslagen en inspuitingen, eene waterpasse, stille ligging, en het vermijden van alle wrijving en betasting van het deel. Bij eene *passive, erythemateuze*, somtijds met zuchtige zwelling vergezelde, ontsteking, bedekt men het gansche lid met kruidenkussentjes, of met laauwwarme omslagen van aromatieke planten, bij welke men, indien het gebrek zeer pijnlijk is, verdoo-

vende

vende middelen voegt, doch minder gevoelig zijnde, wijn, brandewijn, of een weinig *Spir. vini camphor.* Ingeval de zuchtige zwelling eenigzins aanmerkelijk is, maakt men bij voorkeur gebruik van het warme *Aq. Goulard.*, *Acet. camphorat. Spir. saponis* enz. Is algemeene zwakte, tegelijk met dit gebrek, aanwezig, dan moeten laauwe baden, een voedende, opwekkende diëet en het inwendig gebruik van Opium, Kamfer, Valeriaan of Kina aangewend worden.

Indien er gebreken onder de voorhuid verscholen zijn, dan worden er, in overeenkomst met de bijzondere hoedanigheid derzelve, inspuitingen van verschillenden aard vereischt, welke het best met eene spuit, die met een lang, dun, eenigzins gebogen pijpje voorzien is, aangebragt worden. Bij het doen dezer inspuitingen moet men, na het vocht voorzigtig ingespoten te hebben, de opening der voorhuid met de vingeren zamendrukken, hetzelve daaronder henen en weêr bewegen en vervolgens eerst laten afvloeijen. Bij de druipervloeijing uit den eikel, spuit men versch bereid kalkwater, *Aqua mercurialis nigra* (No. 27.), eene zwakke oplossing van het *Vitriolum album* of van verdund loodwater met of zonder Opium aan; bij *Chankers* of bij uitwassen die een scherp vocht afscheiden, eene *emulsie* van het gommige kwik met opium, eene oplossing van 3 gr. *Sublimaat* met 12 gr. *Opium* in 6 onsen water, of eene zwakke oplossing van den *Lapis causticus* en bij hevige pijnen saffraanmelk, slijmige *narcotische* afkooksels of Opium met olijfolie afgewreven. Venerische ge-

bre-

breken vereischen bovendien het inwendig gebruik van gepaste kwikbereidingen. Wanneer de *Chankers* of de ontvellingen bij de druipervloeijing van den eikel beginnen te genezen, dan moet de voorhuid dikwijls henen en weêr geschoven worden, opdat zij niet met den eikel vastgroeije. Nablijvende verhardingen tracht men door inwrijvingen met het *Ung, neapolitan.* en door dampen van azijn en water te verdeelen. Hoopt het etterachtige vocht zich onder de voorhuid tot een, uitwendig zigtbaar, golvend gezwel op, dan moet hetzelve bij tijds door eene kleine insnijding geopend worden; is de voorhuid echter reeds aan de zijde doorknaagd, en het roedehoofd door deze opening henengedrongen, dan doet men best, het zijdelijk gedeelte der voorhuid weg te snijden, dewijl alle pogingen om de natuurlijke opening derzelve weder voor den eikel te brengen, vergeefs zullen zijn. Een beklemd gedeelte van de binnenste plaat der voorhuid in de natuurlijke opening derzelve, moet, na vooraf-gaande inkervingen, met verzachtende plaatsmiddelen behandeld, of de opening der voorhuid door eene insnijding verwijd worden. De klieving der voorhuid is bij de *Phimosis inflammatoria* zeer pijnlijk, met het gevaar om tot versterving over te gaan verbonden, en bij eene geschikte behandeling zelden noodzakelijk. Indien er *Chankers* aanwezig zijn, loopt men gevaar de algemeene besmetting door de versche wonde te bevorderen, en men heeft ook waargenomen, dat zich somtijds uitwassen uit de randen der insnijding ontwikkelen, welke moeijelijk te beteugelen of te overwinnen

nen

nen zijn. Slechts dan is er, over het geheel genomen, eene verwijding van de opening der voorhuid noodzakelijk, wanneer dezelve te naauw is om aan de scherpe stof eene vrije ontlasting toe te staan en men door dezelve geene inspuitingen kan bewerkstelligen, of dat er uitwassen voorhanden zijn, welke eene bijzondere, regtstreeks plaatselijke, behandeling vereischen, waartoe in het eerste geval slechts eene kleine insnijding gevorderd wordt. Maken de voortgaande verwoestingen onder de voorhuid de kunstbewerking echter noodzakelijk, dan moet men haar niet te lang uitstellen, te meer nog, om dat de ondervinding geleerd heeft, dat de versterving welke aan de lappen der voorhuid ontstaat, van geene kwade gevolgen is, en door de natuur ligtelijk overwonnen wordt.

De behandeling der *Paraphimosis inflammatoria* moet altoos de spoedigst mogelijke ontheffing der beklemming ten doel hebben. Al de handgrepen, welke men bij de heelkundige schrijvers vindt opgeteekend, om de beklemmende voorhuid weder over den eikel naar voren te brengen, zijn schadelijk en dienen slechts tot vermeerdering van de ontsteking. Indien algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, koude omslagen en andere ontstekingwerende middelen niet spoedig helpen, dan moet men onverwijld tot de kunstbewerking overgaan.

DE ONTSTEKING VAN DEN PISWEG BIJ MANNEN, *(Urèthritis)*, EN VAN DE SCHEEDE BIJ VROUWEN *(Elytritis)*.

Het slijmvlies dezer deelen kan door prikkels van verschillenden aard in ontsteking gesteld, en daardoor in deszelfs verrigting tot de afscheiding van een etterachtig slijm veranderd worden. Deze afscheiding wordt bij mannen met den naam van druiper; bij vrouwen ook wel met dien van witten vloed bestempeld. Alle vloeijingen uit de teeldeelen worden over het algemeen door de benaming van *Medorrhoea*, bij mannen afzonderlijk door die van *Phallorrhoea*, bij vrouwen door het woord *Elytrorrhoea* uitgedrukt; doch worden dezelve dan weder naar de hoedanigheid van het vocht dat ontlast wordt, als slijm, etter, bloed, zaadvocht, pis enz. door bijvoegelijke of zelfstandige naamwoorden van elkander onderscheiden. Met deze vloeijingen moet intusschen de onnatuurlijke gesteldheid der urine bij het water loozen, b. v. het slijmwateren *(blennuria)*, het etterwateren *(pyuria)*, het melkwateren *(chyluria)* enz., niet verward worden, dewijl deze toevallen de uitwerkselen zijn van dieper in het ligchaam gelegene ziekelijke werktuigen.

De ware zaadvloeijing *(Gonorrhoea vera, Gonacratia, Incontinentia seminis)*, is een gebrek, bij hetwelk het zaadvocht tegenwillig, zonder verstijving van het deel noch zonder eenige kitteling in den pisweg te bespeuren, droppelswijze afvloeit, of dat hetzelve scheutswijze, hetzij bij dag,

(Pollutio diurna), voornamelijk bij den stoelgang, na bewegingen en na den maaltijd, of bij den nacht *(Pollutio nocturna)*, ontlast wordt. De zoogenaamde *onware zaadvloeijing* (*Gonorrhoea vel Blennorrhoea prostatica)* bestaat in eene ontlasting van het *Liquor prostaticus*, wanneer hetzelve niet, gelijk in den staat der gezondheid, alleen met het zaadvocht wordt uitgeworpen, maar dat het *of* bij het water loozen, met of zonder aandrang tot deze verrigting, somtijds draadswijze, met den laatsten droppel van de urine afvloeit, *of* gedurig, en bij den stoelgang inzonderheid in groote hoeveelheid, als eene heldere, slijmige, walgelijk riekende vloeistof droppelswijze wegvloeit.

Oorzaken. Alles wat den pisweg op eene middellijke of onmiddellijke wijze prikkelt, kan tot de ontsteking deszelven aanleiding geven; daartoe wordt inzonderheid gebragt, de prikkeling door vreemde ligchamen in den pisweg zelven of in afgelegene werktuigen des ligchaams; jichtige, *rheumatische*, *scrophuleuze* scherpten, vooral echter die door een' onreinen bijslaap worden aangebragt.

Kenteekenen. (*) Men kan het verloop van den eenvoudigen, door een' onzuiveren bijslaap verwekten, druiper gevoegelijk in drie tijdperken verdeelen, te weten in dat der prikkeling *(irritationis)*, dat der ontsteking *(inflammationis)*, en dat der verslapping *(relaxationis)*.

Eerste

(*) Wij zullen hier hoofdzakelijk die soort van piswegontsteking beschrijven, welke door een eigenaardig *miasma* voortgebragt, van een' *erythemateuzen* aard, en onder den algemeenen naam van *Druiper* bekend is.

Eerste tijdperk. De eerste gewaarwording welke de lijder gemeenlijk tusschen den tweeden en zesden dag na een' onreinen bijslaap bespeurt, is niet pijnlijk, maar bestaat in een jeukend gevoel aan de uitwendige opening des piswegs, hetwelk zich echter ook somtijds over den ganschen eikel uitbreidt. Dit gevoel verwekt aandrift tot den bijslaap, en geeft ook dikwerf aanleiding tot tegenwillige zaadontlastingen; het wordt intusschen menigmaal met vlugge steken in den pisweg afgewisseld en na verloop van drie of vier dagen, wanneer het tweede tijdperk intreedt, wordt het bij het water loozen zeer pijnlijk.

Tweede tijdperk. Hetzelve duurt gemeenlijk van vijf tot elf dagen, en de toevallen van ontsteking bereiken in hetzelve een' des te hoogeren graad, hoe gevoeliger de lijder, hoe kouder het weder en hoe talrijker voor het overige de schadelijke oorzaken zijn, welke toevallig op het gebrek invloed hebben. De randen van de opening des piswegs zijn eenigzins gezwollen en ontstoken, de eikel is bij het aanraken pijnlijk, min of meer opgezet en heeft eene bloedroode kleur; de lijder heeft veelvuldigen aandrang tot water loozen, de pis ontlast zich met een' dunneren dan natuurlijken straal, somtijds slechts bij enkele droppels; zij veroorzaakt bij derzelver doorgang door den pisweg, in de meeste gevallen, eene onbeschrijfelijk pijnlijke branding (*Stranguria*); daarbij ontstaan dikwijls pijnlijke oprigtingen van het deel, vooral gedurende den nacht, welke den lijder in den slaap zeer hinderlijk zijn. Somtijds volgen er zaadvloeijingen

 (pol-

(*pollutiones*), welke met eene brandende pijn in den loop van den pisweg, somtijds zelfs met eene ontlasting van bloed gepaard gaan, terwijl het slijm, hetwelk zich thans bij voortduring uit denzelven ontlast, geene pijn veroorzaakt, niettegenstaande het dikwijls de deelen doet ontvellen, waarmede het in aanraking komt. Bij eene aanmerkelijke *sthenische* ontsteking houdt de afscheiding en de ontlasting van het slijm op (*Gonorrhoea sicca, Phallorrhoea suppressa ob inflammationem, Urethritis sicca*), de ontsteking wordt van een' *phlegmoneuzen* aard en breidt zich niet zelden over een groot gedeelte van den pisweg uit; daarbij heeft eene aanhoudende, zeer pijnlijke verstijving van de roede (*Priapismus*) plaats, en met deze verbindt zich veeltijds eene beneden- of zijdwaartsche kromming van het deel (*Chorda veneris, Gonorrhoea chordata*), dewijl de pisweg, in zijne gansche uitgestrektheid ontstoken zijnde, bij de opzwelling van de sponsachtige ligchamen der roede, niet kan medegeven; de geheele roede schijnt meer of minder ontstoken te zijn (*Phallitis*) en er volgt in sommige omstandigheden zelfs versterving. De kromming der roede wordt somtijds een langdurig gebrek, wanneer het weefsel des piswegs namelijk tot verharding of ontaarding overgaat. In enkele gevallen ontstaat er eene meer of min sterke bloeding uit verscheurde vaten van den pisweg (*Stymatorrhalgia*), welke de toevallen dikwijls aanmerkelijk doet verminderen, doch ook somtijds verontrustende kan worden. Daarenboven zijn ook de bilnaad, de ballen, de zaadstreng, de len-

lenden en schaambeenstreek pijnlijk, de liesklieren gezwollen en somtijds ontmoet men eene ontstekingachtige zwelling van de lymphatieke vaten, welke van de voorhuid of van den eikel in eenen bundel afgaande en zich meestal in twee deelen splitsende, naar de liesstreek zich uitstrekken. Wanneer de voorstanderklier tevens in de ontsteking deelt, dan gevoelt de lijder eene stompe, drukkende, stramme pijn in den bilnaad, met een' gedurigen drang tot water loozen en een onvermogen om het water te kunnen houden. Somtijds worden ook de *Glandulae Cowperii* aangedaan en dan vormen zich niet zelden *abscessen* in de bilnaadstreek, welke ligt tot pisfistels overgaan. De koorts wordt bij den eenvoudigen druiper dikwijls gemist, of zij is slechts eene eenvoudige prikkelkoorts, zonder eenig bepaald karakter, welke tegen den avond zich verheft en bij den dag aflaat; somtijds echter kan zij ook van eene *sthenische* natuur zijn of eene andere hoedanigheid aannemen.

Derde tijdperk. In dit tijdperk, hetwelk eene of twee weken duurt, laten de pijn, de vloeijing en de verschijnselen, welke uit medelijdenheid zijn ontstaan, na; de stof wordt taai, wit en eiwitachtig; zij laat zich in draden uitrekken en vermindert trapswijze in hoeveelheid. Bij mannen vertoont het slijm, tegen het einde des gebreks, zich slechts dan, wanneer de eikel tusschen de vingeren gedrukt wordt, en ten laatste komt er alleen des morgens bij het ontwaken nog een enkele druppel aan de opening van den pisweg te voorschijn.

Uitgang. Deze kan verschillende zijn, te weten:

 of

of tot volkomene genezing, of tot een' langdurigen slijmvloed (*Gonorrhoea secundaria*, *chronica s. habitualis*), of tot verdikkingen en zamensnoeringen van het slijmvlies des piswegs, of de ontsteking kan eene meerdere of mindere opzwelling van de *Glandula prostata* achterlaten. Of eene algemeene venusziekte, het gevolg van een', door een' onreinen bijslaap voortgebragten, druiper kan zijn? wordt door sommigen stellig, door anderen ontkennend beantwoord. De ondervinding schijnt intusschen voor het eerste gevoelen te pleiten.

Voorzegging. Dezelve rigt zich naar de volgende omstandigheden. Een eenvoudige druiper, bij welken geene ontvelling noch knobbelachtige zwelling op de ontstokene plaats ontstaat, wordt meestal, door een' goeden eetregel en het gebruik van verzachtende dranken, voorspoedig en gelukkig genezen. Een druiper, welke deszelfs zitplaats in het voorste gedeelte van den pisweg heeft, gelijk zulks gemeenlijk het geval is, wordt voor minder kwaadaardig gehouden, dan wanneer die ontsteking bij den hals van de blaas gevestigd, of door den ganschen pisweg is uitgebreid. Wanneer de vloeijing, of door de hevigheid der ontsteking, of door eene verkeerde behandeling, onderdrukt wordt, dan kunnen daarop gevaarlijke toevallen volgen, inzonderheid eene verplaatsing naar de ballen, naar de voorstanderklier, naar de oogen enz.; anderzins gezonde lijders genezen spoediger dan zij, die met huidziekten, *scrophulae*, jicht enz. behebt zijn.

Geneeswijze. In het eerste tijdperk kan men de ontsteking van den pisweg en der scheede, door

het

het in acht nemen eens geschikten leefregels en door het gebruik van gepaste plaatsmiddelen, zonder gevaar te keer gaan en te onderbrengen. Te dien einde zijn inspuitingen, welke met een beenen, ivoren of metalen spuitje, of met een van veêrkrachtige gom, dat met een kort, kegelvormig bekje voorzien is, aangewend worden, het meest in gebruik. Voor het inspuiten, dat dagelijks 4 tot 6 malen met het warm gemaakte vocht moet verrigt worden, maakt de lijder zijn water; daarna houdt hij het lid met de linkerhand in de hoogte, drukt den pisweg tusschen den balzak en de voorste scheepswijze holte zachtelijk zamen, plaatst het gevulde spuitje met de regterhand in de opening des piswegs, spuit het vocht langzaam en voorzigtig in het voorste niet zamengedrukte gedeelte deszelven, laat het na eene halve minuut weder afloopen en herhaalt daarop deze bewerking nog eenige malen. De voornaamste middelen welke in het eerste tijdperk tot inspuiting gebezigd worden, zijn: het versch bereide kalkwater, of eene oplossing van 2 gr. sublimaat, of van 6 gr. *Lap. caust.* in 5 onsen gedestilleerd water, met eene onse *Mucilag. semin. cydonior.* vermengd. Wanneer zich reeds eenige pijn in het wateren begint op te doen, dan zijn inspuitingen van loodbereidingen met opium voordeelig, b. v. eene ontbinding van 2 gr. opium, in een onse *Aq. destillat.* met een of twee droppels *Extr. saturn.* Hamilton, de uitvinder van dit middel, gebruikte 1 dr. opium en anderhalf dr. *Sacchar. saturni* in 6 onsen water opgelost. Tot inwendig gebruik zijn in dit tijdperk

 voor-

voornamelijk aangeprezen de *Balsam. copaivae* en de *Cubebae*. Ofschoon de *Copaiva balsem* gewoonlijk slechts tegen den nadruiper wordt aangewend, heeft men denzelven echter ook in lateren tijd in het ontstekingtijdperk des druipers aangeprezen. Het gevoegelijkst laat men dezen balsem gebruiken, gelijk dezelve No. 28 wordt voorgeschreven. Hij moet intusschen nog 8 dagen lang, nadat al de toevallen van den druiper reeds verdwenen zijn, op de gewone wijze worden toegediend. Van de *Cubeben* geeft men dagelijks eenige malen eenen theelepel vol in poeder; en na dat de pijn en vloeijing reeds geweken zijn, laat men dezelve nog een paar dagen voortgebruiken. De pijn in het wateren zou reeds met den eersten of tweeden dag ophouden en met den derden of vierden ook de ontlasting der stof. Het spreekt van zelf dat de ontsteking, zoowel bij het gebruik van dit als van het voorgaande middel, geen *sthenisch* karakter zal mogen bezitten. Ook verzekert men, dat het inwendig gebruik van den *Lap. caustic.*, tien uren na den onreinen bijslaap genomen, den uitbraak des druipers zal verhoeden, zonder dat daarbij tevens tot inspuitingen behoort toevlugt genomen te worden. Men geeft denzelven van een tot hoogstens drie greinen in water ontbonden en met een slijmig vocht of met vleeschnat vermengd.

In het *tweede tijdperk* moet men alles vermijden wat de ontsteking op eenigerhande wijze onderhouden of vermeerderen kan. Te dien einde laat men den lijder onverwijld een' *Suspensorium* aanleggen, veel laauwwarm slijmige dranken gebruiken, zachte,

ligt

ligt verteerbare voedselen genieten en den stoelgang door niet prikkelende klisteren, of dergelijke geneesmiddelen onderhouden. Het lid moet dagelijks eenige minuten in een laauw aftreksel van kamillen, kalkwater of melk gebaad en gezuiverd en hetzelve voor alle ruwe betasting, drukking of wrijving beveiligd worden. Vervolgens lette men op den aard der ontsteking en op de toevallig daarbij aanwezige verschijnselen. Is de ontsteking van een' *phlegmoneuzen* aard en heeft zij zich verder dan hare gewone zitplaats uitgebreid, dan vereischt zij, vooral wanneer dezelve tevens met koorts vergezeld is, eene, aan haren graad van hevigheid geëvenredigde, algemeene ontstekingwerende behandeling, zoo echter, dat men bij dezelve het inwendig gebruik van *zouten* vermijde, omdat zij de *urine* scherper maken en zij daardoor de ontsteking slechts zouden vermeerderen. Wanneer er daarentegen eene slechts plaatselijk versterkte levenswerking zonder koorts, vele roodheid en zwelling, hitte in het gansche lid en de nabijgelegene deelen, eene geringe vloeijing, eene spaarzame ontlasting van eene in eenen dunnen straal of slechts droppelswijze met hevige brandende pijn afgaande urine, en eindelijk in den hoogsten graad, een naar beneden krom getrokken druiper of belette pisloozing voorhanden is, dan zijn plaatselijke bloedontlastingen uit de *Vena dorsalis penis*, het aanleggen van bloedzuigers aan de weeke deelen des buiks (*regiones iliacae*), aan den bilnaad, aan de binnenzijde der dijen, benevens het veelvuldig wasschen met koud water en het gebruik van koude omslagen van *Oxycraat* of loodwater

voldoende. Bij den *asthenischen* druiper met een' hoogen graad van gevoeligheid, gelijk dezelve het meest bij *scrophuleuze* menschen voorkomt en bij welke de toevallen hevig doch van een' krampachtigen aard zijn, doen amandelmelken met kamfer, opium, vooral des avonds, als ook het *Aq. laurocerasi inwendig*, en *uitwendig* laauwe pijnstillende pappen, het baden van het lid in laauwe slijmige afkooksels of in melk, slijmige klisteren met opium, inwrijvingen van het *Ung. neapolitan.* met opium langs den pisweg en somtijds het inspuiten van olie met opium, van *Aq. laurocerasi* of van een zeer verdund loodwater met kweepittenslijm en opium, welke langzaam en voorzigtig in den pisweg moeten ingespoten worden, zeer goede diensten. Wanneer de krampachtige verstijvingen en de drang tot wateren door deze middelen echter niet bedwongen worden, maar de *erythemateuze* ontsteking veeleer dieper dreigt in te dringen, of zich ver over hare oorspronkelijke zitplaats langs den pisweg naar achteren uitstrekt, dan moet men, in overeenkomst met de hevigheid des gebreks, de ontsteking door *Calomel* of kina met opium trachten te matigen, en naar omstandigheden somtijds eenige bloedzuigers vooraf aanleggen.

Tot de *ongewone toevallen bij den druiper*, welke eene bijzondere oplettendheid van den Heelmeester vereischen, behooren: de belette pisloozing, het moeijelijk wateren, de zwelling der voorstanderklier, de oogendruiper, de voor- en achterwaartsche vernaauwing of zamensnoering der voorhuid en de bloedingen uit den pisweg. Van deze toe-

toevallen is *reeds* of zal in het *vervolg nog nader* gesproken worden; thans zullen wij ons slechts, met weinige woorden tot de te verleenene hulp bij bloedingen uit den pisweg bepalen. Indien de bloeding uit den pisweg (*Urethrorrhagia*) zoo hevig is, dat zij de hulp der kunst vereischt, dan bedient men zich van omslagen van ijskoud water, van gomslijmige inspuitingen, van eene oplossing des aluins, van het verdunde wonddewater van THEDEN enz.; of men wendt eene plaatselijke drukking aan, terwijl men naar den aard des gevals den pisweg alleen achter de plaats, uit welke het bloed ontspringt, zamendrukt, of dat men, ten einde de ontlasting der urine niet te belemmeren, een' buigzamen *Catheter* in den pisweg brenge en dan de noodige drukking, door middel van een om de roede aangelegd smal windsel, in het werk stelle.

Nadat de *sthenie* of de hooge graad van gevoeligheid zijn gematigd geworden, of ook, wanneer bij den gewonen druiper eene matige *asthenische* ontsteking, aan hare oorspronkelijke zitplaats in de *fossa navicularis anterior*, als eene *erythemateuze* aandoening blijft stand houden en de slijmafscheiding op eene regelmatige wijze geschiedt, dan heeft de Heelmeester een' dubbelden weg te zijner keuze, langs welken hij het gebrek tot genezing wil brengen. Hij kan namelijk *de verdeeling der ontsteking aan de natuur overlaten*, wanneer hij slechts zorg draagt, dat zij zich niet verder uitbreide, of in eene andere afwijking der voedingverrigting overga, en dat hij tevens bij voorkomende algemeene zwakte, door de gewone opwekkende middelen, als

als ligt verteerbare vleeschspijzen met kina en opium, de krachten ondersteune en de voeding bevordere; of hij kan *de ontsteking door eene meer werkzame kunsthulp trachten te verdeelen.* De eerste methode is niet zelden de zekerste; de tweede heeft somtijds een uitstekend goed gevolg gehad, alhoewel zij in andere gevallen weinig dienst heeft bewezen; ook wordt zij door sommige Heelmeesters voor twijfelachtig, ja zelfs voor schadelijk gehouden. Wil men evenwel van de laatste methode gebruik maken, dan moet men ten minste geene wonderen van dezelve verwachten, met behoedzaamheid van zwakkere tot sterker prikkelende middelen overgaan en uit dezelve diegene verkiezen, welke met de eigendommelijke levenswerking des lijders overeenstemmen. Volgt er intusschen geene gunstige werking, dan moet men dezelve niet trachten te dwingen, maar in aanmerking nemen, dat vele, door eene smetstof voortgebragte, gebreken, aan een bepaald tijdsbestek schijnen gebonden te zijn, in hetwelk zij de aan hen eigene verschijnselen in eene geregelde volgorde ontwikkelen, en dat deze vastgestelde loop zich slechts zeldzaam door gepaste middelen aanmerkelijk laat verkorten. De middelen, van welke men zich tot dit oogmerk bediend heeft, zijn zeer onderscheiden en werken dan eens *onmiddellijk* of als plaatsmiddelen of als inwendige geneesmiddelen, dan weder *middellijk* door het afleiden der levenswerking op de ontstokene plaats van den pisweg. De inspuitingen worden dagelijks drie of vier malen laauwwarm aangewend; meestal verkiest men tot dezelve de reeds

in

in het eerste tijdperk opgegevene oplossingen, welke echter nog meer verdund, en met opium en slijmige middelen moeten vermengd worden. Voorts komen in aanmerking: eene oplossing van het *Sulph. zinci* in azijnzuur, sterk verdund, kalkwater met eene kleine hoeveelheid *Sacchar. saturn.*, *Digitalis purpurea* en over het algemeen alle waterachtige aftreksels of overgehaalde waters van geurige planten, wijnachtige, geestrijke *tincturen* met kamfer, *naphta*, vlugge oliën of balsem- en harsachtige middelen in een' behoorlijk verdunden toestand. Het komt bij het gebruik van al deze middelen voornamelijk daarop aan, dat de prikkelende eigenschap derzelve juist zoo sterk zij, als het de *asthenische* gesteldheid des gebreks en de plaatselijke prikkelbaarheid vereischt. Sommige Heelmeesters die van de plaatselijke *specifieke* werking des kwiks hulp verwachten, laten eene *emulsie* van *Merc. gummos.* en dergelijke zachte middelen inspuiten, ja zelfs heeft SALLABA den raad gegeven om kwikzalf in te spuiten en langs den pisweg naar boven te strijken. Het te menigvuldig inspuiten en het gebruik van te sterk prikkelende middelen kunnen de ontsteking vermeerderen en vernaauwingen veroorzaken. Omslagen van *Oxycraat* om het deel, alleen of met een weinig *Sal ammoniac* vermengd, of van zeer verdund zoutzuur, en van den azijn of van granaatschillen in azijn gekookt en door middel van eene spons tegen den bilnaad aangewend, zijn insgelijks met vrucht gebezigd geworden. Den Copaiva balsem geeft men inwendig twee malen daags tot 10 droppels met *Aq. laurocerasi* of op eene

eene andere wijze, en wanneer hij goed verdragen wordt, vermeerdert men de hoeveelheid deszelven. Volgens de getuigenis van HOWITZ zouden noch de ontstekiug noch de pijn door het ruim gebruik van dezen balsem in hevigheid toenemen, maar deze toevallen en de slijmafscheiding daarentegen in zeer korten tijd overwonnen worden. Behalve de Cubeben, waarvan wij reeds hiervoren gesproken hebben, worden ook nog de zachter en sterkere pisdrijvende middelen aangeprezen. Tot de eerste behooren de afkooksels van gerst, van gras- en kliswortel, van kervel en peterselie, waarbij men nog wat *Rob juniperi* en *Sp. nitr. dulc.* voegen kan; van de laatste zijn de *Tinctura antimonii acris*, de *Meloë proscarabaeus* en zelfs de *Cantharides* in enkele gevallen, vooral tegen den nadruiper, bij zeer stugge, stompgevoelige menschen gebruikt geworden. HECKER liet met goed gevolg een mengsel van eene onse *Rob juniperi* met acht onsen water, alle uren een half kopje, en SCHMIDT twee onsen van dezen *Rob* met twee ponden *Decoct. graminis* in de 24 uren gebruiken. THEDEN gewaagt met lof van een poeder uit gelijke deelen *Sal. mirab. Glaub. Rheum* en *Conchae praeparatae* viermaal daags tot een *scrupel*, en in het vervolg tegelijk met den Copaiva balsem genomen.

Alhoewel het inwendig gebruik der *Sacchar. saturni* door HERMANN, ASTRUC, GIRTANNER en anderen, als een werkzaam middel tegen den nadruiper wordt opgegeven, moet men echter bedacht zijn, dat men met een gevaarlijk langzaam werkend vergift te doen heeft. HOFFMANN liet hetzelve

zelve in terpentijnolie oplossen, deze oplossing op een klein vuur langzaam koken, daarbij wat kamfer voegen, en noemde dan dit mengsel een *divinum in gonorrhoea remedium*. HANDEL maakte in al de tijdperken des druipers van het middel No. 29. gebruik; ook heeft men het zeeschuim *(Os sepiae)* inwendig tegen den druiper aangewend. Ofschoon eenige beroemde Geneeskundigen, onder welke SYDENHAM, BOERHAAVE en VAN ZWIETEN eene eerste plaats bekleeden, het gebruik van *drastische* purgeermiddelen, der *Jalappe*, des *Scammoniums*, der *Calomel* enz. tot genezing van den druiper hebben aangeprezen, verheffen echter FORDYCE, CULLEN, STOLL, en de meeste hedendaagsche hunne stemmen tegen de aanwending derzelve, naardien zij de ontsteking op eene gevaarlijke wijze kunnen vermeerderen; en niettegenstaande GIRTANNER zelf tegen sterke purgeermiddelen ijvert, prijst hij echter een' slikbrok uit een half scrupel *Rheum* met 4 tot 6 greinen *Calomel* tot bevordering van den stoelgang aan, wordende hierin door CAPPEL ondersteund, wanneer hij zegt, dat men deze middelen niet regtstreeks als nadeelig kan verklaren.

Sommige Heelmeesters zijn van oordeel, dat zij, vooral tegen het einde des gebreks, hunne geneeswijze tegen de *bijzondere hoedanigheid der ontsteking* moeten rigten en wenden daarom (hetzij zij het druipergif voor gelijkwezenlijk met de *syphilitische* smetstof houden of niet) het kwikzilver, of andere naar hun oordeel *specifieke* middelen, als de *Sarsaparille*, het *Lign. guajac.* enz. aan, ten einde den lijder tegen de mogelijk opvolgende al-

algemeene venusziekte te beveiligen. Tot dat oogmerk zijn de kwikmiddelen in lateren tijd op nieuws in veelvuldig gebruik gekomen; daar men echter gemeenlijk de zachtste bereidingen derzelve in geringe hoeveelheid aanwendt, kan men deze handelwijze gerust als onschadelijk beschouwen. Intusschen herinnere men zich, dat, onaangezien BOERHAAVE, SCHWEDIAUR, HECKER en andere groote Genees- en Heelkundigen de kwikmiddelen tot het grondig genezen van den eenvoudigen druiper nooit als noodzakelijk beschouwd hebben, dezelve wel geschikt zijn, om de meeste der reeds uitgebrokene *syphilitische* gebreken te genezen, maar dat zij de nog mogelijk te voorschijn komende niet kunnen verhoeden, dat er zelfs gevallen voorhanden zijn, dat venuszieke lijders, gedurende zij de kwikmiddelen gebruikten, door eene nieuwe besmetting een' druiper verkregen, en dat de ondervinding ook leert dat het kwikzilver tot genezing van den druiper geene eigenaardige krachten bezit.

Eene ruime slijmontlasting, in het tweede tijdperk, geeft over het geheel te kennen, dat de ontsteking met een' matigen graad van levensbeweging, welke de verdeeling derzelve zeer begunstigt, verbonden is; want eerst bij de genezing moet de ontlasting der stof gelijkmatig met de ontsteking verminderen. Wanneer de slijmvloed echter onder toeneming van de toevallen der ontsteking of bij het ontstaan van nieuwe ziekteverschijnselen in andere werktuigen vermindert of wel geheel ophoudt, dan kan men daaruit besluiten, dat de ontsteking of dieper indringt en zich aanmerkelijk over hare

oor-

oorspronkelijke zitplaats uitbreidt, of dat er eene ziekteverplaatsing is ingetreden. Dien ten gevolge moet een door te hevige ontsteking nalatende druiper (*Urethritis sicca*) door het gebruik van *antiphlogistische* middelen, een onderdrukte druiper daarentegen (*Urethritis suppressa*), bij welken de ontsteking hare oorspronkelijke zitplaats geheel of slechts gedeeltelijk verlaten heeft en op een ander deel is overgegaan, gelijk eene teruggedrevene roos of *podagreuze* ontsteking, door het weder te voorschijn brengen van de oorspronkelijke piswegontsteking hersteld worden. Barton heeft tot dat einde eene oplossing van anderhalf tot twee gr. *Tart. emetic.* in 8 onsen water, en andere hebben ontbindingen van *Merc. sublim. corros. Virid. aeris* enz. tot inspuiting aangeprezen. Martens heeft den onderdrukten druiper in eenige gevallen door het *Galvanismus* hersteld, terwijl hij de zinkpool eens *Electromotors* van twaalf lagen met eene in den pisweg geschovene dunne zilveren *Sonde*, en de koperpool door middel eens zilveren lepels met den bilnaad, welke vooraf met eene oplossing van *Sal ammoniac* bevochtigd was, in aanraking bragt. Behalve de reeds genoemde verplaatsingen komen er ook nog andere voor. Schwediaur nam tegen den achtsten of negenden dag des gebreks, meestal onder vermindering der vloeijing, eene pijnlijke zwelling van het kniegewricht waar; störk zag den navel, na eenen onderdrukten druiper, druiperstof door verzwering voortbrengen, ja zelfs wil löffler, na eenen opgestopten druiper, eene ontlasting van stof uit de longen hebben zien volgen, welke met het drui-

 per-

perslijm de meeste overeenkomst had ; ook verhaalt CLOSS , dat een jong mensch , welke zijn' druiper door het drinken van sterken wijnazijn spoedig opstopte , welhaast door eene gewigtige langdurige ziekte , welke met bijzondere *dynamische* aandoening van het slagaderlijk vaatgestel verbonden was, werd aangetast , doch door het gebruik van het *Aq. laurocerasi* gelukkig is genezen geworden.

Wanneer de *Urethritis*, tegen het einde des tweeden tijdperks , begint af te nemen , drage men vooral zorg dat de ongeregelde levenswerking in den pisweg niet te veel , door een te streng diëet of door het misbruik van verzachtende en verslappende plaatsmiddelen , verminderd worde , dewijl elke ontsteking , om tot verdeeling te kunnen overgaan , een' zekeren middelgraad der verhaaste stofwisseling vereischt ; in het tegengestelde geval zal men het *derde tijdperk* zonder noodzakelijkheid verlengen , gelijk dit dan ook weder , bij eene langdurig voortgezette verzwakkende behandeling , tot verschillende plaatselijke ongesteldheden , als nadruiper , opzwelling van het slijmvlies en daardoor veroorzaakte vernaauwing van den pisweg , verzwering deszelven , ja zelfs tot algemeene zwakte en uittering kan aanleiding geven.

Tot *genezing van den nadruiper* heeft men menigvuldige zoowel *in-* als *uitwendige* middelen voorgeslagen ; een stellig bewijs , dat het gebrek somtijds zeer hardnekkig is. Daar de nadruiper echter *of* alleen van eene ongeregelde stemming der levenskracht af hangt , dan eens van eene te trage werking derzelve , waarbij de ontlastwor-

den-

dende stof eiwitachtig en de hoeveelheid derzelve dikwijls zeer aanmerkelijk is, de teeldeelen slap zijn en er in het geheel geene pijn voorhanden is, dan weder van verhoogde prikkelbaarheid, als wanneer de stof ten aanzien van hare hoedanigheid zeer ongelijk, dikwijls gekleurd is, er eene groote neiging tot den bijslaap plaats vindt en de verstijvingen van het lid als ook het wateren meestal met stekende, spannende, pijnlijke gewaarwordingen verbonden zijn, *of* van ontaardingen in den pisweg, van welke hij als toeval verschijnt, afhankelijk is, zoo moeten de middelen tot genezing deszelven altoos met zorgvuldige inachtneming van den waren aard des gebreks gekozen worden.

1) De *inwendige middelen* zijn eensdeels de reeds meermalen aangehaalde zoogenaamde pisdrijvende middelen, welke inzonderheid voor ongevoelige, trage gestellen geschikt zijn; anderdeels versterkende, zamentrekkende middelen, die bij zeer gevoelige lijders voornamelijk te pas komen. Tot de eerste klasse behooren: een aftreksel van jeneverbessen, de natuurlijke balsems, vooral de copaivabalsem, viermaal daags, van 20 tot 30 droppels, met koud water, of volgens SCHWEDIAUR des avonds voor het slapengaan van 40 tot 60 droppels en aanstonds daarop 20 druppels *Elix. acid. aromat.*, opdat de maag den balsem te beter verdrage; terpentijn, mirre, *Olibanum* en andere harsen, Cubeben, *Capsicum*, *Cantharides* van een zesde grein in *emulsie*, of van 5 droppels der *tinctuur*, opklimmende, tot dat er eene ligte branding in het wateren ontstaat, *Terra ponderosa salita*, eindelijk

Stipites dulcamarae of *Extract. boraginis et buglossi*, tot een' scrupel 's morgens en 's avonds met veel water. De versterkende of zamentrekkende geneesmiddelen, welke men tegen den nadruiper heeft aangeprezen, zijn: Kina, inzonderheid in aftreksel met rooden wijn, *Cascarilla*; *Calamus aromaticus*, *Geum urbanum*, *Extract. salicis fragilis*, *Infus. cort. aurant.*, alle staalbereidingen, *Tormentilla*, *Bistorta*, *Columbo*, *Catechu*, *Kino*, eindelijk den Ratanhiawortel, van welken het *Extract* tot 1 dr., den bast tot 2 dr., en den wortel tot eene halve onse en meer dagelijks wordt toegediend. Onder de menigvuldige, uit de opgenoemde middelen zamengestelde, voorschriften, zijn N°. 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, de voornaamste. Hoe meer het voor het overige blijkt dat de nadruiper met algemeene zwakte verbonden is, des te noodzakelijker zal het voortgezet gebruik van den Kalmus, des Nagelwortels, der bittere *extracten* met geurige waters, der Kina en dergelijke versterkende middelen zijn, en deze zullen zich vooral dan heilzaam betoonen, wanneer zij met versterkende voedselen en laauwwarme algemeene baden, inzonderheid zwavel- en staalbaden, verbonden worden. Wanneer de gansche ligchaamsgesteldheid echter zeer teeder en prikkelbaar is, hetwelk gemeenlijk bij *Scrophuleuzen* en bij vrouwen met witten vloed het geval is, dan worden deze versterkende middelen zelden aanvankelijk goed verdragen, waarom men eerst het *Elixir acidum* of het *Elixir acidum aromaticum* met *Tinctura thebaica* of *Aq. laurocerasi* voorschrijft, en dan langzamerhand tot het

In-

Infus. cort. aurant. de Kina, als koud aftreksel bereid met Opium en andere versterkende middelen overgaat. SIMMONS prijst tegen den nadruiper met pijnlijke gewaarwordingen, als ook tegen het moeijelijk wateren bij oude lieden, de *Tinctura nicotianae* eenige malen daags van 30 tot meerder droppels aan, hetzij alleen of met *Sp. nitri dulcis* vermengd. In dergelijke gevallen schijnen ook het *Conium* of de *Pulsatilla*, welke STÖRK aanbeveelt, in aanmerking te kunnen komen.

2) De *Plaatsmiddelen* moeten insgelijks aan de plaatselijke prikkelbaarheid geëvenredigd zijn. Tot *Inspuitingen* worden, bij overmatige gevoeligheid van den pisweg, in den beginne Opium of *Aq. laurocerasi* verkozen en dan langzamerhand tot zacht prikkelende of *adstringerende* middelen overgegaan; is er daarentegen een staat van ongevoeligheid aanwezig, dan heeft men dikwijls sterk prikkelende middelen noodig. Behalve het zeer verdunde lood- en kalkwater, komen nog voornamelijk in aanmerking, de *Lapis causticus*, eene oplossing van eene halve drachma *Virid. aeris* in eene onse *Liquor. ammonii caustici* waarvan 2 en opklimmende tot 6 droppels met eene onse water vermengd worden, 8 greinen *Lapis divinus* in 8 onsen loodwater opgelost, een mengsel van eene onse *Tinctura thebaica*, drie drachma *Liquamen myrrhae* en eene drachma *Sacchar. saturni.* met 6 onsen water, een afkooksel van eene onse Wilgenbast of Kina, of van eene halve onse Galnoten tot 8 onsen *colatuur*, met Aluin, witte Vitriool of roode Wijn vermengd, eene oplossing van eene drachma

G. myrrhae en Catechu in 4 onsen kalkwater, ook van *Extr. gum. Kino s. Ratanhiae* enz. Nog onlangs werd tegen nadruipers zonder pijn een mengsel van 2 droppels *Salpeterzuur* en opvolgend meer, met twee onsen water aangeprezen. PLATT bediende zich van het zeer verdunde *zoutzuur*. Men kan deze middelen of door inspuiting of door middel van oplosbare *Bougies* op den pisweg aanbrengen. Ook heeft men onoplosbare bougies, welke eensdeels door haren mechanischen prikkel en anderdeels door derzelver scheikundige hoedanigheid werken, in vele gevallen, vooral tegen langdurige nadruipers, zeer heilzaam bevonden; zij moeten slechts niet te dik zijn en met voorzigtigheid worden aangewend. De volgende zijn het meest in gebruik: 1. Die van GOULARD; welke uit Was met *Extr. saturni.* 2. Die van HUNTER, die uit twee deelen Was met drie deelen *Lithargyr.* en *Ol. olivar.* 3. Die van DEASE, welke uit vier deelen *Empl. diachylon compositum*, twee deelen *Empl. mercuriale* en een deel zeer fijn gewreven *Antimonium*, of 4. diegene, welke of uit eene andere pleistermassa, veerkrachtige hars enz. zijn vervaardigd geworden. Verder is ook het wasschen en baden der teeldeelen met prikkelende, wijnachtige, geestrijke, specerijachtige vochten, het inwrijven van het *Linim. volatile*, alleen of met het *Ung. neapolit.*, in den bilnaad en langs den loop van den pisweg, het aanleggen van bleintrekkende pleisters op den bilnaad, op het heiligbeen en zelfs op den pisweg, en eindelijk ook de *Electriciteit* tot genezing van den nadruiper aangeprezen geworden. In sommige

ge-

gevallen heeft het koude baden der teeldeelen, het draven te paard en de bijslaap het gebrek genezen, in andere daarentegen verslimmerd. MEDICUS en RICHTER geven den raad om bij langdurige nadruipers de haren weg te scheren en het stort- of dropbad te beproeven. In eenen zeer *torpiden* toestand laat zich nog iets goeds verwachten van eene op nieuws verwekte ontsteking, door het behoedzaam inspuiten van terpentijnolie of andere sterk prikkelende vochten in het voorste gedeelte van den pisweg; hetzelfde geschiedt somtijds door eene nieuwe besmetting.

Wanneer er zweren of vernaauwingen in den pisweg en ziekelijke veranderingen in de voorstanderklier voorhanden zijn, dan ontwaart de lijder door het betasten en bij het wateren, op eene bepaalde plaats, pijn. Is de ontlastwordende stof dikwerf met bloedstrepen vermengd, dan geeft dit eenen staat van verzwering of ontvelling in den pisweg te kennen. In deze omstandigheden wordt eene behoorlijke *antisyphilitische* geneeswijze, het kalkwater, het *Aq. Goulardi*, de *Merc. sublim. corrossiv.* tot inspuitingen, en het gebruik van oplosbare of onoplosbare *bougies* vereischt.

De vloeijing uit de oppervlakte van den eikel, welke wij uitwendigen druiper, *Gonorrhoea*, *Leucorrhoea*, *s. Blennorrhoea externa*, *Balanorrhoea s. Balanitis erythematosa)* noemen, is of alleen het gevolg van verzuimde zindelijkheid, wanneer namelijk de kaasachtige stof, die door de klieren van den eikel wordt afgescheiden, zich ophoopt en scherp wordt en voornamelijk bij eene lange en

 naau-

naauwe voorhuid, wordt aangetroffen; of zij is het gevolg van venerische besmetting. Het laatste kan men altoos vermoeden, wanneer de vloeijing na een' verdachten bijslaap ontstaat, met ontvelling verbonden en hardnekkig is.

De *niet syphilitische* eikeldruiper wordt gemakkelijk genezen door het menigvuldig wasschen met laauwe melk of een verdund *Aq. Goulardi.* Bij den *syphilitischen* maakt men gebruik van het herhaald inspuiten met kalkwater, of van een mengsel deszelven met *Calomel*, of van een verdund loodwater; zijn de pijnen echter hevig, dan kan men eerst eene laauwwarm pijnstillende pap en inspuitingen van slijmige vochten met Opium of *Aq. laurocerasi* aanwenden. HECKER heeft voor de inspuiting bij eene zeer vernaauwde voorhuid een bijzonder spuitje opgegeven.

Eindelijk valt nog aan te merken, dat de lijder zich zooveel mogelijk buiten beweging moet houden, dat hij gedurende de meeste hevigheid der ontsteking een gestreng en zeer zacht diëet moet in acht nemen, dat hij elke verkouding en prikkeling der teeldeelen op het zorgvuldigst moet vermijden.

De druiper bij vrouwen (*Elytritis miasmatica*) ontwikkelt zich met een jeukend, kort daarop pijnlijk, knagend gevoel aan de opening der scheede, verbonden met eene lastige drukking en spanning in de schaambeenstreek; de scheede deelt welhaast in eene meer of mindere zwelling, welke met het gevoel gepaard is alsof zij in hare gansche lengte aanmerkelijk vernaauwd ware; er ontlast zich eene

slij-

slijmige stof, welke spoedig in hoeveelheid toeneemt en een etterachtig, geelgroen aanzien verkrijgt. Door hare scherpte ontstaan er dikwijls ontvellingen aan de teeldeelen, aan den bilnaad en aan de binnenzijde der dijen. Het gaan en zitten is bezwaarlijk en de bijslaap zeer pijnlijk; niet zelden zwellen ook de liesklieren op, of er heeft eene pijnlijke spanning naar de blaas, de baarmoeder en zelfs in den rug en lendenen plaats.

De behandeling van den druiper bij vrouwen is in alles gelijk aan die bij mannen; slechts is er geene zoo strenge *antiphlogistische* geneeswijze noodzakelijk; gewoonlijk zijn verzachtende inspuitingen of dampen reeds voldoende om de ontsteking te verminderen. Vervolgens komen zamentrekkende inspuitingen te pas, welke men versterkt, wanneer de vloeijing langdurig dreigt te worden. De ontvelde deelen dekt men met pluksel of linnen, dat met *Ung. citrinum* of *Ung. praecipitati rubri* bestreken is. Het inwendig gebruik van *Mercurialia* moet hier vooral niet verzuimd worden.

VAN DE ONTSTEKING DER BLAAS EN DER PISLEIDERS.

Naardien de behandeling van de ontsteking dezer deelen hoofdzakelijk tot de taak des Geneesheers behoort, zoo zullen wij hier slechts de teekenen opgeven, waardoor zij van andere gebreken onderscheiden en de Heelmeester voor mistasting beveiligd wordt.

Kenteekenen. De ontsteking der Blaas kan, naar het verschil harer zitplaats in de bijzondere rokken derzelve, *phlegmoneus* of *erythemateus* zijn; daar het uitwendig bekleedsel intusschen, dat voor het grootste gedeelte de blaas omgeeft, tot het buikvlies behoort, en de ontsteking deszelven derhalve als *buikvliesontsteking* moet beschouwd worden, zoo heeft de *erythemateuze* ontsteking alleen hare betrekking tot het inwendige of slijmvlies der blaas. De *phlegmoneuze* ontsteking der blaas *(Urocystitis)*, welke gemeenlijk van eenig gedeelte harer uitgestrektheid een' aanvang neemt, zich vervolgens meestal verder en somtijds over hare gansche uitgestrektheid voortplant, geeft zich, *hevig zijnde (acuta)*, te kennen, door vastzittende, stekende, snijdende, borende, brandende, ook wel kloppende pijnen in de streek der blaas, met eene zeer gevoelige, heete, gespannene, langwerpig eironde zwelling boven de schaambeenderen, door drang tot wateren, belette pislozing, eene vuurroode, troebele of bloedige urine, eene somtijds hevige ontstekingachtige, vrij lang aanhoudende, meermalen echter door eene slechts geringe koorts, een' meestal kleinen, harden, snellen, ongelijken pols, grooten dorst en heeten adem. Zij ontstaat haastig, dikwijls zonder voorafgaande moeijelijkheden bij het waterlozen, bij sterke lieden, die noch tot krampen noch tot bloedwateren geneigd zijn; de toevallen nemen, zonder aanmerkelijke tusschenpoozingen van verzachting, spoedig in hevigheid toe, zonder dat zij door eenigerhande ligging of houding van het ligchaam verminderen.

De

De pijn neemt door uitwendige drukking, schudding, bij elke poging tot wateren, als ook bij de ontlasting der urine zeer toe en breidt zich in de belendende deelen uit; daarbij komen nog de toevallen welke uit medelijdendheid ontstaan, als kolijkpijnen, braking, groote benaauwdheid, oprigting der roede, koude ledematen en meer andere verschijnselen van een geprikkeld zenuwgestel. Wanneer het *onderste gedeelte* en de *hals der blaas* ontstoken zijn, hetwelk meestal het geval is, dan heeft er eene ontstekingachtige pisopstopping (*Ischuria inflammatoria*) plaats, de blaas wordt door de pis uitgezet, de poging om den *Catheter* in dezelve te brengen, veroorzaakt de hevigste pijnen en gelukt meestal niet, de bilnaad is gespannen en pijnlijk, bij mannen deelt de endeldarm in het lijden, er volgt drang tot ontlasting, zeer pijnlijke stoelgang of verstopping, opzwelling of klopping der *vasa haemorrhoidalia*, het inbrengen van het klisteerpijpje is ten hoogste pijnlijk, en bij vrouwen wordt de scheede heet en gevoelig; bij de *kramp der blaas* zijn de toevallen over het geheel minder hevig en onder anderen de pijnen meer drukkende, knijpende, en in zeker opzigt meer overeenkomende met de barenspijnen, doordien zij van tijd tot tijd nalaten en zich weder verheffen. Deelt de *bodem der blaas* in de ontsteking, dan is er een gedurige drang tot wateren aanwezig, de pis droppelt aanhoudend met een pijnlijk gevoel af, de blaas trekt zich zamen, de kleinste voorraad van urine vermeerdert de toevallen, de *Catheter* laat zich inbrengen, maar ontlast weinig, de ongemakken in

den

den buik zijn aanmerkelijk, zelfs kunnen er toevallen van eene vrij uitgebreide buikvliesontsteking bijkomen. Is het een of ander *zijdelijk gedeelte* van de blaas ontstoken, dan strekt de pijn zich langs de pisleiders tot aan de nieren toe uit, er ontstaat eene terughouding van pis in de pisleiders *(Ischuria ureterica)*, wanneer beide de zijdelijke deelen zijn aangedaan, de blaas is ledig en de verbazende uitzetting der pisleiders dreigt tot ontsteking en koudvurige verscheuring over te gaan. Wanneer eindelijk de ontsteking het *achterste gedeelte* van de blaas inneemt, dan deelt ook de endeldarm of de baarmoeder in dezelve, en wanneer in zeldzame gevallen het *voorste gedeelte* ontstoken is, dan zijn hitte, pijn en spanning boven de schaambeensgeleding de toevallen welke met dezen toestand verbonden zijn.

De *slepende ontsteking der blaas*, welke voornamelijk na ziekteverplaatsing, dikwijls door den overgang der *erythemateuze* ontsteking van het slijmvlies der blaas tot de *phlegmoneuze* der overige rokken, doch ook somtijds wel oorspronkelijk en meestal bij oude mannen ontstaat, wordt in den beginne, zoo lang nog krachtige middelen tot hare genezing in het werk gesteld konden worden, ligt miskend. Aanvankelijk kondigt deze ontsteking zich aan door een gevoel van kitteling en spanning in de blaas, hetwelk zich somtijds langs den pisweg naar beneden uitstrekt, doch na misslagen in den eetregel, verhitting, verkouding, of na het genot van zoute, scherpe spijzen en het misbruik van geestrijke dranken, pijnlijk wordt en vervolgens door

door knagende pijnen, met aandrang tot wateren, welke gemeenlijk door het over elkander slaan der dijen eenigzins nalaat, door eene belemmerde of geheel belette pislozing, hevige persingen, niet zelden door onwillekeurigen pisvloed en eene slijmige of etterachtige hoedanigheid der urine wordt opgevolgd. Dat echter dergelijke toevallen niet zelden uit medegevoeligheid ontstaan, wanneer andere belendende deelen, als de endeldarm of de baarmoeder in eenen ziekelijken toestand verkeeren, leeren wij uit de medegedeelde waarnemingen van HOWSHIP; eene omstandigheid waardoor de vroege ontdekking der *slepende blaasontsteking* nog moeijelijker gemaakt wordt.

De *ontsteking van het slijmvlies der pisblaas of de eenvoudige Catarrh. derzelve* (*Urocystitis adenomeningea s. Urocystocatarrhus simplex*), verkrijgt een' verschillenden graad van hevigheid, naarmate een kleiner of grooter gedeelte van de inwendige oppervlakte der blaas is aangedaan. Zij openbaart zich, terwijl er meestal slechts eene geringe prikkelkoorts voorhanden is, door vlugge stekende, spannende, heete en brandende pijnen in de streek der blaas, welke bij mannen tot aan den eikel toe doordringen, door krampachtige zamentrekkingen in de blaas, drang tot wateren, drukking in den bilnaad, en terugtrekking der roede, waarbij de waterlozing *of* door kramp van den hals der blaas geheel en al onderdrukt is, *of* dat zij met moeite en slechts droppelswijze volvoerd wordt; somtijds is er tegelijk eene toevallige slijmvloeijing met dezelve verbonden, vooral wanneer de aandoening der

der blaas als eene jichtverplaatsing te beschouwen is. De urine is in den beginne helder en waterachtig, in het vervolg wordt zij echter troebel en vlokkig of eenigzins bloederig en laat een wit slijmig grondzetsel vallen. Wanneer het slijmvlies van den hals der blaas alleenlijk ontstoken is, dan is de, het eerst afvloeijende, urine slechts troebel, terwijl het overige gedeelte deszelfs kleur en doorschijnendheid behoudt, gelijk men dit ook bij slijmvloeijingen uit den pisweg waarneemt; breidt de ontsteking zich echter verder uit, dan wordt de gansche massa der urine door het afgescheiden slijm aanmerkelijk drabbig en het grondzetsel zeer taai.

DE ONTSTEKING DER PISLEIDERS EN VAN HET NIERENBEKKEN.

Wanneer het nierenbekken in een' staat van *phlegmoneuze* ontsteking *(Nephropelykitis)* verkeert, dan is de ontlasting der urine moeijelijk en de gansche onderste helft van het ligchaam bevindt zich in een' ongemakkelijken toestand; de pijn in de lendenstreek wordt door uitwendige drukking niet vermeerderd. Is de eene of andere pisleider ontstoken *(Ureteritis)*, dan strekt eene aanhoudende, stekende of kloppende pijn, welke eene beneden-binnenwaartsche rigting heeft en door beweging en schudding toeneemt, van de nier tot aan de blaas zich uit; en daar de tweede pisleider niet

niet zelden door medegevoeligheid tevens is aangedaan, zoo ontstaat er bij eene ledige blaas eene volkomene pisopstopping.

DE ONTSTEKING DER ZAADBLAASJES.

(*Inflammatio visiculae seminalis s. Gonecystitis.*)

De ontsteking dezer deelen bestaat zelden op zich zelve en is uit dien hoofde moeijelijk te kennen; het meest moet men uit de bekende plaats derzelve en hunne gestoorde verrigting tot het wezenlijk bestaan dezer ontsteking oordeelen. Zij schijnt meestal *symptomatisch* de ontstekingtoestanden van den pisweg, der pisblaas, van den endeldarm en der ballen te vergezellen, vooral echter druipers, welker zitplaats zich diep in den bilnaad bevindt, of bij welke de voorstanderklier tevens is aangedaan. Hare verschijnselen komen het meest met de ontsteking der voorstanderklier overeen, en naarmate de inwendige slijmvlakte of het eigen vlies der zaadblaasjes ontstoken is, is zij *of erythemateus of phlegmoneus.*

De *Geneeswijze* zal bij de behandeling van de ontsteking der *Voorstanderklier* worden opgegeven.

VAN

VAN DE ONTSTEKING DER BAARMOEDER.

(*Metritis s. Hysteritis; Inflammatio uteri.*)

Ook deze ziekte, benevens de ontsteking der *Eijernesten* en der *Fallopiaansche buizen* behooren meer uitsluitend tot het gebied der Geneeskunde, waarom wij hier alleenlijk de kenteekenen derzelve zullen opgeven.

Kenteekenen. De ontsteking der baarmoeder ontstaat zelden of nooit bij vrouwen welke nog geene maandstonden gehad hebben, of na het ophouden derzelve. Zij wordt het meest gedurende den stondenvloed of na de verlossing waargenomen, somtijds echter ook ten tijde der zwangerheid. Zij openbaart zich door eene, met koorts verbondene, aanhoudende, brandende, drukkende, pijn in den onderbuik, welke door uitwendige drukking, bij het wateren en bij den stoelgang toeneemt; de buik is daarbij heet op het gevoel en gespannen, de pols hard en snel, en naar dat de ontsteking het voorste of achterste gedeelte, de zijwanden, den grond en den mond der baarmoeder of het geheele ligchaam derzelve inneemt, is de zitplaats der pijn verschillende en de ontsteking met nog andere toevallen vergezeld.

Neemt de ontsteking het *voorste gedeelte van de baarmoeder* in, dan treft men de pijn van voren in de streek der blaas, welke gespannen en gezwollen is, aan; daarbij is het wateren min of meer belemmerd. Is het *achterste gedeelte derzelve* ontstoken, dan bevindt de pijn zich meer naar den

en-

endeldarm en de lendenen, de speenvaten zijn opgezet, ook is er drang tot stoelgang met verstopping deszelven voorhanden, intusschen is er van voren geene zwelling te bespeuren. Deelen de *zijwanden der baarmoeder* in de ontsteking, dan klaagt de lijderes over pijnlijke spanning in de liesstreek, pijnen in de heupen, over kriebeling en verdooving in de onderste ledematen, met moeijelijke beweging, menigmaal ook met zuchtige zwelling derzelve, en de baarmoeder helt gemeenlijk naar de ontstokene zijde over, waar dan ook de pijn altoos het hevigste is. Is de *grond der baarmoeder* ontstoken, dan openbaart de pijn zich meestal in de streek des navels, welke toeneemt wanneer men den buik naar beneden drukt; gemeenlijk ontmoet men ook hier ter plaatse eene duidelijk voelbare harde zwelling, en van wege de nabijheid der maag en van het middelrif volgt er niet zelden misselijkheid, braking en hik. Is de ontsteking aan *den hals en den mond der baarmoeder*, dan voelt de lijderes de pijn diep in het bekken, de baarmoedermond is gezwollen, teruggetrokken, hard, heet en bij de zachtste aanraking buitengemeen pijnlijk, ook bespeurt men in dit geval dikwijls eene ontlasting van een slijmig of etterachtig vocht en kleine bloedvloeijingen. Neemt eindelijk de ontsteking de *gansche baarmoeder* in, dan vertoonen zich niet alleen de tot hiertoe opgetelde toevallen in een meer of minder groot getal zamen, maar er verschijnen nog andere, als: rusteloosheid, benaauwdheid, groote gevoeligheid der oogen voor het licht, pijnen in de borsten, in de gewrichten

 der

der handen en vingeren, steken op de borst, een drooge hoest, moeijelijke ademhaling, hoofdpijn, duizeligheid, beving en andere stuipachtige bewegingen, een onwillekeurig lagchen of weenen, ijlhoofdigheid, slaapzucht, ongelijke, tusschenpoozende pols, de ontlasting van een roodkleurig stinkend water uit de scheede, trommelzucht van den buik, koude ledematen, bleek aangezigt, ontstelde gelaatstrekken enz.

DE ONTSTEKING DER EIJERNESTEN EN DER FALLOPIAANSCHE BUIZEN.

De ontsteking van het eijernest (*Oöphoritis)* bestaat zelden op zich zelve, maar is meestentijd met die der baarmoeder gepaard. Zij is *haastig* of *langdurig*.

Heeft de ontsteking een *haastig* verloop, dan kent men haar, behalve dat zij met hevige koorts met veranderlijken pols, weinig verhoogden warmtegraad, spaarzame urine, dorst, hoofdpijn, onrust, beletten stoelgang en beslagene tong vergezeld is, aan eene meestal niet zeer aanmerkelijk stekende pijn in de regter of linker *regio iliaca* en in het zijdelijk gedeelte van het bekken, en daar de breede en ronde banden van de baarmoeder zich gemeenlijk in een' gespannen toestand bevinden, zoo is ook de liesstreek gezwollen, de lendenstreek pijnlijk en de beweging der dij min of meer belemmerd.

Veel-

Veeltijds ontstaat de ziekte geheel onverwachts met *epileptische* of *cataleptische* toevallen, in andere gevallen gaat er een staat van misnoegdheid of eene buitengewone opgeruimdheid, bij welke de begeerte tot voorwerpen der zinnelijke liefde meer of minder kennelijk is, vooraf; nadat de ziekte haar volkomen beslag heeft gekregen, is het verstand blijkbaar verward, de gelaatstrekken zijn veranderd, de blik is schuw, men bespeurt eene genoegzaam bestendige beweging van het gansche been, welke zich telkens weder verheft, wanneer men op den buik drukt, zoo dat de lijderes het been met snelheid tot zich trekt en weder van zich stoot; niet zelden hoort men ontuchtige woorden, smaadredenen of zinnelooze verzen voortbrengen, en bij het zien van jonge mannen schijnen de toevallen toe te nemen. De *langdurige* ontsteking van het eijernest, welker kennis over het algemeen zeer moeijelijk is en met de zwangerheid buiten de baarmoeder somtijds de meeste overeenkomst heeft, geeft zich aanvankelijk, zoo lang de toevallen eener *chronische* eijernestontsteking niet duidelijk zijn, slechts door geringe plaatselijke toevallen te kennen; het is voornamelijk uit de, tot de verrigting der teeldrift betrekkelijke, zenuwtoevallen en eene meerdere of mindere verbijstering van het verstand, dat men tot de ontstekingachtige aandoening van de eijernesten moet besluiten; CARUS merkt zelfs aan, dat de *Nymphomanie* naar alle waarschijnlijkheid op eene *chronische* ontsteking van de eijernesten berust.

De *ontsteking der Fallopiaansche buizen (Metrosalpingitis)*, komt bijna altoos alleen in gemeen-

schap met de ontsteking der baarmoeder, der eijernesten of van het buikvlies voor; wanneer zij echter op zich zelve bestaat, dan openbaart zij zich door gelijksoortige verschijnselen als de ontsteking der eijernesten, behalve dat de, tot de teeldrift betrekkelijke, zenuwtoevallen alsdan geheel ontbreken of slechts zeer gering zullen zijn.

DERDE HOOFDSTUK.

VAN DE ONTSTEKING DER VEZELACHTIGE DEELEN.

Algemeene aanmerkingen.

Het stelsel der vezelachtige deelen bestaat, behalve de pezen en banden, uit vliezen, welke al de spieren, de pezen, de beenderen en de meeste werktuigen van het ligchaam, uitgenomen het darmkanaal en de longen, omgeven.

Tot de vezelachtige vliezen rekent men het *beenvlies*, het *harde hersen-* en *ruggemergsvlies*, de *beursbanden*, de *scheeden der pezen* en de *banden door welke de pezen onderling verbonden worden*, de *peesvliezige uitbreidingen*, den *harden oogrok* het *peesvlies van de sponsachtige ligchamen der roede*, des *kittelaars* en van den *pisweg*; voorts dat van de *ballen*, van de *milt* en der *nieren*.

De *pezen* en *banden* bestaan uit eene verzameling

ling van witte glinsterende vezelen, welke regtlijnig naast elkander liggen en *bundelvormig* zijn zamengevoegd.

De *vliesvormige vezelachtige deelen* zijn uit onregelmatige, zeer vast door elkander gevlochtene witte, glinsterende vezelen zamengesteld, welke eene geringe gevoeligheid en veerkracht, doch zulk een' hoogen graad van vastheid bezitten, dat beenderen eer verbreken dan zij verscheuren zullen. — Alhoewel zij het vermogen bezitten om aan de uitrekking, welke op hen wordt aangewend, een' sterken tegenstand te bieden, zijn zij evenwel in zekere opzigten uitrekbaar, gelijk wij dit bij het waterhoofd aan het harde hersenvlies, bij zwangere aan het peesvlies der buikspieren, bij de gewrichtswaterzucht aan de beursbanden enz. waarnemen; hierbij moet men echter nog aanmerken, dat deze uitrekking alleen in die gevallen plaats vindt, alwaar de oorzaken langzaam werken, en er daarenboven eene verandering in derzelver voeding of tijdelijke stofverwisseling heeft plaats gegrepen. De vezelen dezer vliezen zijn onderling door celwijsweefsel vereenigd en schijnen zelfs eenig vet tusschen zich te bevatten, hetwelk bij het droogen van dezelve uitzweet; ook vindt men op derzelver uitwendige oppervlakte altoos eene bedekking van celwijsweefsel. Zij zijn over het algemeen arm aan bloedvaten en sommige derzelve hebben zelfs in het geheel geene eigenlijke bloedvaten; zenuwen heeft men tot heden aan dezelve niet kunnen ontdekken, hoewel zij in geval van geweldige en plotselinge uitrekking en verscheuring, of in dat van

ontsteking en derzelver ziekelijke voortbrengselen, waartoe onder anderen de *fungus durae matris*, de *tophi et nodi periostei* behooren, eene zeer hevige pijn veroorzaken. Zij bestaan hoofdzakelijk uit de geleiachtige zelfstandigheid van het bloed.

De werking of het nut dat deze vezelachtige deelen, zoowel de vliesachtige als bundelvormige, aan het dierlijk ligchaam doen, bestaat in de bevestiging der gewrichten, in de bedekking der gewrichtsvliezen *(membranae synoviales)*, in het behouden der spieren in hare plaats, aan welker werking zij somtijds eene bijzondere rigting geven; voor het overige dienen zij ter bekleeding van sommige werktuigen, gelijk de *dura mater* aan de hersenen, de *scelerotica* aan het oog enz.

Gelijk het weefsel dezer vezelachtige deelen eenvoudig is, zoo zijn het ook derzelver ziekelijke gesteldheden; want behalve de beleedigingen welke door uiterlijk geweld of door scheikundige prikkels aan dezelve worden toegebragt, bestaan zij gezamenlijk in de uitwerkselen eener gestoorde voeding, en komen dan of als *ontsteking*, onder den naam van *rheuma (zinkingpijn)*, of als *veranderingen in derzelver weefsel* voor, voornamelijk als verdikkingen van derzelver zelfstandigheid met toeneming in uitgebreidheid, als verslapping, verstijving, of als ontaarding, b. v. bij het sponsgezwel der gewrichten, den *fungus durae matris*, de zachte en harde gomgezwellen in het beenvlies. Opmerkenswaardig is het dat zij minder tot verbeening geneigd zijn.

Wanneer de laatstgemelde gebreken van zelve lee-

leeren, dat zij de voortbrengselen eener gestoorde voeding zijn, zoo is het met de verslapping en verstijving niet minder zeker, dewijl de laatste meestal op ontsteking der pezen volgt, en de eerste het uitwerksel is van algemeene zwakte en eene te geringe voeding, gelijk b. v. bij *scrophuleuze* lijders, die daarom bijzonderlijk aan ontwrichtingen onderhevig zijn.

De *oorzaken* door welke de verschillende afwijkingen der vezelachtige deelen worden voortgebragt, zijn *uit-* of *inwendige*.

Eene uitwendige magt, welke langzaam uitrekkende werkt, brengt eene trapswijze uitrekking van deze deelen te weeg, eene zeer hevig werkende daarentegen, verscheuring of ontsteking; de laatste volgt ook altoos op verscheuring. Hevige uitrekking en spanning van deze deelen is ook slechts als een' geringen graad van werktuigelijke beleediging aan te zien, en de ontsteking verschijnt hier als het gevolg van de algemeene wet, dat daar, waar de verwoesting in verschillende graden dreigt of reeds ontstaan is, de herstellende, vormende kracht zich met vermeerderde werkzaamheid tegen de vernielende oorzaak aankant.

Het verdient onze opmerking dat vezelachtige deelen niet zonder hevige gevolgen uitrekkingen verdragen, dat deze met zeer hevige pijnen verbonden zijn, zoo dat er ligt zenuwtoevallen, zelfs algemeene verstijving en mondklem op half doorgesnedene pezen kunnen volgen. — Ofschoon de vezelachtige deelen geene zenuwen hebben, zoo schijnt

het zenuwgestel daardoor nogtans aan dezen toestand deel te nemen, dat de met deze deelen verbondene spieren en hare aanzienlijke zenuwen gelijktijdig gerekt en gespannen worden; want dat de groote pijn bij peeswonden niet van de zenuwzelfstandigheid van derzelver bloedvaten afhangt, kan men reeds daaruit afleiden, dat eenvoudige ontstekingen en veretteringen van dezelve veel minder pijn veroorzaken.

De ontsteking der vezelachtige deelen heeft voor het overige dezelfde *uitgangen* als de gewone ontsteking, zij komen echter in dezelve gewoonlijk slechts als *verdikking*, zeldzamer als *weeker-* of *losserwording van hunne zelfstandigheid*, meermalen als *verslapping* of *verstijving*, of als *verandering in hunne hoedanigheid* voor; de laatste hangen echter zeer dikwijls van gelijktijdige ongesteldheden van andere, met dezelve verbondene deelen, b. v. van de gewrichtsvliezen bij het gewrichtsponsgezwel, van de beenderen bij spek- en andere gezwellen, af. De vezelachtige deelen gaan niet ligt tot verettering of versterving over, zoodat BICHAT zelfs zegt, dat zij ten eenemale tot verettering ongeschikt zijn, en dat men daarom na *rheumatismen* slechts eene geleiachtige zelfstandigheid in den omtrek der pezen vindt uitgestort. Al deze bijzonderheden, welke deze deelen bij de ontsteking en hare gevolgen aanbieden, laten zich uit het eigenaardige van hun vast, doch eenvoudig weefsel, uit hunne geringe levenswerking en uit hunne verbinding met andere, inzonderheid spierach-

achtige, deelen ligt verklaren, van welke laatste zij als pezen en peesachtige uitbreidingen een wezenlijk gedeelte uitmaken.

Voor de werking van scheikundige schadelijke prikkels zijn deze deelen door derzelver plaatsing in het ligchaam beschut; wendt men *geconcentreerde* zuren op eenig gedeelte van dezelve aan, dan volgt er aanvankelijk geene pijn, grijpt er echter vertering van zelfstandigheid plaats, dan ontstaat er ontsteking. Voor het overige hereenigen zich deze deelen ligt, wanneer zij rijk aan bloedvaten zijn, gelijk het beenvlies, maar zeer langzaam in het tegenovergestelde geval, b. v. bij de pezen. Of er bij verlies van zelfstandigheid in deze deelen weder eene stof van denzelfden aard wordt voortgebragt, is nog niet beslist, evenwel ontstaat er eene overeenkomstige vaste zelfstandigheid, welke denzelfden dienst bewijst; aldus vereenigt eene dergelijke zelfstandigheid den afgescheiden hals van het dijbeen met het ligchaam dezes beens na eene voorafgaande breuk deszelven.

Wat de *inwendige oorzaken* aangaat, waardoor de vezelachtige werktuigen in eenen ziekelijken toestand geraken, spreekt het genoegzaam van zelf dat deze alleen door den weg der vochten, door dien van het bloed namelijk en der haarvaten, welke het leven derzelve in zich dragen, op deze deelen kunnen werken. Derzelver ongesteldheden uit inwendige oorzaken zijn van groot belang en moeten daarom, als van deze afhankelijk, met de meeste oplettendheid, naar het verschil derzelve, behandeld worden.

De verschillende wijzen waardoor het bloed eene vreemde hoedanigheid aanneemt, zijn: *a*) of door onmiddellijk van buiten af aan het bloed medegedeelde onvereenigbare beginselen, smetstoffen en giften; *b*) of door terughouding van uit te werpene stoffen in hetzelve, b. v. bij onderdrukte uitwaseming; *c*) of door eene langzaam voortgebragte onvolkomene menging van hetzelve, welke uit de onevenredigheid der *assimilerende* krachten en de stoffen, die door dezelve moeten bewerkt worden, ontstaat.

ZINKINGPIJN, VLOEIJING.

(*Rheumatismus.*)

In vroegeren tijd heeft men den naam van *rheumatismus* alleen aan die ginds en weder schietende of wel vastzittende pijnen gegeven, welke door verkouding en daardoor veroorzaakte onderdrukte huiduitwaseming werden voortgebragt; thans echter heeft men deze benaming verder uitgebreid en dezelve op alle ontstekingstoestanden der vezelachtige deelen, hetzij deze eene vlies- of bundelvormige gedaante hebben, toegepast. Alhoewel het karakter der ziekte, welke wij thans beschrijven, in alle gevallen in eene oppervlakkige of diepindringende ontsteking der vezelachtige deelen bestaat, onverschillig door welke oorzaken zij ook ontstaan zij, vordert zij echter, naar het verschil der oorzaken eene onderscheidene behandeling,

re-

reden waarom sommigen de van ouds bekende zinkingpijnen, welke door bijzondere, de werking der huid storende, oorzaken worden voortgebragt, en als het uitwerksel eener eigenaardige, in zekere opzigten *specifieke* ontsteking te beschouwen zijn, met den naam van *Rheumatismus verus s. idiophaticus*, en diegene, welke in eene andere oorzaak dan de teruggehoudene uitwasemingsstof haren oorsprong vinden, met dien van *Rheumatismus spurius s. symptomaticus* bestempeld hebben. DZONDI noemt den geprikkelden, tot ontsteking neigenden, toestand der vezelachtige deelen, die uit de teruggehoudene uitwasemingsstof ontstaat, *Rheumatismus*, en de werkelijke ontsteking derzelve, *Arthritis* of jicht. Aan dit denkbeeld kunnen wij echter voor alsnog onze goedkeuring niet geven.

Naar het verschil der zitplaats, den graad van hevigheid, den korteren of langeren duur, welke men bij het *Rheumatismus* waarneemt, en deszelfs bijzonderen aard, ontvangt hetzelve verschillende benamingen en eigenschappen, die wij, uithoofde zij eenigen invloed op de behandeling hebben, kortelijk zullen opgeven.

Ten aanzien der zitplaats openbaart het *rheumatismus* zich voornamelijk, *of* als pijn in de spieren (*Myodynia*, *Phlegmasia myoica*), *of* als gewrichtspijn (*Arthrodynia*, *Arthralgia*), *of* als beenpijn (*Osteocopus*, *Ostealgia*). Onder de spierpijnen, waarbij de pezen derzelve en de peesvliezige uitbreidingen in de meeste gevallen alleenlijk in het lijden betrokken zijn, komen vooral in aan-

mer-

merking de pijn in de spieren van den hals *(Obstipitas rheumatica)*, de lendenpijn *(Osphyalgia rheumatica)*, de pijn aan het heilig- en zitbeen *(Malum coxendicum)*, de pijn in de streek van het staartbeen *(Spasmus fixus Paracelsi)* en de pijn in de buikspieren (*Myocoelialgia rheumatica*). De gewrichten, die het meest aan *rheumatismus* lijden, zijn: het heup- en kniegewricht, het schoudergewricht, het elleboogsgewricht, zeldzamer het gewricht van de voorhand, terwijl de gewrichten van de vingeren en teenen meestal bevrijd blijven. Aan de gewrichten zijn dan eens alleen de banden derzelve, dan weder ook verschillende vezelachtige deelen gelijktijdig aangedaan. Bij jonge lieden zijn het hoofdzakelijk de bovenste deelen van het ligchaam, van het hoofd namelijk tot de handen, die in de rheumatische ontsteking deelen, terwijl bij ouden meer de rug, de lendenen, het heupgewricht en de dijen worden aangetast.

De pijnen waarmede het *rheumatismus* verbonden is, verschillen over het algemeen naar de gevoeligheid des ganschen ligchaams, doch in het bijzonder ook naar die des lijdenden deels en naar den graad van hevigheid van het gebrek zelf.

Ten opzigte van den duur is het *rheumatismus* of haastig, heet, (*acutus*), wanneer het slechts eenige weken aanhoudt en inzonderheid tegen den avond of bij den nacht zich verheft; of het is langdurig (*chronicus*), wanneer het maanden of zelfs jaren lang voortduurt. Het *rheumatismus* is in de spieren en peesvliezen gewoonlijk haastig, in de beenbanden, de gewrichten en het beenvlies daar-

daarentegen langdurig. Het eerste is gemeenlijk met koorts vergezeld, het laatste zelden.

Belangende den aard van het *rheumatismus*, zoo is hetzelve eenvoudig, of met *catarrhale*, *bilieuse*, *scorbutische*, *scrophuleuze*, *syphilitische* enz. ongesteldheid verbonden; ook kan het, met aanmerkelijke koorts vergezeld, of geheel zonder dezelve voorkomen. Bij het *rheumatismus febrilis (Febris rheumatica)*, hetwelk, even als de *catarrh*, voornamelijk door *atmosphaerische* en *epidemische* invloeden schijnt veroorzaakt te worden, ontstaat er *eerst* koorts, gedurende welke de met pijnen vergezelde *rheumatische* ontsteking te voorschijn komt, die in dit geval altoos een haastig verloop heeft (*rheumatismus calidus)*. Somtijds tast zij op eens vele deelen des ligchaams tegelijk aan en heeft eene groote neiging om van plaats te veranderen, of wanneer zij zich vastzet, dringt zij gaarne tot in het celwijsweefsel door. In eenige gevallen ontstaat de pijn met de koorts tegelijk, zelden gaat zij dezelve vooraf, of houdt de koorts op, wanneer de pijn zich heeft vastgezet. Het *rheumatismus non febrilis* (*rheumatismus frigidus*, *Dolor rheumaticus)* ontstaat meestal oorspronkelijk als zoodanig, zelden opvolgend uit de *febris rheumatica*, ten ware deze door eene te strenge *antiphlogistische* geneeswijze ondoelmatig ware behandeld geworden.

Het *rheumatismus frigidus* tast met eene meerdere of mindere pijnlijke gewaarwording voornamelijk de uitwendige deelen aan, en doet dezelve stijf worden; het neemt, gelijk alle *rheumatische* pij-

pijnen, bij de beweging of bij het aanraken, gemeenlijk ook bij koud winter- en herfstweder toe, terwijl het bij droog weder in den zomer en bij rust van het deel afneemt. Het wordt ligt aan het gestel eigen (*rheumatismus inveteratus*, *habitualis)*, en blijft dan hardnekkig in het eenmaal aangedane deel, vooral in de gewrichten, alwaar het verschillende ontaardingen der deelen, welke met de *syphilitische* ongesteldheden vele overeenkomst hebben, standhouden; of het gaat in het vervolg tot inwendige werktuigen over, waardoor het tot vele *chronische* ziekten kan aanleiding geven. Tot naauwkeuriger onderscheiding van deze ontstekingstoestanden zou men het *rheumatismus febrilis*, *Rheumatitis*, en het *rheumatismus non febrilis*, *Rheumatalgia* kunnen noemen. Even als de roos, kan ook de *rheumatische* ontsteking van eene *oppervlakkige* in eene *diepindringende* overgaan, en aldus de zelfstandigheid der spieren of geheel het vezelachtig weefsel van een deel innemen. Dezen toestand noemt men alsdan *rheumatismus inflammatorius*. Wanneer bij *rheumatische* onstekingen het nabijgelegen celwijsweefsel mede in de ontsteking betrokken wordt, hetwelk echter zelden gebeurt, dan is er *rheumatismus phlegmonosus* aanwezig, hetwelk met eene ware verettering eindigt, terwijl de eenvoudige *rheumatische* ontstekingen slechts eene gele geleiachtige stof uitzweeten. Voor het overige doorloopen *rheumatische* ontstekingen hare tijdperken slechts zeer langzaam, waardoor zij ligt verdikkingen der vliezen, stijfheid der pezen en der gewrichten veroorza-

za-

zaken, en om die reden vereischen zij dan ook meestal eene meer prikkelende behandeling. Eindelijk kan het *rheumatismus* ook van het beenvlies tot het been zelf overgaan en ontsteking van de zelfstandigheid deszelven *(Ostitis)* voortbrengen.

Oorzaken. De *naaste oorzaak* van het *rheumatismus* bestaat in een' ontstekingachtig geprikkelden toestand der vezelachtige deelen, hetzij dezelve door eene gestoorde verrigting der huid of door die van andere werktuigen, welke met het stelsel der vezelachtige deelen in wederkeerige betrekking staan, wordt voortgebragt. De *afgelegene oorzaken* zijn, behalve de door verkouding veroorzaakte onderdrukte huiduitwaseming, de onderdrukking van andere ontlastingen en afscheidingen, als: teruggedreven huiduitslag, het opdroogen van lang bestaan hebbende zweren, onderdrukte aanbijen en stondenvloed, *mechanische* beleedigingen, als wonden, beenbreuken, kneuzingen, sterke uitrekkingen, enz. enz.

Kenteekenen. Het *rheumatismus febrili* kan, uithoofde van *den aard der ligchaamsgesteldheid en der bijzondere aanleidende oorzaken, in verschillende graden van hevigheid plaats vinden.* Het zoogenaamde *sthenische rheumatismus*, den hoogsten graad deszelven, tast bij voorkeur jonge, sterke, welgevoede lieden aan, vooral na hevige bewegingen, na het misbruik van geestrijke dranken, na geweldige hartstogtelijke bewegingen, inzonderheid na toorn en voornamelijk ook wanneer zij zich aan eene spoedige afwisseling van warmte en koude blootstellen. Het begint gemeenlijk met

een

een gevoel van zwaarte en vermoeijenis in de leden ; spoedig daarop volgt er huivering of koude , vervolgens hitte met een' snellen , vollen , harden ; doch somtijds ook weeken pols, grooten dorst, moeijelijke ademhaling , gebrek aan eetlust , beletten stoelgang , eene spaarzame , heete , roode urine , neusbloeding enz. De pijnen in de leden ontstaan of tegelijk met de koorts en houden met dezelve gelijken gang , zoodat zij met dezelve vermeerderen en verminderen; of zij verheffen zich eerst op den tweeden of derden dag na haren oorsprong , of zij gaan de koorts vooraf, en deze verschijnt eerst na dat dezelve reeds eenigen tijd geduurd hebben. Somtijds verdwijnt de koorts reeds weder na eenige dagen , en dan blijven de pijnen zich gemeenlijk tot die deelen bepalen , in welke zij het eerst ontstonden ; in de meeste gevallen houdt zij echter aan , wordt meestal tegen den avond en gedurende den nacht heviger, en juist deze tijd van de verheffing der koorts is ook die , waarin de pijnen het hevigste zijn , en het liefst van plaats veranderen. Zoo wel gedurende als na de verheffing der koorts , en over het algemeen staande den ganschen loop der ziekte , zijn de lijders zeer tot zweeten geneigd , doch het zweet , dat tijdens de ziekte uitbreekt , is gemeenlijk kleverig en met geene verligting verbonden ; ook zweeten de deelen in welke de pijn het hevigste is , het minste , vooral wanneer het zweet met geweld wordt voortgebragt. Eerst tegen den zevenden of veertienden dag , somtijds nog later, eindigt de ziekte , met een waar *critisch* zweet , hetwelk met de ontlasting

ting van eene ruime hoeveelheid troebele urine, die een rood, wit of geelachtig grondzetsel (*sediment*) laat vallen, gepaard gaat; niet zelden is daarmede ook eene verligtende bloedvloeijing uit den neus, door de speenaderen, door de vrouwelijke teeldeelen, menigmaal ook een heilzame buikloop verbonden.

Het *rheumatismus febrilis asthenicus* wordt gemeenlijk bij zwakke, magere, teedere gestellen waargenomen en door de volgende schadelijke oorzaken voortgebragt, als: slecht voedsel; schamele, dunne kleeding; verkouding; vochtige woning; onzuiverheid, bloedverlies, het misbruik van ontlastende en zweetdrijvende middelen; onderdrukkende gemoedsbewegingen; buitensporigheden in de liefde en in het genot van geestrijke dranken; bovenmatige inspanning van den geest en van het ligchaam enz.

Gelijk het *sthenische rheumatismus* de lijders meestal van den beginne af aan met volle kracht aanvalt, gaan er bij het *asthenische* daarentegen dikwijls eenige dagen lang vermoeidheid en zwaarte in de leden, beklemming van het hoofd, krampachtige aandoeningen van de borst, gebrek aan eetlust, winden, kolijkpijnen, ongeregelde stoelgang en andere ongesteldheden vooraf. Er ontstaan dan in het een of ander deel, of in verscheidene deelen tegelijk, hevige, dan eens vastzittende, dan weder zich verplaatsende, verscheurende pijnen, welke echter met mindere zwelling verbonden zijn, als bij het *sthenische rheumatismus*; ook is de koorts in hare verschijnselen merkelijk van diegene onderscheiden, welke het *sthenische rheumatismus* ge-

gewoonlijk vergezelt. Bij het laatste is de pols sterk, vol en hard, het uit de ader getapte bloed is met eene dikke ontstekingkorst bedekt, en de koorts zelve heeft een' regelmatigen loop ten opzigte van hare verheffingen en aflatingen. Bij het *asthenische rheumatismus* daarentegen is de pols meestal zwak, klein en snel, de korst op het afgelaten bloed is veel minder dik, en de koorts is minder geregeld in haren loop. Ten aanzien van de overige toevallen der koorts bij beide ziekten doet zich insgelijks een groot verschil op. Bij het *sthenische rheumatismus* is de tong meestal zuiver, of slechts met een dun wit slijm bedekt, de smaak niet bedorven, hoezeer de eetlust geheel ontbreekt, de buik verstopt, de urine weinig, heet, rood of bruin; bij het *asthenische rheumatismus* is de tong in tegendeel droog, met eene dikke geelachtige of bruine slijmkorst bedekt, de smaak bitter of op eene andere wijze bedorven; de lijders klagen over oprispingen, misselijkheid, zij hebben neiging tot braken, de urine is dan eens rood, bruin en dik, dan weder helder en dun; in plaats van verstopping is er niet zelden *diarrhoe* voorhanden, en, hetgeen bij het *sthenische rheumatismus* zelden of nooit het geval is, indien het niet door verzuim of door eene verkeerde behandeling tot *asthenie* overgaat, er ontstaan in de meeste hoogte der ziekte ligt zenuwtoevallen, en de koorts neemt meer of minder den vorm van *Typhus* aan.

Het *chronische rheumatismus* is of het gevolg van een voorafgaand heet *rheumatismus*, of het ont-

ontstaat van den beginne af aan als zoodanig, voornamelijk bij *scrophuleuze*, *scorbutische*, jichtige en venerische lijders. In beide gevallen onderscheidt het zich van het heete of haastige inzonderheid daardoor 1.) dat het zonder koorts is, 2.) dat het veel langer duurt en 3.) dat het zich gemeenlijk slechts tot enkele deelen bepaalt, in dezelve vastzit, en met mindere roodheid en zwelling der lijdende deelen verbonden is, zonder dat evenwel de pijnen daarom minder zijn. Dikwijls ontstaan er groote lijmphatieke, somtijds golvende vochtgezwellen, welke een taai gelei bevatten, of ook harde, zeer pijnlijke beenknobbels, die niet ligt tot verettering overgaan. Wanneer de pijnen echter verdwijnen, dan blijft er gemeenlijk zwakte en stijfheid, met vermeerderde of verminderde plaatselijke gevoeligheid over, en dikwijls volgt er eene vermagering of uittering van het deel, dat vooraf in het lijden betrokken was.

Uitgang. Het verschil der door het *rheumatismus* aangedane deelen, de bijzondere aard van hetzelve, de verschillende ligchaamsgesteldheid des lijders, en vooral ook de meerdere of mindere doelmatige behandeling in de onderscheidene betrekkingen, waarin hetzelve kan voorkomen, doen de uitkomsten en de gevolgen zeer van elkander verschillen.

Tot de heelkundige gebreken, die hunnen oorsprong aan de *rheumatische* ontsteking verschuldigd zijn, rekent men hoofdzakelijk: gestoorde verrigting en voeding der deelen; beursgezwellen van verschillenden aard; vet- vleesch-, spek- en

beenspekgezwellen; *Gummata*, *Tophi et Nodi*; het sponsgezwel der gewrichten, der *dura Mater*; den *Fungus medullaris* enz. enz.

Voorzegging. Het vastzittende *rheumatismus* in uitwendige deelen is, bij eene geschikte behandeling, gemeenlijk zonder alle gevaar; het rondzwervende daarentegen, wanneer het zich op edele ingewanden werpt, met meer of minder gevaar vergezeld. Het *acute rheumatismus* houdt bij zwakke voorwerpen, wanneer de koorts meer of minder *asthenisch* en het zweet reeds in de eerste dagen zeer aanmerkelijk is, ten minste twee of drie weken aan, het wordt ligt langdurig (*chronisch*), slaat ook ligt tot inwendige deelen over en is dan veeltijds met groot gevaar verbonden; het *chronische rheumatismus* behoort tot de hardnekkigste gebreken, en heeft niet zelden zeer nadeelige uitwerkselen ten gevolge.

Geneeswijze. Deze is verschillende en rigt zich naar de eigene hoedanigheid van het *rheumatismus*, zoodat het *heete vastzittende*, het *rondzwervende*, het *slepende*, en dat, hetwelk door uiterlijke beleediging wordt voortgebragt, ieder eene bijzondere behandeling vereischt.

Wanneer de ontsteking der vezelachtige deelen van mechanische oorzaken afhangt, dan is het aanwenden van koud water, oxycraat, het *Fomentum frigidum Schmuckeri* enz. van de beste uitwerking. Volgt er door de hevigheid der ontsteking, koorts, dan moet dezelve naar haren aard behandeld worden.

Bij de genezing van het *rheumatismus acutus* ves-

vestige men zijne aandacht op den aard en de hevigheid der koorts, op de zitplaats en den graad der pijn, en op de blijvende plaatselijke of algemeene zwakte.

Is de koorts van een' hevig ontstekingachtigen aard en de plaatselijke pijn met vele zwelling en roodheid verbonden, dan komen algemeene en plaatselijke bloedontlastingen, benevens het inwendig gebruik van het *Nitrum depuratum*, van verdunnende zuurachtige dranken en van verkoelende ontlastmiddelen of klisteren te pas. Wanneer de koorts heeft afgenomen, dan kan men de kamfer, den *Tart. emeticus*, de *Kerm. mineral.*, en ingeval zij *intermitterende* geworden is, de kina toedienen.

Bij de eenvoudige rheumatische koorts komen vooral in aanmerking het *Sal ammoniac*, de *Tart. emetic.*, de kamfer en de *Spir. Mindereri*; daarbij laat men den lijder in eene warme kamer verblijven en het lijdende deel met gewaste taf, flenel of geurige kruidenkussentjes bedekken. Het *rheumatismus non febrilis recens* gaat men, wanneer hetzelve slechts een' geringen graad van hevigheid bereikt heeft, met goed gevolg te keer, door eene ruime gifte van den *Spir. Minder.* met 8 of 10 droppels *Tinct. opii vinos.*; het *Pulv. Doveri*, *Calomel en Opium* aa gr. i. met kamfer en *Ipecacuanha* aa gr. ij. met een weinig suiker; of *Calomel* met *Extr. aconiti* en kamfer. Deze middelen laat men des avonds, kort voor het slapen gaan, met een kopje vol warme vlierbloementhee gebruiken, en den lijder matig warm dekken;

daarbij worden de pijnlijke deelen tegelijkertijd met gepaste plaatsmiddelen verzorgd. In hardnekkige gevallen neemt men de toevlugt tot meer doordringende middelen : N°. 37, 38, 39.

De hevigheid der pijn stilt men het best, wanneer de koorts niet meer hevig is, door het *Extr. aconiti* aanvankelijk met *Sal ammoniac* of *antimonialia*, met *Merc. dulcis* en *Opium*, en eindelijk, wanneer het noodig is, met kina.

Is de koorts met *saburrale* of *gastrische* ongesteldheid verbonden, dan worden vooraf braak- en purgeermiddelen vereischt, en daarna behandelt men dezelve als eene eenvoudige *rheumatische* koorts.

Rheumatismus met *asthenische* koortsen vereischt eene prikkelende geneeswijze, vooral het gebruik van de kamfer, welke men achtervolgens in grooter hoeveelheid toedient; HUFELAND gaf dezelve tot eene halve onse in de 24 uren. Wanneer de pijnen zeer hevig zijn, zonder dat er opstijging van bloed naar het hoofd plaats heeft, geeft men des avonds *Opium* met *Ipecacuanha* en *Merc. dulcis*; wanneer de koorts echter begint af te breken en slepende wordt, dan moet men toevlugt tot de kina en andere versterkende middelen nemen. Ontstaan er *verplaatsingen naar inwendige deelen*, terwijl de pijnen in de uitwendige deelen ophouden, dan behandelt men dezelve naar haren aard, welke meestal *asthenisch* is; intusschen schuijert en prikkelt men de oorspronkelijk aangedane uitwendige deelen met zuurdeeg, mostaardpappen, spaansche-vliegpleisters enz. en om de pijnen weder

der naar buiten te lokken, geeft men inwendig tevens braakmiddelen.

De nablijvende plaatselijke of algemeene zwakte verbetert men door drooge wrijvingen, specerijachtige berookingen, baden van verschillenden aard, inzonderheid zeebaden, loogzoutige, zwavel- en modderbaden, voorts eene matige, dikwerf herhaalde, beweging van het lijdende deel en eene zorgvuldige vermijding van alles, wat de pijnen op nieuws zou kunnen voortbrengen. De kina met *antimonialia* worden met het meeste nut tegen de nablijvende algemeene zwakte aangewend.

Het vastzittende *chronische rheumatismus* behandelt men, wanneer er eenige koorts voorhanden mogt zijn, in zoo verre *antiphlogistisch*, als deze het ontstekingachtig karakter in zich draagt. Wanneer het echter geheel zonder koorts is, dan tracht men de gestoorde werking der vezelachtige deelen en der huid zoowel door uit- als inwendige middelen weder te herstellen; het zal intusschen van het grootste belang zijn, dat men met alle zorgvuldigheid onderzoek doet, of er niet eenige *specifieke* oorzaak aan deze pijnen ten grond ligt, waartegen alsdan de gepaste geneesmiddelen moeten aangewend worden; bovendien moet men acht geven op de ligchaamsgesteldheid des lijders, of deze al of niet behoorlijk gevoed zij, en of de *irritabiliteit*, de *sensibiliteit*, of de *vis reproductiva* in hem de overhand hebbe, want indien bij eene voorhandene krachteloosheid der geheele voedingsverrigting niet zoodanige middelen worden aangewend, dat deze in behoorlijke orde worde

teruggebragt, dan is er aan geene volkomene genezing van het *rheumatismus* door *antimonialia* te denken.

De *uitwendige middelen*, welke tegen het *rheumatismus chronicus* worden aangewend, werken eensdeels als *verzachtende* en anderdeels als *afleidende* middelen. Tot de eerste behooren smeersels van het *Ung. Neapolitanum* met of zonder *Opium*; pleisters uit het *extract* van verdoovende planten, als ook omslagen van koud water. Tot de laatste, welke de huid meer of minder sterk prikkelen, of dezelve in eenen ziekelijken toestand brengen, rekent men: het wrijven met geurige geestrijke middelen, die nog met de *Tinct. cantharidum* of met den *Spir. sal. ammon. caust.* kunnen versterkt worden, prikkelende pleisters, het *Empl. cantharid. perpet.*, eene oplossing van den *Tart. emetic. Scr.* j in *Aq. destillat. Unc.* j, het *Ung. Autenriethii* enz. Somtijds zijn warme en zelfs heete plaatsmiddelen, zeer voordeelig, b. v. zakjes met zand, sneden geroost brood, het strijken met een warm persijzer. MARIET tracht het *chronische rheumatismus* door het bevorderen der uitwaseming door middel van aanhoudende spierbeweging en eene warme kleeding te genezen. Van groot belang zijn ook de reeds boven vermelde baden, waartoe men nog het drooge dropbad met zand, het mierenbad en de dierlijke baden, waarbij men het ziekelijke deel in een versch geslagt, nog geheel warm, dier brengen kan. BALFOUR, welke de naaste oorzaak van het *rheumatismus* in een gestoorden omloop der vochten in het haarvaten-

stel-

stelsel der peesvliezige uitbreidingen en van het spiervlies zoekt, beschouwt de drukking, het wrijven, het schuijeren en het kloppen of slaan op de deelen in de nabijheid der pijnlijke plaats als de voornaamste hulpmiddelen. Zoo stelt men ook, dat het aanleggen van een *Tourniquet* op de groote vaten van een aan *rheumatismus* lijdend lid, gedurende den tijd van 15 tot 20 minuten, niet alleen de pijnen zal doen verdwijnen, maar ook, na het wegnemen deszelven, derzelver terugkeering verhoedt.

Inwendige middelen. Wanneer het gebrek nog niet verouderd is, kan men des te meer nut van zoodanige middelen verwachten welke de werking der huid bevorderen, hoe meer het blijkbaar is, dat de hoofdoorzaak der ziekte in eene gestoorde verrigting van dat werktuig bestaat. Het *Aconitum*, het *Antimonium* en de zwavelmiddelen zullen alsdan eene eerste plaats bekleeden. Is de ziekte verouderd, heeft de lijder een bleek, opgezet aangezigt, is zijne huid als het ware verlamd en tot een sterk uitputtend zweeten, waardoor zijne pijnen niet verminderd worden, geneigd, en heeft er eene groote slijmafscheiding bij hem plaats, dan helpen deze middelen dikwijls niets, en kunnen zij somtijds zelfs schadelijk worden. In zoodanige omstandigheden zal men de spijsverterende werktuigen met oplossende middelen (*resolventia*) te hulp komen, of wel eene geheele omwenteling in de voedingsverrigting van het gansche ligchaam moeten daarstellen. De daartoe dienstige geneesmiddelen zijn: *Alcalina*, *Guajacina*, *Mercu-*

curialia, *Camphora*, *Ol. Terebinthinae*, *Valeriana*, *Rheum*, *Tart. depurat.*, *Tart. emetic.* enz. enz. Bij eene groote dorheid van het gestel des lijders laat men hem oplossende afkooksels, melken, en Fachinger of Seltzerwater drinken; bij het genot van ligt verteerbare vleeschspijzen, moet hij zich veel beweging geven, vooral in de vrije lucht, door rijden. Is de gevoeligheid des lijders te zeer verhoogd, dan geeft men hem *Stipit. dulcamar.*, *Belladonna*, *Rhododendron chrysanthum*, *Asa foetida*, kamfer, *Valeriana*, *Flores arnicae.* Wanneer de beenderen zijn aangedaan, dan doen de *Flammula Jovis*, de *Cort. Mezerei* met *Sarsaparilla* en *Dulcamara*, benevens laauwe baden met *Merc. sublim. corrosiv.* voortreffelijke diensten. Bij eene zwakke voedingsverrigting neemt men toevlugt tot bittere middelen, kina en staalbereidingen.

Het terugkeeren van het *rheumatismus* verhoedt men door het dragen van flenellen hemden, door het veranderen van lucht en woonplaats, door het gebruik van koude staal- of zwavelbaden, door het versterken der spijsverterende werktuigen, door het trapswijze vermeerderen der spierbeweging en door de huid allengs tegen alle gewone indrukken bestand te maken.

DE

DE ONTSTEKING VAN DE VEZELACHTIGE VLIEZEN DES OOGS.

(*Ophthalmitis fibrosa*, *Ophthalmia rheumatica.*)

Tot de vezelachtige vliezen van het oog worden gebragt, de *harde oogrok*, het *netvlies* en het *doorschijnend horenvlies.* Wanneer deze vliezen door de eene of andere oorzaak in den staat van ontsteking gesteld worden, dan verkrijgt deze toestand den bovengemelden algemeenen naam.

Kenteekenen van de ontsteking des harden oogroks in het eerste tijdperk. — Behalve dat deze ontsteking nog dikwijls met andere *rheumatische* verschijnselen in het ligchaam gepaard gaat of met dezelve afwisselt, openbaart zij zich hoofdzakelijk door eene hevig stekende, scheurende of stompdrukkende pijn in het oog en in den geheelen omtrek deszelven, voornamelijk echter daar ter plaatse, waar de *nervi zygomatici nervi septi paris* met den *nervus supraorbitalis nervi quinti paris* zich vereenigen. Met den avond en vooral gedurende den nacht in veêren bedden, als ook bij elke afwisseling van den warmtegraad, verheft de pijn zich aanmerkelijk, en wordt er een vloed van scherpe tranen afgescheiden, die de huid der wang dikwijls doen ontvellen; het oog is buitengewoon gevoelig voor het licht, de vaten van het bindvlies en van den harden oogrok worden eenigzins met bloed opgevuld, zoo nogtans, dat die des laatsten met eene rozeroode kleur en in eene andere rigting door het vaatnet van het eerste, dat bij het ver-

verschuiven der oogleden zich mede beweegt, doorschijnen en hunne plaats behouden.

In het *tweede tijdperk* wordt de roodheid van het oog sterker, zoo dat de vaten van het bindvlies zich niet meer, gelijk in het eerste tijdperk, als een net vertoonen, maar deszelfs oppervlakte wordt thans over het geheel met eene bleek- of geel-roode kleur bedekt; de lichtschuwheid vermindert, niettegenstaande de pijn aan het zijdelijk gedeelte van het hoofd, de roodheid en de afscheiding van tranen in hevigheid en hoeveelheid toenemen, het bindvlies gedeelte van het doorschijnend horenvlies wordt eenigzins troebel, er ontstaan op de *Cornea* en in het wit van het oog, aan de tot bundels zamengetrokkene vaten, kleine, kegelvormige, half doorschijnende waterblaasjes (*Phlyctenulae*), welke, onder eene hevig brandende en stekende pijn, openberstende, oppervlakkige zweertjes nalaten, die het voorkomen hebben, alsof er een gedeelte van de bovenste plaatjes der *Cornea* met een haakje was uitgescheurd geworden. Deze zweertjes scheiden geen' waren etter af, maar een dun, scherp vocht, en breiden zich onregelmatig over de oppervlakte uit, zonder in de diepte in te dringen, ten ware de lijder eene kropklierige ligchaamsgesteldheid bezat. Zij genezen, onder eene gepaste behandeling, zonder likteekens, en de groefjes of zoogenaamde *Facetten*, welke het best van ter zijde zigtbaar zijn, en meestal nog eenigen tijd voortduren, verheffen zich langzamerhand, wanneer de lijder nog bij krachten en niet reeds te ver in jaren gevorderd is, in welk laatste geval er vlekken

op

op het doorschijnend horenvlies overblijven. MAUCHART wil dergelijke zweertjes aan de inwendige holle oppervlakte der *Cornea* gezien hebben, en zegt, dat het waterachtige vocht in de voorste oogkamer daarbij troebel is. — Deze ontsteking neemt gewoonlijk slechts de uitwendige vliezen van het oog in, doch tast ook somtijds den regenboog (*Iritis*) aan. Wanneer zij niet zamengesteld is, blijven de klieren van de oogleden meestal bevrijd. Dikwijls is bij dezelve de roodheid zeer gering, doch de pijn buitengemeen hevig.

Kenteekenen van de ontsteking des netvlies. — Het gebeurt ten uiterste zelden, dat deze ontsteking geheel op zich zelve bestaat, meestal is het vaatvlies, de regenboog en de harde oogrok gelijktijdig met het netvlies aangedaan, en dan geven de teekenen van de inwendige Oogontsteking (*Ophthalmitis interna*) dezen toestand te kennen. Wanneer de lijder echter aanvankelijk, bij het gevoel van zware hoofdpijn en eene stekende gewaarwording in den grond van het oog, door eene sterke lichtschuwheid, een' hevigen tranenvloed en eene krampachtige sluiting der oogleden wordt overvallen en er opvolgend vuurvonken en lichtstralen voor het oog opschieten; wanneer hij na het afnemen van deze toevallen aan eene meerdere of mindere gezigtsverzwakking lijdt, en er gedurende den loop des gebreks geene merkbare sporen van ontsteking, dan eene eenigzins vernaauwde *pupil* te bespeuren waren, dan heeft men regt om tot eene zelfstandige ontsteking van het netvlies te besluiten.

Kenteekenen der ontsteking van het doorschijnend horenvlies. — Met de gewone verschijnselen van oogontsteking, inzonderheid van hevige pijn, lichtschuwheid en tranenvloed, verliest de *Cornea* eerst haren glans en wordt troebel; daarna verkrijgt zij eene meer of min roode kleur en wordt met zeer fijne, naauwelijks zigtbare, of met meer in het oog loopende bloedvaatjes bedekt, naar gelang de ontsteking *of* van den harden oogrok *of* van het bindvlies het eerst haren oorsprong nam; in het laatste geval bezitten zij gemeenlijk eene grootere middellijn en loopen regtlijnig in derzelver rigting voort.

Oorzaken. Alles wat over het algemeen tot *rheumatische* pijnen kan aanleiding geven, vooral eene op het oog vallende togtlucht en het vatten van koude op een bezweet hoofd; eene overprikkeling van het netvlies door een te sterk licht, door het aanhoudend turen op kleine, glinsterende voorwerpen en het onderdrukken van neusbloedingen; *mechanische* beleedigingen zijn als de voornaamste oorzaken dezer onstekingen te beschouwen. Zie overigens pag. 335.

Uitgangen. Wanneer deze ontstekingen niet verdeeld worden, dan kunnen verduisteringen en druifgezwellen van het doorschijnende horenvlies en van den harden oogrok; eene aderspattige uitzetting van de vaten des netvlies en eene uitstorting van strembare *lympha* op hetzelve; eene geheele of gedeeltelijke verlamming deszelven en van de gezigtszenuw, waardoor of volkomene blindheid of eene meerdere of mindere zwakte van het gezigt na-

blij-

blijven, de gevolgen zijn van dezen voor het oog altoos gevaarlijken toestand: ook ziet men wel eens, dat het oog, na het verdwijnen der ontsteking, nog langen tijd eene groote gevoeligheid voor het licht blijft behouden.

Voorzegging. Ingeval de graad van ontsteking in het eerste tijdperk niet te hevig is en zij zelve naar haren aard behoorlijk behandeld worde, kan men nog altoos een' gelukkigen uitgang verwachten. Heeft echter het tegendeel plaats, of is de ontsteking reeds in het tweede tijdperk, met aanmerkelijke verandering der organische zelfstandigheid, overgegaan, dan heeft men meestal de bovenvermelde ongelukkige gevolgen te vreezen.

Geneeswijze. Achtervolgens het verschil der oorzaken en van den graad van hevigheid der ontsteking moet de behandeling derzelve bijzonderlijk gewijzigd worden. Is zij van zuiver *mechanische* beleedigingen afhankelijk, dan zijn koude omslagen in den beginne meestal voldoende; de graad van hevigheid bepale nogtans daarbij in hoe verre dezelve door eene *antiphlogistische* geneeswijze behooren ondersteund te worden. Is de ontsteking zuiver *rheumatisch*, dan wordt de hiervoren pag. 341 opgegevene behandeling te baat genomen; daarbij wende men dan de volgende plaatsmiddelen aan. In het *eerste tijdperk*, wanneer de ontsteking en de pijn zeer hevig zijn, een' bloedzuiger aan den inwendigen ooghoek en koude omslagen van *oxycraat* over het oog. In het *tweede tijdperk*, spaansche-vliegpleisters achter de ooren en in den nek, aromatieke kruidenkussentjes met kamfer, laauwe prikke-

kelende voetbaden en wanneer de pijn in het oog en in deszelfs omtrek zeer hevig en aanhoudend is, dan laat men *Pulv. opii puri* met speeksel vermengd, het *Liniment. volatile* met *Tinct. opii*, of het *Ung. neapolitan.* met opium en kamfer boven de wenkbraauwen inwrijven en de pijnlijke zijde van het hoofd daarna met gewaste taf bedekken. Wanneer deze middelen niet helpen en de pijn buitengemeen hevig, de *Cornea* troebel en het oog reeds aanmerkelijk verduisterd is, dan wordt de ontlasting van het waterachtige vocht door WARDROP nog als een krachtig hulpmiddel opgegeven.

Zijn er reeds zweertjes op het bindvlies, den harden oogrok of op het doorschijnende horenvlies ontstaan, dan moet men van het *Collyr. ophthalmic.* n°. 21 gebruik maken. Hebben dezelve reeds eene groote uitgebreidheid verkregen en zijn er meer op de *Cornea* aanwezig, dan moet men ten minste eenmaal daags zuiver *Laud. liquid. Sydenh.* met een fijn penseel op de zwerende oppervlakte strijken en het oog, zoo dikwerf hetzelve met de oplossing van den *Lapis divinus* is bevochtigd geworden, zorgvuldig met warme, drooge aromatieke, met kamfer bestrekene kruidenkussentjes bedekken, zonder evenwel den toegang van eene zuivere drooge en warme lucht van hetzelve af te weren.

De gezigtsverzwakking (*Amblyopia*), welke meestal na de ontsteking van het netvlies overblijft, bestrijdt men, wanneer zij niet op ontaarding der *organische* zelfstandigheid gegrond is, in welk geval

val meest alle hulp vruchteloos wordt aangewend, door het inwrijven van prikkelende middelen en het gebruik van vlugge dampen, gelijk bij de geneeswijze der zwarte Staar nader zal aangetoond worden.

Leggen *specifieke* ziekteoorzaken den grond tot de ontsteking van het een of ander der genoemde deelen, of geven zij aan de oorspronkelijk zuivere oogontsteking een zamengesteld karakter, dan moeten telkens zoodanige middelen gekozen worden, welke met de bekende hoedanigheid derzelve overeenstemmen.

DE ONTSTEKING VAN HET HARDE HERSENVLIES.
(*Inflammatio durae Matris, Meningitis fibrosa.*)

Zij kan of eigenlijdig *(idiopathisch)* of toevallig *(symptomatisch)* zijn. In het eerste geval, als het meest tot de taak des Heelmeesters behoorende en hetwelk wij ook alleen tot ons onderwerp zullen nemen, wordt zij gewoonlijk veroorzaakt door geweldige beleedigingen en schuddingen van het bekkeneel, door kneuzingen van het hoofd onder de geboorte, door scherpe zelfstandigheden welke op het hoofd worden aangewend, door beenbederf en beengezwellen aan de inwendige vlakte des bekkeneels enz. enz.

Kenteekenen. Eerst na verloop van eenigen tijd, naar den aard der beleediging en der meerdere of mindere voorbeschiktheid des lijders tot

ontsteking, verheft zich, in den beginne gemeenlijk slechts aan eene zijde van het hoofd, eene spannende, dikwijls zeer hevig stekende pijn, welke zich spoedig over het gansche hoofd uitbreidt en den lijder het gevoel geeft alsof hem de hersenen werden zamengeperst of uit het hoofd gescheurd; daarbij worden de oogen rood, zeer gevoelig voor het licht en de oogappel vernaauwt; het aangezigt zwelt vurig op; er ontstaat misselijkheid en braking; de koorts is aanhoudende, met eene brandend heete huid, eenen vollen, harden, snellen pols en meestal ook met zenuwtoevallen vergezeld. Zoolang de ontsteking tot de *dura Meninx* bepaald blijft, openbaart zich geene ijlhoofdigheid, en niettegenstaande het denkvermogen des lijders eenigzins gestoord schijnt, antwoordt hij echter met juistheid op de hem gedane vragen. In het vervolg klaagt hij ook over een gevoel van spanning in het aangezigt, hetwelk zich mede in den omtrek van het hoofd en benedenwaarts naar den hals toe uitbreidt. Geraken ook de overige vliezen en de zelfstandigheid der hersenen ontstoken, dan vermenigvuldigt niet alleen het aantal der toevallen, maar ook derzelver aard wordt veranderd, gelijk wij bij de beschrijving van de ontsteking dezer deelen nader zullen zien.

Uitgangen. Indien deze ontsteking niet gelukkig verdeeld wordt, dan kan zij tot verettering, verzwering, weiachtige uitstortingen, verdikking en zamengroeijing der vliezen, afscheiding der *dura Mater* van het bekkeneel en daardoor tot verzwering en versterving van de zelfstandigheid

de

des beens, ja zelfs tot algemeene ontsteking der hersenen enz. overgaan.

Voorzegging. Zoo lang de ontsteking in haar eerste tijdperk zich bevindt, de oorzaak volkomen opgeruimd en de lijder naar den regel kan behandeld worden, heeft men nog een' gelukkigen uitgang te hopen; is zij echter zeer hevig, de oorzaak niet weg te nemen of reeds in het tweede tijdperk overgegaan, dan is zij meestal doodelijk.

Geneeswijze. In het *eerste tijdperk* vereischt zij, van mechanische beleediging afhankelijk zijnde, *uitwendig* ijskoude omslagen, eene ligte bedekking van het hoofd en het verblijf in eene ruime, koele zieke kamer; *inwendig* worden algemeene aderlatingen, alhoewel met bedachtzaamheid, bloedzuigers aan de slapen of achter de ooren, verkoelende buikzuiveringen, prikkelende lavementen, *antiphlogistische* geneesmiddelen, inzonderheid het ruim gebruik van den *Calomel*, de meest mogelijke rust en een, in den ruimsten omvang, ontstekingwerende eetregel aangeprezen. Hebben *specifieke* ziekteoorza- tot de ontsteking aanleiding gegeven, dan moeten dezelve zoo spoedig mogelijk opgeruimd, uitwendig afleidende middelen en krachtige tegenprikkels, als prikkelende voetbaden en klisteren, *Vesicantia*, het *Ung. Autenriethii* enz. en *inwendig*, *Calomel* in groote giften, de *Tart. emetic.* en *Opium* in kleine hoeveelheden aangewend en toegediend worden. In het *tweede tijdperk* moet zoodanige behandeling verkozen worden, als met de telkens plaats hebbende omstandigheden het best overeenkomt.

De *chronische* ontsteking der *dura Mater* wordt

 op

op gelijke wijze behandeld, doch nu komen de opwekkende en vlug prikkelende middelen zoo wel uit- als inwendig meer te pas; gelijk, het *Liquor Cornu Cervi*, *Castoreum*, *Moschus*, *Arnica*, *Serpentaria*, *Angelica*, wijn, kamfer enz.

DE ONTEKING VAN HET HARDE RUGGEMERSGVLIES.

(*Myelitis fibrosa.*)

Kenteekenen. Ofschoon de ontsteking van dit vlies allerzeldzaamst op zich zelve bestaat, maar meestal gelijktijdig met die der overige vliezen en van het ruggemerg wordt aangetroffen, willen echter sommigen dat zij voor een' korten tijd haar zelfstandig aanzijn door de volgende *teekenen* openbaart, als: eene hevig brandende, bij afwisseling schietende pijn, welke door het buigen van den romp toeneemt, en somtijds met zwelling van de belendende uitwendige deelen verbonden is; daarbij is de verrigting van het ruggemerg niet zeer belemmerd, doch de werking van de ingewanden der borst en buikholte, als ook het gebruik der ledematen, wordt altoos in een' meerderen of minderen graad door pijnlijke krampen gestoord. De *chronische* ontsteking is veel langzamer in haren voortgang en zachter in hare toevallen, hare schadelijke invloed op de verrigtingen des geheels is gering, behalve dat zij eenige zwakte en onvermogen om lang te gaan of te staan en een gevoel van koude en drukking op de ontstokene plaats ten gevolge heeft.

Uit-

Uitgangen. Niet verdeeld wordende, kan deze ontsteking tot uitstorting van etter of *lympha*, tot verdikking en verbeening van het ruggemergsvlies, ja zelfs tot uitblussing van het leven aanleiding geven.

Voorzegging. Wanneer de ziekte in het eerste tijdperk wel gekend en behoorlijk behandeld wordt, kan men eene gelukkige genezing verwachten; is zij echter reeds in het tweede tijdperk overgegaan, dan moet de voorspelling zeer ongunstig zijn, dewijl de gevolgen derzelve niet kunnen weggenomen worden en het openen des ruggegraats tot heden een' doodelijken uitgang heeft gehad.

Geneeswijze. Men volgt bij de ontsteking van dit vlies dezelfde behandeling als bij de *Meningitis fibrosa* hierboven is opgegeven geworden.

De ontstekingen van het vezelachtig vlies van het hartezakje, der darmen, der nieren, van de pisblaas en der baarmoeder zullen wij met stilzwijgen voorbijgaan, naardien zij eensdeels meer tot het gebied der Geneeskunde behooren en anderdeels ook uit de reeds meermalen vermelde eigenaardige verschijnselen van de ontsteking der peesvliezige deelen gekend, en naar dezelfde regelen kunnen behandeld worden. Hetzelfde geldt ook ten aanzien van de *Albuginea Testis*, van de *Vagina tendinea Penis* en van de *Membrana fibrosa Vaginae.*

DE ONTSTEKING VAN DE SCHEEDEN DER SPIEREN IN HET ALGEMEEN.

(*Myositis fibrosa.*)

Deze ontsteking heeft in verschillende graden plaats en bepaalt zich of alleen tot de oppervlakten van de scheeden der spieren, of zij neemt het gansche weefsel derzelve in, of zij dringt zelfs met de voortzetsels dezer vliezen tot tusschen de spiervezelen door. In het eerste geval en wanneer de ontsteking slechts een' zeer geringen graad bereikt heeft, teekent zij zich door de reeds meermalen opgenoemde, doch minder hevige, schietende, brandende, stekende pijnen, welke nu en dan wel nalaten doch de beweging der deelen altoos meer of minder moeijelijk maken; voor het overige is zij noch met roodheid en zwelling noch met koorts vergezeld. Neemt deze graad van ontsteking het gansche weefsel der spierscheeden in, dan heeft zij zelfs aanhoudende en afwisselende krampachtige zamentrekking en verlamming der spieren ten gevolge b. v. *Caput obstipum chronicum*, *Contractura Digitorum* enz. Klimt de ontsteking echter tot eene aanmerkelijke hoogte en is het gansche weefsel der scheeden met hare vervolgen in dezelve betrokken, dan is het even, alsof de spieren zelve in den staat van ontsteking zich bevinden, hetgeen echter slechts schijnbaar en niet wezenlijk het geval is. De *teekenen* van deze ontsteking in het *eerste tijdperk* zijn de reeds

boven

boven vermelde pijnen, doch in een' hoogeren graad, een onvermogen om de spier en dikwijls om het gansche deel te gebruiken, eene aanmerkelijke zwelling, van welke de kleur der huid onveranderd, doch van wege de spanning derzelve dikwijls nog bleeker is dan de natuurlijke. Uit aanmerking van den zamenhang der vezelachtige vliezen breidt deze zwelling zich spoedig over het gansche deel uit en heeft een' vrij aanmerkelijken graad van veerkrachtige spanning, gelijk bij de *Phlegmatia alba dolens* ten duidelijkste wordt waargenomen. In het *tweede tijdperk* gaat deze ontsteking tot de nabijgelegene deelen over, welker toestand alsdan door eigenaardige verschijnselen bijzonderlijk wordt uitgedrukt. Gewoonlijk wordt het celwijsweefsel het eerst in het lijden betrokken en dan ontstaat er verettering; zijn het de weiafscheidende vliezen, dan volgt er eene vermeerderde afkleinzing van *lympha*; deelen de slijmafscheidende vliezen in den staat der opvolgende ontsteking, dan ziet men eene *sympathische Catarrh* geboren worden; aldus is het ook gelegen met de klieren, de vaten, en inzonderheid met de aderen, hetwelk almede overtuigend blijkt bij de reeds genoemde *Phlegmatia alba dolens*. enz. Bij dezen overgang der ontsteking tot andere deelen houden de bovengenoemde toevallen aan; volgt er echter verettering, dan worden dezelve met plaatselijke roodheid, vochtgolving enz. gepaard. Ook kunnen er menigvuldige ongemakken uit dezelve overblijven en zij zelve neemt ligt eene slepende hoedanigheid aan.

Oorzaken. Deze zijn dezelfde, als die, welke reeds meermalen bij de ontsteking van andere *fibreuze* deelen en bij de beschrijving van het *Rheumatismus* in het algemeen zijn opgegeven geworden.

De *Geneeswijze* stemt ook in alle opzigten met dezelve overeen.

De spier- en peesvliezen in welke deze ontsteking het meest wordt waargenomen, zijn: de *peeskalot*, de *fibreuze scheeden* van de *slaap-*, *kaauw-* en *in-* en *uitwendige halsspieren*, van de *oogspieren*, van de *tong-*, *borst-* en *buikspieren*, van het *middelrif* enz. Van de *Fascia lata* en de *scheede der dijspieren*, en van al de spieren gezamenlijk.

DE ONTSTEKING VAN DE SCHEEDE DER SPIEREN. IN HET BIJZONDER.

Kenteekenen. 1.) Bij de ontsteking des peeskalots *(Galea aponeurotica)* door uitwendige beleediging, is de pijn zeer hevig, brandende en neemt bij de minste aanraking toe; de zwelling is huidkleurig, zeer gespannen en ver over het hoofd uitgebreid; in het vervolg openbaren zich tevens de toevallen van ontsteking des celwijsweefsels, als: kloppende pijn, roodheid, ophooping van etter op en onder het bekkeneelvlies enz. — Ontstaat de ontstekingachtige toestand door verkouding, teruggedreven hoofdzeer, onderdrukt huiduitslag of andere *dynamische* oorzaken, dan is dezelve meestal van een' slependen aard en bepaalt zich dikwerf tot een beperkt gedeelte des schedeldeksels.

2.) De

2.) De ontsteking of ontstekingachtige toestand van de scheeden der slaap- en kaauwspieren heeft mondklem *(Trismus)*, die van de uitwendige halsspieren, een' scheven hals *(Caput obstipum)*, die van de inwendige hals- of keelspieren, eene *Angina rheumatica*, en die van de tong, *Glossitis* ten gevolge. Al deze ontstekingen geven zich over het algemeen te kennen door de haar eigenaardige pijn, door eene beperkte en belemmerde beweging, door stijfheid der deelen en door eene meestal geringe zwelling derzelve. De ontsteking der tong maakt hiervan echter eene uitzondering, dewijl dezelve dikwijls zoo aanmerkelijk gezwollen is, dat zij geene genoegzame ruimte in den mond vindende, naar buiten uitzakt.

3.) De ontsteking of ontstekingachtige toestand der borst- en tusschenribbige spieren *(Pleuritis spuria)*, van het middelrif *(Diaphragmitis)*, en van de buikspieren *(Peritonitis fibrosa)* openbaart zich door de eigenaardige, brandende, stekende, vastzittende of zwervende pijn, welke door uitwendige drukking en door de ademhaling toeneemt, ja zelfs somtijds zoo hevig wordt, dat zij geweldige steken veroorzaakt; de verrigting der ingewanden wordt daarbij echter weinig gestoord, en het is voornamelijk hierdoor, dat deze ontsteking zich van de ware *borstvlies- en longontsteking* onderscheidt; bovendien is dezelve ook zeldzaam met koorts vergezeld. De zitplaats der pijn is bij de ontsteking des middelrifs in het binnenste der borst, doch niet altoos op dezelfde plaats; somtijds is zij tevens met een pijnlijk slikken, geeuwen

en hoesten verbonden. De *Peritonitis fibrosa* kan in eene ontsteking der *Membranae serosae* overgaan.

4.) De ontsteking der *Fascia lata* en van de scheede der dijspieren *(Plegmatia alba dolens, Scelalgia Puerperarum, Oedema lacteum)*, kent men uit de bekende scheurende, meestal vastzittende, niet zelden echter op gezette tijden zich verheffende pijn in de streek der heup, der lendenen en in de plooi der lies. Geheel onverwachts, nadat alles gelukkig is afgeloopen en de borsten gewoonlijk vol melk zijn onstaat deze pijn met eene meer of min hevige koorts. Op den eersten dag is er noch roodheid en hardheid, noch eenige merkbare zwelling, maar alleen eene zeer pijnlijke spanning in de dij, welke als het ware verlamd is, en, op den rug liggende, niet goed kan uitgestrekt worden, te bespeuren; de opslorpende vaten en de aderen zijn dikwijls pijnlijk opgezet, knobbelig, en de laatste vindt men na den dood ingekrompen, met een polijpaardig bloedstremsel gevuld, geheel gesloten en met de scheeden der spieren zamengegroeid. Somtijds begint de pijn het eerst in de knieholte of in de kuit, de zwelling neemt echter nooit haren aanvang het eerst aan het been. Gewoonlijk is er slechts eene zijde aangedaan, zelden beide tegelijk of afwisselende, zeer zeldzaam andere deelen. Binnen weinige dagen ziet men in de streek der lies eene gespannene zwelling te voorschijn komen, welke zich binnenwaarts tot aan de schaamlip uitstrekt, alwaar zij naauwkeurig beperkt wordt; van hier

hier breidt zij zich vervolgens langs de binnenzijde der dij tot aan de knie, en al verder tot aan de voetzool uit. Zoodra de spanning het been en den voet heeft ingenomen, zwelt de dij en het been op en de pijn laat na. De zwelling wordt nu algemeen en bereikt meestal tegen den 10den dag, menigmaal ook vroeger, den hoogsten graad, zoodat het deel dikwerf tweemaal zoo dik is als het gezonde. Het laat zich slechts met groote pijn bewegen, het is heet en zeer gevoelig, zonder roode of purperen strepen, zonder klopping of jeukte en zonder ontstekingachtigen pols. De zwelling is bleek of melkwit van kleur, glimmend, ondoorschijnende en gelijkmatig verdeeld; evenwel vindt men somtijds eenige opgezette klieren in de lies of in de knieholte; zij ondergaat bij de waterpasse ligging geene vermindering; bij den aanvang is zij veerkrachtig, zoo dat zij aan den druk des vingers tegenstand biedt, in het vervolg blijven er echter groeven van denzelven terug; wanneer men eene insnijding in dezelve doet, ontlast zich noch water noch eenig ander vocht. Dit gebrek duurt dikwijls jaren lang voort. Bij eene stille houding van het deel zijn de pijnen dragelijk, doch het been blijft krachteloos, onbekwaam om op hetzelve te staan en wordt als een verlamd lid nagesleept, het is echter noch verkort, noch verlengd en nooit ontwricht. Dikwerf ontbreekt de zwelling geheel en al; de zachtheid, de warmte en het uiterlijk voorkomen van het deel zijn geheel natuurlijk, doch het wordt van tijd tot tijd gevoeliger en ongeschikter tot den gang.

5.) De

5.) De ontsteking en ontstekingachtige toestand van de gezamenlijke spierscheeden. *Tetanus*, algemeene verstijvingskramp. Het is zeer waarschijnlijk, dat het grondwezen van dit gevaarlijke verschijnsel, in niets anders dan in een' ontstekingachtigen geprikkelden toestand van de scheeden der spieren bestaat, welke, door onderdrukte huiduitwaseming of andere oorzaken voortgebragt en langzamerhand over het gansche spiergestel, ja zelfs over het hart zich uitbreidende, door eene stijfheid en hardheid der spieren wordt uitgedrukt. — Men heeft ook de roos der jonggeborenen aan deze oorzaak willen toeschrijven.

Oorzaken. Gewoonlijk is de ontsteking, of de tot ontsteking neigende gesteldheid dezer deelen, aan de door verkouding of door eene vochtige dampkringslucht veroorzaakte, onderdrukte huiduitwaseming toe te schrijven; zelden zijn het werktuigelijke beleedigingen, b. v. van het *Pericranium* of van de zenuwen enz.; bij de *Phlegmatia alba dolens* ligt de oorzaak gemeenlijk in de onderdrukking van de aan kraamvrouwen bijzonder eigene vermeerderde uitwaseming, alsmede in eene voorafgaande en gelijktijdige ontstekingachtige voorbeschiktheid, vooral in de aderen van den onderbuik en van de dijen.

Voorzegging. Deze is verschillende en rigt zich naar het verschil der oorzaken, het tijdperk waarin het gebrek en de omstandigheden waarin de lijders zich bevinden. Zijn de oorzaken van eenen *mechanischen* aard, de uiterlijke omstandigheden gunstig, het gebrek in het eerste tijdperk en niet

zeer

zeer hevig, dan kan men nog eene goede voorzegging doen; heeft echter in alles het tegendeel plaats, of wordt er te laat hulp ingeroepen, vooral ingeval van *Tetanus*, dan moet de voorzegging zeer ongunstig zijn.

Geneeswijze. Overeenkomstig de oorzaken moet ook deze worden ingerigt. Zijn, in geval van verwonding, ingedrongene vreemde ligchamen, dieppzittende verzamelingen van uitgestort bloed, *lympha* of etter, scherppuntige beenderen enz. als oorzaken van deze ontstekingen te beschouwen, dan moeten dezelve zoo spoedig mogelijk worden opgeruimd. Gestokene wonden moeten verwijd en daardoor aan de gespannene deelen gelegenheid gegeven worden, om zich vrijelijk te kunnen uitzetten. Bij de onderdrukte huiduitwaseming en het terugblijven van andere gewone, of tot gewoonte geworde-ne, ontlastingen, behoort men deze verrigtingen door de spoedigst en best werkende middelen weder te herstellen; hetzelfde geldt ook ten aanzien van teruggedreven huiduitslag van allen aard en van alle zoodanige afscheidingen op de huid, welke der natuur als het ware tot gewoonte geworden zijn. Daar deze ontstekingen evenwel in de meeste gevallen van eene teruggehoudene uitwasemingstof schijnen te ontstaan, zoo zal het noodzakelijk zijn, dat de uitdrijving dezer stof en het herstel van de natuurlijke verrigting der huid zoo spoedig mogelijk door de geschiktste, reeds bekende middelen, bevorderd worde. Somtijds is ook het voortbrengen van kunstige zweren, inzonderheid door de zalf van AUTENRIETH, van uitstekend

nut,

nut, gelijk dit bij de *chronische* ontsteking van de *Galea aponeurotica* en het *Caput obstipum* wordt waargenomen.

De *Phlegmatia alba dolens* vereischt voornamelijk tot hare genezing, herhaalde braakmiddelen, *Vesicantia*, *Diaphoretica*, *Calomel*, Kamfer, Opium, warme baden, en het vlijtig inwrijven van het *Ung. neapolitanum* met *Opium*. De behandeling van den *Tetanus* zal in het leerstuk der wonden nader worden voorgedragen.

DE ONTSTEKING VAN DE SCHEEDEN DER ZENUWEN,
(*Neurolemmatitis*).

Kenteekenen. De ontsteking der zenuwscheeden komt meermalen als een langdurende ontstekingachtig geprikkelde toestand dan als eene wezenlijke ontsteking derzelve voor. De pijn komt met die van andere vezelachtige deelen overeen, zij is echter veel heviger en strekt zich naar den loop der aangedane zenuw, welker werking alleen gedurende de hevigheid van den aanval gestoord is, uit. Dikwijls zijn de deelen in de nabijheid derzelve gezwollen en wanneer de ontsteking een' hoogen graad bereikt, strekt zij zich ook tot de zenuw zelve uit, waarvan wij de verschijnselen in het vervolg zullen opgeven.

Uitgangen. Wanneer deze ontsteking niet verdeeld wordt, geeft zij aanleiding tot opzwelling, verharding, en tot het uitzweeten van een weiach-

tig

tig of lymphatiek vocht op de inwendige oppervlakte der zenuwscheeden, enz.

Men treft haar gemeenlijk onder den vorm der *Aangezigtspijn (Dolor faciei, Fothergilli, Prosopalgia)* en onder dien van de *Heup- of Lendepijn (Ischias s. Lumbago nervosa)* aan; intusschen heeft men dezelve ook aan vele andere deelen des ligchaams waargenomen. Wij zullen deze gebreken bij de beschrijving van de ontsteking der zenuwen in nadere overweging nemen.

Oorzaken. Dezelve zijn meest van een' *rheumatischen* aard, of de grond des gebreks ligt in eene aangeborene gesteldheid, gelijk zulks dikwijls bij de *Dolor Fothergilli* het geval is.

Voorzegging. Zij is gunstig wanneer het gebrek pas ontstaan en de zenuw zelve nog niet aangedaan of ontaard is; in het tegenovergestelde geval is zij ten hoogste ongunstig.

Geneeswijze. In de meeste gevallen zullen die middelen, welke bij het *Rheumatismus* en bij de ontsteking der overige, reeds behandelde, vezelachtige deelen zijn opgegeven geworden, ook bij de ontsteking van de scheeden der zenuwen voornamelijk in aanmerking moeten komen. Van het *door-* en *uitsnijden* der zenuw heeft men dan eens een gunstig, dan weder in het geheel geen gevolg gezien.

VAN DE ONTSTEKING DER GEWRICHTSVLIEZEN EN DER GEWRICHTSBANDEN IN HET ALGEMEEN.

(*Desmophlogosis.*)

Kenteekenen. De haastige en langzaam verloopende ontsteking van de banden der gewrichten, welke van de *scrophuleuze* ontsteking der beeneinden naauwkeurig moet onderscheiden worden, geeft zich over het algemeen te kennen door de toevallen welke aan de ontsteking der vezelachtige deelen bijzonder eigen zijn, te weten: door de stekende, brandende, knagende pijn en door eene aanmerkelijke, huidkleurige, zachte zwelling in het nabij gelegen celwijsweefsel, welke als het ware een gevoel van vochtgolving aanbiedt en ligt tot mistasting kan aanleiding geven: daarbij is gewoonlijk het lid in het gewricht eenigzins gebogen en kan niet zonder pijn worden uitgestrekt. — Men onderscheidt deze ontsteking van die der spierscheeden daardoor, dat de pijn bij dezelve door het bewegen der gewrichten aanmerkelijk toeneemt, zelfs dan ook, wanneer de spieren daarin volstrekt geen deel nemen; ook is de zwelling bij de ontsteking der laatste veerkrachtig gespannen.

De ontsteking der gewrichtsvliezen en der vereenigende banden gaat reeds vroeg tot de daaronder gelegene *Membranae synoviales* over, later echter eerst tot de beenderen en kraakbeenderen. De laatsten worden door gebrek aan voeding en zonder dat er blijkbare teekenen van ontsteking be-

bespeurd worden, gedeeltelijk opgeslurpt of afgescheiden, gedeeltelijk worden zij door den etter, welke oorspronkelijk op de uitwendige vlakte van de verdikte en in eene bruine massa veranderde beursbanden gevormd wordt, en na de vertering derzelve in de gewrichtsholte dringt, opgelost. De gewrichtsbeeneinden worden vervolgens, van het kraakbeen ontbloot zijnde, van buiten naar binnen verteerd, hetwelk bij *chronische* ontstekingen ook zonder verettering geschieden kan. Somtijds worden zij geheel glad afgewreven, hetgeen zich door een eigenaardig geluid, alsof twee beenderen tegen elkander werden geslagen, te kennen geeft. Dit heldere geluid moet wel van dat doffe, alsof men twee kraakbeenderen tegen elkander stiet en hetwelk bij geringe *chronische* ontstekingen van de gewrichtsbanden gevoeld en gehoord en door de oogenblikkelijke verwijdering van de beide gewrichtsvlakten bij de beweging wordt voortgebragt, onderscheiden worden; hetzelve hangt hoogst waarschijnlijk van een gebrek aan veerkracht, of van eene gedeeltelijke ongelijke werking der gewrichtsbanden af.

De gewrichtsbanden worden somtijds geheel *verslapt*, waardoor er een staat van verbuiging der leden in de gewrichten ontstaat, of *verhard* en *verkort*, hetwelk eene onware gewrichtsverstijving ten gevolge heeft. Somtijds vormen zich op dezelve en in derzelver omtrek eene menigte kraakbeenige ligchamen, inzonderheid na diep indringende ontstekingen, of er ontstaan zweren, die phosphorzure kalk afscheiden; ook kan waterzucht der

gewrichten het gevolg zijn van de voorafgaande ontsteking der gewrichtsbanden. — De oppervlakkige ontsteking der gewrichtsbanden wordt niet door de bovenvermelde gevaarlijke toevallen opgevolgd. Zij is slechts met de bekende pijn, eene eenigzins belemmerde beweging en het boven beschreven doffe geluid vergezeld; de zwelling, welke eigen is aan de diepzittende ontsteking, ontbreekt bij de oppervlakkige geheel. Wanneer de ontsteking dezer deelen echter in een' hoogeren graad plaats vindt en lang aanhoudt, dan kan zij niet alleen de opslurping der kraakbeenderen en het glad worden der gewrichtsvlakten veroorzaken, maar ook eene vermindering van zelfstandigheid, zoowel aan het beenhoofd als aan deszelfs gewrichtsholte, van welker rand zij altoos een' aanvang neemt, voortbrengen.

De *oorzaken* zijn gelijk aan diegenen, welke wij reeds meermalen bij de ontsteking van andere vezelachtige deelen hebben opgegeven.

Voorzegging. Zoolang de inwendige deelen van het gewricht niet zijn aangedaan, is de voorspelling gunstig; is zulks echter het geval, dan zijn verkorting, verstijving, misvorming en vermagering van het deel, of eene uitterende koorts en de dood de gevolgen.

Geneeswijze. Dezelve komt in het *eerste tijdperk* met de reeds opgegevene overeen; in het *tweede tijdperk*, wanneer er verettering aanwezig is en de inwendige deelen des gewrichts zijn aangetast, dan moet de behandeling naar de plaats hebbende omstandigheden worden ingerigt, zoodat

de-

zelve in geval van verettering, van beenbederf, van vochtverzameling, van verstijving en verslapping van banden en bij de uittering van het deel enz. eene bijzondere wijziging moet ondergaan.

Van de ontsteking dezer deelen in het *bijzonder* zal, bij de beschrijving van de ziekten der gewrichten, in het vervolg gesproken worden.

DE ONTSTEKING VAN HET BEENVLIES IN HET ALGEMEEN.

(*Periostitis*).

Hoe weinig men ook omtrent de ontsteking van dit vlies bij de heelkundige Schrijvers geboekt vindt, heeft zij desniettemin menigvuldige malen plaats; zij kan, miskend wordende, niet alleen oorzaak zijn van de folterendste pijnen, maar ook tot langdurige en dikwerf ongeneeslijke, ja zelfs tot doodelijke gebreken den grond leggen, vooral, wanneer het aangedane beenvlies met andere gewigtige deelen in naauwe betrekking staat, b. v. het *Pericranium* met de *dura Mater*. Het is hierom van belang, dat men de teekenen derzelve naauwkeurig onderscheide en de meest gepaste behandeling tegen dezelve tijdig genoeg in het werk stelle.

Even als andere ontstekingen kan ook zij *idiopathisch*, *sympathisch* en *specifiek*, of *haastig* of *langdurig* zijn.

De *oorzaken* zijn *uit-* of *inwendig*.

Tot de *uitwendige* rekent men inzonderheid alle

beleedigingen, welke met kracht door stompe ligchamen aan het beenvlies worden toegebragt; ook scheikundige aandoeningen, welker indruk zich tot op hetzelve voortplant, gelijk ik eenmaal bij eene branding met vitrioololie heb waargenomen. Tot de *inwendige* behooren, *venerische*, *scrophuleuze*, *scorbutische*, *rheumatische*, *arthritische* en *herpetische* ongesteldheden; zoogenaamde ziekteverplaatsingen, vooral bij roodvonk en mazelen, teruggedreven schurft, hoofdzeer, het misbruik van kwikmiddelen, enz. enz.

Kenteekenen. Wanneer de ontsteking van uitwendige beleediging afhangt, b. v. van eene voorafgaande hevige kneuzing, dan zijn de toevallen over het geheel van minder gewigt, dan wanneer zij uit inwendige ziekteoorzaken ontstaat. De pijn welke de lijder op de plaats der ontsteking ontwaart, die dan eens meer, dan weder minder veerkrachtig gespannen, hard en slechts weinig gezwollen is, zoodat men dezelve meer door het gevoel dan door het gezigt moet onderkennen, is stekende, brandende, en neemt door uitwendige drukking, als ook door het ruim genot van alle prikkelende en geestrijke middelen toe.

Ontstaat de ontsteking uit *inwendige oorzaken*, dan zijn eene brandende, stekende, borende, op eene bepaalde plaats zich beperkende, pijn, eene min of meer uitgestrekte, harde, huidkleurige zwelling, welke dikwerf in den omtrek, doch meestal naar boven en naar beneden in het beenvlies zich uitbreidt en niet dan zeer zeldzaam tot andere vezelachtige deelen overgaat, de verschijn-

selen, die zich in het *eerste tijdperk* derzelve openbaren.

Bereikt zij, onder toenemende kloppende pijnen en dikwijls onder meer of minder hevige koortsbewegingen, het *tweede tijdperk*, dan ontstaat er eene ophooping van etter op- en onder het beenvlies, waardoor hetzelve binnen weinige dagen verwoest en het been in eenige uitgestrektheid wordt blootgelegd. In het vervolg, wanneer de etter niet spoedig ontlast wordt en dezelve eene scherpe hoedanigheid verkrijgt, worden de zachte deelen zoowel als het been op verschillende wijzen ziekelijk veranderd en de grond gelegd tot hardnekkige en zeer gewigtige gebreken.

Uitgangen. Indien de ontsteking niet behoorlijk verdeeld wordt, dan kan zij eindigen 1°. met verdikking van het beenvlies, welke dikwijls met de opslurping van een gedeelte van de zelfstandigheid des beens verbonden is en gemeenlijk bij de *chronische* ontsteking wordt waargenomen, 2°. in verettering; 3°. in verzwering en versterving zoowel van de zachte deelen als van het been. Dikwijls brengt het vooraf ontstokene beenvlies kwaadaardige sponsachtige uitwassen voort, waarbij men echter gemeenlijk ook beenbederf (*caries*) aantreft, en meestal niet kunnen genezen worden, dan door het wegnemen van beide tegelijk.

De *Voorzegging* is verschillende en rigt zich naar het tijdperk der ontsteking, naar hare zitplaats, naar het gestel des lijders enz. Gunstig kan zij zijn, wanneer de ontsteking nog in het eerste tijdperk zich bevindt, ook dan nog in het

tweede tijdperk, wanneer zij digt onder de huid gelegen is. Ongunstig is zij, indien de ontsteking in eenige holte van het ligchaam plaats vindt en de ligchaamsgesteldheid van den lijder door *specifieke* oorzaken veel geleden heeft.

Geneeswijze. Indien de ontsteking door uitwendige beleediging is voortgebragt, dan doen koude omslagen, inzonderheid de koude *Fomentatie* van SCHMUCKER, en bij groote spanning en zware pijn, eene tijdig in het werk gestelde doorsnijding van het beenvlies, de uitstekendste diensten, gelijk ik meermalen heb waargenomen. Men behandele den lijder voor het overige naar omstandigheden meer of min *antiphlogitisch.* Is de ontsteking aan inwendige oorzaken toe te schrijven, dan moeten dezelve zoo spoedig mogelijk opgeruimd en daartoe, naar den aard derzelve, telkens de meest doelmatige middelen gebezigd worden.

Is de ontsteking in het *tweede tijdperk* overgegaan, dan moet de etter zoo spoedig mogelijk ontlast worden; bij verzuim hiervan wordt de zelfstandigheid des beens aangetast, of er ontstaan andere gevaarlijke toevallen, inzonderheid aan den schedel, aan het borstbeen enz. Voor het overige wordt het *absces* als naar gewoonte behandeld en de ontblooting van het been geheel aan de natuur overgelaten.

De oude gewoonte om het beenbederf in deszelfs geheele uitgebreidheid bloot te leggen en met heete prikkelende middelen te verbinden, is over het algemeen zeer schadelijk; nuttig daarentegen is het de natuur door versterkende middelen in staat te stel-

stellen, om door eigene kracht het schadelijke af te stoten en daarvoor op nieuws gezonde zelfstandigheid voort te brengen.

Hoezeer het beenvlies van alle beenderen door ontsteking kan worden aangedaan, leert echter de ondervinding dat het *Pericranium*, de *Periorbita*, het beenbekleedend vlies van de neus- voorhoofds- en opperkaaksboezems, dat van het gehoorwerktuig, van het verhemelte en der tandkassen, het beenvlies van de onderkaak, van den ruggegraat en der vingeren daarvoor bij uitsluiting vatbaar is en niet zeer zelden wordt waargenomen. Omtrent de ontsteking van de meeste dezer deelen is reeds vroeger het noodige gezegd geworden, thans zullen wij ons nog alleenlijk bepalen, 1°. tot de ontsteking van het beenvlies der onderkaak en 2°. tot die van het beenvlies des ruggegraats. De ontsteking van het *Pericranium* en der *Periorbita* zal nader in overweging genomen worden.

Over de ontsteking van het beenvlies in het bijzonder.

1. DE ONTSTEKING VAN HET BEENVLIES DER ONDERKAAK.

(Parotitis spuria.)

De ontstekingzwelling welke de plaats der oorklier inneemt en onder den naam van *Parotitis* (Oorgezwel, Oorenzwelling, Bof, Dikoor) bekend

is,

is, wordt meestal gezegd hare zitplaats in de klier zelve te hebben; en hoezeer dit in vele gevallen met het opgegeven denkbeeld kan overeenkomen, zijn er echter genoegzame waarnemingen voorhanden, welke ten bewijze strekken, dat zij niet zelden uit het celwijsweefsel, de peesvliezige uitbreiding, welke de oorklier bedekt, en uit het beenvlies der onderkaak zelf haren oorsprong neemt. Dit leert niet alleen de ondervinding in hare uitkomsten, maar ook de aard der zwelling en der pijn, benevens de wijze op welke het gebrek ontstaat, bevestigen dit te meer; voornamelijk met betrekking tot haren oorsprong uit het beenvlies. Het zal dus noodig zijn, hierop afzonderlijk de aandacht te vestigen, en het is ook om die reden, dat dit gebrek hier onder de ontstekingen van het beenvlies, onder den naam van *Parotitis spuria*, mede wordt opgenoemd.

Men onderscheidt dit gebrek, achtervolgens het verschil der oorzaken, in *Parotitis idiopathica*, *symptomatica* et *critica*. In de hoogere streken van *Italiën*, *Zwitserland* en *Frankrijk* heerscht het veeltijds *epidemisch*, in *Belle-Isle en mer* zou het, naar het verhaal van ROCHARD, *endemisch* zijn, slechts zeer zelden wordt hetzelve *sporadisch* waargenomen. Het tast mannen en vrouwen en zoowel bejaarde als jonge lieden aan, doch leert de ondervinding dat kinderen, en wel inzonderheid jonge mannen, het meest voor hetzelve vatbaar zijn. Dat dit gebrek een besmettend karakter zou bezitten, gelijk sommigen beweerd hebben, is niet waarschijnlijk, dewijl men heeft waargenomen, dat

van

van groote familien menigmaal slechts een door hetzelve werd aangetast; zekerder schijnt het, dat het niet meer dan eenmaal denzelfden mensch in zijn leven aandoet. Over het geheel genomen schijnt de ware aard des gebreks nog altoos eenigzins duister te zijn.

Als *oorzaken* zijn te beschouwen, verkouding, het moeijelijk te voorschijn komen der tanden, beenbederf derzelve, uitwendige beleedigingen, speekselsteenen in de oorklier, verstopping, vernaauwing en zamengroeijing van derzelver ontlastbuis, krop-, klier- en venusziekte, het misbruik van kwikmiddelen, teruggedreven huiduitslag van allerlei aard, onvolkomene ziektescheidingen, voornamelijk bij rotkoortsen, pokken, mazelen en scharlakenkoorts. Als voorbeschikkende oorzaken worden aangemerkt, een vochtig, koud, spoedig afwisselend weder, en een galachtig, *sanguinisch* temperament.

Kenteekenen. Wanneer het gebrek van *epidemische* oorzaken afhangt en in het celwijsweefsel der oorklier, of in dat, hetwelk dezelve omringt, of wel in de peesvliezige uitbreiding deszelfs zitplaats heeft, dan worden daarbij gemeenlijk de volgende verschijnselen waargenomen.

Eenigen tijd voor dat het gebrek te voorschijn komt, klaagt de lijder over toevallen van verkoudheid, huivering en over het gevoel van eene pijnlijke loomheid in de leden. Er ontstaat dan aan de eene of andere zijde, meestal echter aan beide zijden van het hoofd tegelijk, eene vlakke, niet bolronde, zwelling van de oorklier, welke spoedig

tot de onderkaaksklier, vervolgens tot de waterklieren van den hals en somtijds ook tot de amandelen zich uitbreidt. Hierop zwelt de hals zoodanig op, dat zij genoegzaam dezelfde dikte heeft als het hoofd, hetwelk niet alleen het kaauwen en slikken zeer moeijelijk en pijnlijk maakt, maar ook aan het hoofd en aangezigt eene afzigtelijke gedaante geeft. De zwelling is gewoonlijk huidkleurig, niet zeer pijnlijk noch aanmerkelijk hard, menigmaal zelfs eenigzins zuchtig; in enkele gevallen is zij echter zeer pijnlijk gespannen, meer verheven en roosachtig ontstoken. Dan eens is zij zonder, dan weder met koorts vergezeld. Deze koorts is meestal van een' *remitterenden* aard, welke zich tegen den avond verheft en schijnt meer met de verplaatsingen (*metastases*) dan wel met de oorspronkelijke plaatselijke ontsteking zelve in verband te staan. Hare scheiding geschiedt gewoonlijk op den zevenden, negenden en veertienden dag door neusbloeding, zweet en urine; de zwelling der speekselklieren zonder koorts, kan echter verscheidene weken aanhouden. Gewoonlijk met den vierden of vijfden dag dringt er uit de oppervlakte der ontstokene deelen, terwijl het gansche ligchaam in eene vermeerderde uitwaseming deelt, een vetachtig zweet, waarmede op den zesden of zevenden dag alles gelukkig eindigt. Somtijds echter zinkt het gansche gezwel op den vierden of vijfden dag op eens weg en er verheft zich opnieuws eene koorts met hevige koude, waarbij tegelijk eene pijnlijke gewaarwording en zwelling van de ballen wordt waargenomen. Bij vrouwen ge-

geschiedt de verplaatsing niet zelden naar de schaamdeelen, inzonderheid naar de eijernesten, welke zich door schietende pijnen in het kruis en in de teeldeelen en somtijds door een ontijdig vloeijen der maandstonden te kennen geeft. Ook heeft men eene *metastatische* opzwelling van de borsten en van de liesstreek aangetroffen. Bij eenen gelukkigen uitgang verdeelt zich in dit geval de ontsteking der ballen en der overige deelen insgelijks door een sterk zweeten van den balzak en door eene algemeen vermeerderde uitwaseming van het ligchaam. Het gebeurt echter somtijds, dat door het vatten van koude, of door dat het gebrek miskend en verkeerd behandeld wordt, dat de zwelling der ballen op nieuws verdwijnt en zich weder op de speekselklieren, of wel op andere deelen b. v. de hersenen, de longen of de maag werpt. Hierdoor ontstaan dan weder of de vorige verschijnselen, of andere, die uit het lijden der nieuwelings aangedane deelen hunnen oorsprong nemen. Zoo b.v. krijgen de lijders, wanneer de hersenen zijn aangetast, hoofdpijn, ijlhoofdigheid, ja zelfs ontsteking der hersenen; bij eene aandoening der longen, ontstekingachtige of krampachtige toevallen, en indien de verplaatsing op de maag geschiedt, een aanhoudend krampachtig braken, zonder ontlasting van schadelijke stoffen, waarbij de tong zuiver en de eetlust goed is. Men heeft de verplaatsing van de oorklier naar de ballen, en van deze terug naar de oorklier of naar de hersenen, bij denzelfden lijder verscheidene malen zien plaats grijpen. Zeer zelden gaat de ontste-

king

king tot verettering of tot versterving over, hoewel ik dezen laatsten uitgang eenmaal bij een' mijner lijders, bij wien ik echter niet vroeger werd te hulp geroepen, heb aangetroffen. Het geval redde zich desniettemin zeer gelukkig.

Wanneer het *beenvlies der onderkaak* de oorspronkelijke zitplaats is der ontsteking, dan ontwaart de lijder in den beginne eene stekende, spannende pijn, in eene zeer harde, huidkleurige, nooit zuchtige zwelling, welke de beide zijden van het hoofd en opvolgend ook den hals inneemt; vervolgens openbaren zich de bovenvermelde verschijnselen der koorts en der toevallige verplaatsing naar de reeds genoemde deelen. Bij eenen hoogen graad van ontsteking, of bij eene verkeerde behandeling, vormt zich etter op het beenvlies, waardoor hetzelve spoedig vernietigd en er groote etterverzamelingen, beenzweer, beenversterving enz. voortgebragt worden.

Uitgangen. Behalve de bovengenoemden, kan de ontsteking der oorklier, voornamelijk bij eenen tragen gang derzelve, in verharding en in eene *sarcomateuze* ontaarding van derzelver zelfstandigheid overgaan.

Voorzegging. Bij eenen ligten graad des gebreks kan men eene gunstige voorspelling doen, is er echter hevige koorts, groote verettering, versterving, beenbederf enz. voorhanden, dan moet men in dezelve zeer voorzigtig zijn.

Geneeswijze. Wanneer de ontsteking slechts gering en de lijder zonder koorts is, dan heeft men verder niets te doen, dan het gezwel met fle-

flenel te bedekken, en tot bevordering der uitwaseming, een aftreksel van vlierbloemen te drinken. Bij eenen matigen graad van hevigheid der ontsteking en der koorts laat men *Infus. Flor. Sambuc.*, *Sal Ammoniac* met *Tart. emetic.* in kleine hoeveelheden, *Spir. Minder.* en ten tijde der *Crisen* kamfer of *Pulv. Doveri* gebruiken; daarbij onderhoudt men den stoelgang door klisteren en laat de speekselklieren insgelijks met flenel, matrasjes met vlierbloemen, of met eene met kamfer bedeelde *Cicutapleister* bedekken en warm houden. Afleidende middelen zijn mede met nut te gebruiken. Alle koude, verdeelende, geestrijke en lood bevattende middelen, gelijk ook warme pappen, zijn nadeelig. Is de ontsteking echter van eenen *chronischen* aard, dan bedekt men het gezwel met het *Empl. Hyosciami c. Mercurio*, of men laat hetzelve met warme *Ung. neapolitan. c. Opio* inwrijven. Indien de ontsteking daarentegen hevig en zeer pijnlijk, de koorts en het ligchaamsgestel van den lijder sterk is, dan moet men naar omstandigheden aderlaten, bloedzuigers aanzetten, verkoelende geneesmiddelen en dergelijke *Laxantia*, voetbaden en klisteren voorschrijven; intusschen zij men bedacht met de *antiphlogistische* behandeling behoedzaam te verkeeren, dewijl men gevaar loopt, om bij eene overdrijving derzelve, de verplaatsingen te bevorderen. Is de lijder echter zeer zwak en heeft de koorts een meer *nerveus* karakter aangenomen, dan geeft men aftreksels van Melisse, Valeriaan, *Serpentaria*, kamfer, wijn enz. en wanneer het gezwel

dreigt

dreigt weg te zinken of de uitwaseming op hetzelve nalaat, dan moet men onverwijld eene spaansche-vliegpleister op hetzelve aanleggen. Heeft de ontsteking zich op de ballen of andere deelen geworpen, dan moeten dezelve warm gehouden, met flenel bedekt, en de ballen met een *Suspensorium* onderschraagd worden. Ontstaat er verplaatsing naar de hersenen, dan moeten er *Vesicantia* op de ballen en op de speekselklieren aangewend en de uitwaseming, naar omstandigheden, met meer of minder sterke zweetmiddelen, bevorderd worden. Bij eene verplaatsing naar de borst gaat men op dezelfde wijze te werk; het krampachtig braken bij eene aandoening van de maag gaat men door uit- en inwendige bedarende middelen te keer.

Zijn er *specifieke* ziekteoorzaken voorhanden, welke de ontsteking der oorklier hebben voortgebragt, dan moet de algemeene geneeswijze naar den bijzonderen aard der ten grond liggende ongesteldheid worden ingerigt; plaatselijk maakt men, naar het verschil der verschijnselen, gebruik van bloedzuigers, van kwiksmeringen, van verdeelende pleisters, kruidenmatrasjes en afleidende middelen.

Komt de Oorklierontsteking als ziektescheidend verschijnsel voor, dan moet al datgene vermijd worden, wat het terugtreden derzelve zou kunnen bewerken. Is het gezwel met een' genoegzamen graad van ontsteking verbonden, dan bedekt men hetzelve slechts met eene weekmakende pap; wanneer de levenswerking in hetzelve daarentegen gering is, dan moet men zich van meer prikkelende middelen bedienen.

In

In het *tweede tijdperk*, wanneer de ontsteking tot verettering is overgegaan, breekt het gezwel, bij het voortgezet gebruik der genoemde middelen, *of* van zelf open, waarop dan gewoonlijk eene spoedige genezing volgt, *of* men is wegens hevige toevallen, b. v. kaakkramp, ijlhoofdigheid, slaapzucht, belemmerde ademhaling en slikking enz., die met de ettervorming in het gezwel verbonden zijn, genoodzaakt, om den etter vroegtijdig te ontlasten, en wel bij voorkeur door eene ruime insnijding, ten einde de spanning van de peesvliezige uitbreiding, welke men als de voorname oorzaak der meest verontrustende toevallen beschouwen moet, weg te nemen. Vervolgens gaat men, naar den staat des gebreks, *of* met verzachtende *of* met prikkelende middelen voort, daarbij indachtig zijnde, dat men altoos eene langdurige behandeling moet voorspellen, dewijl er zich ligt verhardingen en een toevallige speekselfistel kunnen vormen, die dikwijls moeijelijk te overwinnen zijn.

---

2. DE ONTSTEKING VAN HET BEENVLIES DES RUGGEGRAATS.

(*Psoitis*, *Abscessus lumbalis*, *Rachisagra*)

De benaming *Psoitis* ontstaat meer van de plaats, welke de *Musc. psoas* inneemt, dan van de werkelijke ontsteking dezer spier zelve, want slechts ten uiterste zelden heeft men, in lijken van men-

schen,

schen, die aan deze ziekte gestorven waren, eenige blijken van ontsteking of verettering in dezelve aangetroffen. De meeste schrijvers zijn het te dezen opzigte eens, doch gelooven daarentegen, dat het losse celwijsweefsel, hetwelk deze spier aan de voorzijde bedekt, genoegzaam altoos voor de oorspronkelijke zitplaats der ontsteking te houden zij. — Hoezeer wij de mogelijkheid van deze stelling niet loochenen willen en wij zelfs op grond van ondervinding toestemmen, dat meermalen verzamelingen van etter in hetzelve gevonden worden, zijn wij echter van oordeel, dat het *beenvlies der wervelen* in de meeste gevallen het weefsel is, uit hetwelk bij de zoogenaamde *Psoitis* de ontsteking haren aanvang neemt en zich opvolgend tot het aangrenzende celwijsweefsel uitbreidt. Wij gelooven hiervoor de volgende redenen te hebben: 1.) om dat de *Psoitis* meestal van een' *chronischen* aard is, tot welk soort van ontsteking het beenvlies meer is voorbeschikt, dan het slappe celwijsweefsel, in hetwelk het meer ontwikkelde haarvatenstelsel de meest gewone zitplaats is van *acute* ontstekingen; 2.) omdat bij verre de meeste lijkopeningen, wegens *Abscessus lumbalis*, de wervelen *of* van beenvlies ontbloot *of* door beenbederf aangedaan gevonden worden; 3.) omdat, volgens de opgave der beste schrijvers, die ontsteking in de lendenstreek, waarvan het *Abscessus lumbalis*, als ettergezwel door ophooping of verzakking, het gevolg is, juist aan eene der zijden van de wervelkolom, onder den *Musc. psoas*, tusschen deze spier en de belendende wervelen, haren oorsprong neemt; 4.) omdat de aard

der

der pijn en hare uitbreiding tot ver boven en beneden de uitgestrektheid dezer spier, tot de ontsteking van een ander *organisch* weefsel doet besluiten; en eindelijk ten 5.) omdat de meeste pijn zich doet gevoelen wanneer de spier, door hare opzwelling bij het buigen, en door hare spanning bij het sterk buitenwaarts voeren van de dij, tegen het ontstoken beenvlies wordt aangedrukt, hetgeen bij de ontsteking van het voor de lendenspier gelegen celwijsweefsel en van het hiermede vereenigde buikvliesgedeelte in een' omgekeerden zin plaats vindt. Daarbij komt nog het uiteenloopende in de opgave der verschijnselen, hetwelk men bij verschillende schrijvers omtrent dit onderwerp aantreft.

Kenteekenen. Eerste tijdperk. De dan eens meer, dan weder minder hevig brandende, scheurende, knagende pijnen, die zich aanvankelijk in de lendenstreek doen gevoelen en bestendig hare plaats blijven behouden, hoewel zij dikwerf naar boven tot aan de schouders en naar beneden zelfs tot in de ledematen zich uitstrekken en ook somtijds verpozingen in hare verheffingen hebben, zijn in den *acuten* staat der ontsteking altoos met eene vrij levendige ontstekingkoorts vergezeld. De gang des lijders is moeijelijk, eenigzins neigende naar de beleedigde zijde en gepaard met een' zekeren graad van verdooving in de dij en eene half gebogene houding der knie. Is de ontsteking oorspronkelijk van een' *asthenischen* aard, of wordt de *acute* ontsteking in het vervolg *chronisch*, dan zijn de pijnen meer prikkelende, stomp, drukkende en dikwijls niet anders dan bij de bovenvermelde be-

wegingen te bespeuren. De koorts ontbreekt bij den aanvang der *asthenische* ontsteking; bij de tot den *chronischen* staat overgegane *acute* ontsteking is zij meestal van een' *hectischen* aard. — In het *tweede tijdperk* vormt zich een ettergezwel tusschen de lendenspier en de wervelkolom, welks vochtgolving men somtijds in de lendenstreek kan ontdekken; meermalen echter zakt de etter door deszelfs zwaarte naar beneden en volgt den loop der lendenspier en der dijvaten, waardoor er aan het boven binnengedeelte der dij, meestal beneden den band van POUPART, somtijds echter ook boven denzelven, een niet naauwkeurig omschreven en, van wege den tegenstand der *fascia lata*, een niet zeer uitgebreid gezwel in de liesplooi, aan de buitenzijde der *Art. cruralis*, ontstaat. Somtijds zinkt de etter in het bekken en dringt, dan eens door de bovenste opening van het eironde gat in de dij, dan weder door de zitbeensuitsnijding in de dikte der bil, of hij volgt den loop des endeldarms en vormt een gezwel in den omtrek van den aars, of somtijds bij vrouwen in de scheede. Men heeft ook verzakkingen in het *Scrotum*, in de *Labia pudend. maj.*, aan den buik en in enkele gevallen zelfs in het heupgewricht waargenomen. Deze verettering heeft dikwijls eene vertering van het beenvlies, van de lenden- en darmbeensspieren, beenzweer en beenversterving ten gevolge. De koorts verandert in eene uitterende sluipkoorts en sleept de lijders meestal door uitputting ten grave. Het vervolg bij de beschrijving van het *Lendenabsces*.

Oor-

Oorzaken. Tot dezelve kan men al diegenen brengen, welke wij reeds meermalen bij de ontsteking van andere vezelachtige deelen hebben opgenoemd, vooral uiterlijke beleediging aan de lendenstreek, de werking der koude op dezelve, inzonderheid na voorafgaande bezweeting, het onderdrukken van natuurlijke of tot gewoonte gewordene ontlastingen enz. enz.

Uitgangen. Bij eene vroegtijdige en juiste kennis des gebreks kan men door eene gepaste behandeling nog dikwijls eene gelukkige genezing (*verdeeling*) bewerken; in het tegengestelde geval kan de ontsteking eindigen, met *verettering*, *verzwering*, *versterving*, met *beenbederf* van de wervelen en van de beenderen des bekkens, met *langzame uittering* en met den *dood*.

Voorzegging. Ofschoon de ontsteking zich somtijds duidelijk openbaart en men met behulp van doeltreffende middelen niet zelden de verdeeling derzelve verkrijgt, zoo zou men, in het eerste tijdperk, onder dergelijke omstandigheden, nog altoos eene gunstige voorspelling kunnen maken; daar evenwel de verschijnselen niet altoos even duidelijk en onderrigtende zijn, en de ontsteking door haren passiven aard, of door haar vermomd karakter veeltijds onmerkbaar in het tweede tijdperk (tot verettering) overgaat, zoo zal het voorzigtigheidshalve beter zijn, meer bekommering, dan eene goede verwachting te kennen te geven.

Geneeswijze. Ook hier, gelijk bij de ontsteking van anderen deelen, moet voornamelijk op de oorzaken, op den aard der ontsteking, op ha-

ren graad van hevigheid en op de gesteldheid des lijders acht gegeven worden. Bij eene *acute* ontsteking met *inflammatorische* koorts handelt men zoowel *uit-* als *inwendig* ontstekingwerende; uitwendig moet de strengste rust in eene koele kamer aanbevolen, en op de lendenstreek een genoegzaam getal van bloedzuigers aangelegd worden, en is de ontsteking van uitwendige beleediging afhankelijk, dan wendt men opvolgend koude verdeelende omslagen aan. Inwendig geeft men de bekende verkoelende middelen; met de algemeene aderlating neemt men echter de meeste voorzigtigheid in acht. Is de ontsteking van een' *rheumatischen* aard en van mindere hevigheid, dan moeten *inwendig*, braakmiddelen, *Infus. Flor. Sambuc.*, *Spir. Mindereri*, *Calomel*, *Tart. emetic.* in kleine hoeveelheden Kamfer, *Opium*, *Pulv. Doveri* enz. toegediend en *uitwendig* gebruik gemaakt worden van spaansche-vliegpleisters, die men door het *Ceratum Sabinae* lang in verettering houdt. Ook het *Ung. Tart. emetic.* naar het voorschrift van AUTENRIETH en de *Electriciteit* kunnen met nut gebezigd worden. — Hebben onderdrukte ontlastingen, lang bestaan hebbende en teruggedrevene huidziekten, onvoorzigtig genezene verouderde zweren enz. tot den oorsprong der ontsteking aanleiding gegeven, dan moet op zoodanige wijze te werk gegaan worden, als wij in den loop dezes boeks reeds meermalen hebben aangetoond. Belangende den overgang dezer ontsteking tot verettering enz., zal in het vervolg gesproken worden.

VOORSCHRIFTEN

VAN

GENEESMIDDELEN.

No. 1.

OMSLAG VAN LE FEBURE.

R/. Cort. Chinae Unc. j
Sal. Ammon. dep. Dr. ij
Caq. c. Aq. font. ad Colat. Unc. VIII.
adde
Gumm. Camphor. Scrup. ij
Sp. Vini rectificatiss. Unc. j
m. d.

S. Om met linnen kompressen over de oogleden te leggen.

No. 2.

R. Flor. Chamomill.
—— Sambuc. aa. Part. j
Farin. Fabarum Part. ij
m.

 No. 3.

No. 3.

R/. Merc. sublim. coross. Gr. i vel dimid.
Aq. Rosarum Unc. jv
Mucil. Semin. Cydon. Dr. j
Laud. liq. Sydenh. Scr. i — Dr. j
m. solvendo. d.

No. 4.

R/. Merc. sublim. coross. Gr. j
Laud. liq. Sijdenh. Gr. iij
Aq. Rosarum Unc. vj
m. d.

S. Twee tot drie maal daags eenige druppels in het oog te brengen.

No. 5.

UNG. OPTHALMICUM JANINI

R/. Axung. Porcinae vel Butijr. recent. insulsi Unc. sem.
Tutiae praeparat.
Bol. armen. aa. Dr. ij
Merc. praecip. alb. Dr. j
m. f. Ung.

No. 6.

R/. Axung. Porc. vel Butijr. rec. insuls. Unc. sem.
Bol. alb. Scrup. jv.
Merc. praecipit. alb. Dr. sem.
m. f. Ung.

N°. 7.

LAPIS DIVINUS ST. YVES.

R/. Nitri depurati
Vitrioli coerulei
Aluminis crudi aa Unc. viij
Contrita et mixta fluant in crucibulo,
Quibus sub finem addatur.
Camphorae tritae Unc. sem.
rite agitata, refrigerentur.

LAPIS DIVINUS NAAR HET VOORSCHRIFT VAN BEER.

R/. Aeruginis
Nitri depurati.
Aluminis crudi aa Unc. iij
Liquefiant in Balneo arenae, vitata nitri detonatione adde
Camphorae Dr. j et sem.
m.

N°. 8.

UNG. CITRIN. PHARMACOP. LONDIN.

R/. Hijdrargijri puri Unc. j
Spirit. Nitri Unc. j
Digere super arenam, ut fiat solutio, quae calidissima adhuc misceatur cum
Axung. porcinae liquefactae et in coagulum denuo tendentis libra una, strenue agitando in mortario mormoreo, ut fiat Unguentum.
S. Dagelijks eenmaal, het best voor den nacht, de oogleden daarmede in te smeren.

No. 9.

R/. Butyr. recent. insuls. Unc, sem.
Vitrioli cipri Gr. x
Camphorae Gr. iv
Tutiae praeparatae Gr. vj
misc. exacte f. Ung.

No. 10.

De hufelandsche oogenzalf.

R/. Merc. praecip. rubr.
Butyr. recent. insuls.
Cerae flavae aa. part. aeq.
misc. exactissime.

No. 11.

De autenriethsche braakwijnsteenzalf.

R/. Tart. emetic. Dr. ij et sem.
Axung. porcinae Unc. j
misc. f. Ung.

No. 12.

R/. Vitriol. alb. Gr. j
Aq. destillat. Unc. j
Mucilag. Cydonior. Dr. j
m. d. u.

No. 13.

R/. Aq. destillat. Unc. x
Vitriol. alb. Scrup. j
Extr. Saturni Dr. sem.
Sp. Vin. camphor. Dr. ij
m. d.

S. Om 2 tot 4 maal daags het oog daarmede te zuiveren.

No. 14.

No. 14.

R/. Aq. Rosarum Unc. iv
Merc. subl. coross. Gr. j
Pulv. Gum. arab. Dr. j
Laud. liq. Sydh. Dr. ij
m. f. Collyr.

No. 15.

R/. Vitrioli coerulei
Boli armenae aa Unc. iv
Camphorae Unc. j
m. f. pulv.

S. Eene onse van dit poeder wordt met vier pond kokend water overgoten, van het vuur genomen, ter bezinking gezet, en bij het gebruik een drachma van dit vocht met twee onsen gedestilleerd water vermengd.

No. 16.

R/. Aq. Rosarum Unc. ij
Mucil. Semin. Cydon. Unc. sem.
Tinct. thebaicae Gtt x—xij
m. d.

S. Laauwwarm in het oog te droppelen.

No. 17.

R/. Tutiae praepar. Gr. xv
Vitriol. alb. Gr. j et sem.
Merc. praecip. rubr. Gr. vi
Butyr. recent. insuls. Dr. ij
m. f. Ung.

N°. 18.

Het *Aqua Opii puri* wordt bereid door vier ponden water op een pond zuivere Opium over te halen. Hetzelve moet in eene, met eenen naauwkeurig sluitende glazen stop voorziene, flesch bewaard worden.

N°. 19.

R/. Aq. Rosarum Unc. j
Laud. liq. Sijdenh. Dr. j
m.

N°. 20.

R/. Merc. sublim. corrossiv Gr. j
Laud. liq. Sijdenh. Dr. j
Aq. Rosarum Unc. iv.
m.

N°. 21.

R/. Lapid. divini Gr. vi
Aq. Rosarum Unc. iv
Laud. liq. Sijdenh. Dr. j
m. d.

S. Om 2 tot 3 maal daags eenige droppels in het oog te laten vallen.

N°. 22.

R/. Merc. praecip. rubr. Gr. iij
Ung. pomadini Dr. iij
m.

N°. 23.

R/. Calomelan.
Sulph. aur. Antim. aa Gr. j
P. Herb. Cicutae Gr. ij—iv
m. f. Pulv.

S. Voor een tienjarig kind 's morgens en 's avonds zulk eene poeder.

N°. 24.

No. 24.

R/. Merc. subl. corross. Dr. j
Mucil. Gum. arab. Dr. ij
Aq. destill. s. Rosarum Unc. iv
m. solvendo.

No. 25.

BACHER'S TONISCHE PILLEN.

R/. Extr. Ellebor. nigr.
—— Myrrh. aquos. aa. Unc. j
Pulv. Herb. card. bened. Scrup. x
m. f. l. a. Pilul. Gr. ½ in P. liquir.
d. u.

No. 26.

GISLER'S KWIKPILLEN.

R/. Calomel. Dr. sem.
Gum. Camphor.
Croc. orient. aa Gr. x
Theriac. Andromach. Dr. ij
m. f. Pilul. Gr. j in P. Liquir.
d. u.

No. 27.

AQUA MERCURIALIS NIGRA.

R/. Calomel Dr. j
Opii puri Scrup. iv
Aq. Calcis Unc. iii—iv
m.

No. 28.

R/. Bals. Copaivae Dr. ij
Vitell. Ovi No. ij
Aq. destillat. Unc. vj
Syr. Altheae Unc. j
m. d.

S. Om in 24 uren te gebruiken. Men kan met de hoeveelheid des balsems langzamerhand opklimmen.

No. 29.

HANDEL'S VOORSCHRIFT TEGEN DEN DRUIPER.

R/. Extr. Nucis vomicae Gr. x
Dec. Cucumerini Unc. vj
Olei lini vitello ovi subacti Unc. j
Mellis puri Unc. sem.
m. d.

S. Alle 2 uren twee lepels vol.

No. 30.

R/. Terebinthinae venetae.
Extr. Gentian. aa Dr. iij
Gum. Kino.
Vitriol. Martis aa Dr. j et sem.
m. f. Pil.

S. Vier maal daags een Scrupel (WALCH.)

No. 31.

R. Gum. Myrrhae Dr. j et sem.
Vitriol. Martis Dr. iij
Pulv. Rad. Tormentil. Dr. ij
Mucil. Gum. arab. q. s.
Ut. f. Pilul.
d.

S. 3 maal daags 14 gr. (WENDT.)

No. 32.

No. 32.

R/. Gum. Oliban.
—— Mastich.
Terr. Catech.
Sang. Dracon. aa Dr. j
Terebinth. venet. q. s.
ut. f. pil.
d.

S. 2 tot 3 maal daags 20—24 gr. (CLOSSIUS.)

No. 33.

R/. Gum. Olibani Dr. ij
Extr. Tormentill. Dr. iij
m. f. Pil.
d.

S. Viermaal daags ½ dr. (ABRAHAMSON.)

No. 34.

R/. Bals. Copaivae Unc. ij
Olei Juniperi G^tt xxx
Aq. commun. Unc. vi
Sp. Vini rectificat.
Syr. Altheae aa. Unc. j
Mucil. G. arabic. q. s.
ut. f. Emuls.
d.

S. 's morgens en 's avonds eene tot twee eetlepels vol. (WILLES.)

No. 35.

R/. Balsam. canadensis. Unc. j
Gi Guajaci Unc. sem.
Sp. Vini rectificat. Libr. j
Diger. per tres dies, filtr. et add.
Olei menthae piper. Dr. ij
m. d.

S. 2 tot 3 maal daags 40 droppels (FALK.)

No. 36.

R/. Tinct. nervin. Bestuch. Dr. vj
Bals. Copaivae Dr. ij
Tinct. Cantharidum Dr. sem.
m. d.

S. 2 tot driemaal daags 25—30 droppels in eene lepel vol brandewijn (*Rec. u. Curart.*)

No. 37.

R/. Gum. Camphor. Gr. viij
Kerm. mineral. Gr. iv
Nitri depurat.
Sacchar. alb. aa Scrup. ij
m. f. pulv. aeq. No. iv
d.

S. Vier maal daags eene poeder.

No. 38.

R/. Vini antimon. Huxh.
Spir. Lavendul. aa Unc. sem.
m. d.

S. Drie maal daags 60 droppels.

No. 39.

R/. Liq. anod. min. Hoffm.
Sp. Corn. Cerv. succin.
aa. part. aeq.
m. d.

S. Alle drie uren 20—40 droppels.

ERRATA.

Pag. 110 Reg. 1 en 2 v. o. staat *Panaritium superficium cartilaginosum articulorum*, lees *Panaritium superficierum cartilaginosarum articulorum.*

— 15 Reg. 12 v. b. staat het lijdende, lees het lijdende deel.

— — — 3 — — — leert, — levert.

Op Pag. 160 en 161 denke men de twee laatste regels van de eerste, en de twee eerste van de laatste weg.

Pag. 226	Reg. 10 v. o.	staat	Ontstkeing,	lees	Ontsteking.
— 228	— 5 —	—	ettervloeijingen	—	ettervloeijing.
— 326	— 8 v. b.	—	doen,	—	bewijzen.
— 335	— 12 v. o.	—	*febrili*	—	*febrilis*.

A. VAN DER HOUT,

HEELKUNDE.

I.

ONTSTEKINGZIEKTEN.